

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜREV ARAÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİ

Murat BATI
2502070194

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salim Ateş OKTAR

İstanbul-2012

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : MURAT BATI
Numarası : 2502070194

Anabilim/Bilim Dalı : MALİYE
Danışman : PROF.DR.S.ATEŞ OKTAR
Tez Savunma Tarihi : 07/12/2012

Tez Savunma Saati : 13.00

Tez Başlığı : TÜREV ARAÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **35. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** ~~OYBİRLİĞİ~~ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.S.ATEŞ OKTAR		Kabul
2- PROF.DR.ŞAHİN AKKAYA		Düzeltilme
3-PROF.DR.ELİF SONSUZOĞLU		Kabul
4-PROF.DR.ESRA EKMEKÇİ ÇALICIOĞLU		Kabul
5-PROF.DR.BİLLUR YALTI		RED

ÖZ

20'nci yüzyılın son çeyreğinden itibaren tüm dünyada yaşanan ekonomik kriz, tüm yatırımcıların mali risklerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Söz konusu krizin neden olduğu bu sorun, piyasalarda oluşan riskleri çeşitlendirip algılanmasını da zorlaştırmıştır. Bu sorunu aşmak için teknolojik gelişme kullanılmış ve piyasaların birbirleriyle iletişimde olması hedeflenmiştir. Bu durum finansal risklerin tüm ekonomide kendini hissettirerek küreselleşmesine neden olmaktadır. Teknolojik gelişme ve küreselleşme uluslararası arenada rekabetin artmasına ve söz konusu finansal risklerin daha da karmaşık hale gelmesine neden olmuştur. Söz konusu riskleri kontrol altında tutmak ve bu risklerden kurtulmak için farklı araçlar arama yoluna gidilmiş ve bunlardan biri olan türev araçların bulunması sağlanmıştır. Bu kapsamda başlıca türev araçları olan futures, swap, forward ve opsiyon işlemlerinin yanı sıra piyasa stratejileri olarak ifade edilen hedging ve arbitraj işlemleri de tanımlanacak ve anılan işlemlere ilişkin gerekli bilgi ve esaslar irdelenmeye çalışılacaktır.

ABSTRACT

As a result of the economic crisis starting in the last quarter of the 20th century and covering the world, all the investors have faced financial crisis. The problem which is the result of the aforementioned crisis, have made those risks varied and made them difficult to perceive as well. In order to cope with the financial problems, technological development has been used to connect the markets with each other. Therefore, the financial risks work through the economy and have become globalized. Technologic advancement and globalization have caused to increase of competition in the international arena and to make those risks more complicated as well. In order to take those risks undercontrol and to avoid them, different instruments have been sought and as a result of the fact the derivative instruments have been discovered. In this context, both main derivative tools like futures, swap and options and market strategies like hedging and arbitrage will be defined, then the necessary information and principles of the mentioned transactions will be examined.

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda, ülkemiz için oldukça yeni bir kavram olan türev araçlar tanımlanmaya çalışılmış ülkemizde işlem gören türev araçların mevzuat boyutu ele alınmış, dünya piyasaları ve başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere gelişmiş bazı ülkelerin türev piyasası incelenerek vergileme esasları irdelenmiştir. Buna ilaveten türev ürünlerden alınan vergilerin neler olması gerektiği söz konusu araçlardan alınan vergilerin ülkemiz vergi mevzuatı dikkate alınarak ne tür bir vergileme esasının uygulanması gerektiği detaylı şekilde ele alınmakla birlikte söz konusu araçların özellikle bankalar tarafından muvazaa ve peçeleme işlemleri kullanılarak nasıl vergi kayıp ve kaçığına neden oldukları hususları detaylı şekilde ele alınmıştır.

Tez çalışması esnasında yardımlarını esirgemeyen, özellikle sabrından dolayı çok değerli Hocam Sayın Prof.Dr. Salim Ateş OKTAR'a, bilgi birikim ve tecrübeleriyle tezin oluşumuna katkı sağlayan Tez İzleme Komitesi üyeleri Sayın Prof.Dr. Elif SONSUZOĞLU ve Sayın Prof.Dr. Esra Ekmekçi ÇALICIOĞLU'na, kaynak bulmam konusunda yardımlarını esirgemeyen VOBAS Eğitim Müdürlüğü'ne, sabırlarından ötürü tüm dostlarıma ve özellikle çalışma arkadaşlarıma, sonsuz teşekkür ederim.

Murat BATI

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜREV ARAÇLAR KAVRAM VE TÜRLERİ

1.1. TÜREV ARAÇLARA GEREKSİNİM DUYULMA NEDENLERİ	4
1.2. GENEL OLARAK RİSK KAVRAMI	5
1.2.1. Risk Türleri	5
1.2.1.1. Sistematik Risk (β -Riski)	6
1.2.1.1.1. Satın Alma Gücü Paritesi Riski (Enflasyon Riski- Inflation Risk)	7
1.2.1.1.2. Faiz Oranı Riski (Interest Rate Risk)	7
1.2.1.1.3. Piyasa Riski (Market Risk)	7
1.2.1.1.4. Politik Risk (Political Risk)	8
1.2.1.1.5. Kur Riski (Rate of Exchange Risk)	8
1.2.1.2. Sistematik Olmayan Risk	8
1.2.1.3. Sistemik Risk	9
1.3. PİYASA STRATEJİLERİ	9
1.3.1. Hedging (Riskten Korunma)	10
1.3.1.1. Hedge Oranı (Hedge Ratio)	11
1.3.1.2. Hedging Stratejileri	12
1.3.2. Spekülasyon	13
1.3.3. Arbitraj	14
1.4. FİNANSAL PİYASALAR	15
1.4.1. Fonların Arz ve Talep Süresine Göre Finansal Piyasalar	17
1.4.1.1. Sermaye Piyasası	17

1.4.1.1.1. Piyasada İşlem Gören Finansal Varlığın İşlem Durumuna Göre Ayrım	18
1.4.1.1.2. Piyasada İşlem Gören Finansal Varlığın Türüne Göre Ayrım	19
1.4.1.2. Para Piyasası.....	19
1.4.2. Piyasanın Örgütlenme Biçimine Göre Finansal Piyasalar	20
1.5. VADELİ İŞLEM-TÜREV ARAÇ KAVRAMI	21
1.6. TÜREV ARAÇLARA İLİŞKİN TARİHÇE.....	24
1.7. TÜREV ARAÇLARA İLİŞKİN SINIFLANDIRMA	28
1.7.1. Forward (Alivre) Sözleşmeler (Forward Contracts)	29
1.7.1.1. Forward Sözleşmelerin Özellikleri	30
1.7.1.2. Forward Sözleşmelerin Türleri	31
1.7.1.2.1. Ticari Mal Forward Sözleşmeleri (Commodity Forward Contracts)	32
1.7.1.2.2. Yabancı Para (Döviz) Forward Sözleşmeleri (Foreign Currency Forward Contracts).....	32
1.7.1.2.3. Forward Faiz Oranı Sözleşmeleri (Forward Rate Agreement Contracts)...	34
1.7.2. Futures Sözleşmeler (Futures Contracts)	34
1.7.2.1. Futures Sözleşmelerin Özellikleri.....	36
1.7.2.1.1. Örgütlenmiş Borsalarda İşlem Görürler	36
1.7.2.1.2. Takas Odasında İşlem Görürler (Clearing House)	37
1.7.2.1.3. Futures Sözleşmeler Standartlara Dayanır	38
1.7.2.1.4. Margin (Teminat) Uygulamasına Dayanır	39
1.7.2.1.5. Kar veya Zararın Vade Tarihinde Belli Olması	40
1.7.2.1.6. Borsada İşlem Yapanlar Tarafından Yapılma Zorunluluğuna Dayanır	40
1.7.2.2. Futures Sözleşmelerin Türleri.....	41
1.7.2.2.1. Emtia (Ticari Mal) Futures Sözleşmeleri (Commodity Futures Contracts).....	41
1.7.2.2.2. Döviz Futures Sözleşmeleri (Currency Futures Contracts)	42
1.7.2.2.3. Faiz Futures Sözleşmeleri (Interest Rate Futures Contracts).....	43
1.7.2.2.4. Endeks Futures Sözleşmeleri (Stock Index Futures Contracts)	43
1.7.3. Forward Sözleşmeler ile Futures Sözleşmelerin Karşılaştırılması	44
1.7.4. Opsiyon Sözleşmeleri (Option Contracts).....	46
1.7.4.1. Opsiyon Sözleşmelerinin Sınıflandırılması	49
1.7.4.1.1. Satın Alma-Satma Opsiyonları (Call-Put Options)	49
1.7.4.1.2. Amerikan-Avrupa Tipi Opsiyonlar	51
1.7.4.1.3. Organize Olmuş-Tezgahüstü Tipi Opsiyonlar	52

1.7.4.2. Opsiyon Sözleşmelerinin Türleri	53
1.7.4.2.1. Emtia Opsiyon Sözleşmeleri (Commodity Options Contracts)	53
1.7.4.2.2. Faiz Opsiyon Sözleşmeleri (Interest Rate Options Contracts).....	53
1.7.4.2.3. Döviz Opsiyon Sözleşmeleri (Foreign Exchange Options Contracts).....	54
1.7.4.2.4. Hisse Senedi Opsiyon Sözleşmeleri (Stock Options Contracts)	55
1.7.4.2.5. Hisse Senedi Endeksi Opsiyon Sözleşmeleri (Stock Index Options Contracts).....	55
1.7.4.2.6. Futures Opsiyon Sözleşmeleri (Futures Options Contracts).....	56
1.7.4.2.7. Diğer Opsiyon Türleri	56
1.7.5. Swap (Değiş-Tokuş, Takas) Sözleşmeleri (Swap Contracts).....	57
1.7.5.1. Swap Sözleşmelerinin Özellikleri.....	60
1.7.5.2. Swap Sözleşmelerinin Türleri.....	62
1.7.5.2.1. Faiz Swapı (Interest Rate Swap)	62
1.7.5.2.2. Para (Döviz) Swapı (Currency Swap)	64
1.7.5.2.3. Varlık Swapı (Asset Swap- Commodity Swap).....	65
1.7.5.2.4. Swap Opsiyonları (Swaptions).....	66
1.7.5.2.5. Differansiyel Swaplar	66
1.7.5.2.6. Diğer Swap Türleri.....	67
1.7.6. Melez Türevler (Hybrid Derivatives)	67

İKİNCİ BÖLÜM

TÜREV ARAÇLARIN UYGULANMASINDA TÜRKİYE VE VERGİLEMEDE ÖRNEK ÜLKELER

2.1. TÜRKİYE’DE TÜREV ARAÇ PİYASASI.....	69
2.1.1. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOBAŞ).....	75
2.1.2. İMKB-Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü	81
2.1.3. İstanbul Altın Borsası	84
2.2. DÜNYA FİNANS PİYASALARINDA TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİ.....	87
2.2.1. Gelişmiş Bazı Ülkelerde Türev Araç Piyasaları ve Vergi Yapıları	92
2.2.1.1 Amerika Birleşik Devletleri	92
2.2.1.2. Almanya	98
2.2.1.3. Avustralya	105

2.2.1.4. Fransa	107
2.2.1.5. İngiltere	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜREV ARAÇLARIN TÜRK VERGİ MEVZUATI ÇERÇEVESİNDE VERGİLENDİRİLMESİ

3.1. GENEL OLARAK	113
3.2. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN NİTELİĞİ	123
3.3.1. Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Yönünden Durumu	131
3.3.1.1. Gelir Vergisi	131
3.3.1.1.1. Gelir Vergisi'nin Mükellefi	134
3.3.1.1.2. Ticari Kazanç	136
3.3.1.1.3. Menkul Sermaye İradı	142
3.3.1.1.4.1. Değer Artış Kazancı	145
3.3.1.1.4.2. Arızî Kazanç	148
3.3.1.1.5. Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması	149
3.3.1.1.5.1. Tezgahüstü Piyasada İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması	156
3.3.1.1.5.1.1. Forward Sözleşmelerden Elde Edilen Gelirin Durumu	157
3.3.1.1.5.1.2. Swap Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu	157
3.3.1.1.5.1.3. Opsiyon Sözleşmelerden Elde Edilen Gelirin Durumu	159
3.3.1.1.5.2. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarında İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması	162
3.3.1.2. Kurumlar Vergisi	164
3.3.1.2.1. Kurumlar Vergisi'nin Mükellefleri	165
3.3.1.2.2. Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Safi Kurum Kazancı	166
3.3.1.2.3. Kurumlar Vergisi Kapsamında Güvenlik Müesseseleri	167
3.3.1.2.3.1. Örtülü Sermaye	167
3.3.1.2.3.2. Transfer Fiyatlaması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı	172
3.3.1.2.3.3. Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı	175

3.3.1.2.5. Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Kurumlar Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması	176
3.3.1.2.5.1. Tezgahestü Piyasada İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Kurumlar Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması.....	179
3.3.1.2.5.1.1. Forward Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu	179
3.3.1.2.5.1.2. Swap Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu	179
3.3.1.2.5.1.3. Opsiyon Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu	180
3.3.1.2.5.2. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarında İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Kurumlar Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması.....	181
3.3.2. Türev Araç Sözleşmelerinin Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler Yönünden Durumu.....	183
3.3.2.1. Katma Değer Vergisi	184
3.3.2.1.1. Katma Değer Vergisi'nin Konusu	186
3.3.2.1.2. Katma Değer Vergisi'nin Mükellefi ve Vergi Sorumlusu	190
3.3.2.1.3. Katma Değer Vergisi'nde Vergiyi Doğuran Olay	191
3.3.2.1.4. Katma Değer Vergisi'nde Teslim	192
3.3.2.2. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	193
3.3.2.3. Damga Vergisi	200
3.3.2.3.1. Damga Vergisi'nin Konusu	200
3.3.2.3.2. Damga Vergisi'nin Mükellefi	203
3.3.2.3.3. Damga Vergisi'nin Matrahı ve Vergiyi Doğuran Olay	204

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TÜREV ARAÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖZEL SONUÇLAR VE BULGULAR

4.1. GENEL OLARAK	205
4.2. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN GELİR VERGİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	205
4.2.1. Ticari Kazanç Yönünden	206
4.2.2. Menkul Sermaye İradı Yönünden.....	211
4.2.3. Diğer Kazanç ve İratlar Yönünden	212
4.3 TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN KURUMLAR VERGİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	213

4.4. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN KATMA DEĞER VERĖİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	216
4.5. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN BANKA VE SİĞORTA MUAMELELERİ VERĖİSİ UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	222
4.6. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN DAMGA VERĖİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	228
4.7. TÜREV ARAÇLARIN KULLANIMI İLE İLGİLİ ÖZEL SONUÇLAR.....	230
SONUÇ.....	243
KAYNAKÇA.....	248
Özgeçmiş.....	287

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1	: Forward ve Futures Sözleşmelerinin Karşılaştırılması.....	45
Tablo 2	: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası'nda Bulunan Hissedarların Ortaklık Payı Dağılımı.....	77
Tablo 3	: VOB'da İşlem Gören Sözleşmeler.....	78
Tablo 4	: Döviz Vadeli İşlem Sözleşmesinin Özellikleri.....	83
Tablo 5	: BIS'ten Alınan Verilere Göre Dünyada Organize Piyasalarda İşlem Gören Türev Araç Miktarları.....	90
Tablo 6	: Dünya Borsalarının Sözleşme Bazında Sıralaması.....	91
Tablo 7	: Türev Ürün Sözleşmelerinin 01.09.2011 Tarihi İtibariyle Tevkifat Oranları.....	155
Tablo 8	: Varant ve Opsiyonlara İlişkin Temel Farklar.....	161
Tablo 9	: Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Türev Ürün Sözleşmelerinden Elde Ettikleri Gelire Uygulanacak Olan Tevkifat Oranları ve Beyan Durumu.....	178

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
BIS	: Bank For International Settlements
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
BSMV	: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
CBOT	: Chicago Board of Trade- Chicago Ticaret Kurulu
CME	: Chicago Mercantile Exchange- Chicago Ticaret Borsası
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DVK	: Damga Vergisi Kanunu
FASB	: Financial Accounting Standarts Board- Finansal Muhasebe Kurulu
FIA	: The Futures Industry Association
GAAP	: Generally Accepted Accounting Principles- Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GNMA	: Government National Mortgage Association- Hükümet Ulusal İpotek Birliği
GST	: Australian Goods and Services Tax-Avusturalya Mal ve Hizmetler Vergisi
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu

IAS	: International Accounting Standarts- Ululararası Muhasebe Standartları
IASB	: International Accounting Standards Board- Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
IASC	: International Accounting Standarts Commitee- Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi
IFAC	: International Federation of Accountants- Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu
IFRS	: International Financial Reporting Standards- Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
IMM	: International Monetary Market- Uluslararası Para Piyasası
IRS	: Internal Revenue Service- İç Gelir Servisi
ISDA	: International Swaps and Derivatives Association- Uluslararası Swap ve Türev Araçlar Birliği
İAB	: İstanbul Altın Borsası
İTB	: İzmir Ticaret Borsası
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KCBT	: Kansas City Board of Trade- Kansas Ticaret Kurulu
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KDVK	: Katma Değer Vergisi Kanunu
LIBOR	: London Interbank Offer Rate-Londra Bankalararası Faiz Oranı
OTC	: Over The Counter-Tezgahüstü

s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TMSK	: Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TMUDESK	: Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSPAKB	: Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
TÜRMOB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
VİS	: Vadeli işlem sözleşmesi
VLCI	: Value Line Composite Index- VL Bileşik Endeksi
VOB	: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası
VOBAŞ	: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Anonim Şirketi
VUK	: Vergi Usul Kanunu

GİRİŞ

20'nci yüzyılın son çeyreği ve müteakip dönemlerden bugüne kadar meydana gelen ve günümüz ekonomilerinin de olmazsa olmazı olan kriz ve küçük çaptaki daralmaların yarattığı ve etkilediği özellikle yabancı para ve faiz gibi göstergelerde meydana gelen oynaklıkların doğurduğu risklerin yarattığı belirsizlik, bunlara karşı korunma araçlarını da beraberinde geliştirmiştir. Bu nedenle çalışmanın esas amacı bu risklere karşı korunmak ve bertaraf etmek adına kullanılan türev araçların kavramsal analizi ve bu araçların nasıl kullanıldığı ile birlikte bunların vergilemesi ve alternatif yatırım araçlarının kullanılması durumunda bunların türev araç adı altında nasıl kullanıldığını; özellikle peçeleme, muvazaa ve vergiden kaçınma işlemlerinin nasıl yer bulduğunun tespitidir.

Dört bölümden oluşan çalışmamın ilk bölümünde türev araçlarla ilgili kavram analizi yapılacak olup türev araçlar başlığı adı altında; forward, swap, futures ve opsiyon sözleşmelerine gönderme yapmaya ve bunların tek tek özellikleri, türleri ve kendi aralarında oluşan sınıflandırmaları incelenecektir. Buna göre günümüzde işletmeler, faaliyet kârlılığı üzerinde giderek artan ölçüde etkinlik kazanan sermaye yatırımı nitelikli finansal piyasaları da kullanmaktadır. Ne var ki; bu tür pazarlarda, kârlılığı arttırmak amacıyla özellikle likiditesi ve nakit akışı yüksek işletmelerin finansal araçlarına yatırım yapılmaktadır. Finansal piyasalarda, doğal olarak değişik türden yatırım araçlarının varlığı, dolaşımı ve alım-satımı söz konusudur. Bunlar arasında; tahvil ve türevleri, hisse senedi ve türevleri, yararlanma- intifa senetleri, finansman bonosu, gelir ortaklığı senetleri, banka bonoları ve banka garantili bonolar, varlığa dayalı menkul kıymet, risk sermayesi ve geniş bir uygulama alanı bulan ve giderek önem kazanan finansal türev araçlar sayılabilmektedir. Tasarruf sahiplerine ait birikimlerin sermaye piyasalarında yer almaya başlamasıyla birlikte, finansal türev araçlara konu olan portföy ve portföy yönetimi ile ilgili kavramlar ve işlemler de giderek artan bir yoğunlukla gündeme gelmektedir. Bu nedenle, gerek bireysel gerekse kurumsal yatırım araçlarından bir grup olan türev araçların sağlıklı bir şekilde ve bu alanda faaliyette bulunan kurum ve kuruluşların da işleyişleri dikkate alınarak tekrar tanımlanması sağlıklı yatırım kararı alınması adına risk

kavramı ve türleri de tartışılarak en kazançlı türev araçlarının irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Buna göre ikinci bölüm “Türev Araçların Vergilendirilmesi” isimli tezde ülkemiz ve dünya genelindeki işlem hacimlerinin tespiti ve bazı ülkelerin söz konusu araçlarla ilgili vergi yapısı incelenecektir. Ülkemizde organize türev araçların işlem gördüğü VOBAS, IMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü ve İstanbul Altın Borsası incelenecek, buna ilaveten dünya piyasalarının türev araçlar nezdinde niceliksel analizi yapılacaktır. Tüm dünyada özellikle BIS’ten ve FIA’dan alınan verilere göre önceki yılların niceliksel bir analizi yapılacak, spesifik anlamda ise ABD, Almanya, Fransa, Avustralya ve İngiltere’de türev araçların yabancı ve ulusal kaynaklar nezaretinde işleyişi ve nasıl vergilendirildikleri incelenecektir.

Üçüncü bölümde, “Türev Araçların Vergilendirilmesi” isimli tezde Türk Vergi Mevzuatındaki yeri ele alınacaktır. Türev araç sözleşmelerinin menkul kıymet ve kıymetli evrak sayılıp sayılmadığı incelenecektir. Bunların vergilendirilme işlemlerinin yanı sıra, türev araçların sırasıyla Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, KDVK, BSMV ve Damga Vergisi Kanunu kapsamında mevcut uygulama şekli incelenecektir. Öte yandan, gelir vergisinin unsurları irdelenecek ve bunlardan faiz ve temettünün kaynak oluşturduğu menkul sermaye iradı ile alım-satım kazancı üzerinden alınan değer artış kazançları karşılaştırılarak tartışılması yapılacaktır. Türev araçlardan elde edilen gelirlerin ve sözleşmelerin Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi içindeki yeri incelenmeye çalışılacaktır. Bu inceleme, Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı genel tebliğleri, muktezalar, sirküler ve yargı kararları da dikkate alınarak türev araçların Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi, Damga Vergisi ve BSMV açısından incelenmesi ülkemiz vergi kanunları açısından özellikle kanunlar, tebliğler, sirkülerler ve bu konuda yazılmış muktezalar dikkate alınarak karşılaştırılarak incelemesi yapılacak ve mevcut vergi uygulaması pozitif ve normatif olarak ortaya konulacaktır.

Dördüncü ve son bölümde türev araçlardan elde edilen gelirlerin hangi gelir unsuru kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ki özellikle arızı kazanç ve ticari kazanç olarak vergilendirilmesi gerektiği de tartışılacaktır. Türev araçların vergi kaçağı kapsamında değerlendirilmesi yapılarak özellikle muvazaa ve peçeleme sorunu da dikkate alınarak bu araçların vergilendirilmesi açısından ortaya çıkan sorunları gerek mükellefler ve sorumlular açısından en az vergi yükü gerekse Devlet açısından vergilemenin tasarruf (iktisadilik) ilkesi dikkate alınarak bir analiz yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜREV ARAÇLAR KAVRAM VE TÜRLERİ

1.1. TÜREV ARAÇLARA GEREKSİNİM DUYULMA NEDENLERİ

1970’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri altın standardı esasından vazgeçmesiyle Bretton Woods kur sistemi sona ermiştir. Bu tarih ve sonrasında özellikle faiz ve döviz fiyatlarında dalgalanmalar kendini göstermiştir. 1972 yılında tüm dünya ekonomik bunalımın etkisiyle Bretton Woods sistemini terk ederek dalgalı kur sistemine geçmiştir. 1973 yılında OPEC’in aşırı yükselen petrol fiyatlarından kaynaklanan petrol krizinin neden olduğu enflasyonist artışı kontrol altına alabilmek için para politikalarına daha fazla önem vermeye başlanmış ve bu politika faiz oranlarında dalgalanmaya yol açmıştır. Bu dönemin hemen ardından gelen faiz ve ülkelerarası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi sonucunda finansal piyasalarda yüksek düzeyde dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Makro ekonomik karar birimleri bu durum karşısında gelecekte oluşacak fiyat bilinmezliğine karşı kaygı taşımaya başlamışlardır.¹

1970’li yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası piyasada yaşanan geçiş dönemi, finans sektörü piyasa katılımcılarının dinamik ve rekabetçi bir ortamda büyük mali risklerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Diğer taraftan oluşan bu bilinmezlik asimetrik bilgi sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunun aşımı için teknoloji kullanılmaya başlanmış ve piyasalar bir bütün olarak birbirleriyle haberdar olmaya başlamıştır.² Finansal yapı bu şekilde birliktelik gösterirken birbirlerinden de her şekilde etkilenmektedirler. Bu durum finansal risklerin de yayılarak küreselleşmesine neden olmaktadır. Oluşan herhangi bir etki mikro anlamda tüm dünyayı sarsabilmektedir.³ Teknolojik ilerleme ve küreselleşme

¹ Yakup ERGİNCAN; **Endekse Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmeleri (Stock Index Futures), Endekse Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerini Kullanarak Portföy Yönetimi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, SPK Yayınları, Yayın No 33, Ankara, 1996, s.27.

² Vedat AKGİRAY; **Finansal Yeniliklerin ve Risk Yönetiminin Ekonomik Kalkınmaya Katkıları**, IMKB Dergisi, C.2, Sayı 5, Ocak-Mart 1998, s.2.

³ Cengiz TORAMAN; **Gelişen Piyasalarda Finansal Risk Yönetimi**, Banka Mali Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl 39, Sayı 12, Aralık 2002, s.21.

uluslararası rekabetin fazlaşmasına neden olurken söz konusu finansal riskler daha anlaşılmaz ve karmaşık hale gelmiştir. Söz konusu riskleri kontrol altında tutmak ve bu risklerden kurtulmak için farklı araçlar arama yoluna gidilmiş ve bunlardan biri olan türev araçların bulunması sağlanmıştır.

1.2. GENEL OLARAK RİSK KAVRAMI

Türev piyasaların en temel işlevi, bu piyasaların ortaya koyduğu riskten korunma fonksiyonudur. Korunma işlevi sayesinde risk, istekli olan spekülâtlörlere transfer edilmiş ve korunma mekanizması ile bir çeşit sigortalama sağlanmış olmaktadır. Böylelikle, türev sözleşmeler, riskleri, ekonomideki farklı birey ve gruplar arasında etkin bir şekilde dağıtma işlevi yüklenmiş olmaktadır.⁴ Hayatın her aşamasında karşılaşılabilecek olan risk, olması muhtemel şeyden sapma olarak ifade edilebilir. Özellikle ekonomik ve sosyal alanda görülen risk, etkisini ekonomik hayatta daha çok hissettirmesi nedeniyle ekonomik alanda daha çok kullanılmakta ve kontrolü daha mümkün kılınmaktadır. Diğer taraftan risk kavramı “belirsizlik” kavramı ile aynı anlamda kullanılmakla beraber⁵ aralarında önemli farklar mevcuttur. Risk tam olarak bilinemez, tahmini güçtür yani belirsizdir. Belirsizliğin neticesinde oluşan risk, belirsizliğe maruz kalma olarak da adlandırılabilir.⁶ Buna göre, belirsizlik daha önceden tespit edilmiş sayısal herhangi bir veri tabanının olmaması nedeniyle olası ihtimallerin tespit edilememektedir. Buna göre risk ise geçmişte derlenmiş ya da geçmişe dayalı sayısal verilerin sistematize edilerek mevcut gerçekleşme oranındaki sapmadır.⁷

1.2.1. Risk Türleri

Risk kavramı esas itibarıyla finansal olan ve finansal olmayan risk şeklinde sınıflandırılabilir. Finansal olmayan risk, ticari faaliyet sürecinde karşılaşılan ve kısa sürede çözümü olan riskler iken finansal riskler; ticari faaliyet sürecinden izlenmesi

⁴ Yücel AYRIÇAY; **Türev Piyasaların Gelişmekte Olan Piyasalara Olası Etkisi**, Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı 5, 2001, s.5.

⁵ Gordon DONALDSON; **Corporate Debt Capacity**, Third Edition, Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, Boston, 1964, s. 6.

⁶ Alex KIAM; **Understand Financial Risk in a Day**, Take That Ltd, ABD, 1997, s.5.

⁷ Jerome B. COHEN& Robins M. SIDNEY; **The Financial Manager**, Harper and Row, New York, 1966, s. 214-216.

gereken, kontrol edilmesi kaçınılmaz olan ve parasal bir kayıp ile karşılaşılacak risk türüdür. Finansal risk fiyatlarda oluşan dalgalanma (volatility) karşısında şirketlerin veya bireylerin aktif ya da pasif değerlerinin azalması ya da artması belirsizliğidir.⁸ Finansal ekonomi yazınında, ekonomik etkisi olan fazlasıyla risk türü bulunmakla beraber söz konusu riskleri piyasa, faiz, kredi, döviz kuru, politik ve fiyat riski gibi sınıflandırmak mümkündür.⁹ Finansal risk kavramını; sistematik (genel), sistematik olmayan (özel) ve sistemik risk olarak ayırmak mümkündür.

1.2.1.1. Sistemik Risk (β -Riski)

Portföy çeşitlendirilmesi ile giderilemeyen risk olarak da tanımlanan sistematik risk yani β -riski, piyasada işlem gören tüm menkul kıymetlerin fiyatlarını aynı anda etkileyen faktörlerin sebep olduğu risk türüdür. Kaynakları ekonomik, sosyal ve politik çevrede oluşan nedenlerdir. Menkul kıymetlerin çoğunun fiyatı mezkur etkenler karşısında aynı yönlü hareket eder. Bu nedenle tüm yatırım enstrümanlarını aynı yönde etkileyen risk sistematik risktir.

Riske neden olan etkenlerin isimleriyle adlandırılan sistematik riskin başlıca kaynakları şunlardır;¹⁰

- Satın alma gücü paritesi riski
- Faiz oranı riski
- Piyasa riski
- Politik risk
- Kur riski

⁸ Ertuğrul AKÇAOĞLU; **Finansal Türev Araçların Vergilendirilmesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 5.

⁹ Oliver De BANDT&Philipp HARTMANN; **What is Systemic Risk Today?, in Risk Measurement and Systemic Risk**, Proceedings of the Second Joint Central Bank Research Conference, 1988, s.53. (<http://www.imes.boj.or.jp/cbrc/cbrc-02.pdf>, (çevrimiçi) (24.04.2011))

¹⁰ Ufuk BAŞOĞLU&Ali CEYLAN&İlker PARASIZ; **Finans Teori Kurum Uygulama**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Bursa, 2009, s.200.

1.2.1.1.1. Satın Alma Gücü Paritesi Riski (Enflasyon Riski- Inflation Risk)

Fiyatlar genel seviyesinde oluşan yükselme enflasyon olarak tanımlanırken, fiyatlar genel seviyesinde oluşan bu artışın paranın değerinde meydana getirdiği azalma sonucunun satın alma gücünde yarattığı azalma olarak da tanımlanabilmektedir. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi sonucu paranın satın alma gücü düşer. Ancak menkul kıymetlerin fiyatları da aynı yönde yükselir. Bu durumda iki menkul kıymet sahibi nominal ve reel olmak üzere iki şekilde kazanç elde eder. Nominal kazanç enflasyon oranının dikkate alınmadan elde edildiği kazanç iken menkul kıymetin getiri artışı oranından enflasyon artış oranının düşülmesi sonucu oluşan kazanç ise reel kazanç olarak değerlendirilir.¹¹

1.2.1.1.2. Faiz Oranı Riski (Interest Rate Risk)

Belirsizliğin söz konusu olduğu dönemlerde tasarruf yapmak isteyenler daha güvenilir yatırım araçlarını tercih ederek tasarruflarını olası riskten korumak amacıyla yatırım talebinin yönünü o tarafa yöneltirler. Bu durumda söz konusu enstrümanlara talebin artması münasebetiyle faizler artmakta diğer taraftan borçlanmak isteyenlerin daha pahalıya borçlanmak zorunda kalmaları sonucunda bunların aleyhine sonuç doğurmaktadır. Faiz riski finansal kuruluşların alacak ve borçlarının vade yapılarının farklı vade yapılarından oluşması durumunda ortaya çıkmaktadır.¹²

1.2.1.1.3. Piyasa Riski (Market Risk)

Yatırım portföyünün kontrolü dışında ekonomik, psikolojik ya da spekülative faktörlerden oluşan piyasa riski, savaşın çıkması, ülkede etkin bürokratlardan birinin ölmesi gibi dış etkenlerin oluşturduğu risklerdir.¹³ Piyasada herşey iyi giderken bir anda fiyatların düşmesi ya da artması olarak da tanımlanan piyasa riski, olası durumların oluşmasıdır.

¹¹Öcal USTA; **İşletme Finansı ve Finansal Yönetim**, Detay Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2008, s.253-255& Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.200-201.

¹²Ertan MERTOĞLU; **Futures Kontratlarının Risk Aracı Olarak Kullanımı**, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, Ankara, Kasım 1997, s.3.

¹³Öcal USTA; **a.g.e.**, s. 254.

1.2.1.1.4. Politik Risk (Political Risk)

Piyasa riski ile içiçe olan politik risk, dünyada meydana gelen siyasi ve ekonomik krizler, savaşlar gibi etkenlerin menkul kıymetlerin getirilerinde meydana getireceği değişikliklerdir.¹⁴ Politik risk birçok kaynakta piyasa riski içinde incelenmektedir. Ancak nedeninin politik nedenlere yani siyasi istikrar ya da istikrarsızlığa dayanması ayrı bir başlık altında tanımlanması zorunluluğunu doğurmuştur.

1.2.1.1.5. Kur Riski (Rate of Exchange Risk)

Döviz kuru riski olarak da adlandırılan kur riski, yabancı paranın değerinde meydana gelen değişimler karşısında ulusal paranın değerinin değişmesi sonucunda karşılaşılan bir risk türüdür.¹⁵ Kur riskine maruz kalmamak için uluslararası faaliyetlerde bulunmama zorunluluğu yoktur. Ulusal para ile yapılacak yatırım işlemlerinde ülke içindeki döviz fiyatlarının değişmesi sonucunda ulusal paranın değer kaybetmesi de kur riski kapsamında değerlendirilebilir. Yatırımcıların kur riskinden korunmaları ve bu riski kontrol altında bulundurmaları çok güçtür. Bu nedenle türev araçların özellikle döviz kuruna dayalı türev araçların gelişimi gerek ülkemizde gerekse dünya piyasalarında hızla ilerleme göstermektedir.¹⁶

1.2.1.2. Sistematik Olmayan Risk

Sistematik olmayan risk, yatırıma konu olan kıymete özgü risklerdir. Sektörün ya da firmanın kendine özgü olan bu riskleri kontrol altında bulundurma özellikleri ile sistematik risklerden farklı bir özellik gösterir. Firmaya ya da sektöre yönelik grevlerin yapılması, firmanın üretiminde bulunduğu ürünlerin tüketici nezdinde tercih sapması göstermesi, yöneticilerin karar alma girişimlerinin eksik ve yetersiz olması gibi nedenler sistematik risk kaynağını oluşturmaktadır.¹⁷

¹⁴ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.207.

¹⁵ Öcal USTA; **a.g.e.**, s. 255.

¹⁶ Sait Yüksel KAYGUSUZ; **Finansal Türev Araçlarında Muhasebe Standartları**, SPK Yayınları, Ankara,1998, s.7.

¹⁷ Oliver De BANDT&Philipp HARTMANN; **a.g.e.**, s. 48-54.

Sistemik risk ile sistematik olmayan riskler arasında temel farklar mevcuttur. Buna göre, sistematik riskler herkesi etkisi altına alabilirken, sistematik olmayan riskler ise sadece o firmaya ya da sektöre etki edebilmektedir. Sistemik riskler kontrol edilemez iken çeşitli araçlarla var olan riskler minimize edilip ya da başkalarına transfer edilirken, sistematik riskler tamamen kontrol altına alınabilir. Sistemik riskler makro kapsamda değerlendirilirken, sistematik olmayan riskler mikro kapsamda değerlendirilir.¹⁸

1.2.1.3. Sistemik Risk

Sistemik ve sistematik olmayan risklere benzeyen ama temelde farklı olan bir diğer risk türü sistemik risklerdir. Tüm piyasa katılımcılarının katlanması gereken ve mevcut piyasalarda yapısal hukuki ve kurumsal düzenlemelerin neden olduğu risk türüdür.¹⁹ Tüm finans sistemini etkileyen sistemik riskler tamamen kontrol dışıdır ve firmalara domino etkisi yaparak her firmanın peş peşe etkilenmesi sonucunu doğurur. Ülkelerin üretimlerinin ve ekonomilerinin dışsal ekonomi özelliği göstermesi nedeniyle ülkelerin sahip olduğu firmaların karşı karşıya kalacağı bu tarz riskler ile zarar görmesi dışsal ekonomik özellik gösterdiği ülke içindeki diğer firmaların da bundan etkilenmesi ve sonuçta yurtdışı bağlantılı olunan firma ve dolayısıyla ülkelerin domino etkisiyle sistemik riske maruz kalmaları mümkündür. Asya ülkelerinde bulaşma yoluyla artan ve Rusya'ya kadar sıçrayan kriz sistemik riske iyi bir örnektir.²⁰

1.3. PİYASA STRATEJİLERİ

Günümüz ekonomilerinde türev araçların işlem hacmi bunların bağlı olduğu varlıkların işlem hacminden daha fazla artış göstermeye başlamıştır. Türev araçların işlem hacminin bu kadar artmasının nedeni piyasa değişikliklerinin ve bu değişikliklerin getirdiği risklerden korunma isteğidir.²¹ Riskten korunma istekleri çeşitli yöntemlerinin gelişimini beraberinde getirmiştir. Bu yöntemler, olası fiyat

¹⁸ Öcal USTA; **a.g.e.**, s. 256-257.

¹⁹ SPK; **Menkul Kıymetler Piyasalarında Sistemik Riskler**, Çeviren Nurhan ERKAN, Yayın No: 60, 1. Baskı, Ankara, Ocak 1997, s.12.

²⁰ Mehmet BOLAK; **Risk ve Yönetimi**, Birsan Yayınevi, İstanbul, 2004, s.8.

²¹ Nurgül CHAMBERS; **Türev Piyasalar**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2. Baskı, İstanbul, 2007, s.153.

değişimlerinden korunma yani hedging amacı, spekülasyon amacı ve arbitraj amacıdır.²² Bu kısımda hedging, spekülasyon ve arbitraj ile ilgili açıklamalara yer verilecektir.

1.3.1. Hedging (Riskten Korunma)

Firmalar hedging işlemi ile gelecekte döviz kurları, faiz oranları, hisse senedi ve ticari ürün fiyatlarındaki ters hareketlerden kaynaklanacak zararlardan korunmayı amaçlamaktadır. Her geçen gün daha dalgalı ve riskli hale gelen piyasa hareketlerine karşı, özellikle uluslararası ticaretle uğraşan yatırımcılar, hedging yolu ile vadeli piyasalara yönelmişlerdir.²³ Türev araçların bağlandığı varlığın çeşitli nedenlerle piyasa fiyatının değişmesi sonucu bu varlığa dayalı yapılan türev araç sözleşmesinde akdedilen fiyatları da değişim göstermektedir. Yatırımcılar müstakbel fiyat değişiminden olumsuz etkilenmemek adına riskten korunma stratejisini yaparlar.

Nakit ya da spot piyasalarda olası bir fiyat artışına karşı türev araç sözleşmesinde uzun pozisyon tarafı yani satıcı olarak, olası bir fiyat düşüşünden olumsuz etkilenmemek için ise kısa pozisyon tarafı yani alıcı olarak sözleşmelere taraf olurlar. Bu şekilde fiyat değişimlerinden en az şekilde etkilenerek riski minimize ederler. Buna göre hedging, türev araçların dayandığı varlığın fiyatında, faiz oranında ya da varlığın türüne dolayısıyla o varlığın fiyatında örneğin döviz fiyatı olan döviz kuru değerinde oluşacak değişimlerin yatırımcıların kendilerini olumsuz etkilememesi için karşı karşıya kalması muhtemel riski karşı tarafa transfer etmesidir. Hedge fonlar, kısa veya uzun vadeli pozisyon alabilen, arbitraj yapabilen, gerçek değerine ulaşmamış menkul kıymetleri alıp satabilen, bono, tahvil, türev piyasası araçları ticareti yapabilen, yani düşük risk seviyelerinde yüksek getiri

²²Diane F.SIEGEL&Richard Daniel SIEGEL; **The Futures Markets**, Probus Publishing, USA, 1990, s.30.

²³Raif PARLAKKAYA; **Finansal Türev Ürünler İle Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s.97.

imkânı taşıyan her türlü yatırım aracına yatırım yapabilme imkânına sahip fonlardır.²⁴

Riskten korunma stratejisi esas itibarıyla türev araçların gelişimiyle birlikte paralellik göstererek geniş bir uygulama sahası bulmuştur. Ancak riskten korunma stratejisi her zaman bir türev aracına dayalı olarak yapılmamaktadır. Yani riske kalınacak ürüne ait bir türev araç sözleşmesi olmayabilir. Bu durumda çapraz koruma yapılarak risk korunmasına gidilebilir. Çapraz koruma için hisse senetleri portföy riskinin hisse senetleri endeksinde alınan pozisyonlar ile korunması örnek verilebilir.²⁵

Riskten korunmak amacıyla yapılan bu işlemler finansal piyasalarda; portföy yöneticileri, aracı kurumlar ve bankacılar, mal piyasalarında ise türev aracın dayandığı fiziksel ürünü girdi olarak kullanan ya da bu malı üretenler tarafından yapılmaktadır. Vadeli işlem piyasalarında işlem yapanlara “hedger” ve bu şekilde yapılan korunma stratejisine de “hedging” denir.²⁶

1.3.1.1. Hedge Oranı (Hedge Ratio)

Etkin ve etkili bir hedge için sözleşme sayısının göstergesi olan hedge oranı; riske karşı korunacak nakit tutarının sözleşmenin nominal tutarına oranı olarak sözleşmenin nominal tutarı (face value), sözleşmeye konu varlığın fiyatındaki değişim miktarının sözleşmenin vadesi ile düzenlenecek tutarın dikkate alındığı parasal denklik (money equivalency) ve hedge oranını belirliyelemek için türev araçta veri bir değişikliğin nakdi araçta oluşturacağı değişikliğin bilinmesini gerektiğini ifade eden regresyon katsayıları (regression coefficienties) gibi temelde üç bileşken içermektedir.²⁷ Cari piyasada riskten korunmak için kullanılan futures sözleşme sayısı olan hedge oranı, futures sözleşmelerden elde edilen kar veya zararın

²⁴Volkan YÜKSEL&Figen Sarkın ŞAHİN; **Hedge Fonlar (Yüksek Riskli Yatırım Fonları)**, Vergi Dünyası, Sayı 313, Eylül 2007, s.92.

²⁵VOBAŞ; **Türev Araçlar Lisanslama Rehberi**, VOBAŞ Yayınları, İzmir, 2011, s.68.

²⁶Çetin Ali DÖNMEZ ve Diğerleri; **a.g.e.** s.26.

²⁷İhsan ERSAN; **Finansal Türevler, Futures-Option ve Swap**, Literatür Yayınları, İstanbul, 1998, s.72-73.

spot piyasada elde edilecek kar ya da zararı gidermek amacıyla kullanılır. Diğer bir ifadeyle hedge oranı, cari fiyattaki değişimin futures sözleşmedeki fiyata oranıdır.²⁸

1.3.1.2. Hedging Stratejileri

Vadeli işlem sözleşmelerinde genelde beş tür hedging stratejisi vardır. Zaman içindeki nakit pozisyonunu hedge etmek için vadesine en çok zaman kalmış sözleşmenin hedge edilmesi stratejisine one-off hedge, türev aracın vadesini riskin zaman aralığına denkleştirmek ve sonuçta temel riski önlemek stratejisine strip hedge, yüksek likiditeden yararlanabilmek için hedge edilecek tüm miktarın en yakın sözleşmeye yatırıldığı stratejiye rolling strip hedge, ilk açık pozisyonun hedge edilmesi adına yapılan stratejiye rolling hedge ve iki uzun vadeli sözleşme arasındaki marjın teslim ayları arasındaki kısa vadeli faiz oranlarına eşit olduğu varsayımına dayalı stratejiye ise spread hedge adı verilir.²⁹

Fiyat riskinden korunmak isteyen yatırımcılar çoğunlukla gelecekteki ürünü fiziki olarak almak veya satmak isteyen ancak fiyat riskinden kendilerini korumaya yönelik işlem yapan yatırımcılardır. Bu nedenle korunma amaçlı işlem yapan yatırımcılar, ürünün gelecekteki fiyatını sabitlemek amacıyla türev piyasalarda pozisyon alırlar.³⁰ Türev piyasalarda, yakın gelecekte yaşanabileceği düşünülen bir düşüşe karşı korunmak amacıyla kısa pozisyon alınmasına short hedge, spot piyasalarda yakın gelecekte yaşanabileceği düşünülen bir artışa karşı korunmak amacıyla uzun pozisyon alınmasına long hedge denir.³¹

Riskten korunmak amacıyla yapılan ve finansal ya da finansal olmayan kurum ya da kuruluşlar tarafından kullanılmakla beraber bir finansal kuruluşun tasarrufunda bulundurduğu mevduatlarını gelecekte oluşan fiyat değişimlerine karşı maliyetlerini hedge etmek isteyebilir ya da ticari faaliyetle uğraşan bir firma borçlandığı bedelleri gelecekteki maliyetini sabitlemek adına hedging işlemine

²⁸Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s.160.

²⁹İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s.73-74-75.

³⁰Frans A. De ROON&Theo E. NIJMAN&Chris VELD; **Hedging Pressure Effects in Future Markets**, The Journal of Finance, Vol. 55, No.3, June 2000, s. 1437.

³¹Mustafa Kemal YILMAZ; **Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s.101-102.

başvurabilir. Bu durumda fiyat düşüşüne karşı kısa pozisyon fiyat yükselişine karşı korunmak amacıyla da uzun pozisyon olarak bu riskten korunma yöntemi seçilebilir.

1.3.2. Spekülasyon

Spekülasyon, geleceğin değerlendirilmesi, beklentilerin formüle edilmesi ve buna bağlı olarak kar elde etmek için pozisyon alınması³² olarak tanımlanırken, spekülasyon yapanlara spekülâtör adı verilir. Spekülâtör, fiyat dalgalanmaları sonucu oluşan riski üstlenmek suretiyle türev araca konu varlığın sözleşmenin düzenlendiği tarihteki fiyatı ile pozisyon kapatma tarihinde oluşabilecek fiyat arasında oluşacak müspet farktan kazanç kazanç sağlamak isteyen kişidir.³³ Spekülâtörler, menkul kıymetin fiyatı piyasada arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada oluştuğundan spekülâtörlerin bu fiyatlara müdahale şansları olmamaktadır. Ancak bu fiyatı tahmin etmek spekülâtörlerin görevidir.³⁴ Spekülâtörlerin tahminlerinin gerçeğe yakın çıkması kar, gerçekten uzaklaşması ise zarar olarak tanımlanır. Spekülâtörler karlılık durumlarını artırabilmek adına doğru tahmin yaparak geleceği bu şekilde kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Türev araç sözleşmelerinin değerine göre düşük olan başlangıç teminatı miktarı, sözleşmeye konu menkul kıymetin değerinde meydana gelen değişikliklerin etkisini şiddetlendirerek, güçlü bir kaldıraç etkisi yaratabilmektedir. Bu durum; spekülâtörler için piyasayı oldukça cazip kılabilir.³⁵

Spekülâtörler ile manipülâtörü birbirinden ayırmak gerekir. Manipülâtörler, spekülâtörlerden farklı olarak piyasaya yön verebilecek genel anlamda etki edebilecek ve başkalarının zarar etmesi pahasına kazanç elde etme uğruna fiyatları aşağıya ya da duruma göre yukarı çekebilme erkine sahip kişilerdir. Spekülâtörlerden farklı olarak piyasaya müdahale edebilme özellikleri vardır. Spekülâtörler ise gelecekte olabilecek fiyat değişimlerini kontrol edebilme adına çeşitli tahmin ve

³²Mehmet BOLAK; **Finans Mühendisliği: Kavramlar ve Araçlar**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998, s.72.

³³www.derivatives-institute.com. (çevrimiçi) (23.02.2011)

³⁴Yücel AYRIÇAY; **a.g.m.**, s.8.

³⁵TSPAKB; **Türev Araçları Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasalarının İşleyişi, Türev Araçlarıyla Arbitraj ve Korunma**, Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği (TSPAKB), Ankara, Aralık 2002, s. 3–4.

analiz araçlarını kullanan kişilerdir. Spekülatörlerin geleceğe yönelik fiyat değişimlerini gerçeğe en yakın şekilde tahmin etmeleri yatırımcıların yatırım tercihlerini bu yöne kaydırmalarını sağlar ki bu da aslında bir şekilde piyasaya müdahale sayılabilir.³⁶

1.3.3. Arbitraj

Arbitraj, aynı anda iki ya da daha fazla işlem yaparak risksiz bir kar elde etme şekli³⁷ olarak tanımlanabilirken, aynı varlığın farklı piyasalardaki fiyat farklılıklarından menfaat elde edebilmek için aynı ya da farklı zamanlarda pozisyon satın almak olarak da tanımlanabilir.³⁸ Arbitraj, oluşan fiyat değişimlerinden menfaat sağlamaya yönelik olduğundan risk taşımayan bir yöntem olarak görülebilirken, finansal varlığın piyasa fiyatı tahmin edilmeye çalışıldığından spekülasyon risk taşıyabilmektedir.

Arbitraj yaparak gelir sağlamak isteyen yatırımcı, birbirine benzeyen iki varlık arasındaki getiri aralığı çok geniş ya da dar olabilir. Böyle bir farklılıktan yararlanmak için arbitraj yapan yatırımcı; pahalı varlık üzerinde kısa pozisyona, ucuz varlık üstünde ise uzun pozisyona girer. Kısa ve uzun arbitrajın ne kadar uygun olduğu beklenen faiz oranı etkili olmaktadır. Buna göre kısa arbitraj bir varlık satıldığında, uzun arbitraj ise bir varlık satın alındığında görülür.³⁹ Yani beklenen faiz oranı kısa vadeli faiz haddinden büyükse cari piyasadan satın alınıp vadeli işlem piyasasında satılır. Ters durumda ise yani beklenen faiz haddi kısa vadeli faiz haddinden küçükse vadeli işlem piyasadan satın alınıp cari piyasada satılarak menfaat sağlanır.

Örneğin, XYZ'nin hisse değerinin New York'ta 100 Dolar, Londra'da ise 120 Sterline işlem gördüğü varsayıldığında, spot piyasada 1 Dolar, 1 Sterlindir. İngiltere'de ikamet eden bir şahıs New York Borsasında XYZ hisselerini 100 Dolara

³⁶Mehmet BOLAK; **a.g.e.**, s.73.

³⁷Keith CUTHBERTSON&Dirk NITZSCHE; **Financial Engineering Derivatives and Risk Management**, John Willy&Sons Inc, United Kingdom, 2001, s.21.

³⁸Mehmet BOLAK; **a.g.e.**, s.74.

³⁹Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s.175.

satın almıştır. Bunları eşanlı olarak Londra Borsası'nda 120 Sterlin karşılığında satmıştır. Bu durumda söz konusu şahsın 20 Dolarlık risksiz bir menfaat sağlaması⁴⁰ arbitraja bir örnektir.

Arbitraj yapanlar iki ya da daha fazla piyasada aynı anda aldıkları pozisyonlar ile risksiz kazanç fırsatları araştırırlar. Yani, arbitraj fırsatlarını doğuran olgu, bir varlığın farklı finansal piyasalardaki fiyatlarının senkronize olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu farklı fiyatları kovalayarak risksiz kazanç sağlamaya çalışan çok sayıda arbitrajcının olması, dolaylı olarak, fiyatların birbirine yaklaşmasına piyasaların senkronize hale gelmesine yol açmaktadır. Bir başka deyişle arbitraj işlemlerinin adeta bir yan ürünü niteliğinde olmak üzere, farklı piyasalar bir birine bağlanmakta ve hepsinin tek bir piyasaya dönüşmesi kolaylaşmaktadır.⁴¹

1.4. FİNANSAL PİYASALAR

Ekonomi (iktisat), kıt kaynakların, bunları talep edenlere tahsis etme bilimidir. Planlı iktisadi sistemlerde kaynak tahsisinin rolü bunların devletlere emanet edilmesi şeklinde olmakla birlikte serbest piyasa ekonomilerinde kaynak tahsisinin rolü genellikle bu kaynakların piyasalara bırakılması yoluyla sağlanmaktadır.⁴² Her iki sistemde de devletin rolü önemlidir. Ancak planlı ekonomilerde doğrudan kaynak tahsisini yapan kurumun devlet olması önem taşırken serbest piyasa ekonomilerinde kaynak tahsisinin dağılımında kural koyucu ve regülatif⁴³ özelliği nedeniyle de ayrı bir öneme sahiptir. Serbest piyasanın hüküm sürdüğü ekonomilerde, malın fiyatı piyasada arz ve talep koşullarına bağlı olarak

⁴⁰Keith CUTHBERTSON&Dirk NITZSCHE; a.g.e., s.21.

⁴¹Rıdvan KARLUK; **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2009, s.316.

⁴²Doron HERMAN; **Taxing Portfolio Income in Global Financial Markets**, Doctorial Series 2, Amsterdam, 2002, s. 1.

⁴³**Regülasyon**, gerek fiyat gerekse üretilen mal ve hizmetlerin kalite, miktar ya da benzeri nieliklerine ilişkin siyasi erkin düzenleyici işlemleri olarak tanımlanır. (Recep ÇAKAL; **Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon**, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No; 2455, Ankara, 1996, s.5-6&Şahin ARDIYOK; **Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli**, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s.7)

yani ürünün arz ve talebinin kesiştiği noktada belirlenirken, kamusal mallar⁴⁴ olarak tanımlanan mal ve hizmetlerin fiyatları ise siyasi süreç içinde belirlenmektedir.

Serbest piyasa ekonomilerinde, mal ve hizmetlere ilişkin fiyatlama, arz ve talep koşullarında piyasada belirlenebildiği gibi bazen müdahale edilerek de belirlenebilir. Serbest piyasa ekonomilerinde hizmeti sunan firmalar kamu olabileceği gibi diğer makro ekonomik birimler de olabilmektedir. Bu münasebetle piyasaya sunulan mal ve hizmetlere özel mal ve hizmetler adı verilmektedir. “Piyasalar⁴⁵ ise, malların paraya veya paranın mala dönüştürüldüğü yerlerdir.”⁴⁶ Genel anlamda piyasalar, araçların niteliğine bağlı olarak; para piyasası, sermaye piyasası, finansal piyasalar, altın piyasası ya da mal piyasası vs. şeklinde sınıflandırılabilir. Bu piyasalardan finansal piyasalar, menkul kıymetlerin değişime uğradığı yerler olarak tanımlanır.⁴⁷ Finansal piyasalara ilişkin başka bir tanımda; “gelirinden daha az harcayarak tasarruf yapanların sahip olduğu fon fazlasını, gelirinden daha fazla harcama yapmak isteyen yani fon açığı olanlara aktarmak”⁴⁸ şeklindedir. Finansal piyasaların fonksiyonları fonların arz edenden talep edenlere doğru bir akış sağlamak, menkul kıymetleri likit varlıklara çevirmek, fiyatını oluşturmak, fonları ve ekonomik kaynakları tahsis etmektir.⁴⁹

Finansal piyasalar; para ve döviz piyasaları, değerli metal piyasaları ve finansal menkul kıymet piyasalarını içermektedir. Finansal menkul kıymetler; baz

⁴⁴Kamusal mal ve hizmetleri tüketimde rekabetin olmadığı ve mahrum bırakmanın olmadığı; adalet savunma hizmeti gibi tam kamusal mal, tüketimde rekabetin olduğu ama kimsenin mahrum bırakılmadığı eğitim, sağlık hizmeti gibi yarı kamusal mallar olarak ayırmak mümkündür. (Joseph E. STIGLITZ; **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çeviren Ömer Faruk BATIREL, Marmara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 549, İstanbul, 1994, s.150.) Fiyatı belirlenen araçların ya da sunulan hizmetlerin bedelleri siyasi süreçte belirlendiği fiyat ya da harç gibi özel fiyatlama teknikleri kullanılarak alınmaktadır. İtalyan maliyeci Enrico BARONE, vergileri politik fiyat, harçları ise yarı politik fiyat olarak adlandırmıştır. (Richard MUSGRAVE and Alan T. PEACOCK; **Classics in The Theory of Pubic Finance**, London Macmillan&Co.Ltd., New York, 1964, s.165.&Halil NADAROĞLU; **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 11. Baskı, İstanbul, 2000, s.41-72.)

⁴⁵ **Piyasa kavramı** İngilizce’de “market” yani “pazar” olarak aynı anlamda da kullanılmaktadır. (İsmail BULMUŞ; **Mikro İktisat**, Cantekin Matbaası, 5. Baskı, Ankara, 2003, s.10.& Ayşe Eyüboğlu AKSEL; **Risk Yönetim Aracı Olarak Futures Piyasalar**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No.21, Ankara, 1995, s.3.) Kanımca mal ve hizmetin belli bir bedel ile el değiştirildiği yerler pazar, söz konusu araçların fiyatını belirleyen soyut mekanizma ise piyasadır.

⁴⁶ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.7.

⁴⁷ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.7.

⁴⁸ İlyas ŞIKLAR; **Finansal Ekonomi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, Eskişehir, 2009, s. 4.

⁴⁹ Ali CEYLAN&Turhan KORKMAZ; **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, İstanbul, 2004, s. 7.

menkul kıymetler ve türev menkul kıymetler olmak üzere iki kısma ayrılır; Baz menkul kıymetler, hisse senetleri, tahviller ve banka hesaplarını içerir. Türev menkul kıymetler ise opsiyonlar, futures sözleşmeler, forward sözleşmeler, varantlar,⁵⁰ swaplar ve kombinasyonlardır.⁵¹ Finansal piyasaların çeşitli tasnif şekilleri ise şu şekildedir;

1.4.1. Fonların Arz ve Talep Süresine Göre Finansal Piyasalar

Fonların arz ve talep sürelerine göre finansal piyasa ayrımı, para ve sermaye piyasası şeklinde tasnif edilir. Kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasaya para piyasası, orta ve uzun vadeli fon ve arz talebinin karşılaştığı piyasaya ise sermaye piyasası denir. Para piyasalarında vadesi bir yıldan az olan fonlar işlem görmektedir. Bu piyasada ekonomik karar vericilerin kısa süreli ve geçici nitelikli fon gereksinimlerini karşılamak için kısa süreli kredi araçları, ticari senetler kullanılır. Sermaye piyasası, hisse senedi ve tahvil piyasalarının yanında yatırım kredileri, konut kredileri gibi orta ve uzun vadeli fonların alım satımının yapıldığı, birincil ve ikincil piyasaları da kapsayan bir kavramdır.⁵²

1.4.1.1. Sermaye Piyasası

Kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalar para piyasaları, uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalar ise sermaye piyasaları olarak adlandırılmaktadır.⁵³ Sermaye piyasası, yatırımcılar, tasarruf sahipleri ve bunlar arasındaki fon akımını sağlayan aracı kurumlar, bankalar, yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları gibi aracı ve yardımcı kuruluşlardan oluşan modern finansman

⁵⁰ **Varant**; Belli bir varlığı, önceden belirlenmiş fiyat üzerinden, belirlenmiş bir tarihte veya öncesinde, alma veya satma hakkı (zorunluluğu değil) veren bir opsiyon olan varant, elinde bulunduran kişiye dayanarak varlığı ya da göstergeyi önceden belirlenen bir fiyattan belirli bir tarihe kadar alma veya satma hakkı veren ve bu hakkın kaydı teslimat ya da nakit uzlaşısı ile kullanıldığı menkul kıymet niteliğinde sermaye piyasası aracıdır. Opsiyon sözleşmelerine benzer ama ilk farkı vadesidir. Vadesi daha esnekler. Opsiyonlar ihraç edilebilirken varantlar ihraç edilemez. Opsiyon vadeli piyasalarda işlem görürken varantlar ise spot piyasada işlem görür. (Beytullah SARICAN; **Sermaye Piyasasında Yeni Bir Araç: Varant ve Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı: 348, Ağustos 2010, s.89& www.vob.org.tr. (çevrimiçi) (12.04.2011)

⁵¹ Ömer ÖNALAN; **Finans Mühendisliğinde Matematiksel Modelleme**, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 2004, s.2.

⁵² Cevat SARIKAMIŞ&Ali CEYLAN&Nurhan AYDIN&Metin COŞKUN; **Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir, 2009, s. 4.

⁵³ Lawrence S. RITTER&William L. SILBER; **Principles of Money, Banking and Financial Markets**, Seventh Edition, Harper Collins, New York, 1991, s. 26.

sistemidir. Bir başka tanıma göre, sermaye piyasaları, hisse senedi, tahvil ve benzeri pazarlanabilir menkul kıymetlerin alınıp satıldığı yerlerdir.⁵⁴ Sermaye piyasalarının sınıflandırılması aşağıdaki şekilde yapılmaktadır.

1.4.1.1.1. Piyasada İşlem Gören Finansal Varlığın İşlem Durumuna Göre Ayrım

Sermaye piyasaları yeni ihraç edilen menkul kıymetlerle ilgili bütün işlemlerin yapıldığı birincil piyasa ve daha önceden ihraç edilmiş sermaye piyasası araçlarının işlem gördüğü ikincil piyasalardan oluşmaktadır.⁵⁵ Birincil piyasa; kurumların –özel ya da kamu- fon sağlamak amacıyla menkul kıymetlerini ilk defa ihraç ettikleri ve fon arz edenlerle karşılaştıkları piyasalardır.⁵⁶ Birincil piyasalar; hisse senetleri ile tahvillerin ilk kez piyasaya sürülüp ihraçtan alındığı piyasa olarak da ifade edilmektedir.⁵⁷

İkincil piyasa; daha önce alım satıma konu olmuş menkul kıymetlerin tekrar işlem gördüğü piyasalardır. İkincil piyasaların en önemli kurumları, menkul kıymetler borsaları ve finansal aracı kurumlarıdır.⁵⁸ Birincil piyasada uzun vadeli fonların, fon arz edenden firmalara aktarımı söz konusudur ve menkul kıymet satışları neticesinde şirkete yeni sermaye girişi sağlanmaktadır. Ancak ikincil piyasalarda değişime konu olan menkul kıymetlerden elde edilen fonların bunları çıkaran firmayla bir bağlantısı söz konusu değildir.⁵⁹ Üçüncül piyasa; borsaya kote edilmiş menkul kıymetlerin borsa dışında alınıp satılmasıyla oluşan piyasa üçüncül piyasa olarak adlandırılır.⁶⁰ Dördüncül piyasa; menkul kıymetlerin aracısız alınıp satılmasıyla oluşan piyasadır. Bu piyasada, genellikle birikim sahiplerinden

⁵⁴ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 11.

⁵⁵ Nihal KARGI; **Ekonomik Kalkınma, Tasarruf ve Sermaye Piyasası İlişkileri: Türkiye Örneği**, SPK Yayınları, Yayın No: 115, Ankara, Mart 1998, s. 37.

⁵⁶ Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁷ Muharrem KARSLI; **Sermaye Piyasası - Borsa-Menkul Kıymetler**, Kırıl Matbaası, İstanbul, 1989, s. 31.

⁵⁸ Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁹ **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İMKB Yayınları, 19.Basım, İstanbul, Mayıs 2006, s. 123.

⁶⁰ Muharrem KARSLI; **a.g.e.**, s. 32.

topladıkları fonları finansal piyasalarda değerlendiren sigorta şirketleri, yatırım fonları gibi kurumsal yatırımcılar alım satımda bulunurlar.⁶¹

1.4.1.1.2. Piyasada İşlem Gören Finansal Varlığın Türüne Göre Ayrım

Piyasada işlem gören finansal varlıkların türüne göre sermaye piyasaları; hisse senedi piyasaları, devlet tahvil piyasaları, özel sektör tahvil piyasaları ve türev finansal varlık piyasaları olmak üzere dörde ayrılır.⁶²

1.4.1.2. Para Piyasası

Para piyasası, fon fazlası olan hükümetler, kurumlar veya bireylerden temin edilerek fon açığı bulunanlara kısa dönemli fon transferi sağlayan piyasalardır. Kısa vadeli fon sağlamak için hükümetler ya da kurumlar tarafından ihraç edilirler.⁶³ Para piyasası araçları; para, döviz, altın, kambiyo senetleri (poliçe, bono, çek) ile bir yıla kadar kısa vadeli senetlerdir.⁶⁴ Bu nedenle bir yıldan daha kısa vadeye sahip borç senetlerinin alınıp satıldığı piyasalar para piyasalarıdır. Para akımı, organize olmuş bir sistem içerisinde varlığını sürdürüyorsa “Örgütlenmiş Para Piyasası” (bankalar ve para piyasası kurumları); ancak organize olmamış bir sistem içerisinde kısa vadeli fon arz ve talebini karşılıyorsa “Örgütlenmemiş Para Piyasası” olarak kabul edilmektedir. Siyasi olaylara, faaliyet hareketlerine, faiz oranlarına, Merkez Bankası müdahalelerine, kısacası ekonomik ve sosyal hayattaki gelişmelere karşı hassas olan para piyasası, kısa sürede netice alabilmek için iktisat politikalarının uygulandığı ilk piyasa olma özelliğine sahiptir.⁶⁵

Para piyasasına konu olan fonlar bankalar gibi kuruluşlar aracılığıyla firmalar tarafından kredi olarak kullanılır. Hazine bonusu ve türleri, finansman bonusu, mevduat sertifikası gibi enstrümanlar para piyasasının araçları arasında değerlendirilebilir. Ülkemizde İMKB Tahvil ve Bono Piyasası, T.C. Merkez Bankası

⁶¹ Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri, **a.g.e.**, s. 5-6.

⁶² Cevat SARIKAMIŞ ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 6.

⁶³ Jeff MADURA; **Financial Markets and Institutions**, West Publishing Company, Second Edition, USA, 1992, s. 117.

⁶⁴ Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu; **a.g.e.**, s. 1.

⁶⁵ Nihal KARGI; **a.g.e.**, s.37.

İnterbank Para Piyasası ve Bankalararası Türk Lirası Piyasası para piyasasına örnek verilebilir.⁶⁶

1.4.2. Piyasanın Örgütlenme Biçimine Göre Finansal Piyasalar

Fonların el değiştirdiği, finansal alım satımlarının yapıldığı kapalı bir mekânın bulunduğu, belirli ilke ve uygulamalara bağlı olarak işlemlerin yapıldığı piyasalara örgütlenmiş (organize olmuş) piyasalar denir. Ticari bankalar örgütlenmiş para piyasasının en önemli kurumlarıdır. Fonların el değiştireceği ya da finansal varlık alım ve satımının yapılacağı belirli bir mekânın bulunmaması durumunda oluşan piyasalara ise örgütlenmemiş (organize olmayan) piyasalar denir. Bu piyasalara tezgahüstü piyasalar ya da serbest piyasalar da denir.⁶⁷ Genel olarak, menkul kıymetlerin borsalar dışında işlem gördüğü piyasalar tezgahüstü piyasalardır. Tezgahüstü piyasalarda birinci el piyasa işlemleri de yapılabilmektedir. Günümüzde para piyasası hemen hemen tümüyle tezgahüstü piyasaya dönüşmüştür.⁶⁸

Organize piyasaların Türkiye'de en iyi bilinen örneği VOB ve İMKB'dir. Organize piyasalarda nihai işlemler merkezileşmiş borsalarda yapılmaktadır. Bu merkezileşmiş borsalarda aracılar bir araya gelerek, iletişim teknolojisi aracılığıyla iletilen alım satım emirlerinin gereğini yerine getirmektedir. Tezgahüstü piyasalarda ise nihai işlemler iletişim teknolojisi (telekomünikasyon sistemi, internet) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu piyasalarda menkul kıymetlerin alım satımının yapıldığı merkezileşmiş bir mekân söz konusu değildir. Fakat bir piyasanın tezgahüstü piyasa sayılması için nihai işlemlerin mutlaka iletişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleşmesi gerekmez. Organize olmayan para piyasasını tanımlamak, organize olmuş para piyasasının tanımlamasına göre daha zordur. Bu piyasanın aracıları, ticari bankaların aksine, kişiler (tefeciler) veya piyasa bankerlik kuruluşlarıdır. Organize para piyasasının araçları olan poliçe, bono ve çek bu piyasada kullanılmaktadır. Fon talep edenler ise işletmeler ve kişilerdir.⁶⁹

⁶⁶ Mustafa Kemal YILMAZ; **a.g.e.**, s.5.

⁶⁷ Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 4.

⁶⁸ Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 5.

⁶⁹ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 11.

1.5. VADELİ İŞLEM-TÜREV ARAÇ KAVRAMI

Uzun yıllardır var olan ki ülkemiz için oldukça yeni olan türev araç işlemleri, risk kavramının finansal piyasalarda da etkili olmaya başlamasıyla finansal ve finansal olmayan birimler vasıtasıyla riskten korunma, spekülasyon ve arbitraj amacıyla geniş bir alanda kullanılmaya başlanmış ve portföy yönetim sürecinde de yerlerini almışlardır. Türev araç işlemleri vade sonundaki veya vade içindeki değeri, sözleşmeye konu olan varlığın fiyatı tarafından belirlenen bir finansal üründür. Diğer bir tanımla finansal türev araçlar; malın fiyatına, döviz, faize veya borsa endeksine dayalı birer finansal ürün şeklinde de tanımlanabilmektedir. Finansal türev araçların el değiştirildiği finansal piyasalar, alım-satım işlemine konu olan finansal varlığın el değiştirme vadesine göre spot ve vadeli işlem piyasası olabilmektedir.⁷⁰

Spot piyasalar, belirli miktarda mal veya kıymetin ve karşılığı olan fiyat takasının gerçekleştiği gün el değiştirdiği piyasalardır. Diğer bir ifadeyle spot piyasa, belli miktarda bir mal veya kıymetin ve bunların karşılığı olan parasal işlemin ardından el değiştirmesini sağlayan piyasalardır.⁷¹ Spot piyasalarda oluşan fiyatlar⁷² anlıktır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası bünyesinde faaliyet gösteren Hisse Senetleri Piyasası, Tahvil ve Bono Piyasası ile Bankalararası Döviz Piyasası spot piyasalara örnektir. Türev araç işlem piyasaları ise, ileride ki bir tarihte teslimatı veya nakit uzlaşması yapılmak üzere herhangi bir malın veya finansal aracın, bugünden alım satımının yapıldığı piyasalardır. Türev araç işlem piyasaları; forward, swap, futures ve opsiyon sözleşmelerinin tamamını kapsamaktadır.⁷³ Bunlar, değerleri başka bir varlığın değerlerine bağlı olduğundan tümü türev araçlar olarak ifade edilir.⁷⁴ Söz konusu varlıkların fiyat değişimleri sözleşmelerin değerini

⁷⁰ İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s. 1–2.

⁷¹ <http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/detailsPage.aspx?tabid=627> (çevrimiçi) (03.04.2011)

⁷² **Spot fiyat**, teslim ve tesellüm işlemlerinin çok kısa bir süre içerisinde gerçekleştirileceği alım satımlarda o an için geçerli piyasa fiyatı iken **spot işlem** ise, ödeme ve teslimatın işlem yapılan günde veya çok kısa süre içerisinde yapıldığı işlemlerdir. (Gülistan ERDAL; **Türkiye’de Vadeli İşlemler Piyasası ve Bazı Tarımsal Ürünler Üzerinde Uygulanabilirliği**, TOBB Yayınları, Yayın No; 2006-30, Ankara, 2006, s.74.& <http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/detailsPage.aspx?tabid=627> (çevrimiçi) (03.04.2011))

⁷³ Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Klavuzu; **a.g.e.**, s. 469.

⁷⁴ Richard A. BREALEY&Steward C. MYERS; **Principles of Corporate Finance**, McGraw-Hill Inc., 4. Edition, Washington, 1991, s. 636.

değiştirmektedir. İlerleyen bölümlerde türev araç sözleşmelerinin türleri detaylı şekilde incelenecektir.

Spot ve vadeli piyasa arasındaki temel fark, görüldüğü üzere vadeden kaynaklanmaktadır. Spot piyasalar, belli miktarda bir mal veya kıymetin ve bunların karşılığı olan paranın vadeli işlemin ardından alım satımın yapıldığı gün veya takip eden günün akşamına kadar el değiştirdiği piyasa iken, vadeli işlem piyasaları ise ilerideki bir tarihte teslimatı veya nakit uzlaşması yapılmak üzere herhangi bir malın veya finansal aracın, bugünden alım satımının yapıldığı piyasalardır. Spot piyasalarda parasal ödeme işlemin yapısına göre değişik zamanlarda gerçekleşebilmektedir. Ülkemizde İMKB’de bu süre “T+2” olarak belirlenmiştir. Yani, teslim ve ödeme, işlemin yapılmasını takip eden iki gün içinde yapılmaktadır.⁷⁵ Ancak türev araç işlem piyasalarında menkul kıymetler gelecekte belli bir tarihte anlaşma sonucu varılmış belli bir fiyattan alınıp satılırken çoğu zaman mal teslimatı da gerçekleşmemektedir.

Yukarıda bahsi geçen bu kavramların Türkçe karşılıkları konusunda henüz tam bir dil birliğine varılmamıştır. İngilizce’de “derivatives” ya da “financial derivatives” olarak ifade edilen “finansal türev araçlara” karşılık dilimizde türev ürünler ya da sadece “türevler” kavramları kullanılmaktadır. Dilimizde, forward piyasalara “vadeli işlem piyasaları”, futures (gelecek) piyasalara “standart vadeli işlem piyasaları”, opsiyon piyasalarına “seçenekli vadeli işlem piyasaları” da denilmektedir. Swap piyasaları için ise Türkçe bir karşılık önerilmemiştir.⁷⁶ Bazı kaynaklarda swap yerine “takas” ya da “değiş-tokuş” kavramı da kullanılmaktadır. Vadeli işlemler dünyada kullanılan terminolojiye göre türev araçlar olarak ifade edildiğinden⁷⁷ vadeli işlemlerin gerçekleştiği piyasalara vadeli işlemler piyasası ya da türev piyasalar denilirken bu piyasada kullanılan enstrümanlara ise türev araçlar, türev ürünler ya da vadeli işlem ürünleri gibi isimleri de kullanmamız yerinde olacaktır mıdır?

⁷⁵ İlyas ŞIKLAR; **a.g.e.**, s. 11.

⁷⁶ Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 111.

⁷⁷ VOBAŞ; **a.g.e.**, s. 24.

Bu sorunun cevabını bulmak adına hukuk ve vergiye ilişkin literatürü taramakta fayda vardır. Buna göre, vadeli işlem kavramı ilk defa Borçlar Kanunu'nun⁷⁸ 504'üncü maddesinde “vadeli alışverişler” ifadesi ile bazı türev araçlara atıfta bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun 53'üncü maddesinde önceleri “vadeli işlem” kavramı kullanılırken bu kavram 24.04.2001 tarih ve 4651 sayılı Kanun⁷⁹ ile değişiklik yapılarak yerine 4 ve 53'üncü maddelerde “türev işlemleri” ve “türev ürün” kavramları kullanılmıştır. 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun⁸⁰ değişmeden önceki 22'nci maddesinin (j) bendinde “vadeli işlem sözleşmesi” kavramı kullanılarak türev araçlardan sadece future sözleşmelere gönderme yapmıştır. Buna ilaveten 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun⁸¹ 11'inci maddesi de benzer bir sorun yaşatmaktadır. Anılan Kanun'un 11'inci maddesinde; “*vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzer diğer sözleşmelerin.....*” ifadesi ile opsiyon sözleşmeleri açık bir şekilde ifade edilirken, vadeli işlem ifadesi ile de future sözleşmeler ve benzeri diğer sözleşmeler kastedilmiş, swap ve forward sözleşmelerine ise herhangi bir gönderme yapmamıştır. Ancak forward sözleşmelerinde ileride detaylı şekilde ele alınacağı üzere sözleşme olmadan da yani sözlü olarak bile yapılabileceğinden bu kapsamda değerlendirilmesi sadece yazılı forward sözleşmeleri açısından uygundur.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun⁸² 4'üncü maddesinin “*Faaliyet Konuları*” başlıklı kısmının (i) bendinde “*Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri*” akdedilerek vadeli işlem kavramından forward ve future işlemleri kastedilirken opsiyonlar ise açıkça ifade edilmiştir. “*Birden fazla türev araç*” ifadesi de tüm türev araçları kapsamaktadır. Öte yandan İzmir'de Kurulu Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası A.Ş.'nin adı da kanımca yeterince açık değildir. Zira adında kullanılan “opsiyon” ifadesi ile yalnızca

⁷⁸ 29.04.1926 tarih ve 359 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷⁹ 05.05.2001 tarih ve 24393 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁸⁰ 28.07.1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁸¹ 23.06.1999 tarih ve 23734 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁸² 01.01.2005 tarih ve 25983 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

opsiyonları ifade ettiği açıkken “vadeli işlem” ifadesi ile de future sözleşmelerini kastetmektedir. Diğer taraftan forward ve swap sözleşmeleri her ne kadar tezgahüstü piyasada işlem görseler bile birer türev araç olduklarını unutmamak gerekmektedir. Buna ilaveten İMKB bünyesinde faaliyette bulunan Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü de adında sadece vadeli işlemleri kullanarak future sözleşmelerin anlaşıldığı aşikârdır. Ancak şu günlerde opsiyon sözleşmelerinin borsalarımızda işlem görmeye başlanacağı ancak bunun VOB bünyesinde mi yoksa İMKB bünyesinde mi olacağı açık değildir. Opsiyonların, olası durumda İMKB bünyesinde faaliyette bulunan Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü nezdinde işleme açılması sonucunda, bu Müdürlüğün adının değişmesi gerekir mi? Ya da bu durumda İzmir Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası A.Ş.’nin adı sadece “Vadeli İşlemler Borsası” mı olmalı?

Görüldüğü üzere kavramların kullanımı esnasında henüz tam bir dil birliğine varılmış değildir. Bu nedenle hukuki durum açısından tam bir dil birliği ve uyum sağlanana kadar vadeli işlem yerine türev araç kullanılması yerinde olacaktır. Bu nedenle çalışmamın bundan sonraki bölümlerinde vadeli işlem piyasalarının tamamına türev piyasalar, kullanılan araçlara genel olarak türev araçlar ve niteliklerine göre forward sözleşmeler, futures sözleşmeler, opsiyon sözleşmeleri ve swap işlemleri ya da sözleşmeleri olarak adlandırılacaktır.

1.6. TÜREV ARAÇLARA İLİŞKİN TARİHÇE

Türev araçların çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Belirli bir tarihte ve belirlenmiş bir fiyattan bir malın teslimini içeren işlemler antik Yunan ve Roma’ya kadar dayandırılmakta⁸³ ve ilk türev araç sözleşmeleri Eski Yunan’daki Milet’li filozof Thales’in kışın, bahardaki zeytin hasadı için yağhaneler üzerine yaptığı ve günümüzdeki alım opsiyonlarına benzeyen pazarlıklara kadar gitmektedir.⁸⁴ Ancak Ortaçağ’da, gerek Avrupa’da ve gerekse tarıma dayalı üretim yapılan diğer yerlerde

⁸³ David A. DUBOFSKY&Thomas W. MILLER JR.; **Derivatives-Valuation and Risk Management**, Oxford University Press, New York, 2003, s.5.

⁸⁴ Yalçın KARATEPE; **Türev Piyasaları (Futures-Opsiyon-Swap)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No:587, Ankara, 2000, s. 5.

tahılın hasattan önce tarlada satın alınması şeklindeki uygulamalar, yasal bir çerçeveye oturtulmaması ve toplam üretimin küçük bir kısmını içermesi sebebiyle ekonomik hayatta ön plana çıkmamış ve literatürde kullanılmamıştır.⁸⁵ Bu nedenle kullanılan ilk türev araçların Japonya’da Dojima Pirinç Pazarı ve Hollanda’da 16’ncı yüzyılda Antwerp Tahıl Pazarı’nda yapıldığı bilinmektedir.⁸⁶ Ancak bu sertifikalar, fiziki pirinç teslimatına izin vermediğinden, zamanla pirinç spot piyasasında oluşan fiyatlarla vadeli piyasada oluşan fiyatların ilişkisi kopmuş ve aşırı spekülasyon hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak Japon hükümetince bir süre yasaklanan vadeli işlemler, daha sonra fiziki teslimata izin verilen ve günümüz uygulamalarına daha fazla benzeyen kurallarla tekrar başlatılmıştır. Aynı dönemlerde Avrupa’da da tahıl, balina yağı ve kahve üzerine futures kontratlarına benzer vadeli anlaşmalar yapılmıştır.⁸⁷ 16’ncı yüzyılın sonlarına doğru opsiyon sözleşmeleri bir çok mal için yapılabilmekteydi. Bu anlaşmalar satın alıcı tarafından uygulanması zorunlu olmayan opsiyon sözleşmeleri idi. Daha sonra, ülke içinde dağılmış bulunan malların üretim yerlerinden alınıp, satılacakları pazara gelinceye kadar geçecek süre içinde fiyatlarında meydana gelebilecek olumsuz gelişmelerin riskini azaltmak ve gidecekleri yere ulaşmadan satılması için sözleşmeler düzenlenmeye başlanmıştır.⁸⁸

Diğer taraftan ilk düzenli vadeli işlem borsası, 1848 yılında Chicago Ticaret Kurulu (Chicago Board of Trade-CBOT) adıyla Chicago’da kurulmuştur.⁸⁹ Bu borsada buğday ve mısır alım-satımı nakit ve vadeli olarak yapılmıştır. Nakit piyasada iç savaş yüzünden ortaya çıkan fiyat değişimlerinden korunmak ve yararlanmak için forward işlemleri yapılmaya başlanmıştır. 82 üye ile kurulan bu borsada 13 Mart 1851 tarihinde ilk türev araç sözleşmesi akdedilmiştir.⁹⁰ Bu sözleşme, kilo başına 1 Cent fiyatla 3000 kilo tutarında mısırın Haziran teslimini

⁸⁵ Yusuf ERDEM; **Vadeli İşlem Piyasaları ‘Forward ve Futures’ ve Türkiye’de Oluşumunun Ekonomik Şartları**, Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma ve Planlama Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s. 12.

⁸⁶ Çetin Ali DÖNMEZ&Yaman BAŞARAN&Güzin DOĞRU&Mustafa YILMAZ&Sedat UĞUR&Yeşim KARTALLI& Gökhan UGAN; **Finansal Vadeli İşlem Piyasalarına Giriş**, İMKB Yayınları, İstanbul, 2002, s.1.

⁸⁷ Colin Andre CARTER; **Futures and Options Markets**, Pearson Education, Prentice Hall, New Jersey, 2003, s. 11-12.

⁸⁸ Defne ÖZKAN; **Yeni Finansal Piyasalar**, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Tezi, Ankara, 1990, s. 8.

⁸⁹ Nancy JACOP&Richardson PETTIT; **Investments**, Richard D. Irwin, New York, 1988, s.540.

⁹⁰ Ekrem TUFAN; **Futures İşlemlerin Piyasa Etkinliğine Olan Etkisinin Test Edilmesi, İstanbul Altın Borsası Uygulaması**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1283, Eskişehir, 2001, s. 7.

düzenleyen bir forward sözleşmesiydi.⁹¹ İlk vadeli işlemlere karşı bazı ülkelerde hükümet tarafından tepki gösterilmiştir. Örneğin, Almanya’da çıkarılan bir yasa ile tahıl üzerine düzenlenen bütün vadeli sözleşmeler, 1896 ile 1900 yılları arasında yasaklanmıştır. Aynı şekilde ABD’de de vadeli işlemlere karşı çıkılmıştır. Illinois Meclisi 1867’de çıkardığı bir yasa ile vadeli işlemleri kumar olarak nitelemiş ve vadeli işlemlere taraf olanları 1000 \$ para ve bir yıllık hapis cezası ile cezalandırma kararı almıştır.⁹² Birleşik Devletlerde türev araç piyasalarının Chicago’da başlaması ve gelişmesi kısmen bölgenin bulunduğu alanın stratejik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Chicago’nun, büyük göller liman kenti olması, yolların keskinleştiği bir merkez durumunda bulunması, Amerika’da Orta Batı’nın büyük çiftliklerine yakınlığı ticari açıdan gelişmeye en uygun bir yöre konumunda olmasını sağlamıştır.⁹³ Piyasa oyuncularını, tarih boyunca kullanılmış olan bu araçların modern versiyonlarını sürekli geliştirme ihtiyacı hissetmişler ve türev araç piyasaları zamanla dünyanın pek çok yerinde kurulmuştur.⁹⁴ Bu gelişmelerin ardından, 1872 yılında Newyork Pamuk Borsası’nda da türev araç sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır.⁹⁵ Eski çağlarda yapılan bu anlaşmalarda standartlaşma olmadığından, sözleşmedeki her konu taraflar arasında pazarlıkla tespit edilmiştir. Zamanla tarımsal ürünlerle ilgili vadeli sözleşmeleri standartlaştırmak için, 1848 yılında A.B.D.’de Chicago Ticaret Odası kurulmuş ve 1865 yılında da mısır ve buğday üzerine işlemler yapılmıştır.⁹⁶

20’nci yüzyılın son çeyreğine kadar Amerika’da sadece tarımsal ürünlere dayalı türev araç sözleşmeleri işlem görürken, 1972 yılında Bretton Woods sisteminin yok olması ile döviz kurları ve faiz oranlarındaki dalgalanmalar yatırımcılar açısından kontrol ve tahmin edilemez bir boyuta taşındı. Bu değişime dayalı olarak türev odağını oluşturan tarımsal ürünlere dayalı düzenlenen türev araç

⁹¹ <http://www.cbort.com/cbot/pub/page/0,3181,942,00.html#1848> (çevrimiçi) (24.09.2012)

⁹² Richard J. TEWELES&Charles V. HARLOW&Herbert L. STONE; **The Commodity Futures**, McGraw-Hill Inc. Third Edition, New York, 1977, s.11.

⁹³ İzmir Ticaret Borsası; **Vadeli İşlem Borsası İçin Temel Rehber (Futures and Options)**, İzmir Ticaret Borsası Yayını, Yayın No:51, İzmir, Eylül 1993, s. 3.

⁹⁴ A.Kerem ÖZŞAHİN; **Vadeli İşlem Sözleşmesinin Hukuki Niteliği**, SPK Yayınları, Ankara, 1999, s.6.

⁹⁵ Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu; **a.g.e.**, s. 405.

⁹⁶ Francis Jack CLARK &Ibbotson ROGER; **Investments: A Global Perspective**, Prentice Hall, New Jersey, 2002, s.229.

sözleşmeleri finansal araçlara da uygulanmaya başladı. Döviz kurları üzerine ilk türev araç sözleşmeleri 1972 yılında Chicago Ticaret Borsası (Chicago Mercantile Exchange-CME) bünyesinde Uluslararası Para Piyasası'nın (International Monetary Market-IMM) kurulmasıyla 1973 yılında yapıldı. Ardından faize dayalı yapıldı ve 1970'li yılların ikinci yarısında Avrupa kıtasında da vadeli işlem borsaları kurulmaya başladı. 1975 yılında Chicago Ticaret Kurulu (Chicago Board of Trade-CBOT) bünyesinde Hükümet Ulusal İpotek Birliği (Government National Mortgage Association-GNMA) sözleşmeleri ile birlikte ilk faize dayalı türev araç sözleşmeleri de işlem görmeye başlamıştır.⁹⁷

Dünyada ilk hisse senedi endeksi üzerine türev araç 24 Şubat 1982 tarihinde Kansas Ticaret Kurulu (Kansas City Board of Trade) tarafından VL Bileşik Endeksi (Value Line Composite Index) üzerine düzenlenmiştir. 1982 Nisan'ında "S&P 500 Endeks"i üzerine türev araç işlemlerine başlanan ve Chicago Ticaret Borsası bünyesinde bulunan Vadeli ve Opsiyonlu İşlemler Pazarı ise günümüzde işlem hacmi en yüksek olan türev araç piyasalarındandır.⁹⁸ ABD'de yaşanan bu gelişmeler paralelinde, Avrupa'da da vadeli piyasalarda büyük gelişmeler görülmekle birlikte bazı ülke borsalarının birleşmesiyle işlem hacmi oldukça yüksek değerlere ulaşmıştır. Örneğin Almanya-İsviçre ortaklığı ile kurulan Eurex Borsası bugün işlem hacminde Chicago'daki borsalarla yarışır bir konuma gelmiştir.⁹⁹

Diğer taraftan Bretton Woods sisteminin etkisini kaybetmesiyle birlikte faiz, döviz, mal ve hizmet fiyatlarında ciddi dalgalanmalar başlamıştır ki bu durum anılan araçların fiyatlarını uluslararası arenada kur riski ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu risklerin minimize edilmesi adına yeni finansal araçlar ve piyasalar geliştirmiştir ki bunlardan en önemlilerinden biri de türev araçlardır.¹⁰⁰

⁹⁷ Türev Lisanslama Rehberi, 2011, s.14. http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/turev_aracilar_MART_2011.pdf (çevrimiçi) (13.08.2011)

⁹⁸ Tolga AVŞAR; **Vadeli İşlem Piyasaları ve Vergilendirme**, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.2-3.

⁹⁹ Çetin Ali DÖNMEZ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.1.

¹⁰⁰ http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/turev_aracilar_MART_2011.pdf s.20. (çevrimiçi) (13.08.2011)

1.7. TÜREV ARAÇLARA İLİŞKİN SINIFLANDIRMA

Türev araçların kote edildiği türev araç borsaları, türev araç ve opsiyon sözleşmelerinin işlem gördüğü organize ve kontrollü piyasalardır.¹⁰¹ “Türev kavramı, değerleri menkul kıymetlerden, paradan ve diğer dış değişkenlerden türetilen finansal enstrümanları”¹⁰² ifade ederken, türev araç türlerini ise, forward (alivre), futures (gelecek), opsiyon ve swap işlemleri şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan borsalarda yani organize olmuş piyasalarda (örgütlenmiş piyasalar) işlem gören türev araçlar, opsiyon ve futures sözleşmeler iken organize olmamış (örgütlenmemiş piyasalar-tezgahüstü piyasalar-(Over The Counter-OTC)) piyasalarda yani borsalarda değil de banka ve aracı kurumlarda işlem gören türev araçlar ise forward ve swap olarak tasnif etmek yerinde olacaktır. Ancak opsiyon sözleşmelerin bir kısmı tezgahüstü piyasalarda da işlem görebilmektedir. Bu nedenle opsiyonlar için borsada işlem görenler ya da tezgahüstü piyasada işlem görenler diye ikiye ayırmamız gerekecektir. Anılan türev araç türleri belli bir vadeyi içermesi nedeniyle vadeli işlem özelliği göstermektedir. Buna göre türev araç sözleşmesi; belirlenen bir tarihte, fiyatta, miktarda, kalitede ve yerde, satıcının alıcıya bir malı veya kıymeti, alıcının da satıcıya bunların nakit değerini karşılıklı olarak teslim etmesini öngören kanunen bağlayıcı bir anlaşmadır.¹⁰³

Sermaye Piyasa Kurulu’nun yayımladığı Seri:V 51 No.lu Tebliğ’de¹⁰⁴ de türev piyasalar; “*Belirli bir vadede, önceden belirlenen fiyattan standart miktar ve nitelikte sermaye piyasası aracını, ticari malı, kıymetli madeni, döviz veya endeksi alma veya satma hak ve yükümlülüğünü veren ve sözleşmenin yapılması esnasında söz konusu varlıkların taraflar arasında değişimine neden olmayan, vade sonunda da sözleşmeye konu varlıkların taraflar arasında değişimini, fiziki teslimatın zorunlu olduğu durumlar hariç, zorlamayan sözleşmelerden vadeli işlem borsalarında veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görenlerdir*” şeklinde tanımlanırken, türev

¹⁰¹ Robert L Mc. DONALD; **Derivatives Markets**, Pearson Education Inc., Boston, 2006, s. 9.

¹⁰² Marc LEVINSON; **Finansal Piyasalar Kılavuzu**, çev. Cengiz YAVILIOĞLU, İlhan EGE, Gülizar KURT, 1.Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2007, s.289.

¹⁰³Yakup ERGİNCAN; **Endekse Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmeleri Portföy Yönetiminde Kullanımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:33, Ankara, 1996, s.2.

¹⁰⁴ 27.08.2001 tarihli ve 24506 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

araç sözleşmeler genellikle mallara (tarımsal ürün, enerji ürünleri, metaller gibi...) hisse senetlerine, hisse senedi endekslerine, faiz oranlarına ve dövizde dayalı olarak düzenlenmektedir. Bunların yanı sıra hızla gelişen günümüz mali piyasalarında değişen yatırımcı ihtiyaçlarına paralel olarak hava durumu, kredi riski gibi birçok farklı değişkene dayalı olarak düzenlenen türev araç sözleşmeleri de işlem görmeye başlamıştır.¹⁰⁵ Aşağıda söz konusu türev araçlar sırasıyla forward, futures, opsiyon ve swap kavramları incelenecektir.

1.7.1. Forward (Alivre) Sözleşmeler (Forward Contracts)

Türev araçların en eskisi ve basiti olan “forward”, kelime olarak dilimize İngilizceden gelmiş olup Türkçe’de “ileriye” anlamındadır. Buna göre; forward sözleşmeler; alıcı ve satıcı arasında imzalanan ve fiyatı bugünden belirlenen bir varlığın gelecekte belirlenen bir tarihte teslimini içeren bir anlaşmadır.¹⁰⁶ Ülkemizde forward sözleşmeler, tezgahüstü piyasalarda (OTC) işlem görmektedirler. Tüm forward sözleşmelerin en önemli özelliği, müşteri ile banka ya da aracı kurum arasında karşılıklı görüşme sonucu ve ihtiyaca göre özel tasarlanan ürünler olmaları ve işlemin gerçekleştiği anda, alıcı ve satıcı arasında para alışverişinin olmayışıdır.¹⁰⁷ Diğer bir ifadeyle koşulların tarafların iradeleri ile şekillendirilebilen sözleşmeler olmalarıdır. Forward ve spot işlemler arasındaki fark, alım satım işleminin yapılma zamanıyla ilgilidir. Spot işlemlerin çoğunda varlık hemen el değiştirmekte ve ödeme derhal yapılmaktadır. Uygulamada spot işlemler hemen olmasa bile, en geç iki iş günü içinde gerçekleşmektedir. Forward sözleşmeler ise bir, üç ya da altı aylık vadeler halinde düzenlenebilmektedir.¹⁰⁸ Bu nedenle forward sözleşmeler bir spot piyasa işlemi olmakla beraber, ileri bir tarihte teslimat yapısı nedeniyle türev araç sayılmaktadır.

¹⁰⁵ Sermaye Piyasası Kurulu; **Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri-SPK Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları-8**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 2007, s. 4.

¹⁰⁶ Don M. CHANCE; **An Introduction to Option and Futures**, The Dryden Pres, Florida, 1989, s. 20.

¹⁰⁷ Ahmet Naci ARIKAN (I); **Dövizde Dayalı Olarak Yapılan Forward İşlemlerinin İşleyişi ve Vergi Usul Kanunu Açısından Değerlemesi**, Vergi Dünyası, Sayı: 259, Mart 2003, s.55.

¹⁰⁸ Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s. 2.

Buna ilaveten forward sözleşmesi; sözleşmeye konu olan tarafların pazarlık güçleri doğrultusunda yaptıkları karşılıklı görüşmeleri sonucunda oluşan ve satın alan tarafı; döviz, faiz, ticari mal gibi belli bir finansal varlığı, gelecekteki belirli bir tarihte, sözleşmenin yapıldığı tarihte belirlenen belirli bir fiyattan satın almaya (satana da satmaya) zorunlu kılan bir anlaşmadır.¹⁰⁹ Forward işlemlerinde önceden belirlenmiş yabancı paranın ileride bir tarihte alınacak ya da satılacak ise, bu işlemlere düz (outright) forward işlemi denilirken, vadeli bir alım ya da satım işlemi oluşur ve aynı anda söz konusu yabancı paranın spot piyasada alım ya da satım işlemi yapılırsa, bu işlem forward-swap olarak ifade edilebilir. Forward-swapı örneklemek gerekirse, M bankası belli bir dönem sonra Euro satıp, TL almak üzere bir forward sözleşmesi düzenler ve aynı anda spot piyasadan Euro alır ve TL satarsa, bu işleme forward swap denilmektedir.¹¹⁰

1.7.1.1. Forward Sözleşmelerin Özellikleri

Forward sözleşmelerin temel özellikleri:

- Forward işlemler, merkezi bir mekânı olmayan ve bankalarla müşterileri veya brokerlar arasında yapılan işlemlerdir. Taraflar, uydu haberleşme kanallarıyla sürekli bir iletişim halindedirler. İlke olarak, ödemeler, sınır ötesi fiziki mal veya döviz gönderilmesi ile yapılmaz. Bunun yerine, işlemler, ilgili ülkelerdeki banka hesaplarına borç ve alacak kayıtlarının düşülmesi ile yapılır.¹¹¹
- Forward sözleşmeler, standart sözleşmeler değildirler. Sözleşme tarafları birbirlerini çok iyi tanıyan ve birbirlerine güvenen kişilerdir. Çünkü sözleşmenin yerine getirilmesi, tarafların iyi niyetine bağlıdır. Bu nedenle, forward sözleşmeler üçüncü kişilere devredilemez. Bunun sonucu olarak, forward sözleşmelerin ikincil piyasası yoktur.¹¹²
- Forward sözleşmeler, standart sözleşmeler olmadıklarından, taraflar sözleşme ile ilgili tüm ayrıntıları serbestçe tayin edebilirler. Anlaşmayı yapan her iki taraf, sözleşmenin şartlarını pazarlık yoluyla belirler.

¹⁰⁹ Yakup SELVİ; **Türev Araçların Muhasebeleştirilmesi**, ARC Yayınlar No:5, İstanbul, Mart 2000, s.8.

¹¹⁰ Ahmet Naci ARIKAN (I); **a.g.m.**, s.56.

¹¹¹ Yusuf ERDEM; **a.g.e.**, s.2-24.

¹¹² İhsan Uğur DELİKANLI; **Forward Döviz İşlemleri Vasıtasıyla Mevduat Faiz Gelirinin Peçelenmesi**, Vergi Dünyası, Sayı:200, Nisan 1998, s.115.

- Forward sözleşmelerde işlemin yapılabilmesi için aracıya gerek yoktur. Bu nedenle aracı kuruluşlara komisyon ödemesi yapılmaz.
 - Forward sözleşmelerde, sözleşmenin gerçekleşme anına kadar, tarafların birbirlerine ödeme yapmaları söz konusu değildir.¹¹³
 - Sözleşmede önceden belirlenen ileri bir tarihte, alımı veya satımı yapılacak varlığın miktarı, teslim yeri ve teslim fiyatı belirtilir.¹¹⁴
 - Forward sözleşmeler belirli bir tarihte sonuçlandırılabilirler. Bu tür sözleşmelere sabit forward sözleşmeler denir. Ayrıca, forward sözleşmelerde taraflar değişim tarihi konusunda belirli bir zaman aralığı öngörebilirler. Bunun gibi, sözleşmenin uygulanacağı zamanın iki tarih arasında olduğu sözleşmelere seçenekli forward sözleşmeler denir.¹¹⁵
 - Forward sözleşmelerin, vadesi geldiğinde tarafların yükümlüklerini yerine getirmeleri gerekir. Ancak, sözleşme taraflarının anlaşmaları sonucu, forward sözleşmenin vadesi uzatılabilir.¹¹⁶
- Şeklinde sıralanabilir.

Forward sözleşmelerinin kullanılmasının iki temel amacı bulunur. Bunlar; kur, oran ya da fiyat farkından kaynaklanabilecek risklere karşı korunmak (hedging) ve spekülasyon yoluyla kar elde etmektir. Forward sözleşmelerinde fiyat riski ve kredi riski yani sözleşme edimlerinin ifa edilmemesi riski her iki tarafta da mevcuttur.

1.7.1.2. Forward Sözleşmelerin Türleri

Forward sözleşmeleri, ticari mal forward sözleşmeleri (commodity forward contracts), yabancı para (döviz) forward sözleşmeleri (forward contracts on foreign currency) ve forward faiz oranı sözleşmeleri (forward rate agreement) olmak üzere üç ana başlık altında incelemek mümkün olmaktadır.

¹¹³ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 338.

¹¹⁴ John HULL; **Options, Futures and Other Derivatives**, Prentice Hall, New Jersey, 1997, s.9.

¹¹⁵ Keith REDHEAD; **Introduction to Financial Futures and Options**, Woodhead-Faulkner, New York, 1998, s.45.

¹¹⁶ Ali CEYLAN; **Finansal Teknikler**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, Ekim 2003, s.371.

1.7.1.2.1. Ticari Mal Forward Sözleşmeleri (Commodity Forward Contracts)

“Emtia, (Commodity-ticari mal) fiziksel varlıkları ifade eder. Örneğin kıymetli madenler, enerji kaynakları (doğal gaz, ham petrol gibi), rafine edilmiş ürünler (benzin gibi) ve yiyecekler (buğday ve çiftlik hayvanları) sayılabilir.”¹¹⁷ Yüzyıllardır tezgahüstü piyasalarda işlem gören ticari mal forward sözleşmeleri; (commodity forward contracts) sahibini, taraflarca belirlenen sözleşme tarihinde bir malı, gelecekteki bir tarihte, sözleşme tarihinde saptanan belirli bir fiyattan almaya ya da satmaya zorunlu kılan sözleşmelerdir. Teslim tarihi, yeri, mal miktarı ve niteliği anlaşma yapıldığı sırada belirlenir. Bu sözleşmelerin tarafları büyük ölçüde son kullanıcılar, mal ticareti yapan satıcılar ile üreticilerdir. Ticari mal forward sözleşmeleri mal üreticileri ve kullanıcıları tarafından değişken fiyat riskini azaltmak ya da ortadan kaldırmak amacıyla kullanılmaktadır. Sözleşmeye taraf olan alıcı, çeşitli nedenlerden dolayı gelecekte fiyatların düşmesi riskine karşı önlem almaktadır. Sözleşmenin vadesi geldiğinde spot piyasadaki fiyata göre taraflar açısından kar veya zararın oluşup oluşmadığı anlaşılır.¹¹⁸

1.7.1.2.2. Yabancı Para (Döviz) Forward Sözleşmeleri (Foreign Currency Forward Contracts)

Forward döviz sözleşmesi, taraflarca sözleşme tarihinde belirlenen belirli bir döviz tutarını, belirli bir tarihte, belirli bir kurdan satın almaya ya da satmaya mecbur tutan bir sözleşmedir.¹¹⁹ Teslimi yapılacak döviz ile ilgili döviz kuru, sözleşmenin hazırlandığı tarihte, bu tarih ile teslim tarihi arasında kalan süre boyunca oluşabilecek döviz kuru değişiklikleri dikkate alınmadan sabit tutularak, döviz kuru değişimlerinden en az derecede etkilenme sağlanmaktadır. Döviz forward sözleşmelerinde vade 30 ile 180 gün arasında değişmektedir.¹²⁰

¹¹⁷Robert E. WHALEY; **Derivates Markets, Valuation, and Risk Management**, John Wiley & Sons Inc, USA, 2006, s. xxi.

¹¹⁸ Timuçin BOZKURT; **Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesinin 32 Ve 39 No’lu Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi**, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sermaye Piyasaları ve Borsa Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 10.

¹¹⁹ Yakup SELVİ; **a.g.e.**, s. 9.

¹²⁰ Taeho KIM; **International Money and Banking**, Routledge, London, 1993, s.131.

Forward kurlar spot kurlardan daha yüksek ya da düşük olabilirler. Eğer forward ve spot kur aynı ise bu durumda, forward aynı anlamda kullanılan başka bir ifadeyle “fiyat düzdür” denir. Eğer yabancı paranın değeri yerli paraya göre, forward piyasada spot piyasadan daha yüksekse, yabancı para prim yapmış demektir ki buna forward prim denir. Bu durumda yerli para yabancı paraya karşı değer kaybetmiştir. Eğer yabancı paranın forward değeri spot değerden düşükse yabancı para iskontoya uğramıştır. Buna forward iskontosu denir. Bu durumda ise yerli para yabancı paraya karşı prim yapmıştır. Örneğin, spot piyasada 1 EURO = 2,4370 \$ ve 1 aylık forward kuru 1 EURO = 2,4320 \$ ise 1 aylık forward \$ primdedir. Çünkü forward \$ daha değerli hale gelmiştir. Forward piyasada 1 EURO almak için 2,4320 \$ ödenirken, spot piyasada, daha fazla, 2,4370 \$ ödenmesi gerekmektedir.¹²¹

Sözleşmenin tarafları, forward döviz sözleşmesinde başlangıçta belirledikleri koşulları ancak vade sonunda yerine getirmek zorunda olmaları nedeniyle sadece vadelerinde kullanılabilirler. Sözleşmenin düzenlendiği tarih ve bu tarihten itibaren vadeye kadar hiçbir ödeme yapılamayacağı gibi diğer sözleşmenin vadesinin sonunda uygulanacak olan kur, ilk sözleşme ile teminat altına alındığından sözleşmenin tarafları vade sonunda sağlayacağı menfaatleri bilmektedir. Forward sözleşmeler için çok fazla paraya ihtiyaç olunmamasının yanında, bu paralar aslında olmadan tamamen hayali olarak işleme konu olur. Bu işlemler, sözleşme düzenlenirken doğru tahmin ve tespit yapan spekülörlere¹²² ciddi boyutta kazanç sağlar. Bankalar bu işlemlerin riskli olması münasebetiyle çoğunlukla güven duydukları müşterilerine belirli miktarda marj tahsil ederek yaparlar.¹²³

¹²¹ Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s. 43-44.

¹²² Spekülör, bilgisine ve tecrübelerine dayanarak, piyasa beklentilerine ve menkul kıymetlerin işlem gördüğü piyasa fiyatlarına göre risk üstlenerek, menkul kıymetleri satın alan ve ileri bir tarihte satın alma fiyatının üzerinde bir fiyattan satmak suretiyle kar elde etmeyi amaçlayan yatırımcıdır. Spekülörün genel tanımı böyle olmakla birlikte; uygulamada menkul kıymet alım satımı ile devamlı olarak uğraşan, özellikle hisse senedi piyasasında ileri derecede bilgi ve tecrübeye sahip olan, bu işlemler için sermaye tahsis eden, esas iştiğal konusu hisse senedi alım satımı olan kişilere spekülör denilmektedir. (Ahmet EHLİZ; **Borsa Spekülörlerine Vergi mi Geldi? İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Devamlılık Arz Eden Menkul Kıymet Alım Satım İşlemlerinin Ticariliği**, Vergi Dünyası, Sayı 360, Ağustos 2011, s.137.)

¹²³ A. Naci ARIKAN (I); **a.g.m.**, s.58.

1.7.1.2.3. Forward Faiz Oranı Sözleşmeleri (Forward Rate Agreement Contracts)

Forward faiz oranı sözleşmeleri, sözleşme taraflarına belirli bir süre için, belirli bir anapara üzerine uygulanacak garanti edilmiş bir faiz oranı sağlayan sözleşmelerdir. Faiz oranı, taraflarca serbestçe belirlenebilmektedir.¹²⁴ Forward faiz oranı sözleşmeleri, faiz futures sözleşmelerinin yeteri kadar esnek olmaması ve muhasebeleştirilmesinde bazı sorunların bulunması nedeniyle geliştirilmiş bir enstrümandır. Forward faiz oranı sözleşmeleri esas olarak para piyasası işlemlerine uygulanan değişken bazlı faizleri sabitlemeye yarayan sözleşmelerdir.¹²⁵ Bu tarz sözleşmelerin yapılmasındaki amaç, alıcı taraf kendini faiz oranlarında oluşması muhtemel artışa karşı güvence altına almayı amaçlarken, satıcı faiz oranlarında oluşması muhtemel düşüş ihtimalini de dikkate alarak kar elde etme amacıyla sözleşmeye taraf olur.

Bu tür sözleşmelerde, taraflar belli bir dönem için anlaşılan tutar üzerinden ödenecek faize ilişkin bir anlaşma yaparlar. Bu işlemin sözleşme niteliği kazanabilmesi için tahmini parasal miktarın da belirlenmesi gerekmektedir. Vade gününde ise faiz ödemeleri nakit olarak gerçekleşir. Vade sonunda anapara karşı tarafa verilmediği gibi taraflardan biri de diğerine nakit ödemesinde bulunur. Bu ödemenin tutarı sözleşmede anlaşılan faiz oranı ile spot piyasada gerçekleşen faiz oranı arasındaki fark kadardır. Yani faizdeki değişim kadar oluşan fark değişmeden zarar gören lehine giderilir.¹²⁶

1.7.2. Futures Sözleşmeler (Futures Contracts)

Futures, İngilizcede sözlük anlamı olarak “gelecek” veya “gelecekle ilgili” anlamında kullanılmaktadır. Finans piyasalarında futures sözleşmelerini, geleceğe dönük alım ve satım işlemlerinin yapıldığı piyasalar¹²⁷ olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Futures sözleşmeler, forward sözleşmeler ile aynı amaç ve özellikleri

¹²⁴ İclal CİMİT; **Vadeli İşlem Piyasaları**, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:166, Temmuz-2002, s.152.

¹²⁵ Ertuğrul AKÇAOĞLU; **a.g.e.**, s. 20.

¹²⁶ Fatih Kemal EBİÇLİOĞLU&Abdulkadir KAHRAMAN; **Forward İşlemlerin İşleyişi ve Vergisel Boyutu**, Türmob Yayınları, No;81, Ankara, 1999, s.17-18.

¹²⁷ Ümit EROL; **Vadeli İşlem Piyasaları Teori ve Pratik**, İMKB Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1999, s. 1.

taşımasının yanında, forward sözleşmelerin standart hale getirilmiş bir şeklidir. Buna göre finansal futures sözleşmeler, belirli bir miktarda finansal aracın önceden belirlenen bir fiyattan, gelecekteki belirli bir tarihte teslim edileceğine ilişkin alım satım sözleşmelerinin yapıldığı ya da el değiştirdiği standart anlaşmalardır. Finansal futures sözleşmeler, finansal işlemleri düzenleyen ve cebri kuralları olan organize piyasalarda işlem görürler.¹²⁸ Future sözleşmesi, ileri bir tarihte, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstergeyi, sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni veya dövizli alma veya satma yükümlülüğünü getiren bir sözleşmedir. Future sözleşmesinde alım satım konu mal ve finansal aracın niteliği, miktarı, süresi ve teslim yeri standart olarak tanımlanmıştır.¹²⁹ Future sözleşmeler, tür, konu ve büyüklük olarak standart hale getirildikleri için, sözleşmenin tarafları yalnızca future fiyat üzerinde pazarlık yaparlar.¹³⁰

Futures sözleşmeler; zirai ürünler, doğal kaynaklar, dövizler, sabit faizli borç araçları ve borsa endeksleri üzerine yazılmaktadır. Futures sözleşmeler, belli standarttaki belli bir ürünün, gelecekte bir tarihte, sözleşmenin yapıldığı anda sabitlenen bir fiyat üzerinden teslim edilmesi veya teslim alınması taahhüdünü içeren kanuni bir akittir. Sözleşmede iki taraf bulunmaktadır. Bu taraflardan satıcı durumda olanın pozisyonuna kısa pozisyon (short position), alıcı durumunda olanın pozisyonuna uzun pozisyon (long position) denilmektedir.¹³¹ Futures kontratının özünde ileri bir tarihte gerçekleşecek olan alım-satım işleminin fiyatının bugünden belirlenip, anlaşmaya bağlanması yatmaktadır.¹³²

¹²⁸ Jeff MADURA; **a.g.e.**, s. 242.

¹²⁹ VOBAŞ; **a.g.e.**, s. 23.

¹³⁰ Kemal UZUN; **İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Vadeli İşlem Piyasası (Dövizli Dayalı Future Sözleşmeleri)**, Vergi Dünyası, Sayı: 258, Şubat 2008, s.2.

¹³¹ C.Paul HALLWOOD& Ronald Mc DONALD; **International Money and Finance**, Blackwell Publishers Ltd. Oxford, 2000, s: 13.

¹³² Ayşe Eyüboğlu AKSEL; **a.g.e.**, s.35.

1.7.2.1. Futures Sözleşmelerin Özellikleri

Futures borsalarında anılan ürünler alınıp satılmaz, yalnızca bu araçların ileri bir vadede teslim alma veya teslim etme “taahhütleri” alınıp, satılmaktadır.¹³³ Buna göre futures sözleşmelerin özelliklerini şu şekilde maddelemek yerinde olacaktır.

1.7.2.1.1. Örgütlenmiş Borsalarda İşlem Görürler

Futures sözleşmelerine konu olan işlemler mutlaka futures işlem piyasasında yapılmak zorundadır. “Chicago Board Of Trade (Chicago Ticaret Kurulu)” dünyanın en eski ve geniş borsasıdır. Borsa, kazanç amacı gütmeyen ve gönüllü üyelerce kurulmuş bir organizasyondur.¹³⁴ Borsa üyeliği, borsada işlem gören diğer varlıklar gibi satışa ve kiralamaya konu olabilir. Borsa üyeleri borsada işlem yapma yetkisine sahip oldukları gibi, borsanın işleyişine yön veren kuralların belirlenmesinde etkili olurlar. Amerikan federal yasaları ve borsa kurallarına göre futures sözleşmeler belirli saatlerde ve pit denilen borsa binasının belirli bir katında yapılmak zorundadır.¹³⁵ Hisse senedi piyasalarının aksine, futures borsası sisteminde, alıcı ve satıcı “korbey”¹³⁶ ya da “pit” denilen alanda karşılıklı olarak teklif yapmak suretiyle sözleşmeleri yaparlar. Pit alanında işlem yapanlar iki gruba ayrılabilirler. İlki; kendi hesabına çalışıp bütün kar ya da zararı kendileri yüklenenlerdir. Diğerisi ise broker olarak bir firmanın, bir müşterinin ya da Merrill Lynch gibi büyük aracı (brokerage) firmalarının lehine hareket edenlerdir.¹³⁷

¹³³ Ayşe Eyüboğlu AKSEL; **a.g.e.**, s.45.

¹³⁴ Don M. CHANCE; **a.g.e.**, s.249.

¹³⁵ Robert W. KOLB, **Futures, Options And Swaps**, Blackwell Publishing, United Kingdom Cornwall, 2003, s.15.

¹³⁶ Korbey; Korbey sesli müzayede sistemi ile alım satım yapılan borsalarda tarafların bir araya geldikleri altıgen çukur alana denir. (VOBAŞ; **Türev Araçlar Lisanslama Rehberi**, VOBAŞ Yayınları, İzmir, 2011, s.26. http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/turev_aracilar_MART_2011.pdf (çevrimiçi) (05.04.2011))

¹³⁷ Tuncay ÇETİN; **Vadeli (Futures) İşlemler İşleyişi ve Vergisel Boyutu**, Türmob Yayınları, Ankara, 1999, s.50.

1.7.2.1.2. Takas Odasında İşlem Görürler (Clearing House)¹³⁸

Futures borsalarının beyni takas odasıdır. Takas odası tüm ticari işlemlerin yürütüldüğü ve kaydedildiği merkezdir. Futures borsalarında tüm kontrat alım ve satımları takas odası üstünden yürütülür. Takas odasının ana görevi futures işlemlerinin düzgün biçimde yürümesini sağlamak ve piyasa oyuncularının birbirine karşı olan yükümlülüklerini yerine getirememeye riskine karşı bir garantör olarak işlev görmektedir. Takas odaları, futures borsalarına bağlı bir bölüm olabileceği gibi, bir borsa ile ilişkili ancak ondan bağımsız bir kuruluş da olabilir. Futures alım ve satımının düzgün bir şekilde yapılabilmesi için her futures borsası takas odası (clearing house) denilen, borsaya bağlı olarak ya da borsadan ayrı bir ticari işletme olarak kurulabilen bir organizasyona sahiptir.¹³⁹

Sözleşmeyi alan tarafın genelde anlaşmayı satan tarafı tanımasının mümkün olmaması kabul edilirse, her iki tarafın da tek bir merkezi muhatap kabul etmesi sistemin işleyişini kolaylaştırır. Her işlem günü sonunda alıcı ve satıcılar, hem satın almış, hem de satmış oldukları tüm futures anlaşmaları takas odası ile sonuçlandırır. Böylece satılan her anlaşmanın bir alıcı tarafı olduğu düşünülürse, takas odası günün sonunda sıfır net pozisyona sahip olur. Takas işleminden sonra, teslim etme ve teslim alma sorumlulukları takas odasına geçer.¹⁴⁰ Esas itibarıyla, futures sözleşmeler, iki taraf arasında yapılan sözleşme olması nedeniyle, her bir taraf riskten olumsuz etkilenen diğer taraf ile karşı karşıya kalır. Takas odaları, değişen fiyat değişimlerinden en az etkilenen taraftır.¹⁴¹

Futures borsalarında tüm sözleşmelerin alım ve satımı takas odalarında yapıldığı için futures sözleşmesinin alıcısı sözleşmeyi borsadan alır ve satıcısı da borsaya satar. Sonuç olarak alıcı ve satıcı birbirini tanımaz. Sözleşmeyi alan tarafın

¹³⁸ Bazı Türkçe kaynaklarda “**takas merkezi**” şeklinde de tercüme edilmiştir. (Fulya ALPAN; **Örneklerle Futures Anlaşmalar ve Opsiyonlar**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1999. s.15&Ayşe Eyüboğlu AKSEL; **a.g.e.**, s.48) Uygulamada daha çok “**takas odası**” kullanılmaktadır. (Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s.12.& Ümit EROL; **a.g.e.**, s.14.&İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s.20.)

¹³⁹ Ümit EROL; **a.g.e.**, s. 14.

¹⁴⁰ Ali CEYLAN; **a.g.e.**, s.419.

¹⁴¹ David A. DUBOFKY; **Options and Financial Futures Valuation and Uses**, McGraw Hill Inc., New York, 1992, s.300.

genelde sözleşmeyi satan tarafı tanımasının mümkün olmadığı kabul edilirse, her iki tarafın da tek bir merkezi muhatap kabul etmesi sistemin işleyişini kolaylaştırır. Borsada her işlem günü sonunda alıcı ve satıcılar hem satın almış, hem de satmış oldukları tüm futures sözleşmelerini takas merkezi ile kapatırlar. Böylece her satılan sözleşmenin bir alıcı tarafı olduğu düşünülürse, takas merkezi günün sonunda sıfır net pozisyona sahip olur. Takas işleminden sonra teslim etme ve teslim alma sorumlulukları takas odasına geçer. Takas odası, borsa ile beraber çalışmakla beraber tamamen borsadan bağımsızdır. Yani borsada işlemler gerçekleştirilir ve gerçekleştirilen işlemler takas üyeleri tarafından takas odasına rapor edilir.¹⁴² Buna göre, takas odası bir şekilde hem alıcı hem de satıcının risk karşısında sözleşmeden vazgeçmemesini sağlamaya hem de olası olumsuz bir durumda tarafların birbirlerine yasal yükümlülüklerini sözleşme şartlarında yerine getirmeleri için tesis edilmiş bir kurumdur.

1.7.2.1.3. Futures Sözleşmeler Standartlara Dayanır

Future sözleşmeler belirli standartlara dayanır. Standartdan kasıt, sözleşmenin miktarı ve nitelikleri, teslim yeri, teslim zamanı ve sözleşme dönemlerinin önceden bilinmesidir. Futures sözleşmeler, üzerine sözleşme yapılan varlığın kalitesinin önceden belirlenmesi, tarihlerinin ve teslim miktarının standart olması yönüyle forward sözleşmelerden ayrılır.¹⁴³ Piyasalarda futures sözleşmelerin vadeleri genellikle; Mart, Haziran, Eylül, Aralık ayları olmakla birlikte borsalar arasında rekabet nedeniyle, her futures borsası, farklı standart koşullara sahiptir.¹⁴⁴

Diğer taraftan futures pazarların bazı yatırımcılar tarafından spekülasyon yapılmasını önlemek amacıyla futures sözleşmelerin tutarları standart hale getirilmiştir. Futures sözleşmeler çok yüksek tutarda olduğundan, küçük yatırımcıların çoğu bu sözleşmeleri satın alamamaktadırlar. Diğer taraftan tutarlar düşük olduğunda da bir future sözleşmesinin alım ve satımının bir bedeli olması

¹⁴² Ercüment BARAN; **Vadeli İşlemler Rehberi**, TÜRMÖB Yayınları-250, Sirküler Rapor Serisi, Seri No:2004-11, Ankara, 2004. s.19.

¹⁴³ Ümit EROL; **a.g.e.**, s.4.

¹⁴⁴ Ekrem TUFAN; **a.g.e.**, s.9.

nedeniyle, işlem yapmak pahalı hale gelmektedir. Bu nedenle futures borsalarında sözleşme tutarları standart olarak işlem görmektedir.¹⁴⁵

Diğer bir standart, fiyat artışı ya da azalışlarına getirilen standartlardır. Piyasalarda likiditeyi arttırmak amacıyla işlemlerin tamamlanmasını geciktirecek gereksiz küçüklükteki fiyat hareketlerine izin verilmemekte, her bir sözleşmenin fiyatı, ancak, belirlenmiş miktarda arttırılıp eksiltilebilmektedir. Minimum artışa tick¹⁴⁶ büyüklüğü adı verilir ve araçların fiyatı 1 tick, 2 tick, 3 tick gibi aralıklarla arttırılıp eksiltilebilir.¹⁴⁷

1.7.2.1.4. Margin (Teminat) Uygulamasına Dayanır

Futures piyasalarda sözleşme alıp satmak isteyen kişi marjin (margin-teminat) denilen bir ön tutarı yatırmak zorundadır.¹⁴⁸ Takas odası, her bir işlem sırasında taraflardan birinin ödememe riskine karşı koyabilmek için günlük pazarı belirleme (daily marking to market) sistemi kullanır.¹⁴⁹ Bu teminat, pozisyon açılırken yatırıldığı için, “başlangıç teminatı” (initial margin) olarak adlandırılır. Futures sözleşmelerinde “başlangıç teminatı”, uzun veya kısa pozisyon almak için yatırılan teminat olup, fiyat dalgalanmaları dolayısıyla ortaya çıkabilecek zararları karşılamak için takas odası tarafından işlemin her iki tarafından da alınır. Olumsuz fiyat değişimleri karşısında takas odası, teminat hesabının belli bir tutara kadar azalmasına, yatırımcıdan teminatını istemeden, izin verebilir. Bu sınıra “sürdürme teminatı sınırı” (maintenance margin) denir.¹⁵⁰

Diğer bir ifadeyle, sürdürme marjı ya da teminatı, gerekli olan ek para yatırılmadan önce marj hesabının düşebileceği minimum tutardır. Marj hesabının

¹⁴⁵ Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s. 8.

¹⁴⁶ **Tick**; İngilizce bir kelime olup Türkçe karşılığı “saniye” anlamındadır. Buradaki anlamı ise bir anlık ölçü ya da bir andaki en düşük değer olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle bir anlık en düşük gibi algılanmalıdır. Buna göre, gün içinde futures anlaşmaların alım satımının mantıklı fiyat aralıkları içinde yapılması için minimum fiyat değişikliği sınırlaması da getirilmektedir. Futures anlaşmanın fiyatında izin verilen en küçük fiyat değişikliğine “tick” denir. “Tick size” ya da “tick value” gibi ifadeler de kullanılabilmektedir. (Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.478-482 & Fulya ALPAN; **a.g.e.**, s.15.)

¹⁴⁷ Ayşe Eyüboğlu AKSEL; **a.g.e.**, s.46.

¹⁴⁸ Ümit EROL; **a.g.e.**, s.9.

¹⁴⁹ Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s.13.

¹⁵⁰ Çetin Ali DÖNMEZ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.17.

tutarı, gerekli olan sürdürme marjından daha az olduğu andan itibaren, yatırımcı hemen bir çağrı alır ve kendisinden gerekli ek teminatı yatırması istenir. Bu ek tutar da marj hesabını başlangıç marjı düzeyine getirecek kadardır. Söz konusu bu ek tutara değişim marjı (variation margin) denir. Eğer bu tutar sonraki iş gününün başlangıcına kadar ödenmezse, takas odası bu futures pozisyonu geçerli olan fiyat üzerinden kapatmaya yetkilidir.¹⁵¹ Alım satım yapabilmek için her sözleşme başına yatırılması gereken ilk güvence tutarına “başlangıç marjini”, düştüğü anda başlangıç marjini seviyesine tamamlanması gereken alt seviyeye ise “tamamlama marjini” adı verilmektedir. Alt seviyeye tamamlanması doğrultusunda alınan talimata “marjin tamamlama” (marjin call) adı verilmektedir.¹⁵²

1.7.2.1.5. Kar veya Zararın Vade Tarihinde Belli Olması

Forward sözleşmelerinde kâr veya zarar vade tarihinde belli olmaktadır. Diğer taraftan futures sözleşmelerinde fiyat değişimlerinden kaynaklanan kâr veya zararlar günlük olarak hesaplanır. Zararlar, ilgili tarafın teminatından karşılanır. Kârlar ise ilgili tarafın hesabına ilave edilir.¹⁵³ Kazanç ve zararlar günlük olarak dengelenerek (marketing to market) seans sonrası varsa ödeme yapılır.

1.7.2.1.6. Borsada İşlem Yapanlar Tarafından Yapılma Zorunluluğuna Dayanır

Futures borsalarında tüm işlemler borsada işlem yapmak yetkisine sahip üyeler tarafından yapılmak zorundadır. Üyeler kendi hesaplarına takas odasına teminat (marjin) yatırmak ve futures işlemi için gerekli harcı ödemek suretiyle futures sözleşmesi yapabilirler. Borsa üyesi olmayan kişiler ise futures üyeleri aracılığıyla yapabilirler. Bunun için de, borsa üyesine futures sözleşmesi yapılması için istekte bulunup, gerekli depozit tutarını borsa hesabına yatırmak zorundadır.

¹⁵¹ Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s. 13-14.

¹⁵² Don M. CHANCE; **a.g.e.** s. 264.

¹⁵³ Süleyman YÜKÇÜ&Tülay YÜCEL; **Bankacılıkta Türev Araçların Muhasebeleştirilmesi, Bugünkü Durum ve Yapılması Gerekenler**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1995, s.9.

Borsa üyesi aynı zamanda borsa komisyoncusu ise komisyon ödenmesi de gerekmektedir.¹⁵⁴

1.7.2.2. Futures Sözleşmelerin Türleri

Futures sözleşme türleri kendi içinde dört şekilde tasnif edilebilir. Bunlar; emtia futures sözleşmeleri, döviz futures sözleşmeleri, faiz futures sözleşmeleri ve endeks futures sözleşmeleridir.

1.7.2.2.1.Emtia (Ticari Mal) Futures Sözleşmeleri (Commodity Futures Contracts)

Mal futures sözleşmeleri, bir satıcının belli bir ürünü belirli kalite, miktar ve fiyatta belirli bir yerde ve anlaşılan bir tarihte teslim etme yükümlülüğüdür. İthalat ve ihracat yapan firmalar üretim risklerine, hammadde tedariki risklerine, ürün ve hammadde fiyatlarındaki değişimlere karşı, futures piyasalarda işlem (korunma amaçlı-hedging) yaparlar.¹⁵⁵ Futures sözleşmeler, özellikle yatırım aracı olarak kullanılan altın ve gümüş işlemlerinde olduğu kadar tarımsal ürünler (kahve, şeker, buğday, soya, mısır) ve metal ürünler (platin, bakır, kalay, altın ve gümüş) gibi hammaddelerin piyasasına da konu olabilmektedir.¹⁵⁶ Ancak bazı tarım ürünleri, bazı maden çeşitleri, orman ürünleri, canlı hayvan, et veya et mamulleri gibi fiziki ürünler mal futures piyasalarını oluştururlar. Her malın kendisine özgü miktarı ve kalitesi bulunmakla birlikte her mal aynı yöntem ile futures sözleşmelere konu edilir. Konu ile ilgili yayın organlarında futures sözleşmelere konu olan malların fiyatları yanında malın cinsi, hangi piyasada işlem gördüğü, sözleşmeye konu olan mal miktarı, malın birim fiyatı, teslim tarihi yer alır.¹⁵⁷

Geleceğe dönük mal alım-satımını içeren futures işlemleri 1800'lü yıllarda Chicago'da buğday üreten çiftçilerin ürünün fiyatlarının düşmesini engellemek amacıyla başlatılmıştır. Böylelikle, çiftçiler malı üretmeden gelecekte satabilecekleri

¹⁵⁴ Tuncay ÇETİN; **a.g.e.**, s.51.

¹⁵⁵ Fulya ALPAN; **a.g.e.**, s. 36.

¹⁵⁶ Torben Juul ANDERSEN; **Currency and Interest Rate Hedging: A User's Guide to Options, Futures, Swaps&Forward Contracts**, Second Edition, Simon&Schuster Inc., New York, 1993, s.43.

¹⁵⁷ Süleyman YÜKÇÜ&Tülay YÜCEL; **a.g.e.**, s.4.

fiyatlara göre araçlarını seçmek ve tüccarlar da gelecekte gerçekleştirmeyi düşündükleri kârı bugünden bilerek ticari faaliyetlerini sürdürmek kolaylığına kavuşmuşlardır.¹⁵⁸

Yukarıda bahsi geçen metalleri, değerli metaller ve sanayi metalleri olmak üzere ikiye ayırabiliriz. İlk grupta yer alan en önemli metal altındır. Altını, gümüş ve platin takip etmektedir. İkinci grupta ise başlıca alüminyum, nikel, çinko ve bakır yer almaktadır.¹⁵⁹ Söz konusu metaller, uluslararası arenada ve dünya çapında gelişmiş bilgisayar ağı (internet) vasıtasıyla çok kolay alınıp satılabilmektedirler. ABD’de başlıca metal futures sözleşmeleri altın, gümüş, bakır ve platin üzerinden yapılmaktadır.¹⁶⁰

1.7.2.2.2.Döviz Futures Sözleşmeleri (Currency Futures Contracts)

Sınırların kalktığı dünyada yabancı paraların konvertibilitesi de her geçen gün artarken paraların birbirlerine olan değişim oranları (döviz kuru) bağlı oldukları ülkelerin ekonomik ve politik koşullarına göre de değişebilmektedir. Bu değişim ülkelerin lehine olabileceği gibi aleyhine de olabilmektedir. Geçerli olan, mevcut para birimlerini yalnızca o ülke yurttaşları tarafından değil söz konusu olumsuzluklardan en az etkilenmek isteyen diğer kişi ve kuruluşlar da kullanmak istemeleridir.¹⁶¹

İşte bu noktada, döviz futures sözleşmeleri, yurt dışı mal ve hizmet ihracat/ithalatı ile uğraşan kişi, kurum ve yatırımcıların muhtelif risklerden korunmak ve döviz kurları artış ve azalışı hususlarında muhtemel belirsizlikleri azaltmak ve en az etkilenmek için işlem yaptığı sözleşmelerdir. Döviz futures sözleşmesi, satın alan tarafı belli bir döviz tutarını, gelecekteki belli bir tarihte, sözleşmenin yapıldığı tarihte belirlenen belli bir kurdan satın almaya mecbur tutan bir anlaşmadır. Sözleşmeye konu olan taraflar vade sonunda sözleşmelerini ters bir

¹⁵⁸ Niyazi ERDOĞAN; *Uluslararası İşletmelerde Mali Risk ve Yönetimi & Çağdaş Finansman Teknikleri*, Mü-Ka Matbaacılık, Ankara, 1993, s.57.

¹⁵⁹ İhsan ERSAN; *a.g.e.*, s. 41.

¹⁶⁰ John HULL; *a.g.e.*, s. 46.

¹⁶¹ Ayşe Eyüboğlu AKSEL; *a.g.e.*, s.37.

işlemlerle kapatamazlarsa, alıcı ve satıcının söz konusu dövizin teslim alma ve teslim etme yükümlülükleri doğar. Döviz futures sözleşmeleri de diğer futures sözleşmeleri gibi organize borsalarda işlem görürler. Sözleşmeler “birim” ya da “lot¹⁶²” olarak işleme tabi tutulurlar ve yabancı paranın yerel para birimine göre ifade edildiği amerikan tipi kotasyonla¹⁶³ uygulanırlar.¹⁶⁴

1.7.2.2.3. Faiz Futures Sözleşmeleri (Interest Rate Futures Contracts)

Faiz futures sözleşmeleri, devlet tahvili, hazine bonosu ya da mevduat şeklinde faiz getirisi olan finansal enstrümanların daha önceden belirlenmiş gelecekte bir tarihte ve daha öncesinden belirlenmiş bir faiz haddi üzerinden alım satımına konu edilmesi esasına dayanır. Diğer future sözleşmelerinde olduğu gibi bunda da temel amaç, gelecekte oluşması muhtemel olan faiz değişimlerinden etkilenmeme yani korunma amaçlanmaktadır. Uygulamada, futures faiz sözleşmeleri kısa, orta ve uzun vadeli olabilmektedir.¹⁶⁵ Faiz futures sözleşmelerinin ana işlevi, faiz oranlarında muhtemel değişikliklerden kaynaklanacak finansal riskleri en aza indirmektir. Faiz futures sözleşmeler Eurodollar, Eurosterlin ya da Eurocurrency gibi değerlere dayalı olabileceği gibi devlet tahvili ya da hazine bonosu gibi mali araçlara da dayalı olabilmektedir.¹⁶⁶

1.7.2.2.4. Endeks Futures Sözleşmeleri (Stock Index Futures Contracts)

İlk kez 24 Şubat 1982 yılında ABD’de daha çok tarımsal mal futures sözleşmelerinin işlem gördüğü Kansas Şehir Borsasında (Kansas City Board of Trade) uygulanmaya başlanan¹⁶⁷ endeks¹⁶⁸ futures sözleşmeleri, belli bir borsa fiyat

¹⁶² **Lot**; Hisse senetleri piyasasında işlem birimidir. İMKB Hisse Senetleri Piyasası’nda, 1 lot 1 adet hisse senedi veya 1 TL nominal değerli hisse senedini ifade eder. (http://www.imkb.gov.tr/glossary/g-m/isedictionary_1.aspx (çevrimiçi) 04.01.2011)

¹⁶³ **Kotasyon (Quotation)**, fiyatın alışı ve satışı tarafının ilan edilmesidir. (Keith CUTHBERTSON&Dirk NITZSCHE; **a.g.e.**, s.362)

¹⁶⁴ Yakup SELVİ; **a.g.e.**, s.17.

¹⁶⁵ Ertuğrul AKÇAOĞLU; **a.g.e.**, s.26.

¹⁶⁶ Ayşe Eyüboğlu AKSEL; **a.g.e.**, s.44.

¹⁶⁷ Ümit EROL; **a.g.e.**, s. 181.

¹⁶⁸ **Endeks**, hisse senedi piyasalarının barometresi olarak bilinen **endeks kavramı**, matematiksel olarak hesaplanabilen itibari bir değerdir. Endeks, Piyasanın bütünü içerisindeki bir grup hisse senedi, devlet tahvili gibi menkul kıymetlerden oluşan portföyün değerindeki değişimleri yansıtan istatistikî değerdir. Ülkemizde en popüler endeks İMKB’de Endeks-100 bilinirken, gelişmiş ekonomilerde birden fazla endeks söz konusudur. (<http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/detailsPage.aspx?tabid=627>) (çevrimiçi) 03.04.2011

endeksi ile değeri oluşan hisse senedi portföyünün gelecekte bir tarihte fiyatı bugünden belirlenmek şartıyla alım satıma konu edilmesine dayalıdır. Bu sözleşmelerin de diğerlerine benzer şekilde ana fonksiyonu hisse senedi portföyünün sistematik riskine karşı koruma sağlamaktır.¹⁶⁹

Endeks future sözleşmelerinde konu olan şey borsada işlem gören hisse senetlerinin oluşturduğu hisse senedi fiyat endeksidir. Bu sözleşmeler yatırım yapmak isteyenlere gelecekte oluşacak fiyat hareketlerinden korunmayı amaçlar. Söz konusu sözleşmelere belirlenmiş endeksler üzerinden işlem tesis edilmekte ve gelecekte oluşacak fiyat bugünden saptanmaktadır. Teslim edilme döneminde ise; spot piyasada oluşan endeks değeri ile futures sözleşmede belirtilen fiyat arasında oluşan fark¹⁷⁰ anlaşmaya taraf olanlardan birine gelir kaydedilmektedir. Ancak sözleşmeye konu olan şey emtia olmadığından sözleşme sonunda bir teslim de söz konusu olmamaktadır.¹⁷¹

1.7.3. Forward Sözleşmeler ile Futures Sözleşmelerin Karşılaştırılması

Esas itibarıyla future sözleşmeler, standart hale getirilmiş birer forward sözleşmelerdir. Ancak uygulamada önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Forward sözleşme ile futures sözleşmeler arasındaki temel farklar aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır¹⁷²;

¹⁶⁹ Ayşe Eyüboğlu AKSEL; **a.g.e.**, s.45.

¹⁷⁰ Sözleşmeyi satın alanlar, futures fiyatı artınca kazanç, azalınca zarar ederler. (Yakup ERGİNCAN; **a.g.e.**, s.9).

¹⁷¹ Yakup ERGİNCAN; **a.g.e.**, s.8.

¹⁷² Öcal USTA; **a.g.e.**, s. 296-297&VOBAŞ; **a.g.e.**, s.25.

Tablo 1; Forward ve Futures Sözleşmelerinin Karşılaştırılması¹⁷³;

Forward (Alivre) Sözleşmeler	Futures Sözleşmeler
Dünya çapında tezgahüstü olarak, 24 saat boyunca telefon, fax ve internet ile yapılır.	İşlemler borsa tarafından belirlenen çalışma saatleri içinde, merkezileştirilmiş borsa seans odalarında dünya çapında iletişimde bulunarak yapılır.
Forward sözleşmeler tezgahüstü piyasa işlemleridir. İki taraf arasında yapılır.	Borsada yapılır.
Sözleşme unsurları standart değildir.	Sözleşme unsurları standart olarak tanımlanmıştır. Sözleşmeler geneldir.
Diğer piyasa katılımcıları yapılan forward sözleşmelerden habersizdir.	Future sözleşmeler borsalarda şeffaf bir şekilde işlem görür.
Vade sonunda teslimat yapılarak sonuçlandırılır.	Vade sonuna kadar ters işlem ile pozisyon kapatılabilir. Teslimat zorunlu değildir.
Devredilemez.	Vade sonuna kadar tekrar alınıp satılabilir.
Kredi riski vardır.	İşlemler Borsa Takas Kurumu'nun garantisindedir.
Kar veya zarar vade sonunda ortaya çıkar.	Kar veya zarar günlük olarak hesaplanır ve ilgili hesaplara yansıtılır.
Başlangıçta bir teminat zorunluluğu yoktur.	İşlem yapmak için belirli bir teminat yatırılması zorunludur.

Tablo 1’de de görüldüğü üzere forward ve futures sözleşmeler yapı itibarıyla birbirlerine benzemelerine rağmen amaçları ve kullanım şekilleri birbirlerinden farklıdır. Buna göre forward sözleşmelerde mal teslimi¹⁷⁴ varken futures

¹⁷³ TAKASBANK A.Ş.;VOBAŞ Takas Üyeliği Eğitim Notları, İMKB Takas ve Saklama Bankası Yayınları, İstanbul, Mart 2010, s.4.

¹⁷⁴ Teslimat, fiziki teslimatın öngörüldüğü sözleşmelerde, uzun pozisyon taşıyan yatırımcıya, dayanak varlığın teslim edilmesidir. Fiziki teslimat ise, Takas işlemlerinde fiziki teslimat söz konusu ise nakdi uzlaşmadan farklı bir prosedür izlenir. Fiziki teslimata konu mal veya ürünün cinsi, kalitesi, miktarı standarttır ve bu detaylar sözleşmede belirtilir. Ayrıca fiziki teslimat işleminin zamanı ve şartları da önceden belirlenmiştir. Genel kural olarak teslimat kontrat ayında yapılır. Müşteri teslim talebini aracı kuruluşa iletir,aracı kuruluş da bu talebi Takas Merkezine bildirir. Haber verme süresi içinde gelen tüm talepler toplanarak, tasnif edilir. Genel prensip olarak en eski alış en eski satışla eşleştirilir. Her iki tarafa da çağrı yapılarak satıcıya sözleşmede belirtilen standarttaki malı, belirtilen tarihte takas merkezinin teslim deposuna getirmesi, alıcıya da ilgili depodan alabileceği bildirilir.

sözleşmelerde az da olsa mal teslimi görülür. Forward sözleşmeler için borsaya gerek yokken futures sözleşmeler için bir borsaya gerek vardır. Forward sözleşmeler nama yazılı olduğundan devredilemez futures sözleşmeler hamiline yazıldığından devredilebilir. Forward sözleşmelerde para ve mal teslimi ancak sözleşmede belirtilen vade sonunda yapılırken futures sözleşmelerde günlük olarak kar zarar hesaplanarak dengeleme yapılır. Forward sözleşmelere konu olan varlıklara ilişkin herhangi bir standart yokken futures sözleşmelerde işlemler önceden belirlenmiş standartlara dayalı olarak yapılır. Forward işlemlerin yapılabilmesi için herhangi bir aracıya gerek yokken, futures sözleşmelerde sadece borsa üyeleri işlem yapabileceği gibi borsa üyesi olmayanların borsa üyesi olan biri adına işlem yapabilecektir. Forward sözleşmelerde teminat yokken futures sözleşmeler teminata dayalıdır. Forward sözleşmelerde varlığın değeri sadece taraflar arasında belirlenirken futures işlemler tarafların iradesi dışında piyasada belirlenir. Forward sözleşmeler için ayrı bir hukuki düzenlemeye gerek duyulmazken futures sözleşmeler için ayrı bir hukuki düzenleme yapılması gerekmektedir.

1.7.4. Opsiyon Sözleşmeleri (Option Contracts)

İngilizce olan “Option” kavramının Türkçe karşılığını “seçenek-tercih” olarak belirtmek yanlış olmayacaktır. İngilizce kaynaklarda genellikle opsiyon sözleşmesi yerine de kullanılan “option (opsiyon)” kavramı Türkçe kaynaklarda da aynı şekilde kullanılmıştır. Bundan sonra opsiyon olarak ifade edilecek bu kavram, opsiyon sözleşmelerinin yerine de kullanılacaktır. Buna göre opsiyonlar ya da diğer bir ifadeyle opsiyon sözleşmeleri, bir varlığı ileri bir tarih için bugünden kararlaştırılmış bir fiyattan satın alma ve satma hakkı olarak tanımlanabilirken,¹⁷⁵ değeri başka bir varlığın değerine bağlı olarak değişiklik gösteren türev araçlar olarak da tanımlanabilmektedir. Opsiyon sözleşmesi, sözleşmeyi satın alan kişiye belli miktarda bir kıymeti belli bir fiyattan (kullanım fiyatı¹⁷⁶) ileride belli bir tarihte veya

Bu sistemde teslim tarihi ve yeri takas merkezince tayin edilir. Bu teslim şekli genelde future sözleşmeler için geçerlidir. (<http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/detailsPage.aspx?tabid=627> (06.04.2011))

¹⁷⁵ İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s.178.

¹⁷⁶ **Kullanım Fiyatı (Exercise Price&Strike Price)**; Opsiyon sözleşmelerinde, opsiyona konu olan kıymetin, opsiyonun kullanılacağı anda alınacağı veya satılacağı fiyattır. Genel olarak borsalar belli bir vadedeki her opsiyon sözleşmesi için opsiyona konu kıymetin fiyatını dikkate alarak piyasada işlem görecektir çeşitli kullanım

öncesinde alma veya satma hakkı veren sözleşmedir.¹⁷⁷ Alınan bu hak karşılığında satıcıya (sözleşmeyi yazana) “opsiyon primi” denilen tutarın alıcı tarafından ödenmesi zorunludur.

Opsiyon sözleşmelerinde prim, opsiyon sözleşmesini satın alan tarafın, opsiyon sözleşmesini satan tarafa ödediği fiyattır. Opsiyonu satan taraf, opsiyonu satın alan tarafa bir fiyat vermekte ve bu nedenle de fiyatlarda ki olası değişmelerin yaratacağı riski kendisi üstlenmektedir. Bir başka deyişle opsiyon alan tarafa bir sigorta hizmeti ya da bir garantili hizmet sunmaktadır. Sunulan bu fiyat garantisi hizmeti karşılığında opsiyon satan taraf, alan taraftan bir fiyat talep eder. Bu fiyata opsiyon primi adı verilir. Herhangi bir opsiyon alabilmek için, opsiyon alan taraf, anlaşmış olduğu ürün miktarı için, her bir ürün başına (örneğin her bir döviz birimi, ya da her bir hisse senedi başına) belli bir prim ödemek zorundadır. Primler borsalarda peşin olarak ödenirler ve opsiyon kullanılsın ya da kullanılsın, primler hiç bir zaman geri ödenmezler.¹⁷⁸

Opsiyonları satın alan kişi ya da kurumun söz konusu opsiyonlara ilişkin vade sonuna kadar üç tercihi vardır; bu kişi ya da kurum, opsiyonu vadesinden önce satabilir, opsiyonu kullanabilir ya da vadeyi bekler yani mevcut opsiyonu kullanmaz. Opsiyonları satan kişinin de üç tercihi vardır ki bunlar, sattığı opsiyon sözleşmesini geri satın alabilir ki pozisyon kapatılmış olur. Alıcı taraf opsiyon hakkını kullanırsa karşılıklı yükümlülükler yerine getirilmiş olur ya da vadeye kadar opsiyonu alan taraf opsiyon hakkını kullanmadığı takdirde aldığı opsiyon priminden kar elde etmiş olur. Opsiyon sözleşmesinde “lehdar”¹⁷⁹ terimi uzun pozisyon sahibini,¹⁸⁰ “keşideci”¹⁸¹ kısa pozisyon sahibini, “ters işlem” ise uzun pozisyon sahibinin kısa, kısa pozisyon

fiyatlarını belirler ve sadece bu kullanım fiyatlı opsiyonlar piyasada işlem görür. (Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.175.)

¹⁷⁷ Ahmet Naci ARIKAN (II); **Opsiyon İşlemleri ve Amerika Birleşik Devletlerinde Opsiyon İşlemlerinin Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı: 320, Nisan 2008, s.56.

¹⁷⁸ Ahmet Naci ARIKAN (II); **a.g.m.**, s.57.

¹⁷⁹ **Lehdar (Buyer of an Option)**, alım ya da satım opsiyonunu satın alan kişiyi tanımlar. (George A. FONTANILLS; **The Option Course- High Profit&Low Stress Trading Methods**, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, 2005, s.489.)

¹⁸⁰ Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.177.

¹⁸¹ **Keşideci (Seller of an Option)**, Alım ya da satım opsiyon sözleşmelerini satan kişiyi tanımlar. (George A. FONTANILLS; **a.g.e.**, s.489.)

sahibinin ise uzun pozisyon almak suretiyle ilk pozisyonlarını kapatmalarını ifade eder.¹⁸²

Opsiyonu satın alan taraf opsiyonda anlaşılmış olan fiyat üzerinden ürünleri satın alırsa opsiyon kullanılmış ancak satın almaktan vazgeçerse opsiyon terk edilmiş kabul edilecektir. Opsiyonu kullanması halinde başlangıçta anlaşılmış ve geçerli olan fiyata opsiyonun kullanma fiyatı (strike price) denilmekle birlikte borsalarda satılan opsiyonlarda birden fazla fiyatı kullanma alternatifi sunulurken alıcı olan kişi ya da kurum bu fiyatlar arasından seçme hakkına sahiptir. Kullanma fiyatları borsalarda spot fiyattan belirli standart aralıklarla kote edilirler.¹⁸³

Opsiyon sözleşmelerinin fiyatları tespit edilirken opsiyona konu olan kıymetin fiyatı, sözleşmenin gerçekleşme fiyatı, vadeye ne kadar süre kaldığı, faiz haddi ve söz konusu kıymetin volatilitesi (oynaklığı) göz önüne alınmaktadır.¹⁸⁴ Spekülatörler açısından opsiyon sözleşmelerini satın alırken dikkate alınması gereken belki de en önemli unsur, opsiyonun iktisap süresi zarfında opsiyon sözleşmesinin üzerine yazılan finansal kıymetin fiyatını doğru tahmin edebilmektir. Ancak sözleşme satıcıları, alıcılara nazaran fiyat değişimlerine karşı daha fazla bilgi sahibi olduklarından kar elde etme ihtimalleri daha yüksek olabilmektedir.¹⁸⁵

Opsiyonları, futures sözleşmelerinden ayıran en önemli fark, opsiyon sözleşmesinde tanınan hakkın, kullanılma ya da kullanılmama özgürlüğüdür. Opsiyon sözleşmesini, satın alan tarafa sözleşme yapılırken belirlenmiş belirli bir fiyattan, belirli vadede, opsiyon işlemine konu olan kıymeti alma ya da satma hakkı vermektedir. Buna göre, satıcı-alıcı istediğinde söz konusu ürünü başlangıçta sözleşme yapılırken belirlenmiş fiyat üzerinden teslim etmesi gerekmektedir. Bu

¹⁸²VOBAŞ; **Türev Araçlar Lisanslama Rehberi**, VOBAS Yayınları, İzmir, 2011, s.188. http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/turev_aracilar_MART_2011.pdf (çevrimiçi) (05.04.2011)

¹⁸³M. Hadi EKİCİ; **Opsiyon Kontratlarının Mahiyeti ve Vergi Kanunları Açısından Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 225, Mayıs 2000, s.83.

¹⁸⁴F. Eugene BRIGMAN&Lois C. GAPENSKI&Micheal C. EHRHARDT; **Financial Management Theory and Practice**, The Dryden Press, USA, 1999, s.920.

¹⁸⁵Pınar ÖZALP; **Türev Araç Piyasalarının Finansal Sistemin İşleyişi İçindeki Rolü**, T.C.Merkez Bankası Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2003, s.53-56.

nedenle, opsiyon sözleşmeleri futures sözleşmelere göre üstünlük içermektedir.¹⁸⁶ Diğer taraftan futures sözleşmeler ile opsiyon sözleşmeler arasındaki temel farklar şöyledir¹⁸⁷; futures sözleşmelerde her iki tarafın işlem yapması zorunlu iken, opsiyonlarda sadece satıcının zorunluluğu vardır. Bir diğer fark opsiyonlarda, alıcı satıcıya prim öderken futures sözleşmelerde taraflar arasında bir prim ödemesi söz konusu değildir. Diğer bir fark ise futures sözleşmelerinde taraflar hesaplaşma tarihinde işlemi yerine getirmeli iken opsiyon sözleşmelerinde alıcı, vadesinden önceki zamanda opsiyonu kullanabilir.

1.7.4.1. Opsiyon Sözleşmelerinin Sınıflandırılması

Opsiyon sözleşmeleri; sözleşme ile alma ya da satma seçimlik hakkını veren “Satın Alma-Satma Opsiyonları”, vadesinin dolup dolmamasına bağlı olarak opsiyonu kullanma hakkı veren “Amerikan –Avrupa Tipi Opsiyon” ve son olarak işlem gördüğü piyasa yapısına göre “Organize Olmuş-Tezgahüstü Opsiyonlar” olmak üzere üç şekilde sınıflandırmak mümkündür.

1.7.4.1.1.Satın Alma-Satma Opsiyonları (Call-Put Options)

Alım ya da diğer bir kullanımla alma opsiyonu (call options), sözleşme sahibine daha önceden belirlenmiş bir tarihte (vadede) ya da bu vadeden önce daha önce belirlenmiş bir fiyattan tek taraflı bir irade ile sözleşmeye konu varlığı satın alma hakkı verir. Söz konusu hak karşılığında opsiyon sahibi, satan kişi ya da kuruma opsiyon primi öder.¹⁸⁸

Satın alma opsiyon sözleşmelerinde, alıcı ve satıcı olmak üzere iki taraf vardır. Opsiyon sahibi veya alıcısı, belli bir getiri üzerinden (prim), satın aldığı opsiyon sözleşmesini, sözleşmede belirtilen süre içinde kullanma hakkı olan taraftır. Vadeye kadar söz konusu opsiyon, alıcı tarafından kullanılmazsa ödenen prim satıcıdan istenemez. Opsiyon alıcısı, hem alım hem de satım opsiyonlarında, opsiyon

¹⁸⁶ Jeff MADURA; **a.g.e.**, s. 270.

¹⁸⁷ Donald E.FISCHER&Ronald J.JORDAN; **Security Analysis and Portfolio Management**, Fifth Edition, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1991, s.481.

¹⁸⁸ Erdinç ANGİN; **Türev Piyasalar; Future, Forward, Swap ve Option İşlemleri**, Vergi Dünyası, Sayı: 203, Temmuz 1998, s.53.

sözleşmesine konu olan kıymetin satım ve alım tasarrufuna sahip olmakla beraber vade sonunda opsiyon hakkını kullanabilmektedir. Opsiyon satıcısı yani opsiyon yazıcısı, belli bir fiyat veya prim karşılığında, opsiyon sözleşmesini düzenleyip satma yükümlülüğünü alırken, opsiyon sahibi veya alıcısının talebi halinde, satıcı yani sözleşmeyi düzenleyen, taahhütte bulunduğu yükümlülükleri karşılamak zorundadır.¹⁸⁹

Bu durumda satıcı sözleşme düzenlenirken aldığı prim, onun kazancı olarak değerlendirilirken opsiyon satıcısının, opsiyon alıcısına göre üstlendiği risk daha fazladır. Ancak satın alma opsiyonları (call options) sahiplerine pek fazla bir sorumluluk getirmemekle birlikte opsiyon satıcısı, alıcının opsiyon işlemi sözleşmesindeki hakkını kullanma durumunda, sözleşmeye konu olan finansal varlığı satmak zorunda kalmaktadır. Buna göre, hisse senedi üzerine, bir satın alma opsiyon sözleşmesinin varlığında, hisse senedinin piyasa fiyatı arttıkça, satın alma opsiyonu sahibi kazançlı, satın alma opsiyonu satıcısı ise zarar görmektedir.¹⁹⁰

Satım ya da Satma Opsiyonları (put options) ise, opsiyon alıcısına finansal varlığa konu olan finansal ürünü vadeden önce ve önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden opsiyon satıcısına satma hakkını verir.¹⁹¹ Alım opsiyonunun tersi bir durumla, satım opsiyonlarda satıcı taraf, düzenlenen opsiyon sözleşmesinde taahhütlerini yerine getirmek zorundadır. Satma opsiyon sözleşmelerinde alım opsiyon sözleşmelerinin tersine işlem fiyatı çoğu zaman finansal kıymetin piyasadaki cari fiyatının altında oluşmaktadır. Alım opsiyonunu satan taraf opsiyonun dayalı olduğu varlığa sahip değil ise teminatsız (naked) alım opsiyonu denilirken opsiyonu satan taraf bu varlığa sahipse buna da teminatlı (covered) opsiyon denilir.¹⁹²

¹⁸⁹ Simon GRAY; **Financial Derivatives**, Handbooks in Central Banking no.17, Bank of England, 1999, s.29.

¹⁹⁰ Ali CEYLAN&Turhan KORKMAZ; **Borsada Uygulamalı Portföy Yönetimi**, 3.Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998, s.158-159.

¹⁹¹ Fahrettin ÖZDEMİRCİ; **Türev İşlemlerin Damga Vergisi Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı:221, Ocak-2000, s.138.

¹⁹² Charles P.JONES; **Investments Analysis and Managements**, Third Edition, New York: John Wiley&Sons,Inc., 1991, s.450.

1.7.4.1.2. Amerikan-Avrupa Tipi Opsiyonlar

Opsiyon sözleşmeleri, yalnızca vadenin bitiminde opsiyon hakkının kullanılabilmesiyle Avrupa Tipi, vade dolmadan istendiği zaman opsiyon hakkının kullanımını veren Amerikan Tipi olmak üzere iki farklı şekilde yapılabilir.¹⁹³ Görüldüğü üzere bu ayrım süre açısından yapılan bir tasniftir. Avrupa tipi opsiyon sözleşmelerinde satıcı, alıcı hakkını kullandığında taahhütlerle altına girdiği yükümlülüklerini yerine getirme zamanını bilmekte iken Amerikan tipi opsiyonlarda satıcının yükümlülüğünü ne zaman yerine getireceği konusunda bir açıklık bulunmamaktadır.¹⁹⁴ Belirsizliğin varlığı nedeniyle genelde aynı vade ve kullanım fiyatına sahip amerikan tipi opsiyonlar, avrupa tipi opsiyonlara nispeten daha pahalıdır. Bunun nedeni ise opsiyonların amerikan mı yoksa avrupa türü olduklarının mekânsal yani coğrafik bir önemi olmamakla beraber amerikan opsiyonları sağlamış oldukları bu esneklikten ötürü avrupa opsiyonlarına kıyasla bir miktar daha pahalıdır.¹⁹⁵ Amerikan tipi opsiyonlar alıcıya biraz daha fazla esneklik sunmaktadır. Ancak sıradan bir yatırımcı için amerikan ve avrupa tipi opsiyonlar arasındaki fark çok önem arz etmemektedir. Çünkü, bazen bir opsiyon vadesinden önce zaman değerine sahip olabilir ve böylece rasyonel davranan bir yatırımcı, amerikan tipi opsiyonu kullanmayacak ve opsiyonun zaman değeri¹⁹⁶ de önemini kaybedecektir.¹⁹⁷

Alma opsiyonlarında olduğu gibi, satma opsiyonlarında da avrupa ve amerikan tipli opsiyonlar vardır.¹⁹⁸ Bu opsiyonların; belirli bir şirketin hisselerinden satma, belli sayıdaki hisseleri satma, kullanım fiyatı olarak bilinen bu hisse

¹⁹³Zvi BODIE&J. Alan MARCUS; **Investments**, 4th Edition, Irwin McGraw Hill Companies, USA, 1999, s.613.

¹⁹⁴Keith REDHEAD; **a.g.e.**, s.151.

¹⁹⁵M. Hadi EKİCİ; **a.g.m.**, s.84.

¹⁹⁶**Gerçek değer**; hisse senetlerinin fiyatı düşükse mevcut hisse senedi fiyatı ile kullanım fiyatı arasındaki farkı göstermektedir. Opsiyon kârlı durumda ise gerçek değerdedir, opsiyon zararlı durumda ise sadece zaman değeri meydana gelir. **Zaman değeri**; opsiyonun vadesine bağlı olup, opsiyonun vadesi uzadıkça, opsiyon sözleşmesinden daha iyi kazanç yapma olasılığını da göstermektedir.(Desmond CORNER&David G.MAYES; **Modern Portfolio Theory and Financial Institutions**, England:Macmillan Publishers Ltd., 1983, s.124.- Richard PIKE&Bill NEALE; **Corporate Finance and Investment: Decisions and Strageies**, New York: Prentice Hall International (UK) Ltd, 1993, s.501.)

¹⁹⁷John M.CHENEY&Edward A.MOSES; **Fundamentals of Investments**, St.Paul: West Publishing Company, USA, 1992, s.496.

¹⁹⁸William F.SHARPE; **Investments**, Third Edition, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs,1985, s.472.

senetlerinin satış fiyatı ve vadesi olarak ifade edilen vadesi geldiğinde vadesinde hisseleri satma hakkı olmak üzere dört önemli özelliği bulunmaktadır.¹⁹⁹

1.7.4.1.3. Organize Olmuş-Tezgahüstü Tipi Opsiyonlar

Organize olmuş ve tezgahüstü opsiyon sınıflandırması, piyasaların organize olup olamamasına göre yani örgütlenme şekline göre yapılmaktadır. Buna göre tezgahüstü piyasa opsiyonları (OTC-Over The Counter-organize olmamış) alıcı ve satıcının birbirini tanıdığı ve sözleşmeye konu olan primden başka diğer taahhütlerin de tarafların ihtiyaç ve isteklerine göre yeniden düzenlendiği sözleşmelerdir. Organize olmamış opsiyonlar bu özellikleri ile alivire sözleşmelere benzetilebilmektedir. Organize olmuş ya da borsa opsiyonları, organize olmuş piyasalarda işlem yapılan ve fiyat haricindeki diğer tüm hususların belli standartlara bağlandığı sözleşmelerdir.²⁰⁰

Borsada işlem gören opsiyonların, sahip olacağı standartlar sahip olduğu bazı özellikleri ön plana çıkarmaktadır. Bunlar²⁰¹;

- Borsa opsiyonları standartlara dayanır; opsiyon sözleşmelerine konu olan kıymet miktar itibarıyla sabitlenmiş ve her bir ürüne ait sözleşme büyüklükleri, vade, fiyat kotasyon aralığı, vadenin başlangıç ve bitim tarihi standart hale getirilmiştir.
- Halka açık fiyatlama; borsa opsiyon sözleşmelerin primleri halka açık şekilde ve çığırtma (outcry) yöntemiyle tespit edilir.
- Takas odası (Clearing House); Taraflar arasında güven telkin eden takas odaları, tarafların anlaşması sonucunda göreve başlar ve taraflara ilişkin tüm alım satım emirlerinin kayıtlarını tutarak, sözleşmenin belirlenen vadesinde taahhütlerin yerine getirilmesini garanti eder.
- Marjin sistemi; sözleşmeyi satın alan tarafın riski yatırdığı prim kadardır. Satıcının ise kazancı aldığı prim kadardır. Bu nedenle aleyhte oluşacak fiyat

¹⁹⁹Gordon J. ALEXANDER&William F.SHARPE; **Fundamentals of Investments**, Prentice Hall, Inc., New Jersey, 1989, s. 700.

²⁰⁰Ertuğrul AKÇAOĞLU; **a.g.e.**, s. 31.

²⁰¹Fulya ALPAN; **a.g.e.**, s. 106-107.

değişmelerine karşın sözleşmeyi satan tarafın taahhütleri yerine getirmeme olasılığı mevcut olduğundan takas odası olası bu durumlara karşın satıcıdan başlangıçta bir teminat (initial margin)²⁰² ister.

Buna göre, sayılan özelliklerin hiçbiri tezgahüstü yani banka opsiyonları için söz konusu olmamaktadır. Ancak banka opsiyonlarının esneklik özelliği yani tarafların ihtiyaçlarına göre belirlenen vade, sözleşmeye konu kıymetin miktarı, kullanım fiyatı gibi şartlar bu opsiyonları bazı durumlarda avantajlı kılabilmektedir. Tezgahüstü opsiyonlarda takas odası da bulunmamaktadır.

1.7.4.2. Opsiyon Sözleşmelerinin Türleri

Opsiyon sözleşmelerinin üzerine yazıldığı varlıklara göre yapılan sınıflandırma, opsiyon sözleşmelerinin türlerini ifade etmektedir. Üzerine yazıldığı yani sözleşmeye konu olan finansal kıymetlerin adıyla anılan sözleşme türleri esas itibarıyla hisse senedi, faiz, döviz ve emtia üzerinden düzenlenmektedir.

1.7.4.2.1. Emtia Opsiyon Sözleşmeleri (Commodity Options Contracts)

Ticari mal, fiziksel mal veya emtia opsiyonları, opsiyon sözleşmelerine konu varlığın pamuk, buğday, soya fasulyesi, et ürünleri gibi tarımsal araçların yanında bakır, altın, petrol gibi madeni ürünler üzerine düzenlenen sözleşmelerdir. Buna göre emtia opsiyon sözleşmeleri bir emtiayı gelecekte belirli bir tarihte belli bir kullanma fiyatı üzerinden alma ya da satma hakkı veren sözleşmelerdir. Opsiyonu satın alan taraf, karşılığında bir prim öder ve satıcı taraf da buna karşılık opsiyon sözleşmesi düzenler.²⁰³

1.7.4.2.2. Faiz Opsiyon Sözleşmeleri (Interest Rate Options Contracts)

Bu tarz opsiyonlar, opsiyon sahibine belirlenmiş bir sürede yine belirlenmiş bir faiz haddi üzerinden borçlanma ya da borç verme hakkını veren sözleşmelerdir.

²⁰² **Başlangıç Teminatı (Initial Margin);** Bir vadeli işlem sözleşmesi almak veya satmak için Takas Merkezine yatırılması zorunlu olan asgari tutardır. (Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.22)

²⁰³ J.Orlin GRABBE&Thomas WISNIEFF&Gregory A.CAIONE; **Commodity Derivates, A Briefing for The Naked CFO, Derivatives**, Corporate Finance, USA, May 1993, s.31.

Esas itibariyle faiz içeren menkul kıymetlere dayalı olması esasına göre düzenlenen bu sözleşmeler, genellikle devlet iç borçlanma senetleri üzerine future sözleşmeler düzenlenerek yapılmakla birlikte çok işlem gören ve en yaygın faiz opsiyon sözleşmeleri, devlet tahvili, hisse senedi ve Eurodollar futures sözleşmeler üzerine yazılan opsiyon sözleşmeleridir.²⁰⁴

1.7.4.2.3. Döviz Opsiyon Sözleşmeleri (Foreign Exchange Options Contracts)

Döviz opsiyon sözleşmeleri, yabancı paraları daha önceden tespit edilmiş bir fiyat üzerinden ileride bir tarihte satın alma ya da satma hakkı veren sözleşme türüdür. Adından da anlaşılacağı üzere bu sözleşme türünün konusu sözleşmenin döviz üzerinden yapılması yani sözleşmeye konu olan şey yabancı para olmasıdır. Alım ve satım döviz opsiyonları hem alıcı, hem de satıcı açısından üstünlüklere sahiptir. Yurt dışında bulunan gerçek ya da tüzel kişiler alım opsiyonu satın alarak döviz kurlarının muhtemel artışına karşın korunma isteği bulunurken aynı opsiyonu satan kişi ise yabancı para ile değerlendirilmiş portföyünün getirisini yükseltme olanağı elde etmektedir.²⁰⁵

Döviz opsiyonunu satın alan taraf için bugünden kararlaştırılmış fiyatın belli olması alacağı kararları rasyonel şekilde değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.²⁰⁶ Bu sözleşmelerin en önemli ve en cazbedici özelliği ise gelecekteki döviz cinsinden nakit akımları belirsiz olan ekonomik birimleri söz konusu belirsizlikten korumaktır.²⁰⁷

²⁰⁴Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s. 87.

²⁰⁵Tezer ÖCAL& Ömer Faruk ÇOLAK; **Finansal Sistem ve Bankalar**, Nobel Yayınları, Ankara 1999, s.264.

²⁰⁶Tülin AKKUM; **Döviz Opsiyonları ve Opsiyon Fiyatlama Modelleri**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 29, Nisan-2000, s.48.

²⁰⁷Carl R BEIDLEMAN; **Financial Swaps**, Pennsylvania, Dow Jones-Irwin,1985,s.25.

1.7.4.2.4. Hisse Senedi Opsiyon Sözleşmeleri (Stock Options Contracts)

Hisse senedi sahiplerine önceden belirlenmiş bir fiyattan ve belirli bir vadede belirli bir hisse senedini alma ya da satma hakkı veren sözleşmelerdir.²⁰⁸ Bu tarz opsiyonlar, hisse senetlerinde oluşan fiyat değişimlerinden ve piyasa hareketliliğinin neden olduğu muhtelif dalgalanmalardan yararlanmak için hisse senedinin fiyatında meydana gelebilecek azalmaya karşın bir tür güvence olarak belirlenmiş bir hisse senedi üzerinde gelir elde etmek ve doğrudan spekülasyon yapmak amacıyla kullanılabilir. Bu sözleşmeler 100 adet hisse senedi için yapılır ve satın alma hakkı sözleşmeyi düzenleyene kullanım fiyatı denilen bir fiyattan belli bir hisse senedini borsadan satın almasını sağlarken satma sözleşmesi de, sahibine belli bir fiyattan belli bir şirketin hisse senedini piyasaya satmasını mümkün kılmaktadır.²⁰⁹

1.7.4.2.5. Hisse Senedi Endeksi Opsiyon Sözleşmeleri (Stock Index Options Contracts)

Bu tarz opsiyon sözleşmeleri, opsiyonu alan tarafa bir borsa endeksini belirlenmiş bir fiyattan satma ya da satın alma imkanı veren sözleşmelerdir. Endeks opsiyon ya da diğer bir adıyla borsa endeks opsiyonlarının öne çıkan özelliği “nakdi dengeleme (cash settlement)”²¹⁰ yöntemi ile kapatılmalarıdır. Diğer opsiyonlardan bir diğer farkı da belirli bir finansal varlığa bağlı olarak işlem görmezler ve bunu opsiyonun değeri kadar bir miktar nakit paranın transferi yolu ile işlem kapatılır.²¹¹ Dünya genelinde opsiyon sözleşmelerine yazılan hisse senedi endeksleri S&P 100 Endeksi, Dow Jones 30 Sanayi Endeksi, Nikkei 225 ve 300 Endeksi ve Nasdaq 100 Endeksleridir.²¹²

²⁰⁸Turhan KORKMAZ; **Hisse Senedi Opsiyonları ve Opsiyon Fiyatlama Modelleri**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1999, s.30.

²⁰⁹Arman T. TEVFİK&Gürman T. TEVFİK; **Menkul Değer Yatırımlarına Giriş**, Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 4, İstanbul, 1990, s.221.

²¹⁰**Nakdi dengeleme (cash settlement)**; Sözleşmelerin ifa edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde vade sonunda dayanak varlık taraflar arasında el değiştirmez. Bunun yerine, sözleşme fiyatı ile dayanak varlığın son işlem günündeki cari fiyatı veya borsa tarafından belirlenen diğer yöntemler esas alınarak belirlenmiş fiyat arasındaki fark kadar tutar taraflar arasında el değiştirir ve sözleşme bu şekilde itfa edilmiş olur. (Perry H. BEAUMONT; **Financial Engineering-Principles** John Wiley&Sons, Inc., United States, 2004, s.33)

²¹¹Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s 89.

²¹²İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s.127

1.7.4.2.6. Futures Opsiyon Sözleşmeleri (Futures Options Contracts)

İlk olarak 1982 yılında finansal araç olarak kullanılmaya başlanan futures (gelecek sözleşmesi) opsiyon sözleşmelerinin konusu future sözleşmelerdir. Future sözleşme opsiyonları, sahibine belirli bir süre zarfında belirli bir future sözleşmesini belirli bir fiyattan alma ya da satma hakkı veren ancak yükümlülük getirmeyen enstrümanlardır. Opsiyon sahibinin gerçekte amacı, opsiyona konu olan future sözleşmesini almak ya da satma değil onun piyasada oluşacak dalgalanmalar ve fiyat değişimlerinden yararlanarak spekülasyon kar elde etmektir.²¹³

Futures sözleşmelerinin opsiyonlara konu olmasındaki en büyük neden futures sözleşmelerinin fiyatlarının günlük olarak organize borsalarda belirlenmesi ve çok likit²¹⁴ olmalarıdır. Kişilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenen döviz opsiyonları ise borsalarda işlem görmezler ve tezgahüstü opsiyonlar olarak adlandırılırlar.²¹⁵

1.7.4.2.7. Diğer Opsiyon Türleri

Gelişen ekonomik ve sosyal yapı ile beraber yatırım enstrümanlarının çeşitlenmesi ve bunların birbirleri ile çeşitli kombinasyonları sonucu alternatif yatırım araçları oluşturulmuştur. Bu çerçevede, özellikle opsiyonların ve diğer türevlerin bölgesel, ulusal ve global çapta yatırımcıların ihtiyaçlarına cevap verilmesi münasebetiyle ortaya çıkan bu yeni alternatif araçlara değinmekte fayda olacağı kanaatindeyim. Buna göre; “Egzotik Opsiyonlar (Exotic Options)”, klasik avrupa ve amerikan tipi opsiyonlardan daha karmaşık bir yapıya sahip olup firmaların spesifik ihtiyaçları için düzenlenmiş ve genellikle organize olmayan piyasalarda işlem gören opsiyonlardır. Başka bir ifadeyle, talep edenin ihtiyacına göre şekillendirilen opsiyonlardır. “Barrier option²¹⁶” adı altında opsiyona konu olan kıymetin opsiyonda öngörülen fiyatı geçmesi halinde geçerliliğini yitiren opsiyonlar ya da “Lookback

²¹³ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s:364.

²¹⁴ **Likidite (Liquidity)**; Future sözleşmesi, opsiyon sözleşmesi, döviz, menkul kıymet, gayrimenkul gibi herhangi bir aktifin kısa sürede ve sorunsuz bir şekilde (değer kaybına uğramadan) nakde çevrilebilme derecesini ifade eder. (M. Merih PAYA; **Para Teorisi ve Para Politikası**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s.27-91.&David BEGG; **Economics**, McGRAW-HILL Book Company, England, 1997, s.372.)

²¹⁵ Namık Kemal UYANIK; **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:226, İstanbul, 2001, s:6.

²¹⁶ Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.294.

options” adı altında belli bir dönemde gerçekleşen en yüksek fiyatı opsiyona fiyat kabul eden opsiyonlar bu gibi opsiyonlara örnektir.²¹⁷ Bunların farklı türleri mevcuttur. Bunlar; belirli bir dönem sonra alınan opsiyonun alım satımına alıcının karar verdiği opsiyon “Tercihli Opsiyon (Chooser Option),”²¹⁸ alış opsiyonuna dayalı bir opsiyona bir diğer alış opsiyonunu satın alma hakkı veren alış opsiyonunu ya da satış opsiyonuna dayalı bir opsiyona bir diğer satış opsiyonunu satma hakkı veren “Bileşik (Kümüle) Opsiyon (Compound Options on Options),”²¹⁹ primin bir kısmının peşin kalanın taksitlendirildiği opsiyon “Kısmi Ödemeli Opsiyonlar (Instalment Options),” kazanca bakılmaksızın opsiyon priminin vade sonunda ödendiği opsiyonlar “Sonradan Ödemeli Opsiyonlar (Pay-Later Options),”²²⁰ yatırımcısına belirli bir varlığı vade boyunca en düşük işlem fiyatı ile satın alma ya da en yüksek işlem fiyatı ile satma olanağı veren “Hatırlatma Opsiyonları (Lookback Options),”²²¹ opsiyonda ödemede kullanılan para birimi ile kontratın dayandığı varlığın para birimini eşdeğer kılan bir kur garantisi veren “Quantos Opsiyonlar (Quantos Options),” birden çok varlığı dayalı opsiyonlardan olan ve iki aktif değerden iyi ya da kötü performans gösterene göre ödeme yapılması anlayışına dayalı “Min-Max Opsiyonları (Min-Max Options),” ve gelecekte belli bir tarihte geçerli hale gelecek olan “Gelecekte Başlayan Opsiyonlar (Forward Start Options)”²²² şeklinde sınıflandırılabilir.²²³

1.7.5. Swap (Değiş-Tokuş, Takas) Sözleşmeleri (Swap Contracts)

İngilizce kökenli olan swap kavramı; iki tarafın faizi ya da dövizini değiştirmek suretiyle kredi maliyetini düşürmek amacıyla bir sözleşmeye dayanarak yaptıkları²²⁴ ve ünlü iktisatçı David Ricardo’nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi’ne dayanan bir takas ve değiş-tokuş işlemidir.²²⁵ Swap, kavram olarak “değiş tokuş” veya

²¹⁷ <http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/detailsPage.aspx?tabid=627> (çevrimiçi) (04.02.2011)

²¹⁸ Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.872.

²¹⁹ Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.287.

²²⁰ Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.269.

²²¹ Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.191.

²²² Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.271.

²²³ www.tspak.org.tr. Eğitim Notları, (çevrimiçi) (16.04.2011)

²²⁴ Osman ALTUĞ; **Banka İşlemleri ve Muhasebesi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2000, s.320.

²²⁵ Nejat TENKER; **Finansal Muhasebe**, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1999, s.376.

“trampa”²²⁶ (takas-barter)” anlamına gelmekle beraber, swap sözleşmesi ile iki taraf daha önceden belirlenmiş şart ve vadede dövizleri veya faiz oranlarını değiştirmektedirler. Diğer bir ifadeyle, swap sözleşmesi iki taraf arasında yapılan bir anlaşmaya göre gelecekte belirli bir tarihte ele alınan varlığın nakit akımlarının karşılıklı değiştirilmesine yönelik bir sözleşmedir.²²⁷ Swapta temel amaç, belirli bir finansal işlemin maliyetini ve riskini azaltmak ve taraflara avantaj sağlamak amacıyla işlemin taraflarının farklı finansal yeteneklerinden faydalanmaktır. Genel olarak swap işlemleri bir spot işlem ile bir vadeli işlemin aynı anda yapılması ile gerçekleşir. Bir swap işlemi iki vadeli işlemi de içerebilir. Bu tür swap işlemlerine “swap-swap” veya “forward against forward” adı verilir. Bu tür swap işlemlerinde iki vadeli işlem söz konusu olmakla birlikte işlemlerin vadeleri farklıdır.²²⁸

Swap sözleşmeleri, ekonomide oluşan değişimler ve piyasa koşullarına uygunluk açısından varlık ve borçlanma pozisyonlarına göre riski azaltmanın etkili bir yöntemi olduğu için faiz oranı risk yönetimi aracı olarak ifade edilmektedir.²²⁹ Bilinen ilk swap sözleşmesi, 16’ncı yüzyılda Cenova’lı Bankerlerin Antwerp para piyasası yoluyla İspanya’ya altın vermesi ve buna karşılık gümüş almasıyla başlar ve 20’nci yüzyılda peşin ve vadeli döviz piyasaları arasında bir köprü oluşturan bu yöntem, ilk kez 1923 yılında Avusturya Merkez Bankası tarafından peşin piyasada İngiliz sterlini karşılığında ulusal paranın satılıp, vadeli olarak geri satın alınmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak işletmeler arasında ve işletmelerle bankalar arasında swap

²²⁶ Takas ile trampa aynı anlamda değillerdir. 30.11.1984 tarih ve 18591 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 1 Seri No.lu KDV Genel Tebliği uyarınca; trampanın, bir mal teslimi karşılığının diğer bir mal olduğu belirtilmiş ve teslimin tayininde bedelin cinsinin ve hatta bir bedelin bulunup bulunmamasının önemli olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Tebliğ’de; “Trampada malların mülkiyeti karşılıklı olarak el değiştirdiğinden her iki taraf için de teslim gerçekleşmiş sayılacaktır. Bu durumda matrah trampa edilen malların her birinin emsal bedeli olacaktır. Kısmi trampada yani trampa edilen mala karşılık bir malla birlikte başka şeyler de alınması halinde bunlar da vergiye tabi tutulacaktır” ifadesine yer verilmiştir. Takasın şartları Borçlar Kanununun 118’inci maddesi ile düzenlenmiştir. Bunlar; Karşılıklılık, alacaklar aynı cins ve nitelikte olmalıdır ve alacakların her ikisinin de muaccel olması gerekmektedir. Aynı cins ve nevide şeylerin birbiri ile değişimi takas, cins ve nevi farkı gözetmeksizin değişimi ise trampa olarak tanımlanmalıdır. Bu nedenle trampa yerine takas ifadesinin kullanılması kanımca daha doğru olacaktır.

²²⁷ John HULL; a.g.e., s. 17.

²²⁸ Ömer KAYA; Döviz Swaplarının BSMV Karşısındaki Durumu, Vergi Dünyası, Sayı 245, Ocak 2002, s.119.

²²⁹ Ramesh K.S. RAO; Financial Management-Concepts and Applications, Second Edition, Maxwell-Macmillan International Editions, New York, 1992, s.529.

teknığının kullanımı, 1950'lerden sonra ortaya çıkmıştır.²³⁰ Swap sözleşmeleri 1970'li yıllarda İngiltere'de ortaya çıkan paralel ve karşılıklı (back-to-back) kredi anlaşmasının bir uzantısıdır. Söz konusu kredi anlaşmaları İngiliz hükümetinin sermayenin yurt dışına çıkışını engellemek ve ulusal yatırımı teşvik edip özendirmek amacıyla döviz işlemlerinden vergi alma uygulamasıyla beraber yapılmaya başlanmıştır. Firmalar ülke içinden daha avantajlı biçimde borçlanarak mezkur borç ve faiz ödemelerini takas ederek işlem gerçekleştirmektedirler. Bu kredi anlaşmaları, döviz kuru üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte para swapı (currency swap) işlemine dönüşmüştür.²³¹

Tezgahüstü ve organize piyasa dışında işlem gören swap sözleşmeleri; borsalar dışında bankalar ile müşteriler arasında vade, miktar ve diğer şartların ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulduğu türev araçlardır. Söz konusu sözleşmelerin oldukça hızlı gelişmesinin nedeni, opsiyonlarla birlikte kullanılmalarıdır. Bu sözleşmeler önceleri Avusturya, Çekoslovakya ve Macaristan arasında Birinci Dünya Savaşı'nın ardından döviz ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kullanılmış ancak daha sonraları dövizlere ilişkin kur dalgalanmaları ve kur riskini azaltmak hatta yok etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Swap sözleşmeleri başlangıçta merkez bankaları tarafından yapılırken günümüzde ticari bankalar, büyük çok uluslu şirketler ve resmi makamlar tarafından da işleme konulabilmektedirler. Swap işlemlerinin gelişmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi, swapın para piyasası aracı olarak değil kredi piyasası aracı olarak kullanılmasıdır. Ancak krediden farklı olan yanı ise swap işlemlerinin çok hızlı şekilde gerçekleşmesidir. Uygulamada telefonla anlaşılıp fax ile teyit edildikten sonra taraflar bir araya gelmekte ve böylece maliyetler düşmektedir.²³²

²³⁰ Ali CEYLAN; **Finansal Teknikler**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları No: 75, Bursa, 1993, s.236-237.

²³¹ Çetin Ali DÖNMEZ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.156.

²³² Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s;405-407.

1.7.5.1. Swap Sözleşmelerinin Özellikleri

Swap sözleşmeleri temelde borçlanma maliyetini düşürmek maksadıyla kullanılmakla birlikte tek kullanım amacı bu değildir. Swap, korunma ve spekülasyon amaçla da kullanılabilir. Özellikle döviz kuru ve faiz oranlarında değişiklik miktarı swapın etki düzeyi ile aynı yönlüdür. Şayet faiz oranlarının değişim düzeyi ne kadar az ise taraflar için de swapın etkisi o kadar az olmaktadır. Örneğin, faiz oranı artarsa sabit ödeme yapan tarafın ödemelerinin bugünkü değeri azalır. Buna karşın, değişken oranlı ödeme yapan taraf için bir sermaye kaybına yol açmaktadır. Faiz oranında düşme olması durumunda da tersine bir sonuç gerçekleşmiş olur.²³³

Swap sözleşmelerinin borsalarda işlem görmemeleri sonucu olarak borsalardaki gibi takas odası ve teminat uygulaması yoktur ve bu nedenle tarafların kredi riski de varlığını korumaktadır. Swap sözleşmelerinin işlem gördüğü organize piyasalar bulunmamasıyla birlikte uygulamada bankaların organize ettiği piyasalarda işlem gören swap sözleşmeler, belirli bir standarda sahip olmaması ve düzenli bir piyasada işlem görmemesi nedeniyle gizli kalması gereken ticari sırları saklama özelliğine sahiptirler. Diğer taraftan diğer türev araçlara dayalı işlemler, aleniyet gereği umuma açık olması nedeniyle bu tür ticari sırları saklama özelliğine sahip değildirler. Borsalarda işlem görmemelerinin bir diğer sonucu da; diğer türev araçlar gibi kolay el değiştirememeleridir.²³⁴ Swap sözleşmelerin standart bir tipi bulunmamasıyla birlikte tarafların koşulların varlığına göre ve swap taraflarının ihtiyaçları doğrultusunda şartlar ve koşullar belirlenebilmektedirler. Diğer türev araçların borsada da işlem görmeleri nedeniyle yeterli yasal düzenleme bulunurken swapların borsalarda işlem görmemeleri nedeniyle yeterli yasal düzenleme ve standardı bulunmamaktadır.²³⁵

Buna ilaveten vadesi taraflar tarafından isteğe göre belirlenen swap sözleşmeleri uygulamada 2 ila 4 yıl arasında akdedilirken diğer türev araçlar 3 ay ile 3 yıl arasında değişen vadelerde düzenlenebilmektedir. Diğer finansal türevlerde

²³³ Süleyman YÜKÇÜ&Tülay YÜCEL; **a.g.e.**, s;16.

²³⁴ Perry H. BEAUMONT; **a.g.e.**, s.80-83.

²³⁵ Yakup SELVİ; **a.g.e.**, s;23.

riske karşı korunmayla birlikte, spekülatif amaç temel amaçken swaplarda daha az kullanılan bir yöntem olmaktadır. Swap ve diğer türevlerin vadeleri açısından temel fark; swap işlemleri genellikle orta vadeli iken diğer finansal türevler genellikle kısa vadeli. Swap sözleşmelerinde iki tarafında fayda sağlanması amaçlanırken diğer türev araçlarda bir taraf fayda sağlarken diğeri zarara uğrayabilmektedir.²³⁶

Son olarak, swap sözleşme tarafları, son kullanıcılar (end-users) ve aracılar (intermediaries) olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. Son kullanıcılar faiz ya da döviz riskini azaltmak adına swap sözleşmesi düzenlerken aracılar ise ticari menfaat sağlamak ya da komisyon almak için sözleşme yaparlar.²³⁷ Bir swap işleminde aracılar genellikle swap satıcısı (dealer) olarak sözleşmeyi düzenleyen ticari bankalardır. Söz konusu bankalar genellikle swap sözleşmelerinde bazı standartları sağlayan Uluslararası Swap ve Türev Araçlar Birliği (International Swaps and Derivatives Association-ISDA)²³⁸ üyeleridir.²³⁹

²³⁶ Remzi ÖRTEN; **Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001, s.4

²³⁷ Saniye GÜMÜŞELİ; **Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No:179, Ankara, 1994, s.69.

²³⁸ **ISDA (International Swaps and Derivatives Association-Uluslararası Swap ve Türevler Birliği)**; Tezgahüstü piyasalarda gerçekleştirilen türev işlemlerin artması ile birlikte faaliyetlerin koordine edilmesine duyulan ihtiyaç sonucu oluşturulan bir organizasyondur. ISDA türev işlemlerle ilgili bazı yasal dokümantasyon problemlerinin ortaya çıkmasıyla uluslararası standartları belirlemiş ve böylece uyulması gereken yükümlülüklerle açıklık getirilerek yasal belirsizliklerin azalması sağlanmıştır. Tezgahüstü piyasalarda gerçekleştirilen türev işlemlere ilişkin hukuki hususlar ISDA tarafından hazırlanan ISDA Ana Anlaşması (ISDA Master Agreement) ve Program (Schedule) ile düzenlenmektedir. ISDA Ana Anlaşması standart bir metin olup taraflar arasında imzalanan Program ile Ana Anlaşma maddelerine atıfta bulunularak gerekli ekleme, çıkarma ve değişiklikler yapılmaktadır. Taraflar arasında Program bir defa imzalanmakta ve o andan sonraki tüm işlemler için geçerli olmaktadır. Daha sonra türev işlemi gerçekleştirmek için işlemin koşullarını gösterir bir Teyit Mektubu (Confirmation) imzalamak yeterli olmaktadır. Türev işlemini gerçekleştiren taraflarla ilgili özel durumlar ise ISDA ana sözleşmesinin eklerinde (Annex) düzenlenmektedir. Ekler ISDA ana sözleşmesine esneklik kazandırmaktadır. Kredi riski yönetimi kapsamındaki düzenlemeler ISDA anlaşmasının “Teminat Yönetim Eki” (CSA) kısmında yer almaktadır. Söz konusu anlaşmada karşı tarafın sahip olması gereken minimum kredi notu seviyesi, türev işlemin sona ermesine neden olabilecek minimum kredi notu düzeyi, karşı tarafla gerçekleştirilecek işlemlerde limit seviyesi, işlem limitinin nasıl hesaplanacağı, alınacak/verilecek teminat türü, teminata ilişkin eşik değer, teminat değerlendirme sıklığı, uygulanacak faiz oranı, minimum teminat transfer miktarı, teminatın rehnedileceği mi yoksa mülkiyet transferinin mi sağlanacağı gibi kredi riski yönetimine ilişkin hususlar düzenlenmektedir. (Şeyma AKKUL; **Kamu Borç Yönetiminde Türev Ürün Uygulamalarında Kredi Riski Yönetimi: Ülke Örneklerinin Değerlendirilmesi**, s.8-11 (<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Arastirma%20Yayin/%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Raporlar%C4%B1/Kamu%20Bor%C3%A7%20Y%C3%B6netiminde%20T%C3%BCrev%20C3%9Cr%C3%BCn%20Uygulamalar%C4%B1nda%20Kredi%20Riski%20Y%C3%B6netimi%3A%20C3%9Clke%20C3%96rnelerinin%20De%C4%9Ferlendirilmesi.pdf>) (çevrimiçi) (08.04.2011).&www2.isda.org.(çevrimiçi) (09.07.2011)

²³⁹ Keith CUTHBERTSON&Dirk NITZSCHE; **a.g.e.**, s;354

1.7.5.2. Swap Sözleşmelerinin Türleri

Swap sözleşmeleri, faiz swapları, para swapları, varlık swapları, diferansiyel swaplar ve diğer swaplar şeklinde sınıflandırılabilir.

1.7.5.2.1. Faiz Swapı (Interest Rate Swap)

Farklı fon piyasalarından sağlanan vadelerinin, miktarlarının ve para birimlerinin aynı olduğu fakat sadece faiz oranlarının değişik olduğu kredilerin faizlerinin değiştirilmesini ifade eden faiz swapı işlemlerinde, anaparanın değişiminin olmadığı yalnızca faiz ödemeleri yükümlülüklerinin değişmesi önem arz etmektedir.²⁴⁰ Faiz swapı tarafların belli bir zaman dönemi için faiz ödemelerini karşılıklı olarak değiştirdikleri bir anlaşma türüdür. Faiz değişimi tarafların anlaştıkları varsayımsal bir anapara üzerinden yapılmaktadır. Anaparalar hiçbir şekilde el değiştirmeden yapılan faiz swapının en sık rastlanan türü taraflardan birinin dalgalı faizli bir endekse dayalı olarak elde edeceği faize karşılık sabit faiz ödemeyi kabul ettiği “sade²⁴¹ (plain vanilla)” veya “kupon (coupon swap)” şeklinde türleridir.²⁴² Birçok faiz oranı swapına ilişkin dalgalı faiz ödemeleri LIBOR²⁴³ referans gösterilerek belirlenir. Bu nedenle faiz swapının en temel amaçlarından biri, faiz ödemesi dalgalı olan borcu, faiz oranı sabit olan bir borca dönüştürerek veya tam tersi bir uygulama ile yüksek faiz ödemelerini asgariye indirmektir.²⁴⁴ Faiz oranı swapı türündeki swaplarda taraflar yalnızca faiz ödemelerini takas edip anapara değişime tabi olmamakta ancak para swapı türündeki swaplarda ise anapara ve faiz birlikte takas edilir.²⁴⁵

²⁴⁰ Harun KAYNAK; **Genel Olarak Faiz Swapları ve Vergilendirme Sorunları**, Vergi Dünyası, Sayı: 212, Nisan 1999, s.52.

²⁴¹ Keith CUTHBERTSON&Dirk NITZSCHE; **a.g.e.**, s;357-358.

²⁴² İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s. 166.

²⁴³ **LIBOR; London Interbank Offer Rate**; Londra’da bankalararası piyasalarda eurocurrency mevduatlarına uygulanan faiz oranı. (Merih PAYA; **a.g.e.**, s.43.)

²⁴⁴ Niyazi BERK; **Finansal Yönetim**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1998, s.141.

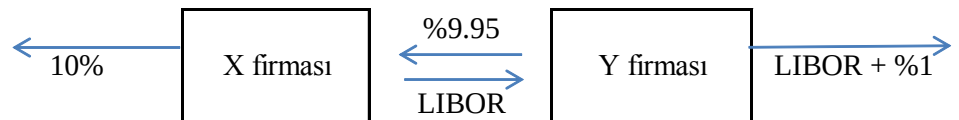
²⁴⁵ Namık Kemal UYANIK; **a.g.e.**, s.15

Faiz swapının nasıl yapıldığına dair bir örnek²⁴⁶; X ve Y firmalarının 10 milyon dolar 8 yıl vade ile borçlanmak istediklerini varsayalım ve söz konusu firmaların borçlanma karşılığında tabi olacakları faiz oranları da şu şekilde olsun;

	Sabit Faiz Oranı	Dalgalı Faiz Oranı
X Firması	%10.00	6 Aylık LIBOR+%0.30
Y Firması	%11.20	6 Aylık LIBOR+%1.00

Y firması sabit faiz oranı ile borçlanmak isterken, X firması dalgalı faiz oranı ile borçlanmak isteyecektir. X firması hem sabit faiz oranında hem de dalgalı faiz oranında Y firmasına nispeten daha avantajlıdır. Bu, X firmasının kredi değerliliğinin daha yüksek olduğu anlama gelmektedir. Buna göre X ve Y firmalarına sunulan sabit faiz oranları arasındaki fark dalgalı faiz oranlarındaki farktan daha yüksektir. Bu durum swapı kaçınılmaz kılan bir durumdur. X firması %10 sabit faiz üzerinden Y firması da yıllık LIBOR+%1.00 dalgalı faiz oranı üzerinden borçlanır ve sonrasında X firması dalgalı faizle Y firması ise sabit faizle borçlanmasını mümkün kılan bir swap sözleşmesi yaparlar.

Öncesinde konuyu daha iyi anlamak adına taraflar aşağıda şekilde de görüldüğü üzere bir anlaşma yaparlar. Buna göre X firması Y firmasına 10 milyon dolar üzerinden 6 aylık LIBOR, Y firması da X firmasına 10 milyon dolar üzerinden %9.95 sabit faiz ödeme şeklinde anlaşma yapmışlardır. Buna göre, X firması; borç veren kuruluşa yıllık %10 faiz öder, Y firmasından yıllık %9.95 faiz alır ve Y firmasına LIBOR öder.

²⁴⁶ Nurgül CHAMBERS; a.g.e., s.128-129.

Sonuç olarak X firmasının yıllık ödediği sabit faiz oranı %0.05 (%10-%9.95) tir. Dalgalı faiz oranı da dikkate alınırsa X firmasının ödediği toplam faiz oranı LIBOR+%0.05 tir. Şayet swap yapmadan X firması dalgalı borç ile borçlansaydı ödeyeceği faiz LIBOR+%30 iken bu durumda yıllık %0.25 daha az ödeyecektir (LIBOR+%30- LIBOR+%0.05=%0.25). Y firması için ise; borç veren kuruluşa yıllık LIBOR+%1.00 faiz öder, X firmasından LIBOR alır ve X firmasına yıllık %9.95 faiz öder. Buna göre Y firmasının yıllık ödeyeceği faiz oranı %1.00'dir. Yani toplamda yıllık net %1.95 faiz öder ve sabit kurdan ödeyeceği %11.20 faiz oranına göre yıllık %0.25 (%11.20-%1.95=%0.25) tasarruf sağlar.

1.7.5.2.2. Para (Döviz) Swapı (Currency Swap)

İlk modern para (döviz) swapı, Dünya Bankası ve IBM arasında 1982 yılında yapılmış, sabit faizli Alman Markı ve İsviçre Frankı borçlarının Dünya Bankasından temin edilen Amerikan Doları borcu ile swap edilmesi şeklinde de olmuştur.²⁴⁷ Buna göre para swapı, taraflar arasında belirlenen miktarda bir paranın (dövizin) başka bir para (döviz) ile değiştirilmesi ve daha önceden kararlaştırılan vade sonunda değiştirilen anaparanın geri verilmesini içeren bir anlaşma türüdür.²⁴⁸ Yalnızca “mevcut fonlar” swap işlemine konu ise “düz döviz swapı”, “yükümlülüklerin” swapa konu edilmesi söz konusu ise “çapraz döviz swapı” olarak tanımlanmakla beraber uygulamada döviz swapı esas olarak çapraz döviz swapı olarak işlem görmektedir.²⁴⁹ Bu çalışmada aksi belirtilmedikçe çapraz para swapı yerine para swapı kavramı kullanılacaktır.

Para swapının işleyişini daha iyi anlamak adına bir örnek vermek gerekirse; ABD’de faaliyette bulunan bir şirket yeni yatırım faaliyetlerinde bulunmak için ve Fransa’da yatırım yapıp oraya bir şube açmak için borçlanmak istemektedir. Anılan ABD firması Fransa’da parasal işlemlerinde Avrupa Birliği para birimi olan Euro üzerinden ve ödemelerini ise Euro üzerinden ödemeyi istemektedir. Böylece,

²⁴⁷Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s.132.

²⁴⁸Öztin AKGÜÇ; **Finansal Yönetim**, Avcıol Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 1998, s.702.

²⁴⁹Saime ÖNCE; **Türev Araçların Muhasebe Sorunları ve Bankalar İçin Muhasebeleştirme Şekilleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No:192, Eskişehir, 1995, s. 29.

Euro/Dolar döviz oranındaki değişikliklere karşı riskini korumaktadır. Anılan firma Amerika piyasasında iyi bir kredibiliteye sahip, fakat Fransa piyasasında iyi bir kredibiliteye sahip değildir. Aynı zamanda, bir Fransız şirketi, ABD doları üzerinden finansman sağlamayı düşünmektedir. Bu Fransız şirketi Euro üzerinden ucuz kredi temin etmekte, fakat dolar üzerinden ucuz kredi elde edememektedir.²⁵⁰ Görüldüğü gibi bu iki işletme benzer problemlerle karşı karşıyadır. İki firmada ucuz maliyetle borçlanmak istemekte ama borçlanamamaktalar. İki firma da ileri bir tarihte sabit faizle Euro ve Dolar üzerinden iki firmanın da kabul ettiği şartlarda elde ettiği krediyi yani kendi ülkelerinden uygun olan borçlanmayı yaparak birbirlerine vermektelerdir. Kendi elde ettikleri kredinin maliyetini birbirlerine yansıtarak iki firmanın da daha ucuz şekilde borçlanması sağlanmış olmaktadır. Diğer bir avantaj ise döviz kurlarına karşı karşılıklı riskleri elimine ederler.²⁵¹

1.7.5.2.3. Varlık Swapı (Asset Swap- Commodity Swap)

Mal swapı, ticari mal swapı olarak da adlandırılan varlık swapları, iki taraf arasında belirli bir miktar ve kalitedeki varlığın sabit ve değişken fiyatlarını, belirli bir zaman süresince değiştirmeye yönelik bir sözleşme olup,²⁵² taraflardan birinin süre içerisinde sahip olduğu varlığı satmayı düşündüğü ama söz konusu varlıklara ilişkin fiyatların aynı süre içinde düşeceği olasılığı, diğer tarafın ise yine aynı süre içinde aynı varlığı satın almak istemesi ama fiyatların artma korkusu bu tür swapın oluşumunu gerekli kılmıştır.²⁵³ Varlık swapı, üretici ve kullanıcılara uluslararası mal borsalarındaki fiyat dalgalanmalarına karşı tedbirli davranma olanağı verirken, varlığını (malını) sabit bir fiyattan bankaya satan üretici buna karşılık üretip sattığı malın pazar fiyatına bağlı bir endekse dayalı değişken fiyatı ödemeyi kabul etmektedir. Şayet, spot pazarda²⁵⁴ fiyatlar sabit fiyatı aşarsa aşan kısmın bankaya ödenmesi gerekmekte olup üretici, varlık borsasında oluşan belirsizliğe karşın

²⁵⁰Stephen A. ROSS&Rondolph W.WESTERFIELD&Bradford D.JORDON; **Fundamentals of Corporate Finance**, Third Edition, Chicago: Richard D.Irwin, Inc., 1995, s.729.

²⁵¹Ali İhsan AKGÜN; **Vadeli İşlemlere Yönelik Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul, 2007, s.63.

²⁵²İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s. 179-180.

²⁵³Mehmet BOLAK; **a.g.e.**, s.112.

²⁵⁴**Spot Piyasa (Spot Market or Cash Market)**; Varlıkların satış ve tesliminin o an yapıldığı piyasalardır. (Richard A. BREALEY&Steward C. MYERS; **a.g.e.**, s.637.)

güvence sağlamış olacaktır. Ancak tüketici açısından tam tersi bir durum mevcuttur. Tüketici birim başına ödediği sabit fiyata karşılık bankadan sabit olmayan yani dalgalı fiyat almaktadır. Şayet söz konusu varlığın spot fiyatı yükselirse tüketici bundan yararlanacak ancak spot fiyatlarda oluşacak bir azalma olursa tüketicinin bankaya sabit fiyattan ödeme yükümlülüğü olduğundan düşen fiyatlardan yararlanamayacaktır.²⁵⁵

1.7.5.2.4. Swap Opsiyonları (Swaptions)

Swaptions kavramı, swap ve opsiyon kavramlarının birlikte kullanımları sonucu oluşturulan swap ve opsiyonun özelliklerini birlikte ihtiva eden bir kavram olmakla birlikte swap üzerine yapılan bir tür opsiyon sözleşmesidir.²⁵⁶ Kavramın kendisinden de anlaşılacağı üzere swap-opsiyon sözleşmesi, belirlenmiş koşullar çerçevesinde gelecekte belli bir vadede bir swap anlaşması yapma ya da daha önceden akdedilmiş bir swap sözleşmesinden çıkma hakkını veren bir sözleşmedir.²⁵⁷ Opsiyon alıcısı, ödediği prime karşılık oluşturulacak bir swap sözleşmesine tabi olma ya da olmama hakkını elde eden bir sözleşme türü olma özelliği yönüyle opsiyon sözleşmelerine benzer. Bir swap sözleşmesine tabi olma opsiyonu olan swaption, swap opsiyonu olarak da tanımlanırken, faiz swaptionda, alıcı ve ödeyici swaption olarak ikiye ayrılırken, döviz swaption ve daha gelişmiş bir tür olan şartlı swaption (contingent swaption) gibi türleri de bulunmaktadır.²⁵⁸

1.7.5.2.5. Differansiyel Swaplar

Diferansiyel swaplar, taraflar arasında nakit akışının değişimini öngören ve para birimlerinin aynı olmasına karşın değişik getiri olanaklarının dikkate alınarak hesaplanan sözleşme türleridir. Örneğin; Almanya'da bulunan bir şirket Alman ve Avrupa Merkez Bankası'nın para politikasından dolayı endişe duymakta ve aynı zamanda ABD'de faiz oranlarında bir düşüş beklemektedir. Bu tür bir durumda Alman şirketi ABD'deki kısa dönemli değişken faiz oranını referans alarak

²⁵⁵İhsan ERSAN; **a.g.e.**, s.180-181.

²⁵⁶Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.673.

²⁵⁷Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s. 139.

²⁵⁸Raif PARLAKKAYA; **a.g.e.**, s.138.

gösterilmesini isteyebilir. Var olan bu sorun para swapı yapılarak aşılabılır ama döviz riskiyle karşı karşıya kalınabilir. Bu nedenle Alman şirketi Euro değişken faiz oranı ile olan faiz ödemelerini, ABD değişken faiz oranlarını referans alarak hesaplanan tutarla borçlanıp, Almanya'da ki faiz oranlarına karşılık gelen ABD referansına göre faiz hesaplaması yapılarak döviz kurunu riskini minimize etmektedir.²⁵⁹

1.7.5.2.6. Diğer Swap Türleri

Dönemsel koşullara bağlı olarak yeni swap türleri oluşmaktadır. Bunları tanımlarsak; başlangıçta swap işlemine konu olan anapara miktarı düşük olup, zaman içinde artmasını öngören artan swap, başlangıçta swap işlemine konu olan anaparanın miktarı yüksek olup, zaman içinde azalması öngörülen amortising swap olarak da adlandırılan azalan swap, anapara miktarının zaman içinde artış ve azalış gösterebildiği swap türü olup rollercoaster olarak da adlandırılan değişken anaparalı swap, klasik swap işlemlerinde, ödeme akımlarından biri sabit diğerinin değişken nitelikte olmakla birlikte, iki ödeme akımının da değişken nitelikte olması durumunda ortaya çıkan baz swap (basis swap),²⁶⁰ sabit nitelikteki ödemelerin dönemler halinde değil, toplu olarak, swap anlaşmasının başlangıcında ya da daha ziyade sonunda yapılan kuponsuz swap, ikiden fazla tarafın katılımı ile gerçekleştirilen ve hem para hem de faizi el değiştiren kokteyl swap gibi swap türleri de uygulama alanı bulmaktadır.²⁶¹

1.7.6. Melez Türevler (Hybrid Derivatives)

Öz sermaye, faiz, döviz ve emtia gibi değişkenler içeren melez türevler, diğer türev araçlardan farklı yani ödemelerde en az iki değişkenin belirleyici olmasıdır. 1990'lı yıllarda gündeme gelen melez türevler; mevcut ve yeni borçlanmaların maliyetini azaltmak amacıyla kullanılan ve özellikle iki farklı faiz swapı kullanarak

²⁵⁹ Ufuk BAŞOĞLU ve Diğerleri; **a.g.e.**, s. 412.

²⁶⁰ Robert E. WHALEY; **a.g.e.**, s.19.

²⁶¹ Keith CUTHBERTSON&Dirk NITZSCHE; **a.g.e.**, s;376-377& Mehmet BOLAK; **a.g.e.**, s.113.

farklılık yaratan “farklılaştırılmış swap (differential swap ya da diff swap)”,²⁶² alıcısına peşin prim ödeme karşılığında çeşitli borsalar arasında en iyi performansı gösterene dayalı aktifleri satın alma hakkı veren bir tezgah üstü opsiyon türü olan “gökkuşağı opsiyonları (rainbow options)”, ödemelerinin opsiyonun yazıldığı varlık fiyatının önceden belirlenen sınırı aşmasına göre belirlendiği bir tezgah üstü opsiyon türü olan “engelli-limite dayalı opsiyonlar (barrier to limit dependent options)” ve opsiyon sahibine vadede opsiyonun geçerlilik süresi içindeki en yüksek gerçek değeri ödeyen “lookback” şeklinde sınıflandırılabilir.²⁶³ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan TMS 39’da da saklı türev ifadesi²⁶⁴ kullanılmıştır. Buna göre saklı türev araç (embedded derivative),²⁶⁵ türev araç olmayan asal bir araç da içeren karma (melez) bir sözleşmenin bileşenidir. İlgili karma finansal aracın nakit akışlarının bir kısmı bağımsız bir türev aracın nakit akışlarına benzer biçimde farklılaşmaktadır. Söz konusu saklı türev araç, sözleşmeye ilişkin nakit akışlarının tamamında ya da bir bölümünde, belirli bir faiz oranının, finansal araç fiyatının, emtia fiyatının, döviz kurunun, fiyat veya oran endeksinin, kredi derecesinin veya endeksinin ya da başka bir değişkenin (finansal olmayan değişken, taraflardan birine özgü olmamalıdır) esas alınmasıyla mümkün olabilecek bir değişime neden olmaktadır. Bir finansal araca bağlanmış ancak bu araçtan bağımsız bir şekilde sözleşmeye bağlı olarak transfer edilebilen ya da farklı bir karşı tarafı bulunan bir türev aracı, saklı bir türev araç değil bağımsız bir finansal araç olarak değerlendirmek gerekir.²⁶⁶

²⁶² Tom LAMONT; **Learning Curves; The Guide to Understanding Derivatives**, Sponsored by Merrill Lynch Institutional Investor, Inc., England, 1994, s. 82.

²⁶³ İhsan ERSAN; **a.g.e.** s.190-195.

²⁶⁴ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu Yayınları; **Muhasebe Standartları, A Bölümü Zorunlu Hükümler**, 2. Cilt, Ankara, 2010, s.A884-A885

²⁶⁵ Perry H. BEAUMONT; **a.g.e.**, s.101.

²⁶⁶ Türkiye Muhasebe Standartları; **TFRS 9 Finansal Araçlar**, Mart 2011, s.10.(www.tmsk.org.tr) (30.03.2011)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜREV ARAÇLARIN UYGULANMASINDA TÜRKİYE VE VERGİLEMEDE ÖRNEK ÜLKELER

2.1. TÜRKİYE’DE TÜREV ARAÇ PİYASASI

1980 yılına kadar Türkiye’de devletçi anlayışın ağırlığını hissettirmesi nedeniyle türev araçlara ilişkin herhangi bir değişim ve gelişimin olması pek mümkün olmamaktaydı. Türev piyasaların oluşumu ve işlemi için temel şartlardan biri, fiyatın tamamen piyasa koşullarına göre belirlenmesi iken piyasa şartlarının zayıflığı bu piyasanın doğması ve gelişimini engellemiştir. Fiyatlar piyasa koşullarına değil de devlet tarafından belirlenmesi fiyat değişikliğini engellerken fiyat riski kavramının da olmaması nedeniyle hedging işleminin oluşumunu engelleyen gerekli ortam da bulunmamaktadır.²⁶⁷ 1980 yılı öncesinde tarımsal ürünlerin fiyatları ve faiz oranları tamamen devlet tarafından ve tek taraflı olarak belirlenmekteydi. Sabit kur uygulanırken dövizin serbest alım satımı da yasaktı. Bu nedenle 1986 yılına kadar bir menkul kıymet borsasının oluşumu mümkün değildi.²⁶⁸ 1980 yılından sonra ise ihracata dayalı büyüme anlayışı benimsenerek faiz oranı üzerindeki engeller kaldırılarak serbest piyasa şartlarının geçerliliğine hız verilmiştir.²⁶⁹ Döviz de serbest kur anlayışı ise 2002 yılında gerçekleşmiştir. Türk Lirası konvertibl hale getirilmeye çalışılarak sermaye hareketlerinin gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte IMKB kurulmuş ve makro ekonomik birimler türev araçlara ihtiyaç duyarak sınırlı da olsa organize olmayan alanlarda kullanmaya başlamışlardır.²⁷⁰

Türkiye’de türev araçlarla ilgili ilk yasal düzenleme, vadeli döviz alım satımı olan forward üzerine yapılmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 28 Sayılı Karar’ın²⁷¹ 4’üncü maddesinde, “bankalar T.C. Merkez Bankası’nca belirlenen esaslar dâhilinde vadeli döviz alım satımı yapabilirler” hükmüne yer

²⁶⁷ Miray MÜMİNOĞLU; *Yeni Mali Ürünler ve Türkiye’de Uygulaması İçin Gerekli Düzenlemeler*, TBB Yayınları, İstanbul, 1994, s.56.

²⁶⁸ Ümit EROL; *a.g.e.*, s.427.

²⁶⁹ Yalçın KARATEPE; *a.g.e.*, s.8.

²⁷⁰ Miray MÜMİNOĞLU; *a.g.e.*, s.57.

²⁷¹ 29.12.1983 tarih ve 18266 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

verilmiştir. 28 Sayılı Karar, 1984 yılında yayınlanan 30 Sayılı Karar²⁷² ile yürürlükten kaldırılmış, vadeli döviz alım satım işlemlerine ilişkin esaslar bu Karar’da da yer almıştır. 11.08.1989 tarihinde yayınlanan Türk Parası ve Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar’ın²⁷³ 6’ncı maddesinde, dövize ilişkin işlemlerle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemede gerçek ve tüzel kişilerin dövizle ilgili forward işlemlerini yapabilecekleri belirtilmiştir. Bu tarihten sonra forward sözleşmeler en yaygın kullanılan türev araçlar arasında ilk sırada yerini almıştır. T.C. Merkez Bankası 16 Temmuz 1985 tarihinde aldığı bir kararla, Merkez Bankası ile ticari bankalar arasında swap işlemlerini belirli koşullar içinde başlatmıştır. Buna göre swap işlemleri en fazla bir ay süreli olacak ve işlemler için Merkez Bankası alış kuru esas alınacaktır. Döviz için uluslararası para piyasalarındaki faiz oranları temel alınırken, TL faizinin Merkez Bankası tarafından saptanacağı karara bağlanmıştır. Futures piyasalar ile ilgili ilk yasal düzenleme 1992 tarihli 3794 sayılı Kanun’la²⁷⁴ değişik 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun (j) bendinde Sermaye Piyasası Kurulu’nun görev ve yetkileri belirtilerek, türev araçların işlem göreceği kurum ve kuruluşların faaliyetleri ilke ve esasları ile denetlenmesi Sermaye Piyasası Kurulu’na verilmiştir. Ancak mezkur Yasa’da organize piyasaların oluşturulması yönünde ayrıntılı bir düzenleme yoktur.

Türkiye’de türev araç borsalarının kuruluşuna izin veren “Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarının Kuruluş Çalışma Esasları Hakkında Genel Yönetmelik”²⁷⁵ 1997 yılında bu iki yönetmeliğe dayalı olarak “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Vadeli İşlemler Piyasası İşlem ve Üyeliğine ilişkin Yönetmelik”²⁷⁶ ve “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Vadeli İşlemler Takas Merkezi Üyeliği ve İşlemlerine ilişkin Yönetmelik”²⁷⁷ yayınlanmıştır.²⁷⁸

²⁷² 07.07.1984 tarih ve 18451 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

²⁷³ 11.08.1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

²⁷⁴ Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına, Bankalar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesine ve 35 Sayılı KHK’nin Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun 13.05.1992 tarih ve 21227 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

²⁷⁵ 23.07.1995 tarih ve 22352 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

²⁷⁶ 19.07.2001 tarih ve 24467 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

²⁷⁷ 19.07.2001 tarih ve 24467 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

²⁷⁸ Nurgül CHAMBERS; **a.g.e.**, s.191-193.&Süleyman YÜKÇÜ&Tülay YÜCEL; **a.g.e.**, s.58.

Türkiye’de gerek tezgahüstü gerekse organize piyasada her geçen gün işlem miktarını artırmaktadır. Tezgahüstü işlemler bankalar vasıtasıyla yapılmaktadır. Karlılıkta gelişmiş ülke bankalarına göre çok daha iyi konumda olmasına rağmen daralan faiz marjları, net faiz gelirlerinin azalması, personel ve diğer faiz dışı giderlerin göreceli olarak artması, takipteki alacaklar için ayrılan karşılıkların artışı ve türev işlemlerinden elde edilen zararlar nedeniyle, Türk Bankalarının net dönem karı rekor karlılıklar yaşanan kriz döneminden sonra daralma yaşamaya başlamıştır. Eylül 2010 yılı itibari ile 16,8 milyar TL olarak gerçekleşen Türk bankacılık sektörü net dönem karı, 2011 yılı aynı dönemi ile karşılaştırıldığında yaklaşık %13 oranında küçülerek 14,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bankaların, faiz gelirlerinde daralan kar marjları sonucunda yeni gelir alanları yaratmaya odaklanmaları ile bankacılık hizmetlerinden elde ettikleri gelirler önemli ölçüde artmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, ücret, komisyon ve bankacılık hizmetleri gelirlerinin toplam gelirlere olan oranı 2007 yılsonundaki %11,5 seviyesinden 2011 sonuna kadar %14,6’ya yükselmiştir.²⁷⁹

Türk bankacılık sektörünün bilançosunda, bilanço dışı işlemleri arasında gösterilen türev sözleşmelerin hacmi, 2008 yılının son çeyreğinde küresel kriz nedeniyle sektörün bilanço içi pozisyon açığını kapatmasına bağlı olarak azalış göstermiş, 2009 yılının ilk çeyreğinden itibaren yeniden artış trendine girmiştir. Eylül 2010 itibarıyla işlemlerin hem alım hem de satım bacakları dikkate alındığında Türk Parası (TP) türev işlemlerin 2009 yılı sonuna göre %48,4, yabancı para (YP) işlemlerin ise %59,5 artmıştır. Türev işlemler, yürürlükteki mevzuat uyarınca muhasebe tekniği açısından çift bacaklı olarak muhasebeleştirilmektedir. Örneğin bir vadeli döviz alım-satım (forward) sözleşmesi muhasebeleştirilirken, hem sözleşmesinin vadesinde alınacak tutar hem de verilecek tutar ayrı ayrı kaydedilmekte, dolayısıyla tek bir kontrattan doğan alacak ve yükümlülük ayrı ayrı

²⁷⁹ Deloit; Türk Finans Sektörü 2011 Değerlendirme Raporu, s.5.
(http://www.deloitte.com/view/tr_TR/tr/sectorler/finansalhizmetler/d54ade4f638e5310VgnVCM3000001c56f00aRCRD.htm) (çevrimiçi) (06.08.2012)

kayıtlara yansıtılmaktadır. Bu durum, türev işlemlerin bilançoda yaklaşık iki katı hacimle yer almasına neden olmaktadır.²⁸⁰

Eylül 2010 sonu itibarıyla, sektörde gerçekleştirilen türev sözleşmelerin, %59,6'sı swap, %25,2'si opsiyon ve %13,2'si ise forward sözleşmelerinden oluşmaktadır. Türk bankacılık sektöründe gerçekleştirilen türev işlem hacminin Eylül 2010 itibarıyla %57,8'i özel ve %35,7'si yabancı bankalar grubunca gerçekleştirilmiştir. Türev işlem türlerinin toplam içindeki payları bakımından incelendiğinde, swap işlemlerinin toplam türev işlemler içindeki payının en yüksek olduğu banka grubu kamu bankalarıdır. Forward işlemleri diğer tüm banka gruplarında toplam türev işlemlerin %17'sini geçmiyor iken katılım bankalarında söz konusu oran %72,5'tir. Önceki yılın aynı döneminde katılım bankaları yalnızca forward işlemi raporlarken, bu dönem swap sözleşmeleri de raporlamaya başlamışlardır. Yabancı ve özel bankaların türev işlem hacimlerinin sırasıyla %57,2 ve %61,2'sini swap işlemleri oluştururken, her iki grupta da ikinci sırayı opsiyonlar, üçüncü sırayı ise forward sözleşmeleri almaktadır. Kalkınma ve yatırım bankaları grubunda türev işlemlerin %38,4'ü swap sözleşmelerinden oluşurken %35,8'lik payı ile ikinci sırayı sektör payı sadece %1,6 olan future işlemleri almaktadır. Sektörde gerçekleştirilen opsiyon sözleşmelerinde önceki yılın aynı döneminde %25,6 olan yabancı bankaların payı, Eylül 2010'da %35,4'e yükselirken özel bankaların payı aynı dönemde %72,1'den %62,3'e gerilemiştir. Sektörde en fazla kullanılan işlem türü olan swapların %59,4'ü özel bankalar, %34,3'ü ise yabancı bankalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Sektör payı %2,2 olan future işlemlerinin yaklaşık yarısı kalkınma ve yatırım bankalarınca gerçekleştirilmektedir.²⁸¹

Türk Bankacılık sektöründe Eylül 2010 itibarıyla yapılan işlemlerin %6,7'si (13,2 milyar TL), hedge (korunma) amaçlı yapılan işlemler olarak sınıflanmakta ve büyük kısmı (12,7 milyar TL) swap işlemlerinden oluşmaktadır. Gerçeğe uygun

²⁸⁰ BDDK; **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu**, BDDK Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını, Sayı 7, Eylül 2010, s.44.
(http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kur_Riski_Degerlendirme_Raporlari/8903kur_riski_degerlendirme_raporu_eylul_2010.pdf) (çevrimiçi) (07.08.2012)

²⁸¹ BDDK; **a.g.e.**, s.48.

değer riskinden korunma amaçlı işlemler sektör genelinde, uzun vadeli ve sabit faizli konut ve diğer bireysel kredilerden kaynaklanan rayiç değer riski için yapılmaktadır. Nakit akış riskinden korunma amaçlı işlemler, kısa vadeli mevduat ve repo işlemleri ile değişken faizli yurtdışından temin edilen sendikasyon/seküritizasyon kredileri için, yurtdışındaki net yatırım riskinden korunma amaçlı işlemler ise yurtdışı iştirakler için tesis edilebilmektedir. Türev işlemlerin para birimleri bazında dağılımı ise USD, TL ve EURO ile yapılan işlemlerin toplam içindeki payı %95,7 olup, yoğunlaşma bu üç para biriminde oluşmuştur. Bunun dışında, toplamı 1 milyar USD'yi aşan para birimleri, 2,2 milyar USD ile GBP ve 1,6 milyar USD ile JPY'dir. Bankacılık sektöründe gerçekleştirilen türev işlemler karşı taraf bazında incelendiğinde; toplam türev sözleşmelerin %70,8'inin karşı tarafının on-shore bankalar, %16,5'inin ise on-shore tüzel kişiler olduğu, off-shore bankaların karşı tarafı olduğu sözleşmelerin toplam içindeki payının yalnızca %0,2 olduğu, swap sözleşmelerinin %92,6'sının on-shore banka veya mali kuruluşlarla yapıldığı, opsiyon işlemlerinin %52,7'sinin, forward işlemlerinin ise %42,1'inin on-shore bankalarla ile yapıldığı, gerçek kişilerle yapılan türev sözleşmeler içinde en fazla paya sahip işlemlerin %74,4 ile opsiyon, %22 ile forward sözleşmeler olduğu, tüzel kişilerle yapılan sözleşmeler içinde en fazla paya sahip işlemlerin %40,2 ile opsiyon, %33,9 ile forward işlemleri oluşmaktadır.²⁸²

Bankaların imzaladıkları türev sözleşmelerinin karşı tarafı olan müşterilerin yerleşik bulundukları ülkeler incelendiğinde ise; toplam işlemlerin %47,4'ünün İngiltere, %25,8'inin Türkiye ve %8,7'sinin Fransa'da yerleşikler ile yapıldığı, forward ve opsiyon sözleşmeleri dışındaki diğer tüm türev işlemlerin yarıdan fazlasının İngiltere'de yerleşiklerle yapıldığı, türev işlemler içinde en fazla ağırlığa sahip swap sözleşmelerinin %59'unun İngiltere, %11,7'sinin Fransa ve %8,8'inin Türkiye'de yerleşikler ile yapıldığı, opsiyon sözleşmelerinin %47,4'ünün Türkiye ve %29,9'unun İngiltere'de yerleşikler ile gerçekleştirildiği, forward sözleşmelerin ise %61,8'inin Türkiye, %26,2'sinin ise İngiltere'de yerleşiklerle yapıldığı tüm türev

²⁸² BDDK; a.g.e., s.48-49.

sözleşmelerde önceki yılın aynı dönemine göre İngiltere ve Türkiye’de yerleşiklerle yapılan işlemlerin toplam içindeki ağırlığının artış gösterdiği görülmektedir.²⁸³

Bankaların kendi risk gruplarına dahil kişi ve kuruluşlarla yapılan türev sözleşmeler, toplam türev işlem bakiyesinin %13,8’ine tekabül etmektedir. Sektörde gerçekleştirilen swap işlemlerinin %15,5’i, forward’ların %14,1’i, opsiyonların %9,5’i ve future’ların %17,4’ü banka risk grupları ile gerçekleştirilmiştir. Kendi risk grupları ile yaptıkları türev işlemler incelendiğinde, bu kapsamdaki işlemlerin %99’unun özel bankalar ile yabancı bankalar tarafından gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Yabancı bankalar toplam türev işlemlerinin %29’unu kendi risk grupları ile gerçekleştirirken, söz konusu oran özel bankalarda %5,7 düzeyindedir. Yabancı bankalar, swap sözleşmelerinin %36,1’ini, forward işlemlerinin %22,6’sını, opsiyonların ise %18,5’ini kendi risk grupları ile gerçekleştirmişlerdir. Özel bankalar, swaplarının %5,2’sini, forward işlemlerinin %6,8’ini ve opsiyon işlemlerinin %4,8’ini kendi risk grupları ile gerçekleştirmişlerdir.²⁸⁴

Organize piyasada işlem gören türev araçların seyri ise VOBAS’ın faaliyete geçtiği 2005 yılında 3 milyar TL civarında olan işlem hacmi 2009 yılında 334 milyar TL’ye ulaştı. 2010 yılında da bir önceki yıla oranla %29’luk bir artış ile yaklaşık 432 milyar TL’lik bir işlem hacmi yakalandı. 2011 senesinde ise işlem hacmi 440 milyar TL’ye ulaştı.²⁸⁵ VOB’dan alınan veriler uyarınca 2011 yılında adet cinsinden toplam işlem hacmi 2010 yılına göre % 16 artarak 63.952.177 adetten 74.287.630 adede yükselmiştir. 2011 yılında TL cinsinden toplam işlem hacmi 2010 yılına göre % 2 artarak 431.681.986.516 TL’den 439.799.289.264 TL’ye yükselmiştir. 2011 yılı işlem hacmi 2010 yılının işlem hacminin 1,02 katına ulaşmıştır. 2010 yılı adet cinsinden işlem hacminin en büyük kısmını %88’le endeks sözleşmeleri oluştururken 2011 yılı adet cinsinden işlem hacminin en büyük kısmını %74’le endeks sözleşmeleri oluşturmuştur. 2010 yılı TL cinsinden işlem hacminin en büyük kısmını

²⁸³ BDDK; a.g.e., s.50-51.

²⁸⁴ BDDK; a.g.e., s.51-53.

²⁸⁵ Tolga ÖZBAĞ; **Türkiye’nin Yükselen Borsası**, Vobjektif Dergisi, Sayı 23, Nisan 2012, s.32. (<http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/VOBjektif23.aspx> (çevrimiçi) (10.08.2012)

%97'le endeks sözleşmeleri oluştururken 2011 yılı TL cinsinden işlem hacminin en büyük kısmını %91'le endeks sözleşmeleri oluşturmuştur.²⁸⁶ Diğer yandan işlem hacmi ile birlikte yatırımcı sayısında da önemli bir gelişim gösteren VOB'da, 2006 yılında 11.231 olan hesap sayısı 2011 yılı sonunda 72.226'ya ulaştı. Yüzeysel ve derinlikli veri yayınında ise toplam kullanıcı sayısı 2006 yılı Aralık ayında 3.494 iken 2011 yılı Aralık ayı itibariyle 16.275'e yükseldi. Ayrıca üye sayısında da önemli bir gelişme sağlandı. 2005 yılında VOB üye sayısı 57 iken 2011 yılının Ekim ayında bu sayı 99 oldu. Mevcut sözleşmelerdeki işlem hacmini ve likiditeyi arttırmak amacıyla 2009 yılında Altın, 2010 yılında ise döviz sözleşmelerinde piyasa yapıcılığı uygulamasına geçildi. Piyasa yapıcılığı uygulaması ile birlikte söz konusu sözleşmelerde ciddi oranda likidite ve işlem hacmi artışı sağlamıştır.²⁸⁷ Türkiye'de türev araçlar organize olmuş piyasa nezdinde İzmir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, IMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü ve İstanbul Altın Borsası bünyesinde işlem görürler. Bu nedenle bu kısımda bu kuruluşlara yer verilecektir.

2.1.1. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOBAŞ)

Ülkemizde özellikle 1980'li yıllarda finansal piyasalarda yaşanan liberalleşme süreci sonrasında fiyatlar serbestçe belirlenmeye başlanmış ve bunun sonucu olarak da finansal araçlara yatırım yapanlar açısından bir takım riskleri ortaya çıkmıştır.²⁸⁸ Geleceğe ilişkin belirsizlik riski ifade etmektedir. Risk eğer profesyonelce algılanıp değerlendirilemez ve yönetilemez ise üstlenenler üzerinde yıkıcı etkileri olabileceği gibi, iyi yönetildiği zaman da riski üstlenen ekonomik birimi ödüllendirici rol oynayabilmektedir. Ülkemizde vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin işlem göreceği bir borsanın²⁸⁹ oluşturulmasına yönelik çalışmalar, 1980'li yılların sonlarında gündeme gelmiştir.²⁹⁰

²⁸⁶ <http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/detailsPage.aspx?tabid=614> (çevrimiçi) (10.08.2012)

²⁸⁷ Tolga ÖZBAĞ; **a.g.e.**, s.34.

²⁸⁸ Ümit EROL; **a.g.e.**, s.427.

²⁸⁹ **Borsa**; 06.10.1984 tarih ve 18537 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Menkul Kıymetler Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik'in 4'üncü maddesi uyarınca; "borsada işlem görmesi kabul edilen menkul kıymetlerin alım-satımının KHK'da yazılı esaslar dairesinde, belli kurallara göre düzen içinde yapılmasını sağlayan, oluşan fiyatların ilanına yetkili, tüzel kişiliği haiz kamu kurumlarıdır. Borsalar, SPK'nın teklifi üzerine Bakanlığın izni ile kurulur. 28.07.1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan **Sermaye Piyasası Kanunu Madde 40** uyarınca; "Sermaye piyasası araçlarının işlem göreceği borsalar, özel kanunlarında yazılı esaslar çerçevesinde teşkilâtlanarak, menkul kıymetlerin ve diğer sermaye piyasası araçlarının

Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş., Sermaye Piyasası Kurulu'nun 17/8/2001 tarihli ve 9/1101 sayılı Kararına dayanan, Devlet Bakanlığı'nın 3/9/2001 tarihli ve 2381 sayılı yazısı üzerine, 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununun 40'ıncı maddesi uyarınca, 19.10.2001 tarih, 24558 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2001/3025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan ülkemizdeki ilk özel borsa kuruluşudur. VOBAŞ, 04.07.2002 tarihinde Ticaret Siciline tescil edilmiş olup, bu tescil 09.07.2002 tarihli Ticaret Sicili Gazetesinde yayımlanmıştır. Bir milyon üyesi, 350'nin üzerinde oda ve borsanın bağlı olduğu yapısıyla 2010 yılı rakamlarına göre dünya genelinde vadeli işlem borsalarının işlem hacmi 1,9 katrilyon doların üzerinde olup, işlem gören sözleşme adedi 12 milyar civarındadır.²⁹¹

VOBAŞ, 4 Temmuz 2002 tarihinde kurulmuş ve 4 Şubat 2005 tarihinde faaliyete geçmiştir. Aşağıda tablo 2'de gösterildiği üzere VOBAŞ'ın 11 hissedarı bulunurken, ödenmiş sermayesi 9 Milyon TL'dir. Hissedarların ortaklık payları tablo 2'de gösterilmektedir.²⁹²

güven ve istikrar içinde, serbest rekabet şartları altında kolayca alınıp satılabilmesini sağlamak ve oluşan fiyatları tespit ve ilân etmekle yetkili olarak kurulan kamu tüzel kişiliğini haiz kurumlardır." Şeklinde tanımlanmıştır.

²⁹⁰ Yusuf ERDEM; **a.g.e.**, s.27-29.

²⁹¹ www.vob.org.tr/VOBportalTUR/detailspage.aspx?tabid=483 (çevrimiçi) (17.05.2011)

²⁹² <http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/detailsPage.aspx?tabid=487> (çevrimiçi) (17.05.2011)

Tablo 2; Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası'nda Bulunan Hissedarların Ortaklık Payı Dağılımı

Hissedarın Adı	Payı
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)	%25
İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)	%18
İzmir Ticaret Borsası (İTB)	%17
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	% 6
Akbank T.A.Ş.	% 6
Vakıf Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	% 6
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	% 6
İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	% 6
Türkiye Sermaye Piyasaları Aracı Kuruluşlar Birliği	% 6
İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş.	% 3
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	% 1

Anonim şirket olarak kurulan Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası'nın organları hisse sahiplerinden oluşan genel kurul, yönetim kurulu, hesap ve işlemleri denetlemekle görevli ve yükümlü denetim kurulu, yönetim kurulunca alınan kararları idare ve temsil eden genel müdür ve komitelerden oluşmaktadır. Ortaklık yapısı oldukça güçlü bir yapıya sahip olan VOBAŞ'ın hissedarları arasında başta TOBB ve İMKB olmak üzere Türkiye'nin önemli meslek kuruluşları ve bankaları bulunmaktadır. Borsada, işlerin gerektirdiği sayıda komite oluşturulabilir. Uyuşmazlıkların çözümünde ve sonuçlandırılmasında Uyuşmazlık Komitesi, disiplin soruşturmalarının yürütülmesinde ve disiplin cezalarının verilmesinde Disiplin Komitesi, gerektiğinde borsada işlem gören sözleşmelerin uzlaşma fiyatlarıyla ilgili

karar vermeye yetkili Uzlaşma Fiyatı Komitesi, Üyelik Komitesi, Üyelerle İlişkiler Komitesi ve Teslimat Komitesinden oluşmaktadır.²⁹³

Tablo 3; VOB’da İşlem Gören Sözleşmeler²⁹⁴

VOB’DA İŞLEM GÖRMEKTE OLAN SÖZLEŞMELER	
Sözleşme	Açıklaması
VOB-İMKB 30	İMKB 30 Endeksi değerine dayalı VİS ²⁹⁵
VOB-İMKB 100	İMKB 100 Endeksi değerine dayalı VİS
VOB-G-DİBS	Gösterge DİBS’lerin fiyatına dayalı VİS
VOB-TLDolar (Nakdi)	TL/USD Paritesine dayalı VİS
VOB-TLEuro (Nakdi)	TL/EURO Paritesine dayalı VİS
VOB-TLDolar (Fiziki)	TL/USD Paritesine dayalı VİS
VOB-TLEuro (Fiziki)	TL/EURO Paritesine dayalı VİS
VOB-Anadolu Kırmızı Buğday	Anadolu kırmızı sert baz kalite buğdayın fiyatına dayalı VİS
VOB-Egepamuk	Ege Standart 1 baz kalite pamuğun fiyatına dayalı VİS
VOB-Altın	995/1000 saflıkta rafine edilmiş külçe altının fiyatına dayalı VİS

Tablo 3’te de görüldüğü üzere Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nda genel olarak döviz, endeks, faiz ve emtia olmak üzere dört grup ürün üzerinden sözleşme yapılmaktadır. Döviz sözleşmeleri ABD Doları (\$) ve Avrupa para birimi Euro (€) üzerinden akdedilirken, endeks sözleşmeleri İMKB endeksleri üzerine yapılmaktadır. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nın kuruluşu ile birlikte İMKB 30 endeksi üzerine işlemler başlamış ancak ilerleyen zamanlarda İMKB 100 endeks de sözleşmeler arasına alınmıştır. Faiz sözleşmeleri 91 ve 365 gün vadeli Devlet iç borçlanma

²⁹³ Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği Yayınları; **SPK Lisanslama-Sermaye Piyasası Faaliyetleri İleri Düzey Kitapçığı**, TSPAKB Yayınları, İstanbul, 2006, s. 192-220.

²⁹⁴ VOBAS Yayınları; **VOB Hakkında Sıkça Sorulan Sorular**, VOBAS Yayınları, İzmir, 2010, s.16.

²⁹⁵ **VİS**;Vadeli işlem sözleşmesi

senetleri ile gösterge niteliğindeki Devlet iç borçlanma senetleri üzerine yapılmakla birlikte altın, pamuk ve buğday ile de emtia üzerine sözleşmeler yapılmaktadır.²⁹⁶

İşlemler borsa üyesi aracı kurum, banka ve vadeli işlem aracılık şirketleri vasıtasıyla yapılmaktadır. Yatırımcıların VOB’da doğrudan işlem yapabilmesi mümkün değildir. İşlem yapabilmek için VOB’a üye olmuş bir aracı kurum veya bankada hesap açtırılması gerekmektedir. VOB, emirlerin eşleştirilmesinde ve emirlerin iletilmesinde elektronik bir sistem kullanmaktadır. Emirler borsaya üyeler tarafından iletilir. Üyelerin kendi ofislerinde emirlerin iletilmesinde kullanılacak VOB’un bilgisayarlarına bağlı bilgisayarları bulunmaktadır. Yatırımcılar emirlerini aynı zamanda üyelerin web siteleri veya veri yayın ekranları üzerinden de VOB’a iletelebilmektedir.

Üyelerin risk taahhütnamesi imzalaması gerekmektedir. Vadeli işlemler piyasasında bir borsa üyesi aracılığıyla işlem yapmak isteyen tüm gerçek ve tüzel kişiler, VOB tarafından hazırlanan ve bu piyasanın özelliklerini anlatan kılavuzu okuduklarına ve anladıklarına dair "Risk Taahhütnamesi"ni imzalamak zorundadırlar. Üyeler alım-satım kararı vermeliler. Bir başka deyişle öncelikle yatırımcının piyasadaki gelişmeleri değerlendirerek alım veya satım yönünde bir karar alması gerekmektedir.

Yatırımcıların işlem teminatı yatırması gerekmektedir. Verilen alım-satım emrinin gerçekleşmesi için VOB’un belirlediği miktarda teminatın yatırımcının hesabında bulunması gerekmektedir. İşlemler 09:15-17:35 arasında tek bir seansta gerçekleşir. Aracı kuruma alım-satım emri iletirken “limit fiyatı”,²⁹⁷ “piyasa fiyatı”²⁹⁸ ya da “kapanış fiyatı”²⁹⁹ arasından fiyat belirleme yönteminden biri

²⁹⁶ VOBAŞ; a.g.e., s. 9.

²⁹⁷ **Limit Fiyat;** Belirlenen limit fiyat seviyesine kadar işlem gerçekleştirmek için kullanılan emir yöntemidir. (VOBAŞ; a.g.e., s.15.)

²⁹⁸ **Piyasa Fiyatı;** Emrin girildiği anda ilgili sözleşmede piyasada bulunan en iyi fiyatlı emirden başlayarak emrin karşılanması amacıyla kullanılan emir yöntemidir. (VOBAŞ; a.g.e., s.16.)

²⁹⁹ **Kapanış Fiyatı;** Gün sonunda hesaplanan uzlaşma fiyatı üzerinden işlem gerçekleştirmek amacıyla kullanılan emir yöntemidir (VOBAŞ; a.g.e., s.15.)

seçilmesi gerekmektedir. VOB'da işlem gören sözleşmelere ilişkin fiyatlar anlık olarak, veri yayın firmalarından (Reuters, Foreks, Plato, IBS, Matriks, Bloomberg) izlenebilir. VOB'da sözleşme alınması/satılması durumunda, sözleşmenin vadesine kadar beklenmesi zorunlu değildir. Vadeye kadar olan sürede, Borsada aynı vadede ve sayıda sözleşme satmak/almak suretiyle (ters işlem) pozisyon kapatılabilir. Yeni pozisyonlar sürekli ve yeniden açılıp kapatılabilir. Ancak vade sonuna kadar beklenirse VOB, açık kalan pozisyonu kendiliğinden vade sonu uzlaşma fiyatı üzerinden kapatır.

VOB'da işlemlerin garantisi VOB tarafından belirlenmiş bir takas kurumu (İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş.) tarafından sağlanmaktadır. Takasbank şu an itibarıyla merkezi saklama kuruluşu olarak görev yapmaktadır. Fakat daha sonra bu pozisyonunu yeni kurulan merkezi kayıt kuruluşuna devredecektir. Takasbank VOBAŞ'ın takas merkezi konumunu Sermaye Piyasası Kurulu kararıyla korumaktadır. Takas kurumu, her iki taraftan yeterli teminatı almak ve garanti fonu oluşturmak suretiyle tarafların sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini garanti altına alır. Takas kurumu alıcı karşısında satıcı, satıcı karşısında alıcı konumuna geçer. Her iki taraftan da teminat alır. Zarar eden taraf uzun tarafsfa, takas kurumu zarar tutarını uzun tarafın teminat hesabından kısa tarafın teminat hesabına aktarır. Zarar eden taraf kısa tarafsfa, takas kurumu zarar tutarını kısa tarafın teminat hesabından uzun tarafın teminat hesabına aktarır. Takas Kurumunun sorumluluğu kendisine yatırılmış olan teminatlar ve garanti fonundaki tutar ile sınırlıdır. Vadeli işlemlerin takası saat 17:45'te başlar ve fiziki teslim gerekmeyen sözleşmelerde ertesi gün T+1 günü (ertesi gün) 14:30'a kadar devam eder. Fiziki teslim gereken durumlarda ise T+2 olarak gerçekleşir.

Yeni seans ve takas saatleri şu şekilde düzenlenmiştir:

T günü 08.45-09.15	: İşlem yapılmayan dönem
09.15-17.35	: Normal seans
17.45	: Uzlaşma fiyatlarının ilanı ve teminat tamamlama çağrılarının yayınlanması
17.45	: Takas süresinin başlangıcı

T+1 günü 14.30 : Takas süresinin sonu (nakdi uzlaşma)

T+2 günü 16.30 : Takas süresinin sonu (fiziki teslimat)

Vadeli işlem borsalarında kar ve zararlar uzlaşma fiyatına göre günlük olarak hesaplanmaktadır. Kar veya zarar tutarı teminat hesaplarına günlük olarak yansıtılır. Vadeli işlem borsasında yatırımcıların kar veya zararları her gün sonunda hesaplanır.

2.1.2. İMKB-Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü

Ülkemizde, çeşitli mal borsaları yanında para piyasalarında da yıllardır uygulanan forward işlemler, 1990 yılından itibaren peşin tahsil edilmeye başlanan stopaj ve kambiyo vergileri nedeniyle oldukça azalmış, yapılan işlemlerin büyük çoğunluğu kıyı bankacılığı merkezlerine (off-shore banking centres) kaymıştır. 1994 krizi sonrasında TCMB tarafından açılan döviz forward piyasası ise, daha çok kambiyo piyasasında kontrolü yeniden sağlamak amacıyla kullanılmıştır. İthal veya ihraç edilen ürünlerde (altın, pamuk vs.) karşılaşılabilecek risklerden korunmak maksadıyla yurtdışı vadeli işlem borsalarında yapılan işlemler ile vergiye tabi olmadan gerçekleştirilen forward işlemler dışında, ülkemizde vadeli işlem ve opsiyon uygulaması konusunda ilk düzenleme 23.07.1995 tarih ve 22352 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Genel Yönetmelik” ile yapılmıştır. Bu düzenlemeyi müteakiben, 18.10.1996 tarih ve 22791 sayılı Resmi Gazete’de çıkarılan “İstanbul Altın Borsası Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası Yönetmeliği” ile İstanbul Altın Borsası’nda altın ve dövize dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin alım-satımına ilişkin esaslar belirlenmiş, 29.01.1997 tarih ve 22892 sayılı Resmi Gazete’de çıkarılan “İMKB Vadeli İşlemler Piyasası İşlem ve Üyeliğine İlişkin Yönetmelik” ve “İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Takas Merkezi Üyeliği ve İşlemlerine İlişkin Yönetmelik” ile de hisse senedi, faiz getirili menkul kıymetler, endeks ve diğer finansal göstergeler üzerine vadeli ve opsiyonlu işlemlerin yapılmasına ve takasına ilişkin esaslar düzenlenmiştir. İMKB Vadeli İşlemler Piyasası işlem ve takas esaslarını ve üyeliklerini düzenleyen söz konusu yönetmelikler 23.02.2001 tarih ve 24327 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Vadeli

İşlem ve Opsiyon Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”in 56. maddesi ile yürürlükten kaldırılmış, daha sonra yeni yönetmelikler 19.07.2001 tarih ve 24467 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Mal üzerine vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ise, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılan “Ticaret Borsaları Vadeli İşlemler Piyasası Genel Yönetmeliği”³⁰⁰ çerçevesinde düzenlenmiştir.³⁰¹

Ülkemizde de firmalar açısından mevcut kur riskini ortadan kaldırmak veya en azından azaltmak ve kurlarda istikrarı sağlamak için, bankalar arasında uygulanmakta olan forward işlemlere ilave olarak, döviz üzerine yazılı future sözleşmelerin işlem göreceği³⁰² ve organize türev piyasalarının kurulma çalışmaları çerçevesinde, 1994 yılında, IMKB bünyesinde Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü oluşturulmuştur. Organize bir finansal vadeli işlem ve opsiyon piyasasının oluşturulması ve bu piyasada çeşitli sermaye piyasası araçları ile finansal göstergelere dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin düzenlenmesi amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda 15 Ağustos 2001 tarihinde döviz üzerine future sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır. 30 Aralık 2003 tarihinden itibaren de Euro’ya dayalı future sözleşmeleri işleme açılmıştır.³⁰³ IMKB bünyesinde faaliyet gösteren Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü’nde ise sadece döviz dayalı vadeli işlem sözleşmeleri işlem görmektedir. Döviz future sözleşmeleri IMKB bünyesinde üye temsilcilerinin bilgisayar aracılığıyla borsa eksperleri nezaretindeki borsa anabilgisayarına müşteri emirlerini aktarmaları ile gerçekleşmekte ve IMKB bünyesindeki diğer piyasalarla ve Takasbank ile on-line bağlantılı olarak ve devamlı müzayede yöntemiyle çalışmaktadır.³⁰⁴

IMKB Vadeli İşlem Piyasasında döviz vadeli işlem piyasasında işlem gören döviz future sözleşmesinin özellikleri Tablo 4’te şu şekilde gösterilmektedir.

³⁰⁰ 06.08.1997 tarih ve 23072 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

³⁰¹ IMKB; **Vadeli İşlemler Piyasaları (Türev Piyasalar)**, IMKB Eğitim Seti, s.6. www.imkb.gov.tr (çevrimiçi) (08.07.2011)& http://www.tspakb.org.tr/docs/egitim_notlari/vadeli_islemler_turev.pdf (çevrimiçi) (08.07.2011)

³⁰² Kemal UZUN; **a.g.e.**, s.2

³⁰³ IMKB; **a.g.e.**, s.6-7.

³⁰⁴ Mustafa Kemal YILMAZ; **a.g.e.**, s.123-125.

Tablo 4; Döviz Vadeli İşlem Sözleşmesinin Özellikleri³⁰⁵

Tanımlar	Açıklama
Sözleşme	USD/TL Döviz vadeli işlem sözleşmesi
Sözleşme Büyüklüğü	100.000 USD
Sözleşme Vadesi	En yakın ay ve Mart döngüsünün ilk ayı
Minimum Fiyat Adımı	1.000 TL
Son İşlem Günü	Vade sonu ayın sondan üçüncü iş günü
Vade Bitim Tarihi	Vade sonu ayın sondan ikinci iş günü
Fiyat Marjı	20%
Seans Saatleri	10:00 – 12:00 ve 13:00 – 14:00
Uzlaşma Fiyatı	Seansın son 15 dakikasında gerçekleşen işlemlerin miktar ağırlıklı ortalaması (en yakın fiyat adımına yuvarlanır). Gün içinde yeterli sayıda veya hiç işlem olmaması durumunda uzlaşma fiyatı Uzlaşma Komitesi tarafından tespit edilir.
Uzlaşma Şekli	Türk Lirası Nakit Uzlaşma (T+0). İşlemlerin nakit uzlaşması aynı gün saat 16:30 itibarıyla sonuçlandırılır. Yükümlülüklerin 16:30'a kadar yerine getirilmemesi durumunda temerrüde düşülmüş olur. Vade sonu da dâhil olmak üzere herhangi bir şekilde fiziki teslimat yapılmaz.
Vade Sonu Uzlaşma Fiyatı	T.C. Merkez Bankası'nın bir önceki işgününde saat 15:30 itibarı ile piyasadaki kotasyonları dikkate alarak ilan ettiği gösterge niteliğindeki döviz satış kurudur.
Başlangıç Teminatı	Uzun veya kısa pozisyon başına 30 milyar TL (sözleşme büyüklüğünün yaklaşık %20'si) Farklı iki vadeden birinde uzun diğerinde kısa pozisyon alınması durumunda (yayılma pozisyonu) 15 milyar TL
Sürdürme Teminatı	Başlangıç teminatının %80'i.
Borsa Payı	Alıcı ve satıcı için ayrı ayrı olmak üzere sözleşme değerinin yüz binde 5'i.

³⁰⁵ İMKB; 152 ve 153 No.lu Genelgeler (<http://www.imkb.gov.tr/Regulations/Circulars.aspx> çevrimiçi 05.07.2011)& Mustafa Kemal YILMAZ; **a.g.e.**, s.126-127.

İMKB’de Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü’nde işlemler hergün saat 10.00 ile 14.00 arası tek bir seans olarak sürekli müzayedede yöntemi ile yapılmaktadır. USD/TL üzerine düzenlenen döviz vadeli işlem sözleşmelerinin büyüklüğü 100.000 USD’dir. Vadeli işlem sözleşmesinin fiyatı ile sözleşme büyüklüğünün çarpılması sonucu bulunan değer, sözleşmenin değerini göstermektedir. Bu piyasada en yakın ay ve Mart döngüsünün ilk ayı sözleşmenin vadesidir. Başka bir ifade ile bu piyasada aynı anda iki değişik vadede sözleşme işlem görebilmektedir.

2.1.3. İstanbul Altın Borsası

İstanbul Altın Borsasının kuruluşu ile ilgili ilk yasal karar 1993 yılında “Kıymetli Maden Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esaslarına Dair Genel Yönetmelik”³⁰⁶ düzenlenmiş olup aynı yıl Hazine Müsteşarlığı tarafından “Kıymetli Maden Borsaları Üyelik Etkisi ve Kıymetli Maden Borsası Aracı Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik”³⁰⁷ çıkarılmıştır. 1994 yılında İstanbul Altın Borsası Yönetmeliği ile Borsa’nın çalışma ve kural esasları saptanmıştır. 02.03.2001 tarih ve 24334 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmeliğe Geçici Bir Madde Eklenmesine Dair Yönetmelik ile söz konusu yönetmeliğe göre kurulacak olan borsa faaliyete geçinceye kadar İstanbul Altın Borsası Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası bünyesinde yapılmakta olan işlemlere yürürlükten kaldırılan 18.10.1996 tarih ve 22791 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “İstanbul Altın Borsası Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası Yönetmeliği”nin uygulanacağı belirtilmiştir. İstanbul Altın Borsası 26 Temmuz 1995 tarihinde faaliyete başlamıştır.³⁰⁸

İstanbul Altın Borsası’nın başlıca işlevi, teşkilatlı bir kurum kimliğinde likidite sağlamak, kıymetli maden işlemlerinde referans fiyatı belirlemek, başta altın olmak üzere kıymetli madenlere dayalı yatırım araçları vasıtasıyla finansal ürün

³⁰⁶ 03.04.1993 tarih ve 21541 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

³⁰⁷ 16.09.1993 tarih ve 21730 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

³⁰⁸ Ergül HALİŞÇELİK; **Kıymetli Madenler Kıymetli Madenler Mevzuatının Değerlendirilmesi ve İstanbul Altın Borsasının Mali Sektör İçerisindeki Yeri**, Hazine Müsteşarlığı Hazine Kontrolörleri Yayınları, Ankara, 2000, s.41. (http://www.hazine.org.tr/makaleler/ergulhaliscelik_makaleler/Kiymetli_Madenler_Yeterlilik-ehcelik.pdf (çevrimiçi) (14.06.2011))

yelpazesini genişleterek ulusal ve uluslararası piyasalara entegrasyonu sağlamaktır. İstanbul Altın Borsası da bu çerçevede değerlendirildiğinde finans piyasalarımızda yatırım yapan bireysel ve kurumsal yatırımcılar için yeni bir alternatif piyasalar topluluğu olmuştur.³⁰⁹

İstanbul Altın Borsası'nda standart ve standart dışı altın, gümüş ve platin üzerine spot işlemlerin yapıldığı Kıymetli Madenler Piyasası ve altına dayalı ödünç ve sertifika işlemlerinin yapıldığı Kıymetli Madenler Ödünç Piyasası bulunmaktadır.

³¹⁰ Borsanın organları; Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Borsa Başkanı ile Borsa Başkanı'na bağlı Başkanlık teşkilatından oluşur. Borsa Genel Kurulu, Borsa üyelerinden meydana gelir ve Borsanın üst karar organıdır.³¹¹

İstanbul Altın Borsası'nın hedefleri arasında; Borsanın gelişmiş ülke örneklerine paralel bir organizasyon yapısına ulaşması, Borsanın Dünya ticaretinde Türk Cumhuriyetleri-Ortadoğu bölümünün etkin bir üyesi olması, altının menkul kıymet haline getirilmesinde katkıda bulunmak, altına dayalı türev araçlarının geliştirilmesi ve fon yönetim tekniklerinin etkin kullanılmasının sağlanması, Kıymetli Maden Ödünç İşlemlerinin ve Sertifikalarının işlerliğini arttırarak kuyumculuk kesimin finansman problemlerini aşmalarına yardımcı olunması, Menkul Kıymetler Piyasaları ile entegre olmuş bir Kıymetli Madenler Piyasası, İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi haline getirilmesine katkıda bulunulması sayılabilir.

İstanbul Altın Borsası'nın faaliyet alanı; Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar'da tanımlanmış işlenmemiş kıymetli madenlerin (altın, gümüş, platin) ithalatı ve Borsada işlem görmesi, yurt içinde cevherden üretilen kıymetli madenlere ilişkin alım-satım işlemleri ve Borsa kaydına alınması, kıymetli madenlere dayalı enstrümanların ve mevzuatın geliştirilmesine yönelik çalışmalar ve

³⁰⁹ www.iab.gov.tr. (çevrimici) (13.03.2011)

³¹⁰ Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.167.

³¹¹ www.iab.gov.tr. (çevrimici) (13.03.2011)

Kimberley Süreci kapsamına giren ham elmaslara yönelik ithalat ve ihracat işlemleridir.

İstanbul Altın Borsası'nın görev yetkileri; Borsa'da Hazine Müsteşarlığı tarafından tanımlanan ve standartları belirtilen kıymetli madenlerin işlem göreceği kıymetli maden piyasalarını oluşturmak, teşekkül ettirilecek piyasalarla ilgili hukuki düzenlemeleri ve organizasyonu yapmak, Borsa'da yapılan alım, satım işlemlerinin güven ve istikrar içinde serbest rekabet şartları altında kolayca ve düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, bu kuralların dışına çıkan Borsa üyelerine Borsa Yönetmeliğinde belirtilen müeyyideleri uygulamak, Borsa'da, olağan dışı menfi gelişmelerin meydana gelmesi halinde, Kanunların verdiği yetkiler içinde gerekli önlemleri almak, kıymetli madenlere dayalı ve bunların ödünç verilmesini konu alan sermaye piyasası araçlarının işlem göreceği piyasaları oluşturmak ve Sermaye Piyasası Kurulu ve Hazine Müsteşarlığı tarafından tevdi edilen görevleri yapmak.³¹²

İstanbul Altın Borsası mevzuatı ile kıymetli madenler ve taşlar mevzuatına ilişkin yönetmelik, tebliğ, karar ve genelgeleri bulunmaktadır. Yönetmelikler; Kıymetli Madenler Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Genel Yönetmelik, Kıymetli Madenler Borsası Aracı Kuruluşlarının Faaliyet Esasları İle Kıymetli Madenler Aracı Kurumlarının Kuruluşu Hakkında Yönetmelik, İstanbul Altın Borsası Yönetmeliği ve İstanbul Altın Borsası Kıymetli Madenler Ödünç Piyasası Yönetmeliğidir.³¹³

Hazine Müsteşarlığı'ndan üyelik sertifikası almış ve müteakibinde İstanbul Altın Borsası Yönetim Kurulunun gerekli gördüğü hususları yerine getirmiş olan Bankalar, Kıymetli Maden Şirketler, Döviz Büroları, Kıymetli Maden Üretim ve Pazarlama Şirketleri, Kıymetli Maden Rafinerileri işlem yapabilirler. Kıymetli Madenler Piyasası'nda işlemler, üye işlem temsilcileri tarafından seans salonunda bulunan işlem terminalleri veya uzaktan erişim ile iletilen emirlerin "otomatik

³¹² www.iab.gov.tr. (çevrimici) (13.03.2011)

³¹³ Ergül HALİSÇELİK; **a.g.e.**, s.43-45.

eşleşme" kuralına göre en iyi alım ve en iyi satım emirlerinin birbirini karşılaması suretiyle gerçekleşmektedir. İşlemler, fiyat ve zaman önceliği kurallarına uygun olarak çok fiyat yöntemine göre yürütülmektedir. Bilgisayara girilen alım ve satım emirleri bilgi dağıtım ekranları vasıtasıyla aynı anda üyelere ve uluslararası piyasalara ulaştırılmaktadır. Kıymetli Madenler Piyasası'nda işlemler, 09:45 - 17:30 saatleri arasındaki seansta yapılır. İnternet seansı ise akşam 17:45'ten ertesi sabah saat 09:40'a kadar (hafta sonu ve resmi tatiller dahil) yapılmaktadır. Üyelerin işlem yapmak için iki tür teminat tesis etmeleri zorunludur. Üyelik / Risk Teminatı: Üyelerin işlemleri dolayısıyla diğer üyelere ve Borsa'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirmemelerine karşı yatırmak zorunda oldukları teminatlardır. İşlem Teminatı: Üyelerin işlem yapabilmeleri için gerekli olan teminattır. İşlem teminatı, üyenin ilgili gündeki işlem limitini belirler. Bir üyenin yapabileceği işlem miktarı, T+0 işlemler için işlem teminatının 25 katı, T+1'den T+5 e kadar olan vadelerde toplam işlem teminatının ve kasasında bulundurduğu kıymetli maden toplamının 20 katı, T+6'dan T+9'a kadar olan vadelerde ise 12 katıdır. Kıymetli Madenler Piyasası'nda takas işlemleri, Takas Merkezi ve Borsa'nın anlaştığı takas bankası aracılığıyla yürütülür. Piyasada işlemler TL/kg, US\$/ons, EUR/ons üzerinden gerçekleşir. TL/kg, US\$/ons ve Euro/ons işlemleri aynı günde (T+0) veya 9 gün içinde (T+9) içinde yapılabilir.³¹⁴

2.2. DÜNYA FİNANS PİYASALARINDA TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİ

Türev piyasalar uzun bir geçmişe sahiptir. Günümüz anlamındaysa, özellikle 70'li yıllardan sonra, yükselen volatilité ve piyasa riski türev piyasaların önemini artırmış; türev sözleşmeler, riskten korunma nitelikleri nedeniyle bir çok borsada aktif olarak işlem görmeye başlamışlardır. Bu piyasalarda işlem yapan katılımcıların en önemlileri bankalar, yatırım, emeklilik ve sigorta fonları, aracı kurumlar, firmalar, bireysel yatırımcılar ve hatta yerel yönetimlerdir. Çok sayıda farklı katılımcıların bulunmasının temel nedeni, türev piyasaların riskten korunma işlemlerinde daha az

³¹⁴ www.iab.gov.tr. (13.03.2011)& Cevat SARIKAMIŞ ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.165-167

maliyetli alternatifler sunması, portföy kazancını artırabilmesi, alım-satım ve işlem maliyetlerinin spot piyasalara nazaran düşük olmasıdır.³¹⁵

Türev araç piyasalar, 1970’li yıllarda ortaya çıkan kriz ve ekonomik dalgalanmadan sonra önem kazanmıştır. 1972 yılında tüm dünya ekonomik bunalımın etkisiyle Bretton Woods sistemini terk ederek dalgalı kur sistemine geçmiştir. 1973 yılında OPEC’in aşırı yükselen petrol fiyatlardan kaynaklanan petrol krizinin neden olduğu enflasyonist artışı kontrol altına alabilmek için para politikalarına daha fazla önem verilmeye başlanmış ve bu politika faiz oranlarında dalgalanmaya yol açmıştır. Bu dönemin hemen ardından gelen faiz ve ülkelerarası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi sonucunda finansal piyasalarda yüksek düzeyde dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Döviz kuru ve faiz oranlarındaki dalgalanmalardan korunmak ve faydalanmak isteyen kesimlerin talebi, türev araçlara olan ilgiyi olağanüstü boyutta artırmış ve bu araçların işlem gördüğü piyasaların işlem hacimleri sürekli artış göstermiştir.³¹⁶

Finans piyasası gitgide birbiriyle bütünleşip mali araçlar çeşitlenip ve yeni mali araçların da ortaya çıkması ile bunlardan elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde çeşitli sorunlarla karşılaşılması dolayısıyla da “mali karınca” olarak da adlandırılan vergi gelirlerini azaltıcı bir etki yaratmaktadır.³¹⁷ Finans sektörünün vergilendirilmesine yönelik öneriler uzun bir geçmişe dayanmaktadır. 1929’daki Büyük Buhran’dan başlayarak her ekonomik kriz döneminde özellikle spekülative amaçlı uluslararası sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi konusunda çeşitli öneriler ortaya atılmıştır. Önerilerin çıkış noktası, özellikle 1980’li yılların sonundan itibaren yaşanan serbestleşmeyle hızla artan, diğer üretim faktörlerine göre mobilitesi oldukça yüksek olan finansal sermayenin ekonomik krizlerin ortaya çıkmasında ve derinleşmesinde belirleyici olduğu, ayrıca ülkelerin bağımsız ekonomik politikalar izleme imkânını elinden aldığı ve ekonomik ve politik istikrarı

³¹⁵ Yücel AYRIÇAY; **a.g.m.**, s.2.

³¹⁶ Yakup ERGİNCAN; **a.g.e.**, s.27.

³¹⁷ Şahin AKKAYA; **Küreselleşme ve Vergi Politikası**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 42.Seri, 2002, s.7. (<http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatmaliye/article/view/8702/8061>) (çevrimiçi) (09.08.2012)

tehdit ettiği düşüncesidir. Bu noktadan hareketle, özellikle uluslararası kısa vadeli spekülâtif sermaye hareketlerinin kontrol altına alınması gerektiği öne sürülmüştür. Bu kapsamdaki tartışmaların tekrar gündeme gelmesinde, ABD’de finans sektöründe başlayan ve kısa sürede reel sektöre ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın diğerk gelişmiş ekonomilerine yayılan 2007-2008 ekonomik krizi etkili olmuştur. Büyük ve karmaşık finans kurumlarının kaotik iflaslarının getirdiği kayıpların maliyeti de çok yüksek olmuştur. Krizin ortaya çıkış nedenleri ve ardından yaşanan gelişmeler neticesinde piyasaların etkinliğine inanan hâkim neoliberal görüş sarsılarak, piyasaların etkinliğinin ve yatırımcıların rasyonelliğinin her zaman geçerli olmadığı ve krizin en temel dinamiklerinden olan doğal güdülerin (animal spirits) gözardı edilmemesi gerektiği anlaşılmıştır.³¹⁸ Düzenleme mimarisindeki eksikliklerin de ortaya çıkmasıyla siyasi ve iktisadi çevrelerde, finans piyasalarının vergilendirilmesine yönelik öneriler tekrar gündeme gelmiştir. Bahse konu vergi önerilerin temel politika amaçları, aşırı risk iştahı da dâhil olmak üzere mali sektörün faaliyetlerinden kaynaklanan negatif dışsallıkların düzeltilmesi, elde edilen yüksek karlara uygun olarak finans sektörünün kamu maliyesine katkısının artırılması ve kriz döneminde finans sektörüne yapılan devlet yardımlarının finansmandır. Verginin mali piyasaların etkinliğini ve istikrarını arttırmasının yanı sıra son krize neden olan makroekonomik gelişmelerle birlikte, maaş ve prim sistemi, bilgi asimetrisi ile devlet yardımlarının yol açtığı aşırı risk iştahı gibi sorunların çözümüne de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.³¹⁹ Tüm dünyada 20’nci yüzyılın son çeyreğinde döviz ve faiz üzerine yazılı sözleşmelerin işlem sayısında artış görölmektedir. Türev piyasalarında hem Türkiye’de hem de dünyada; ilk başlarda kurumsal yatırımcıların yanında çok az sayıda bireysel yatırımcı işlem yaparken, son dönemlerde bu yatırımcıların sayısında ciddi artışlar olduğu görölmektedir. Tablo 5’de 2008 ve 2011 yılları arasında organize piyasalarda işlem gören türev araçlara ilişkin işlem miktarları görölmektedir.

³¹⁸ Begüm Şeren GÜLER; **Avrupa Birliği’nde 2008 Krizi Sonrası Finansal Düzenlemeler: Yeni Kurallar ve Kurumlar İstikrarı Sağlayabilir mi? Prof. Dr. Ahmet Gökderre’ye Armağan: Ekonomi ve Hukuk Üzerine Yazılar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s.179-196.& Begüm GÜLER& Esra KELEŞ& Özgür UÇAR; **Finansal İşlem Vergileri ve Avrupa Birliği Uygulaması** T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı Yayınları, Ankara, Temmuz 2012, s.4-5.

³¹⁹ Begüm GÜLER&Esra KELEŞ&Özgür UÇAR; **a.g.e.**, s.4.

Tablo 5; BIS'ten³²⁰ Alınan Verilere Göre Dünyada Organize Piyasalarda İşlem Gören Türev Araç Miktarları.³²¹

		2008 Aralık	2009 Aralık	2010 Aralık	2011 Mart		2008 Aralık	2009 Aralık	2010 Aralık	2011 Mart
	Futures Sözleşmeler						Opsiyonlar			
Kuzey Amerika	Faize Dayalı	9.818,80	10.284,90	11.351,10	14.164,50		17.788,90	21.817,70	22.070,20	23.156,60
	Döviz Dayalı	60,8	90,7	114,8	135		45	65,3	72,3	80,5
	Bir Kıymete Endeksli	258,5	345,3	397,6	450,5		1.699,50	1.991,90	2.210,90	2.597,10
	Toplam	10.138,10	10.720,90	11.863,50	14.750,00		19.533,40	23.874,90	24.353,40	25.834,20
Avrupa	Faize Dayalı	6.252,30	7.608,70	5.816,60	7.713,60		15.879,50	23.905,00	17.320,80	26.945,60
	Döviz Dayalı	5,30	2,70	2,50	2,40		0,60	0,30	0,30	0,20
	Bir Kıymete Endeksli	248,80	441,90	526,00	548,60		2.235,60	2.417,20	1.926,10	2.178,00
	Toplam	6.506,40	8.053,30	6.345,10	8.264,60		18.115,70	26.322,50	19.247,20	29.123,80
Asya-Pasifik Piyasaları	Faize Dayalı	2.327,10	2.250,60	2.982,80	3.241,50		83,80	7,20	3,50	20,30
	Döviz Dayalı	7,70	9,70	1,50	9,90		0,00	0,00	0,30	1,80
	Bir Kıymete Endeksli	131,50	148,10	184,20	199,30		135,60	303,30	379,40	463,20
	Toplam	2.466,30	2.408,40	3.168,50	3.450,70		219,40	310,50	383,20	485,30
Diğer Piyasalar	Faize Dayalı	334,00	483,50	862,90	880,20		326,60	698,90	1.535,50	1.336,10
	Döviz Dayalı	51,30	41,20	51,40	53,60		83,70	81,70	71,30	40,50
	Bir Kıymete Endeksli	11,90	30,70	20,40	23,00		57,40	91,10	43,90	62,60
	Toplam	397,20	555,40	934,70	956,80		467,70	871,70	1.650,70	1.439,20

Türev araçların işlem miktarı organize piyasalarda işlem görenlerin tezgahüstünde işlem görenlere oranla daha fazla olmakla birlikte bu durum gün geçtikçe daha da fazla artış göstermektedir. Tablo 6'da organize piyasalar

³²⁰ **BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS (BIS):** 17 Mayıs 1930'da kurulmuştur. Dünyanın en eski uluslar arası finansal organizasyonudur ve uluslararası merkez bankaları birliğinin başlıca merkezi durumundadır. BIS'in merkez ofisi İsviçre'nin Basel kentindedir. 2 tane temsilci ofisi bulunmaktadır. Bunlardan biri Hong Kong diğeri ise Mexico City'dedir. The Bank for International Settlements (BIS) uluslararası parasal ve finansal işbirliğini teşvik eden uluslararası bir organizasyondur. Merkez bankalarının bankası olarak hizmet verir. Müşterileri merkez bankaları ve uluslar arası organizasyonlar olduğu için kişilerden veya ticari kuruluşlardan mevduat kabul etmemekte, finansal hizmetler vermemektedir. BIS'in üyeleri; Cezayir, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Bosna hersek, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Şili, Çin, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hong kong özel yönetim bölgesi, Macaristan, İzlanda, Hindistan, Endonezya, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore, Letonya, Litvanya, Makedonya (fyr), Malezya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Filipinler, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Sırbistan, Singapur, Slovakya, Slovenya, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Tayland, Türkiye, İngiltere, Amerika ve Avrupa Merkez Bankası ülkelerin merkez bankaları veya para otoriteleridir.(www.bis.org (çevrimiçi) (05.07.2011))

³²¹ www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qa1106.pdfpage=136 (çevrimiçi) (05.07.2011)

kapsamında işlem gören türev araçlar dünya toplamının yarısından fazlası ile Kuzey Amerika Borsalarında işlem görmektedir. Öte taraftan gerek futures gerekse opsiyonlar açısından en çok işlem Milyar Dolar bazında faize dayalı sözleşmelerde ilk sırada yerini almaktadır.

Tablo 6; Dünya Borsalarının Sözleşme Bazında Sıralaması (Milyar Dolar)³²²

Bölgeler	2009	2010	Değişim %
Asya Pasifik	6.206.896.074	8.865.036.759	42,8%
Avrupa	3.838.022.268	4.418.537.986	15,1%
Kuzey Amerika	6.353.460.256	7.169.690.209	12,8%
Latin Amerika	1.020.820.724	1.526.946.057	49,6%
Diğer³²³	325.404.696	315.036.438	-3,2%
Toplam	17.744.604.018	22.295.247.449	25,6%

FIA'dan alınan verilere göre, toplamda 78 farklı borsada işlem gören sözleşme verilerine göre tablo 6'da da görüldüğü üzere 2010 yılında, sözleşme bazında en çok işlem miktarı ile Asya Pasifik ülkeleri ilk sırada bulunmaktadır. Önceki yıllarda Kuzey Amerika borsaları ilk sırada yer alırken 2010 yılında ikinci sırada yer almaktadır. Ancak tablo 6 ile karşılaştırıldığında sözleşme bazında Asya Pasifik ülkeleri ilk sırada yer alırken işlem değeri açısından Milyar Dolar olarak %50 ile Kuzey Amerika ilk sırada yer almaktadır.

Futures Industry Association (FIA) borsalardaki türev işlem hacmine ilişkin olarak yayınladığı raporda, 2010 yılında bir önceki yıla göre yüzde 25,6 artış ile 22,3 milyar future sözleşmesi ve opsiyonun el değiştirdiğini açıkladı. Rapora istinaden,

³²² [www.futureindustry.org/downloads/Volume-Mar_FI\(R\).pdf](http://www.futureindustry.org/downloads/Volume-Mar_FI(R).pdf); Annual Report, 2010, s.2(çevrimiçi) (07.07.2011)

³²³ Diğer piyasalardan anlaşılan, Dubai, İsrail, Güney Afrika ve Türkiye'de işlem gören sözleşmelere atıfta bulunmaktadır.

bölgeler bazında, Asya-Pasifik ülkelerinde bir önceki yıla göre yüzde 42,8 artış ile 8,86 milyar adet sözleşme olduğu, bu bölgedeki en büyük katkıyı sağlayan ülkeler arasında Güney Kore, Çin ve Hindistan olduğu, Kuzey Amerika’da işlem hacmi ise geçen yıla göre yüzde 12,8 artarak 7,17 milyar adet sözleşmeye ulaştığı, Kore Borsası ise, Kospi 200 hisse endeksi opsiyonları ile işlem hacmi bakımından ilk sırada olduğu, borsanın 2010 yılında toplam işlem hacmi bir önceki yıla göre yüzde 20,8 artarak 3,75 milyar adet sözleşmeye ulaştığı, ikinci sırada ise Chicago Board of Trade ve New York Mercantile Exchange’den oluşan CME Group’un 2010 yılındaki işlem hacmi yüzde 19 artarak 3,08 milyar adet sözleşmeye ulaştığı, International Securities Exchange’i bünyesinde bulunduran Eurex ise üçüncü sırada yer aldığı, Avrupa ve Amerika’daki Liffe türev piyasasını, Arca ve Amex opsiyonlarını bünyesinde bulunduran NYSE Euronext dördüncü sırada yer aldığı, İzmir Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası A.Ş.’nin ise 2010 yılı sonu itibariyle dünya türev işlem hacmi sıralamasında 26’ncı sırada yer aldığı belirtilmektedir.³²⁴

2.2.1. Gelişmiş Bazı Ülkelerde Türev Araç Piyasaları ve Vergi Yapıları

Bu bölümde ülke bazında türev araçlar ve özellikle vergi yapıları dikkate alınarak bir analiz yapılacaktır. Buna göre ABD, Fransa, Avustralya, Almanya ve İngiltere’nin vergi yapıları incelenecektir.

2.2.1.1 Amerika Birleşik Devletleri

1898’de ABD hükümeti, İspanya-Amerika savaşını finanse etmek adına tarihinde bir ilk olan banka çekleri üzerinden “iki cent” vergisini salmıştır. Bu uygulama birçok Latin Amerika ülkesini savaş durumunda finansman sağlamak için benzer yöntemle vergiler almaya yöneltmiştir. 2004 yılına kadar Arjantin, Kolombiya ve Ekvator gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde bu vergiler kullanılmıştır.³²⁵ “İki cent” vergisinin 1921-1936 yılları arasında yapılan bir araştırma sonucunda 1930’lu yıllarda vergi ile birlikte ABD’de verginin uygulandığı

³²⁴VOBAŞ; **Türevde Müthiş Sıçrama**, Vobjektif Dergisi, sayı 19, Nisan 2011, s.7. (www.vob.org.tr (çevrimiçi) 05.06.2011)

³²⁵ Jorge CAMPODONICO& Luiz de Mello Baca& Andrei KIRILENKO; **The Rates and Revenue of Bank Transaction Taxes**, OECD Economics Department Working Papers, No: 494, 2006, s.5

dönemlerin uygulanmadığı dönemlere nazaran %15 parasal daralma yaşandığı tespit edilmiştir.³²⁶

ABD’de, hisse senedi, tahvil, bono ve türev araç işlemlerini de kapsayacak şekilde tüm finansal işlemleri içeren Menkul Kıymet Transfer Vergisi³²⁷ adıyla bir işlem ve ABD menkul kıymetlerinde yabancılar tarafından yapılacak işlemler için de uygulanması öngörülen bu verginin kapsamının, döviz işlemlerini içerecek şekilde genişletilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde Tobin vergisine benzediği söylenen Faiz Eşitleme Vergisi (IET- Interest Equalization Tax) adıyla 1963–1974 yılları arasında uygulanan bu federal vergi, ABD’de satılan yabancı borçlanma senetlerine olan talebin azaltılması amacıyla, yabancı ihraççılardan sağlanan faiz gelirleri üzerinden %15 oranında vergi alınması öngörülmüştür. Vergi nedeniyle Avrupa piyasalarının (Euromarkets) gelişmesi ve işlemlerin Londra’ya kayması sonucunda bu vergi kaldırılmıştır.³²⁸

Amerika Birleşik Devletleri’nde vergiler, federal (merkezi hükümet), eyalet ve yerel bazda (belediye) toplanmaktadır. Her birim kendi vergilerini uygular. Birden fazla birim ana vergi kaynaklarından yararlanmasına rağmen birimler arasında paylaşılan vergi sözkonusu değildir. Federal hükümet, eyalet yönetimlerinin çoğu ve yerel yönetimler gelir vergileri uygulamaktadırlar. Federal düzeyde en önemli gelir kaynakları gelir vergisi ve maaş-ücretlerden yapılan kesintiler iken eyalet düzeyinde satış ve gelir vergileri iken yerel düzeyde ise servet vergileridir. Pek çok eyalet kendi bireysel ve şirket gelir vergilerini, satış vergilerini ve servet aktarım (intikal) vergilerini uygular. Şirket gelir vergisi 44 eyalette uygulanmakta iken geniş tabanlı bireysel gelir vergisi 43 eyalette uygulanmaktadır.³²⁹

³²⁶ William LASTRAPES& George SELGIN; **The Check Tax: Fiscal Folly and The Great Monetary Contraction**, Journal of Economic History, 1997, s. 865.

³²⁷ (STET) Security Transfer Excise Tax (Paul Bernd SPAHN; **The Tobin Tax and Exchange Rate Stability, Finance and Development**, June-1996, s.45.)

³²⁸ Celali YILMAZ; **Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi**, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 24, Mayıs-Haziran 2002, s.188.&Fatih SEYHAN; **Finansal İşlem Vergileri ve Türkiye’de Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Uygulaması**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s.107.

³²⁹ Nazmi KARYAĞDI; **ABD Gelir İdaresinde Vergi İncelemesi**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Yayın No:2006/371, Ankara, Kasım 2006, s.26.

ABD'nin bilinen en temel federal gelir yasası, gelir ve kurumlar vergileri, istihdam vergileri, tüketim vergileri ve bağış vergilerine ilişkin hükümler de içeren İç Gelir Kanunu'dur. Amerika'da Katma Değer Vergisi uygulanmamaktadır. Ancak bazı eyaletler çeşitli durumlarda farklı oranlarda satış vergisi koyup tahsil edebilmektedirler. Federal vergilerin idaresi, Hazine Bakanlığı nezdinde faaliyetine devam eden İç Gelir Servisi (IRS)³³⁰ tarafından ifa edilir. Federal vergiler içerisinde en çok paya sahip vergi ve bunların kaynağı gerçek kişi ve kurumlar üzerinden alınan gelir ve kurumlar vergisidir. Eyalet ve yerel yönetimler, gelir, harcama, emlak ve servet üzerinden çeşitli vergiler tahsil edebilmektedir. Eyaletlerin bir kısmı hâkim oldukları bölgesel sınırlar içinden federal devlete ödenen federal gelir ve kurumlar vergisinden ayrı olarak eyalet gelir ve eyalet kurumlar vergisi de tahsil etmektedirler. Alaska, Florida, Nevada, Güney Dakota, Texas, Washington ve Wyoming eyaletleri gelir vergisi tahsil etmemektedir. Ancak New Hampshire ve Tennessee tüm gelir yerine kâr ve faiz gelirlerinden vergi almaktadır. Amerika'da temel kural, burada yaşayan, çalışan ya da yatırım yapan herkesin tüm vergilere tabi olmasıdır. Bunların vatandaşlık durumları vergi alınması yönünde bir engel teşkil etmemektedir. Ancak yerleşik olmayanları yani dar mükellef kişilerin vergilendirilme prensipleri onların ikamet esasına göre şekillendirilmektedir. Aslında bu durum bizim vergi kanunlarımızla benzerlik göstermektedir. Çünkü dar mükellefiyet esası uluslararası vergi anlaşmalarına göre farklılık arz ederken, yeşil kart (Green Card)³³¹ sahipleri ve ABD'de "önemli zaman geçiren" kişiler ABD'de ikamet ediyor kabul edilmektedir. "Önemli zaman geçirmek" ülkeye bir girişte 183 günden fazla kalmak

³³⁰ 1 Temmuz 1862 tarihli yasa ile kurulan ve kısaca IRS (Internal Revenue Service) olarak bilinen İç Gelir Servisi, alkollü içkiler, tütün mamülleri, silah ve patlayıcı maddelerden alınan özel tüketim vergileri dışında dâhilde alınan tüm vergileri federal yönetim adına tarh ve tahsil etmektedir. IRS Maliye Bakanlığı'na değil, Hazine Bakanlığı'na bağlı bir kuruluştur. IRS başkanı ve IRS hukuk müşaviri bizzat ABD Başkanı tarafından, beş yıllık süre için atanmaktadır. Böylece IRS'e, vergi tahsilâtı, denetimi ve cezaların uygulanmasında da önemli derecede özerklik sağlanmıştır. Tahsil ettiği vergiler içinde dolaysız vergiler ve bunlar arasında da gelir üzerinden alınan vergiler %95'in üzerinde bir paya sahiptir. Bu anlamda IRS'in görevi bir hayli zor ve karmaşıktır. Çünkü, tarh ve tahsil ettiği vergiler çok ayrıntılı, geniş bir coğrafyaya yayılı ve karmaşıktır. IRS, ülke nüfusunun yarısını ve milyonlarca işletmeyi kapsayan bu görevini 120 bin personelle yürütmektedir. IRS, birbirine hiyerarşik olarak bağlı 3 kademeli bir yapıdan oluşmaktadır. Bunlar; IRS merkezi (National office), merkeze bağlı bölge müdürlükleri (Regional offices) ve bölge müdürlüklerine bağlı vergi daireleridir. (District offices) (İhsan Cemil DEMİR; **ABD Vergi Sistemi ve Gelir İdaresi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, C.X, S.I, 2008, s.277-278. (http://akuiibf.aku.edu.tr/pdf/10_1/16.pdf (çevrimiçi) 13.07.2011)

³³¹ Green card sahipleri, yılın tüm günleri Amerika dışında kalsalar bile bunlar tam mükellef kabul edilir ve bunların elde ettikleri tüm gelirler her yıl nisan ayının 15'ine kadar vergi beyanname vermek zorundadır. Aksi durumda suç işlemiş kabul edilirler. (İhsan Cemil DEMİR; **a.g.m.**, s.279.)

anlamındadır.³³² Türk Vergi Kanunlarına benzer bir yapısı olan bu sistem tam mükellefiyet³³³ hükümleri için yani hem ülke içinde hem de ülke dışında elde edilen tüm gelirlerin vergilendirilmesi esasına dayalıdır.

ABD'de vergiler; gelir üzerinden, işlemler üzerinden, emlak, servet, ayrıcalıklar ve haklar üzerinden olmak üzere 4 unsur üzerinden alınır. ABD'de de vergi oranları artan, sabit ve azalan şeklindedir. Federal gelir vergisi, federal emlak ve federal intikal vergileri artan oranlıdır. Gerçek kişilerin gelirleri üzerinden ödenen vergiye bireysel gelir vergisi (individual income tax), C tipi³³⁴ şirketlerin kazancından alınan vergiye de kurumlar vergisi (corporate income tax) denilmektedir. ABD'de S şirketleri denilen ve ortaklar koydukları sermaye miktarında sınırlı sorumlu oldukları, paylar serbestçe devredilebilir ve şirketin sınırsız ömre sahip olduğu düşünülen şirket türü vardır. Vergilendirilecek konular açısından ise daha çok ortaklıklara benzer. S şirketleri kurumlar vergisine tabi değildirler. S şirketleri aynı ortaklıklarda olduğu gibi vergi beyannamesi doldururlar. Ancak her ortak kendi payına düşen net gelir ve zararını ve diğer özel konuları kendi beyannamesinde bildirir. S şirketleri, küçük ölçekli işletme oluşumunu teşvik etmek üzere kurulan bir şirket türüdür. Gerçek kişilerin gelirleri üzerinden ödedikleri bireysel gelir vergisi, 2010 yılı gelirlerine uygulanan gelir vergisi tarifesi bireysel mükellefler için ilk 8.375 ABD doları için % 10 ile başlamakta ve 373.650 ABD dolarını aşan gelirler için % 35 ile son bulmaktadır. Evli ve ortak beyanda bulunma

³³² Ahmet Naci ARIKAN (III); **Amerika Birleşik Devletlerinde Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (I)**, Vergi Dünyası, Sayı: 341, Ocak 2010, s.14-15.

³³³ Federal yönetime (IRS'e) gelirlerini beyan eden kişiler, gelir vergisi uygulayan eyaletlerde oturdukları veya o yerlerde gelir elde ettikleri takdirde, bir de eyalet (bazen birden fazla eyalet) gelir vergisi ve mahalli yönetim gelir vergisi nedeniyle de ilgili eyaletlere yıllık beyanname verirler. Eyaletlerin mevzuatı birbirinden farklı olmakla beraber, kural olarak, bir eyalette ikamet edenler (resident) o eyalet içinde ve dışında elde ettikleri tüm gelirleri, buna karşılık bir eyalette 183 günden daha az oturanlar da (non resident) sadece o eyalette elde ettikleri gelirleri için eyalette yıllık beyanname verirler. Görüldüğü gibi, ister tam ister dar mükellef olsun A.B.D. vergi mükellefleri her yılın Nisan ayının 15'i akşamına kadar, biri federal yönetime (IRS'e) diğeri ilgili eyalete (bazen birden fazla eyalete) olmak üzere iki ayrı yıllık gelir veya kurumlar vergisi beyannamesi vermekte ve ödeme yapmakta veya iade almaktadırlar. (Ahmet Naci ARIKAN (III); **a.g.m.**, s.17.)

³³⁴ Bazı şirketler kurumlar vergisini şirket vergilendirilebilir kazancı üzerinden öderken, bazıları ödemezler. Aynı bir vergilendirilebilir tüzel kişiliğe sahip olan bu şirketler C şirketler olarak adlandırılırlar. Bu şirketler İç Gelir Kanunlarının C alt bölümünde açıklanmıştır. Belli diğer şartları karşılayan şirketler de vardır ve onlar kurumlar vergisi ödemezler. C şirketleri vergi beyannamesi verirler ve federal gelir vergisine tabidirler. Ortaklar, şirket kar dağıtımını yaptıktan sonra payları üzerinden gelir vergisi öderler. Bu yüzden şirket karları çifte vergilemeye tabi olurlar. Önce şirket ardından da ortaklar vergi öderler. (Ahmet Naci ARIKAN ; **Amerika Birleşik Devletlerinde Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (III)**, Vergi Dünyası, Sayı: 343, Mart 2010, s.30.)

durumuna göre hadler değişebilmektedir. Kurumlar vergisinde ise 50,000 ABD dolarına kadar olan ilk dilimin oranı % 15 olup 18,3 milyon dolara kadar olan kısım için bu oran % 38'dir. 18,3 milyon doları aşan kurum kazançları için ise oran % 35 olarak uygulanmaktadır.³³⁵

Amerika Birleşik Devletleri Vergi Kanunu'nun 475'inci maddesinde menkul kıymetler; herhangi bir şirketin hisse senedi, ortaklık hakları veya halka açık ortaklıklar üzerindeki intifa hakları, tahvil ve tahvil gibi borçlanma araçları, faiz oranı, yabancı para veya belli bir menkule dayalı sözleşmeler şeklinde tanımlanmakla beraber, herhangi bir ticari mal üzerine yazılmış forward sözleşmeleri dışındaki tüm türev araç sözleşmeleri, ABD vergi mevzuatına uyarınca menkul kıymet olarak kabul edilmektedir. ABD vergi yasalarına göre, kazanç ya da zararlar ya sermaye karı/zararı olarak ya da normal gelirin bir bölümü olarak tasnif edilmiştir. Sermaye kazançları ile normal gelir gerçek kişilerin elde edilmesi şartıyla ve önceki paragrafta da görüldüğü üzere aynı oranda vergilendirilir.³³⁶

ABD'de türev araçların vergilendirme esası, türev araçların, hangi amaçla yani korunma amaçlı mı, peçeleme mi ya da yatırım amaçlı mı yapıldığıdır. Bu amaçla, hangi işlemin riski bertaraf etmek ya da hangi işlemin spekülasyon gayesiyle tespiti açısından önem taşımaktadır ki buna göre uygun muhasebe kayıtları yapılmaktadır. Türev araçların, riskten korunmak amacıyla kullanılmaları durumunda, bu araçlardan elde edilen kazançlar, normal kazanç³³⁷ olarak vergilendirilmektedir. Türev araçların spekülasyon gayesiyle kullanılması sonucunda elde edilen kazanç sermaye kazançları olarak vergilendirilmektedir. Sermaye kazançları, kazancı yaratan aracın bir yıldan daha uzun bir süre ile elde bulundurulması durumunda uzun dönem sermaye kazancından, kazancı yaratan aracın bir yıldan daha kısa bir süre ile

³³⁵ <http://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p501.pdf> (çevrimiçi) (08.07.2011)& Ahmet Naci ARIKAN (IV); **Amerika Birleşik Devletlerinde Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (II)**, Vergi Dünyası, Sayı: 342, Şubat 2010, s.34-35.

³³⁶ Shefali GORADIA; **"Taxation of Financial Derivatives"**, India, Nishith Desai Associates International Research Center, s.18. (çevrimiçi) (www.nishithdesai.com. 09.07.2011)

³³⁷ **Normal Kazanç**; Sermaye kazançları dışındaki kazançlar normal kazanç olarak adlandırılmaktadır. ABD vergi mevzuatına göre döviz sözleşmeleri dışındaki sözleşmelerden doğan kazanç ya da kayıplar sermaye karı veya zararı olarak işlem görmektedir. Döviz cinsinden olan anlaşmalardan doğan kar veya zararlar ise normal gelir ya da gider olarak kabul edilmektedir. (Ahmet Naci ARIKAN (IV); **a.g.m.**, s.35)

elde bulundurulması durumunda ise kısa dönem sermaye kazançlarından oluşmaktadır. Sermaye kazançları normal kazançla aynı oranda vergilendirilmektedir.³³⁸

Ancak sermaye zararlarını kanunen matrah tespitinde indirme imkânı sınırlı düzeyde tutulmuştur. Şayet gerçek kişi mükelleflerin sermaye kazançları ile diğer gelirlerinin toplamı 3.000 Amerikan Dolarını aşmıyorsa, bu mükellefler sermaye zararlarını vergi matrahından indirebilir. Kurumlar vergisine tabi mükellefler sermayeden kaynaklı zararlarını sermaye kazançları oranında matrahtan indirim konusu yapabilirler ve en fazla 3 yıl öncesine ilişkin zararlarını indirim konusu yapabilirler. Amerika vergi kanunları uyarınca, hisse senedi opsiyonu ticaretine ilişkin olarak oluşan kazanç ve kayıplar, sermaye kazancı ya da zararı olarak vergilendirilmektedir. Opsiyon hakkı kullanılmadan vadenin sonuna gelinirse, opsiyon satılırsa ya da opsiyon hakkı kullanılırsa opsiyonu düzenleyen açısından ya kazanç ya da bir kayıp söz konusu olacaktır ki bu, sermaye kazancı olarak vergilendirilmektedir. Opsiyon işlemlerinde, ödenen aracılık komisyonları indirim konusu yapılabilmektedir.³³⁹

ABD’de finansal türev araçlardan alınan gelir vergisi türev araçların karakterine bağlıdır. Çoğu zaman ekonomik olarak türev araçların birbirlerine benzemesine rağmen vergilendirilmesi geliri elde edenin gerçek kişi ya da kurum olmasına göre ya da kar ya da zarar şeklinde işlemin sonuçlanmasına göre farklı sonuçlar doğurabilmektedir. ABD’de işlem gören türev araçlar; faiz oranı swapları, döviz swapı, menkul kıymet (equity) swapı, kredi temerrüdü swapı, opsiyonlar, forward sözleşmeler, futures ve varantlardır. ABD’de türev araçların türlerine bağlı olarak tevkifat tutarı farklı şekilde düzenlenmiştir. Esas kural kaynakta vergileme şeklinde yıllık ya da periyodik olarak elde edilen gelirler üzerinden %30 tevkifat oranı belirlenmiştir. Futures, forward sözleşmeler ve opsiyonlar üzerinden yapılan ödemeler kazanca hak kazanan kişinin ikametgâhına bağlı olarak değişiklik arz

³³⁸ Fethi HEPER&Filiz EKİNCİ; **ABD’de Türev Araçların Vergilendirilmesi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Yaklaşım Dergisi, Sayı 13, Haziran 2004, s.3.

³³⁹ Tolga AVŞAR; **a.g.e.**, s.59.

etmektedir. Diğer bir ifadeyle tam mükellef gerçek kişilerin elde ettikleri bu tür gelirler üzerinden %30 stopaj yapılırken dar mükellef olanlar vergi kapsamı dışında tutulmuştur. Diğer taraftan bu kazançlar üzerinden dolaylı herhangi bir vergi ya da Katma Değer Vergisi alınmamaktadır.³⁴⁰

ABD mevzuatı uygulamasında opsiyon ticareti yapanları kapsayan “Wash Sale Kuralı”³⁴¹ denilen bir uygulama mevcuttur. Mevcut durum şöyle özetlenebilir; bir yatırımcı 100 Amerikan Doları fiyattan bir menkul kıymet satın alsın ve konjontüre bağlı olarak menkul kıymetin fiyatı 70 Amerikan Doları düşmesi sonucu 30 Dolarlık bir zarar oluşur. Vergisel açıdan değer artış kazancında oluşan bu zararı indirim konusu yapabilmek için yatırımcı mevcut menkul kıymeti satma yoluna gidip aynı menkul kıymeti tekrar alıp gelir elde etmesi sonucu oluşan yeni değer artışı üzerinden tarh edilen vergiyi önceki zararlarla mahsup ederek vergiden kaçınma yoluna gider. Bu tür bir vergiden kaçınmayı engellemek adına getirilen bu kural, menkul kıymeti satış gününü müteakip 30 gün içinde aynı menkul kıymetin tekrardan alınması sonucunda önceki oluşan zararın mahsubunu engellemektedir. Bu tür bir düzenleme ile peçeleme yapılmasını engelleyerek devletin vergi kaybını minimize etmeye çalışılmaktadır.

2.2.1.2. Almanya

Anayasa, Almanya’nın federal özelliğine uygun olarak, Federal devletin ve eyaletlerin kendi alanlarına giren vergilerin tespiti ve toplanması için ayrı örgütler kurmalarını zorunlu tutmuştur. Bunun yanı sıra belediyeler de, geleneksel öz yönetim hakları uyarınca, kendilerine gelir getiren vergilerin toplanması için vergi dairelerini kurmuşlardır. Federal ve eyalet maliye örgütleri üç kademedен oluşmaktadır. Maliye Bakanlıkları en üst mali mercilerdir. Orta kademe mali merciler Yüksek Maliye

³⁴⁰ Ellen RONENBERG&Lee MOSKOWITZ; **Derivatives International Tax Handbook-United States-46**, KPMG, USA, 2009,s.1-9 <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/International%20handbook/United%20States.pdf> (çevrimiçi) 16.07.2011)

³⁴¹ Shefali GORADIA; **a.g.e.**, s.18.

Müdürlükleri (Oberfinanzdirektion) ve yerel mali merciiler de vergi daireleridir (Finanzamt).³⁴²

Aktiengesellschaft veya AG gibi anonim ve Gesellschaft mit beschraenkter HAFTUNG veya GmbH gibi limited şirketler aksi bir vergi anlaşması olmadığı sürece dünya çapındaki gelirleri için %15 kurumlar vergisine (Körperschaftsteuer) tabidir. Kurumlar vergisi (Körperschaftsteuer) tüzel kişilere ait gelir vergisidir ve 2012 yılı için oranı %15'tir.³⁴³ Sermaye şirketlerinin toplam vergi yükü yaklaşık yüzde 30'dur. Almanya'dan idare edilen veya merkezi Almanya'da bulunan tüzel kişiler, şahıs şirketleri ve malvarlıkları sınırsız olarak vergi mükellefidirler.³⁴⁴ Her ticari ve sanayi işletme, Almanya'da faaliyet gösterdiği sürece, ticari ve sanayi işletme vergisine (Gewerbesteuer) tabidir. Serbest meslek sahipleri ise bu vergiye tabi değildir. İşletmenin, adına faaliyet gösterdiği müteşebbis vergilendirilir. Şahıs şirketlerinde şeffaf olmayan bir vergilendirme söz konusudur; bir başka deyişle şahıs yerine şirket vergilendirilir. İşletme vergisi, gerçek kişilerde ve şahıs şirketlerinde gelir vergisine dâhil edilir. Vergiye tabi olmayan miktarlar nedeniyle küçük veya yeni kurulmuş işletmeler, ilk yıllarda ticari ve sanayi işletme vergisi ödemezler. Bazı nedenlerden, işletme vergisi belediyeden belediyeye önemli değişiklikler gösterebilir. Örneğin, Münih'teki işletme vergisi, Nordfriesland Eyaleti'ndeki küçük bir şehir olan Norderfriedrichskoog'dan 2,5 kere daha fazladır.³⁴⁵

“Einkommensteuer” olarak adlandırılan gelir vergisi mükellefleri gerçek kişilerdir. Gerçek kişilerin kurumlara katılma karşılığında elde ettikleri karpayları da gelir vergisine tabidir. Alınan karpayları üzerinden %25 oranında tevkifat yapılır. Faiz gelirleri ise gelir vergisine tabi olduğu halde vergi oranı %0 olarak

³⁴² İsmail CAN; **Almanya'da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri**, Maliye Dergisi, Sayı 145 (Ocak-Nisan 2004), s. 62.

³⁴³ Ernst&Young; **The 2012 Worldwide Corporate Tax Guide**, Ernst&Young Publications, 2012, s.411.

³⁴⁴ Deloitte; **International Tax France Highlights 2012**, http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2012/dtl_tax_highlight_2012_Germany.pdf (çevrimiçi) (08.08.2012)

³⁴⁵ Ernst&Young; **a.g.e.**, s.412.

uygulanmaktadır.³⁴⁶ Bu durum aynı zamanda, şahıs şirketleri bünyesinde elde edilen gelirler için de geçerlidir, çünkü bu şirketlerin ortakları şeffaf vergilendirme prensibi uyarınca vergi mükellefi sıfatı taşımaktadırlar. Şirket vergisi reformuna göre, şahıs şirketlerinin, kazançlarını şirkette bırakmaları veya biriktirmeleri halinde, bu şirkete gelecekte % 28,25 oranında vergilendirme hakkı tanımaktadır. Bu yolla kurumlar vergisinde yapılan indirimde paralel olarak, şahıs şirketleri bakımından da vergi indirimi sağlanmıştır. Evi veya mutat ikametgâhı Almanya’da bulunan kişiler tam vergi mükellefidirler. Evi veya mutat ikametgâhı Almanya dışında bulunan kişiler yurtiçinde elde edilen gelirlere yönelik olarak dar vergi mükellefidirler. Gelir vergisi yedi gelir türü üzerinden tahsil edilir.³⁴⁷

Almanya’da tanınmış kamu tüzel kişi statüsündeki bir dini birliğe üye olan bir kişi aynı zamanda, gelir vergisi ile bağlantılı olarak, kilise vergisine (Kirchensteuer) tabi tutulabilir. Buna ek olarak 1990 yılından beridir, Doğu Almanya ile birleşme nedeniyle, sadece Batı Almanya’da yaşayan gelir vergisi yükümlülerinden alınan dayanışma harcı (Solidaritätszuschlag) mevcuttur. Bu harcın yirmi yılı aşkın zamandır alınması birçok vergi yükümlüsü için adaletsiz olarak görülmektedir. Bunun yanında, gider olarak işletme giderleri, reklam harcamaları ve diğer yükümlülükler yıllık gelir vergisi beyannamesinde gösterilebilir. Maliye Bakanlığı, ön ödemeye ilişkin düzenleme yapmaya yetkilidir. Ücret vergisi ise işçinin gelir vergisidir. İşveren için önemi, işverenin bu vergiyi doğrudan vergi dairesine yatırmasının zorunlu olmasında yatar. Vergi yükümlüsü olan işçiye, mahsup edilebilecek vergi yüklerini, her yılın sonunda vergi dairesine bildirme ve böylece duruma göre vergi iadesi alma imkânı tanınmıştır.³⁴⁸

Almanya’da 2011 yılı için toplam vergi gelirleri içinde payı açısından OECD ortalaması %25 ve Almanya vergi ortalaması da %25’tir. Ancak KDV açısından OECD ortalaması %33 iken Almanya ortalaması %30’da kalmaktadır. Kurumlar

³⁴⁶ Ernst&Young; **a.g.e.**, s.411.

³⁴⁷ Christian RUMPF; **Alman Vergi Hukuku’nun Temelleri-Yabancı Yatırımların Vergisel Çerçevesi**, Türk-Alman Ekonomik İlişkiler Yıllığı, 2012,s. 64-66. (http://www.rumpf-rechtsanwaelte.de/tr/downloads/owc-artikel_rumpf_alman-vergi-hukukunun-temell.pdf (çevrimiçi) (08.08.2012)

³⁴⁸ Christian RUMPF; **a.g.e.**, s.67.

vergisi açısından OECD ortalaması %8 Almanya ortalaması %4'lerde kalırken servet vergileri için de OECD ortalaması %5 iken Almanya ortalaması %2'dir. Buna göre, tüketim üzerinden alınan vergi gelirlerinin artırılması gerekmektedir. Standart KDV oranı %19 geçmişte artmış olsa da, pek çok diğer Avrupa ülkelerine nazaran biraz daha düşük kalmaktadır. Servet vergileri için de Emlak Vergisi Reformları ile arsa ve binalar (Grundsteuer) üzerindeki vergi, vergi matrahı yeniden değerlendirilerek gerçek fiyatların yansıtıldığı vergi değerleri bulunmalıdır. Bu belediyelerin yetkileri dâhilinde olsa da, bu konu merkezi idare tarafından daha fazla gündeme getirilebilir.³⁴⁹

Almanya'da borsalar nezdinde yapılan ilk opsiyon ticareti 38 şirketin hisse senetlerine dayalı yazılan opsiyonlarla 1970'de başlamış olup³⁵⁰ gelişme seyrinde bir artış olmamakla birlikte 1990 yılında Alman Vadeli İşlemler Borsasının kuruluşu ile vadeli işlemlerin gelişimi hız kazanmıştır.³⁵¹ Alman piyasalarında hisse senedi opsiyonları, BUND futures sözleşmeleri,³⁵² DAX-30'a³⁵³ yazılı futures ve opsiyonları, organize olmamış piyasalarda faiz opsiyonları, döviz opsiyonları, faiz forward, döviz forward ve swap sözleşmeleri düzenlenmektedir.³⁵⁴

Türk Vergi kanunlarına benzer yönüyle, Alman Gelir Vergisi Kanunu uyarınca gelir vergisine tabi olmanın ilk şartı gerçek kişilerin gelir elde etmesidir. Elde edilen bu gelirin yine söz konusu kanunda belirtilen gelirin unsurları³⁵⁵ arasında sayılmış olması gerekmektedir birlikte şayet sayılan gelir unsurları arasında sayılmamış

³⁴⁹ OECD; **OECD Economic Surveys Germany**, Şubat 2012, s.10. (<http://www.oecd.org/eco/49616833.pdf> çevrimiçi 10.08.2012)

³⁵⁰ İsmail KIRCA; **Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri**, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000, s.25.

³⁵¹ Rosemarie PORTNER; **Tax Aspects of Derivative Financial Instruments**, International Fiscal Association Cannes Congress, CAHIERS de droit fiscal International Volume LXXXb,1995,s.229.

³⁵² Almanya Cumhuriyeti Devletinin çıkardığı orta ve kısa vadeli tahviller üzerine dayalı futureslar, uzun ve orta vadeli BUND futures olarak adlandırılır. (Rosemarie PORTNER; **a.g.e.**,s.229).

³⁵³ DAX-30; 30 ana hisse senedine sahip Alman borsa endeksi. (Rosemarie PORTNER; **a.g.e.**,s.230.)

³⁵⁴ Rosemarie PORTNER; **a.g.e.**,s.230.

³⁵⁵ Alman Gelir Vergisi Kanuna göre Gelir Vergisi konusu kapsamına giren kazanç unsurları şunlardır: ticari kazançlar, zirai kazançlar, serbest meslek kazançları, ücretler, menkul sermaye iratları (sermaye varlıklarından elde edilen kazançlar), gayri menkul sermaye iratları (kira gelirleri) ve diğer kazançlar (Örn: spekülâtif işlemlerden elde edilen kazançlar) olarak sınıflandırılmıştır. (Filiz EKİNCİ; **Türev Ürünler ve Almanya'da Bireysel Yatırımcıların Türev Ürünlerden Elde Ettikleri Kazançların Vergilendirilmesi**, s.7., www.sbe.dumlupınar.edu.tr/8/277.pdf (çevrimiçi) (11.07.2011))

ise gelir vergisine tabi olmayacaktır. Alman Gelir Vergisi Kanunu uyarınca, fiyat farklılıkları üzerine yapılan işlemlerden elde edilen gelir, Alman Gelir Vergisi Kanunu'nun konusuna girmediğinden vergilendirilmemektedir. 01.01.1999 tarihinden önce gerçek kişilerin bir kısım futures sözleşmelerde olduğu gibi fiziki teslimin olmadığı türev araçlardan dolayı elde edilen gelirler verginin konusuna girmediğinden vergi kapsamı dışındaydı. Alman vergi mevzuatı uyarınca, üzerine yazılan varlıkların teslimi mümkün olmayan sözleşmeler vergiye tabi değildi. Ancak 1999 yılında yapılan değişiklik ile bunların çeşitli esaslarda vergilendirilmesi amaçlanmıştır.³⁵⁶

Bu düzenleme uyarınca, 01.01.1999 tarihinden itibaren bir kısım türev araç sözleşmelerinden elde edilen gelirin vergiye tabi olması sağlanmıştır. Buna göre, fiziki teslimle sonuçlanıp sonuçlanmamasının vergilendirme açısından bir önemi kalmamakta ve tüm türev araçlar verginin konusuna dâhil edilmiştir. Söz konusu düzenleme uyarınca da, vergi yükümlülüğünün bu işlemler sonucunda bir hakkın kazanılması ve sona ermesi ile ilgili bu iki faaliyet arasındaki sürenin bir yıldan daha uzun olmamasıdır. Türev araçların vergilendirilmesi için, kazancın 31.12.1998 tarihinden sonra edinilmiş olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle söz konusu sözleşmenin bu tarihten önce düzenlenmesinin vergi dışında kalıp kalmama açısından bir önemi bulunmamakta ancak sözleşme vade tarihinin bu tarihten önce son bulmuş esasına bağlanmıştır.³⁵⁷

Bir müteşebbisin, ücret karşılığı Almanya'da yaptığı her teslimat veya verdiği her hizmet, katma değer vergisine (Mehrwertsteuer veya Umsatzsteuer) tabidir. Müteşebbis ödemek durumunda olduğu katma değer vergisini ön vergi olarak kendine ait asıl vergi borcundan indirebilir. Bu izni vermeye yetkili olan kurum Vergi Dairesi'dir. Genel vergi oranı şu an itibarıyla %19'dur. İndirimli vergi oranları; gıda maddeleri, kitap ve dergiler ile bilim ve sanat ürünleri ve hizmetleri için %7'dir. Fiziki teslim gereken sözleşmelerde ise, kısa pozisyon sahibi,

³⁵⁶ Filiz EKİNCİ; **a.g.m.**, s.8.

³⁵⁷ Robert L. McDONALD; **Cross-Border Investing With Tax Arbitrage; The Case of German Dividend Tax Credits**, The Review of Financial Studies Fall, Vol.14, No;3, 2001, s.617.

sözleşmeye konu varlığa sözleşmenin düzenlenme tarihinden itibaren geriye doğru 1 yıl öncesinde sahip ise verginin konusuna girecektir. Aksi durumda muafiyet hükümleri uygulanacaktır. Ancak fiziki teslim gereken ürünlerde sözleşmeye konu varlığın, sözleşmenin düzenlenmesinden sonra alacak teslim alacak ise süre şartı uygulanmadan tamamen vergi kapsamına girecekken uzun pozisyon sahibi yani alıcı olan taraf sözleşmede belirlenen vadede teslim aldığı ürünü en az 1 yıl elde tutar sonra elden çıkarırsa, elde edilen kazançta muafiyet hükümleri uygulanırken, 1 yıllık süreyi beklemezsizin elden çıkarırsa fiziki ürünün satışından dolayı sağlanan kazançta da ayrıca gelir vergisi tarhiyatı yapılacaktır. Söz konusu hükümler tüm türev araç sözleşmelerine teşmil edilmiştir.³⁵⁸

Almanya’da Kurumlar Vergisi ile sermaye şirketlerinin 1891 tarihli Prusya gelir vergisi kapsamına alınmasıyla kurumların vergilendirilmesine başlanmıştır. Prusya’daki bu vergileme şeklini diğer Alman devletleri de benimseyerek, ilk olarak 1921 yılında tüzel kişileri kapsayan "das erste Körperschaftsteuer-Gesetz vom" adıyla kurumlar vergisi anlamında ayrı bir vergi uygulamaya başlanmıştır. Daha sonra bu kanun 1925 yılında kurumlar vergisi kanunu haline dönüştürülmüş ve 1934 ile 1954 de önemli değişiklikler yapılmıştır.³⁵⁹

Alman Kurumlar Vergisinin konusu, Gelir Vergisinde olduğu gibi gelirin elde edilmesidir. Vergileme açısından gelirin tanımlanması, genellikle Gelir Vergisi Kanunları içinde yapılır. Tanımlanan bu gelir, bir gerçek kişi tarafından elde edilirse gelir vergisine tabidir. Alman Kurumlar Vergisi’nin konusu, Gelir Vergisi Kanunu’nun konusuna giren kazanç ve iratlardan oluşur. Alman Kurumlar Vergisi mükellefleri ise, sermaye şirketleri, kooperatif şirketler, karşılıklı olmak üzere sigorta birlikleri, diğer özel hukuk tüzel kişileri, hukuki ehliyeti bulunmayan dernek, vakıf, belirli bir amaca tahsis edilmiş sair sermaye toplulukları, kamu hukuku iktisadi işletmeleri, kamu hukuku tüzel kişileri ve iş ortaklıklarıdır. Esas itibarıyla beyana dayanan almak kurumlar vergisi, mükelleflerinin türev araç sözleşmelerinden elde

³⁵⁸ Filiz EKİNCİ; **a.g.e.**, s.1-7.

³⁵⁹ Özkan ATILA; **Avrupa Birliği’nde Kurumların Vergilendirilmesi ve Türkiye**, Vergi Dünyası, Sayı 336, Ağustos 2009, s.24.

edilen geliri kurum nezdinde gerçekleştirildiği için kurumlar vergisinin konusuna dahil etmiştir.³⁶⁰

Almanya’da vanilya³⁶¹ türev işlemleri olarak adlandırılan türev araçlardan elde edilen gelir stopaja tabi değildir. 2008 yılında kanunlaşan 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmek üzere yasalaşan “Vergi Reformu Sözleşmesi”ne bağlı olarak fiziki teslim gerekmeyen sözleşmelerden %25 ve bu oran üzerinden %5.5 bir ek oran ile toplamda %26.357 tevkifat uygulanmaktadır. Katma Değer Vergisi açısından ise, bu araçların ihracında niteliğine göre ya KDV alınmamaktadır ya da KDV’den muaftırlar. Dolayısıyla faiz oranına, nakit ödemeli yani fiziki teslim gerekmeyen sözleşmelere, menkul kıymetlere ya da endekslere dayalı sözleşmeler KDV’den muaftırlar. Döviz dayalı sözleşmelerden de KDV alınmamaktadır. Fiziksel teslim gereken türev araç sözleşmelerinden %19 KDV yükümlülüğü vardır. Damga vergisi ve intikal vergisi ise bu tür sözleşmeleri kapsam dışında tutmuştur.³⁶²

30 Mart 2012 tarihinde Alman Maliye Bakanı’nın yaptığı açıklama uyarınca; G-20 tarafından kararlar doğrultusunda, tezgahüstü türev piyasaların düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Türev araçları daha geniş kitlelere yaymak Alman finans yapısı için gelişmeyi hızlandıracaktır. Bu amaçla, Alman Hükümeti bir AB düzenlemesi için bir Komisyon önerisi üzerine Şubat 2012’de siyasi uzlaşmaya varmıştır. Avrupa Komisyonu Finansal Araçlar Yönergesi (MiFID) Piyasaları kapsamlı bir revizyon önerdi. Bu değişiklikler standartlaştırılmış tezgahüstü türev araçların organize olmuş mekânlarda yüksek işlem hacmine sahip ticari ve emtia türev piyasaları için özel kurallar getirmiştir. Türev piyasalarda şeffaflık kuralları ve

³⁶⁰ Selahattin TUNCER&Melis GÜNEY; **Alman Kurumlar Vergisi**, Vergi Dünyası, Sayı 267, Kasım 2003, s.4-9.

³⁶¹ Sade türevler de denilen vanilla türevler, basit türev işlemleri için kullanılan bir terimdir. (Selahattin TUNCER&Melis GÜNEY; **a.g.m.**, s.6)

³⁶² Hans-Jürgen FEYERABEND; **Derivatives International Tax Handbook 13- x Germany**, KPMG, Germany, 2009, s.7-9

yeni yatırım danışmanlığı gereksinimlerini giderecek bilgiye kolay ulaşma gibi unsurlar da sayılabilir.³⁶³

2.2.1.3. Avustralya

Avustralya hükümeti üç farklı düzeyde vergi uygular. Bunlar Federal, Eyalet ve Yerel Yönetimler tarafından uygulanır. Federal hükümet yalnızca bireyler ve şirketlerden alınan gelir vergisini uygular. Avustralya'da tam mükellef şirketlerin gelirleri üzerinden %30 oranında bir gelir vergisi tahakkuk ettirilir. Dar mükellefler de elde ettikleri gelir üzerinden %30 oranında ve sadece ülke içinde elde ettiği gelirler üzerinden vergiye tabi tutulur.³⁶⁴ 2011-2012 vergi yılı için, yerleşik kurumlara %30 oranında vergiye tabidir. Söz konusu oran, herhangi bir antlaşma ile korumaya tabi değilse, dar mükellef kurumların gelirleri de aynı oranda benzer vergiye tabidir.³⁶⁵ Bununla birlikte, bir işyeri vasıtasıyla Avustralya'da faaliyet gösteren bir mükellef kurum kira, faiz, isim hakkı ve temettüler gibi Avustralya kaynaklı pasif gelirlere de tabi ise yine vergiye tabi olacaktır. Avustralya'da karpayı dağıtımında %30 tevkifat yapılırken faizden dolayı elde edilen gelirlere ise %10 gelir vergisi tevkifatı uygulanır. Ancak, Avustralya'nın vergi anlaşmaları düşük stopaj oranları ve belirlenen temettü, faiz ve royalti ödemeleri için bazı stopaj muafiyeti sağlar. Yönetilen fonlar için stopaj oranı yatırımcının ikamet ettiği ülkeye bağlı olarak, %30 veya %22,5 oranında uygulanabilmektedir.³⁶⁶

Çifte vergilemeden kaçınmak amacıyla birçok ülkeyle çifte vergilemeyi önleme anlaşması yapılmıştır. Avustralya çifte vergilendirme ve vergi kaçırma önlemek ve kendi vergi yasaları uygulayarak Avustralya ve diğer uluslararası vergi otoriteleri arasında işbirliğini geliştirmek üzere bir dizi ülke ile ikili vergi anlaşmalarına gitmiştir. Bu anlaşmalar aynı zamanda “Çifte Vergi Anlaşmaları” ya

³⁶³ http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Topics/Europe/Articles/Stabilising_the_euro/european-financial-market-regulation.html (çevrimiçi) (08.08.2012)

³⁶⁴ www.ato.gov.au (çevrimiçi) (11.08.2012)

³⁶⁵ Ernst&Young; **a.g.e.**, s.70.

³⁶⁶ Deloitte; **Taxation and Investment in Australia 2011**, A Publication of Deloitte Touche Tohmatsu Limited, 2011,s.8-13.(http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2011/dttl_tax_guide_2011_Australia.pdf) (çevrimiçi) (11.08.2012)

da “Çifte Vergilendirmeyi Önleyen Kongreler” olarak adlandırılır.³⁶⁷ Gerçek kişilerin elde ettikleri gelirler ise artan oranlı tarife³⁶⁸ tabi tutulur.

Avustralya'nın vergi/GSYİH oranı uluslararası standartlara göre düşüktür. 2010 yılı karşılaştırılabilir uluslararası veriler mevcut olduğu en son yıl içinde, Avustralya OECD ülkeleri içinde en düşük yere sahiptir. 2010 yılında, Avustralya vergi/GSYİH oranı yüzde 25,9 iken, yüzde 33,8 olan OECD ortalamasının oldukça altındadır.³⁶⁹ Birkaç ayırt edici özellikleri olmasına rağmen Avustralya vergi yapısı, OECD ülkelerinin çoğuna oldukça benzer bir yapı gösterir. Birçok ülke gibi, Avustralya gelirler üzerinden tarh edilen gelir vergisi kendi vergi gelirleri içinde oldukça yüksek bir paya sahiptir. 2010 yılında %61,2 ile 62,2 olan OECD ortalamasına yakındır. Doğrudan vergilendirme konusunda Avustralya'dan daha yüksek bir güvene sahip OECD ülkeleri Japonya %70,6 ve İsviçre %71,0 ile ülkeleridir.³⁷⁰

Avustralya'da 2012 yılında uygulanmakta olan vergi oranları şu şekildedir. Tam ve dar mükellefler için Kurumlar Vergisi %30, sermaye kazançları vergisi³⁷¹ %30, dağıtılmamış kar paylarından %0, dağıtılmış kar paylarından %30, faiz gelirlerinden %10, know-how ve patentlerden elde edilen royaltilerden %30 oranında

³⁶⁷ www.austrade.gov.au (çevrimiçi) (11.08.2012)

³⁶⁸

2011 yılı gelirlerine uygulanmak üzere	
0-6.000 \$ arası için	0%
6.000\$-37.000 \$ arası için	15%
37.001\$-80.000 \$ arası için	30%
80.001\$-180.000 \$ arası için	37%
180.001 ve fazlası için	45%

(www.austrade.gov.au (çevrimiçi) (11.08.2012)

³⁶⁹ **Pocket Guide to The Australian Taxation System 2011-12, Şubat 2012,** s.3.<http://www.treasury.gov.au/PublicationsAndMedia/Publications/2012/Pocket-Guide-to-the-Australian-Tax-System/html> (çevrimiçi) (11.08.2012)

³⁷⁰ <http://www.oecd.org/australia/taxinformationexchangeagreementstieas.htm> (çevrimiçi) (11.08.2012)

³⁷¹ Sermaye kazancı vergisi, sermaye kazancı üzerinden ödenilen vergidir. Bu gelir vergisinden ayrı bir vergidir. Gelir vergisinin bir parçası değildir. Emlak, hisse senetleri veya yönetilen fon yatırımları gibi varlıkları satışından elde edilen gelirlere uygulanır.

(<http://www.ato.gov.au/corporate/content.aspx?doc=/content/00171178.htm&mnu=44818&mfp=001/004>) (çevrimiçi) (11.08.2012)

vergi alınmaktadır.³⁷² Avustralya'da genellikle bir türev araç sözleşme adı altında yerleşik birinin yerleşik olmayan birine yaptığı swap ödemeleri stopaja tabi değildir. Ödenen faiz miktarına bakılmaksızın tamamı vergiden indirilebilir. Bu durum diğer türev araç sözleşmelerine de uygulanır. Avustralya, 2000 yılında vergi sistemine giren “Mal ve Hizmetler Vergisi (GST- Australian Goods and Services Tax)” adı altında ve KDV’ye benzeyen bir girdi vergisi (Input Tax) almaktadır.³⁷³ Bu tarz bir vergi, finansal araçların elden çıkarılması ya da kazanımı durumunda alınmaktadır. GST mevzuatı, türev araçları; swap, opsiyon, forward ve futures sözleşmeler olarak tanımlamaktadır. Yapılan bu tarz işlemler KDV (GST) kapsamı dışındadır. Damga vergisi ve intikal vergisi ise bu tür sözleşmeleri kapsam dışında tutmuştur.³⁷⁴

2.2.1.4. Fransa

Fransa’da gelir üzerinden; kurumlar vergisi, kişisel gelir vergisi, sosyal harçlar ve ücretler üzerinden olmak üzere 4 ayrı şekilde alınır.³⁷⁵ Kurumlar vergisi oranı %33,33 olarak uygulanmaktadır.³⁷⁶ Fransız şirketlerinin vergilendirilmesi bir ulusal sınır esasına dayanmaktadır. Fransa dışında bir ticari veya ticari faaliyette bulunan Fransız şirketleri genellikle Fransa’da vergilendirilmez. Ancak, Fransa’da faaliyette bulunan yabancı şirketler Fransız Vergi Kanunu Madde 209/B uyarınca dar mükellefiyet esasında sadece Fransa sınırları içinde elde ettiği geliri vergilendirir. Fransa’da yerleşik kuruluş ya da Fransa’da kurulmasa da Fransa’da faaliyet gösteren şirketler kurumlar vergisi açısından eşit muameleye tabi tutulmaktadırlar. İlave olarak, yabancı gelir ülkelerde kurulu şirketlerin Fransa’daki şubeleri “*şube vergisi / branch tax*” adı altında % 30 oranında bir stopaja tabidirler. Bu stopaj kâr transfer edilsin ya da edilmesin ödenmek zorundadır, ancak ikili anlaşmalar ya da belirli özel koşulların yerine getirilmesiyle azaltılabilir ya da ortadan kalkabilir.³⁷⁷ Şirketlerin kâr dağıtımı sırasında elde edilen temettü geliri de kurumlar vergisine tabidir. Ancak

³⁷² Ernst&Young; **a.g.e.**, s.69.

³⁷³ www.austrade.gov.au (çevrimiçi) (11.08.2012)

³⁷⁴ Jenny CLARKE, KPMG; **Derivatives International Tax Handbook 02-Australia**, KPMG, 2009, s.3-4

³⁷⁵ Public Finances General Directorate Tax Policy Directorate; **The French Tax System**, Public Finances General Directorate Tax Policy Directorate Publications, Fransa, Temmuz 2011, s.9. (http://www.impots.gouv.fr/portal/deploiement/p1/fichedescriptive_1006/fichedescriptive_1006.pdf) (Çevrimiçi) (09.08.2012)

³⁷⁶ Ernst&Young; **a.g.e.**, s.369.

³⁷⁷ Ernst&Young; **a.g.e.**, s.370& Public Finances General Directorate Tax Policy Directorate; **a.g.e.**, s.11.

mükellef Fransa'da yerleşik kişi ya da kurum ise, sağlanan bir vergi iadesi (avoir fiscal) sistemiyle ödenen vergi temettü gelirinin dörtte birine düşmektedir. Fransa'da yerleşik olmayanlar da bazı vergi anlaşmalarıyla vergi iadesinden yararlanabilmektedirler.³⁷⁸

Fransa'da vergi oranları % 0 ila % 53.25 arasında değişmektedir. Artan oranlı bir kişisel gelir vergisi tarifesi uygulanmaktadır. Fransa'da 1 Nisan 2000 tarihinden itibaren % 19,6 oranında genel bir KDV oranı Fransa'da tüketilen ya da kullanılan tüm mal ve hizmetlere uygulanmaktadır. İhracat KDV'den muaf tutulurken basın, yayın ve ilaçta % 2,1 ve su, gıda, zirai ürünler, yolcu ücretleri, otel, kitap, diğer tıbbi malzemeler üzerinden % 5,5 oranında KDV alınır.³⁷⁹

Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin, Fransa'nın 2012 Ağustos ayından itibaren % 0,1 oranında mali işlem vergisi uygulayacağını ilan etmesinden sonra, Hükümet 08.02.2012 tarihinde taslak öneri üzerinde görüşmelere başlamıştır. Mali işlemler vergisinin, Fransız hazinesine yıllık olarak 1,1 milyar Euro gelir sağlayacağı beklenmektedir. Fransa'nın tek taraflı olarak mali işlemler vergisi uygulama kararı; 27 AB üyesi ülkenin, bu verginin AB çapında bir vergi olarak kabul edilmesi önerisi üzerinde oybirliği sağlayamamalarının sonucudur. 2011 Eylül ayında, Avrupa Komisyonu, en azından bir tarafın AB'de bulunduğu finansal kuruluşlar arasındaki tüm finansal araç işlemleri üzerinden vergi tarh edilmesini önermiştir. Komisyon önerisine uygun olarak, 2014 yılından itibaren, hisse senetleri ve bonoların el değiştirmesi % 0,1 oranı ile türev araç sözleşmeleri % 0,01 oranından vergilendirilecektir. Uzun vadeli kredi borcu takas sözleşmesi, satışlar veya piyasa düzenleyici faaliyetler kapsamında satın alımlar hariç, Fransa'da vergilendirilebilir şirket tarafından, devletin borcunu ödeyememesi risklerinin alındığı kredi borcu takas sözleşmeleridir ve bunlara mali işlem vergisi uygulanabilir. Vergi, kredi takas sözleşmesinin türev araç tutarı üzerinden % 0,1 oranında uygulanacaktır ve sözleşme

³⁷⁸ <http://www.impots.gouv.fr> (çevrimiçi) (09.08.2012.)

³⁷⁹ Deloitte; **International Tax France Highlights 2012**, http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2012/dttl_tax_highlight_2012_France.pdf (çevrimiçi) (09.08.2012)

yürürlüğe girdiği zaman vadesi dolacak ve KDV beyannamesi doldurulduğu anda Fransız hazinesine ödenecektir.³⁸⁰

Türev araç sözleşmeleri Fransa’da “Fransız Code General Des Impots”un 38’inci Maddesinde hüküm altına alınmıştır. Anılan maddeye istinaden türev araçlar iki ayrı piyasada işlem görmelerine göre iki ayrı grupta hüküm altına alınmıştır. Buna göre anılan yasada; türev araçlar organize ve organize olmayan piyasada işlem gören sözleşmeler şeklinde düzenlenmiştir. 38’inci maddeye göre organize olmayan piyasalarda işlem gören türev araçlar; faiz oranı swap sözleşmeleri, faiz forward sözleşmeleri, opsiyona dayalı ürünler ve forward sözleşmeleri şeklinde hüküm altına alınırken, organize piyasalarda işlem gördüğü kabul edilen ürünler ise MATIF (Marché à Terme International de France- Fransa Vadeli İşlemler Borsası) ve MONEP’te (French Options Market-Fransa Opsiyon Piyasası) işlem gören opsiyonlar, anlaşmalar ve döviz swapları dahil döviz işlemleridir.³⁸¹ Fransa’da türev araçlara dayalı ulusal sınırlar içine yapılan ödemeler tevkifata tabi değildir. Fransız vergi mevzuatına göre türev araç sözleşmeleri genel olarak KDV kapsamı dışındadır. Ancak fiziksel teslim bulunması halinde KDV’ye tabi tutulmaktadır. Öte taraftan, fiziksel teslimin bulunduğu durumlarda türev araç sözleşmeleri intikal vergisine tabi olmakla birlikte kanunda sayılan muafiyet ve istisna hükümleri de mevcuttur.³⁸²

2.2.1.5. İngiltere

İngiltere’de bireyler gelir vergisinden ve sermaye gelirlerinden ötürü vergiye tabidir. Doğrudan vergiler ile ilgili yasal düzenleme 1998 Sayılı Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunu’dur. İngiltere’de gelir vergisi yıllık esasa dayanan bir vergidir ve her yıl parlamento tarafından temmuz ayının sonunda Finansman Kanunu ile yeniden yürürlüğe konur. Yıllık bütçe meclise genelde mart ayı içinde sunulur. Bütçe Kanununun içinde Finansman Kanunu da vardır. Gelir vergisinde vergilendirme

³⁸⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Fransız Hükümeti Mali İşlemler Vergisi Teklifini Tartışıyor**, GİB Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Süreli Yayınları, Vergilendirme Bülteni, Ankara, 2012/2, s.5.

³⁸¹Steven D. CONLON&M.Vincent AQUILINO; **Principles of Financial Derivatives U.S.&International Taxation**, Warren Gorham & Lamont, USA, 2004, s.28

³⁸²Yves ROBERT&Xavier STOCLET, **Derivatives International Tax Handbook 12-France**, KPMG, 2009, s.2-4

dönemi 6 Nisan-5 Nisan'ı kapsayan dönemdir. Gelir vergisi bireylerin ve vakıfların gelirleri üzerinden alınır. Çoğu kurum elde etmiş oldukları gelir ve sahip oldukları servet üzerinden kurumlar vergisi öder. Kurumlar vergisinde vergilendirme dönemi 1 Nisan ile 31 Mart arasındaki dönemdir. İngiltere'de gelir vergisi, gelir kaynaklarını kategorize eden çeşitli sepetlerden oluşur. Bunlar İngiltere'de bulunan gayrimenkullerden elde edilen kira ve diğer gelirler, diğer sermaye gelirleri (faizler dâhil) ve ticari kazanç, ücretler ve emekli maaşları ve İngiltere'de yerleşik olan şirketler tarafından yapılan dağıtımlardan oluşur.³⁸³ İngiltere'de kurumlar vergisinden %26, gerçek kişilerin aldığı karpaylarından %0, faiz oranlarından ise %20 tevkifat yapılmaktadır.³⁸⁴

İngiltere'de gelir vergisi müterakki bir yapıya sahiptir. Bu tarifiede en düşük oran % 10, esas oran % 22 ve en yüksek oran ise % 40'dır. İngiltere'deki gelir vergisi uygulaması, ülkemizde ki uygulamaya benzer bir yapı gösteren "asgari geçim indirimi" uygulamasını kullanmaktadır. Katma değer vergisinde genel olarak tek ve standart bir oran uygulanmaktadır. Bu oran %17,5 olmasına karşın bazı mal ve hizmet grupları için farklı oranlar uygulanmaktadır. Ayrıca İngiltere'de finans ve sigortacılık tamamen KDV dışında tutulmuştur.³⁸⁵

Finansal işlemlerden alınan vergilerden kullanımı en geniş olan ülkelerden biri İngiltere'dir. İngiltere'de finansal işlemler üzerinden damga vergisi alınarak vergileme yapılmaktadır. Bu uygulama, İngiltere'de yerleşik firmaların hisse senetlerinin değişimi ya da satışı karşılığında düzenlenen belge ve dokümanlardan alınan vergi (Stamp Duty) ile elektronik hisse senedi satış sistemi üzerinden yapılan işlemlerden tahsil edilen vergiyi (Stamp Duty Reserve Tax) kapsamaktadır. Söz konusu bu vergi tam-dar kurum-gerçek kişi ayrımı yapılmadan tüm işlemler üzerinden alınmaktadır. Sonuç itibariyle yabancılar da yerleşikler gibi aynı şekil ve

³⁸³ Ersin NAZALI; **İngiltere Gelir Vergisi Sisteminde Faiz ve Kar Paylarının Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 326, Ekim 2008, s.67.

³⁸⁴ Ernst&Young; **a.g.e.**, s.1233.

³⁸⁵ Deloitte; **Taxation and Investment in United Kingdom 2011**, A Publication of Deloitte Touche Tohmatsu Limited, 2011, s.8-13. (http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2011/dttl_tax_guide_2011_United%20Kingdom.pdf) (çevrimiçi) (06.08.2012)

oranda vergiye tabi tutulmaktadırlar. Damga vergisi oranı %0,05 oranında uygulanmaktadır. Ancak vergi potansiyeli ve tabanın genişliği nedeniyle yüksek bazda gelir alınmaktadır.³⁸⁶ Damga vergisinin toplam vergi geliri içindeki payı 2001 ve 2002 döneminde tüm dünyada görülen finansal kriz dönemi hariç olmak üzere tüm yıllar artış göstermiştir.³⁸⁷

Bankacılık sektörünün gerçekleştirdiği türev işlemlerin işlem büyüklüğü 2012 yılının ilk çeyreğinde de artmaya devam etmektedir. Türev işlemler 2011 yılsonuna göre %9,9 büyüme göstermiştir. Türev işlemlerin işlem türü ve konusu açısından kompozisyonu incelendiğinde genellikle işlem türü olarak swap işlemlerinin ve işlem konusu olarak döviz ve faiz işlemlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Döviz ve faiz swaplarının işlem büyüklüğü toplam işlem büyüklüğünün %63,2'sini oluşturmaktadır. Döviz üzerine gerçekleştirilen opsiyon ve forward işlemleri diğer önemli işlemlerdir. Söz konusu işlemlerin toplam işlem büyüklüğü içindeki payı da %29,3'e ulaşmaktadır. Türev işlemlerin yoğunlaşma riski incelendiğinde özellikle 2007 yılından beri türev işlemlerin, özellikle swap işlemlerinin, büyük kısmının İngiltere'de yerleşik bankalar ile yapılması dikkat çekmektedir. Türev işlemlerin kullanımındaki artışa bağlı olarak İngiltere'de yerleşik bankalar ile yapılan işlemlerin payında da artış devam etmektedir. Özellikle, bu tür işlemlerin 2007 yılında %49,3 olan payı, Mart 2012 döneminde %61,7'ye yükselmiştir. Mart 2012 döneminde İngiltere'de yerleşik bankalar ile yapılan işlemlerin toplam yurtdışı türev işlemler içerisindeki payı da %67 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun özellikle Türk Bankacılık sektörünün ülke riskine maruz bıraktığı ve İngiltere piyasasında gerçekleşebilecek şokların ülkemize bulaşıcılık riskini arttırabileceği düşünülmektedir. Bankaların bu tür işlemlerini diğer ülkelerde yerleşik bankalara kaydırarak risk yoğunlaşmasını azaltmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Opsiyon işlemlerin tamamının tezgahüstü nitelikte olduğu varsayılırsa, tezgah üstü

³⁸⁶ Thornton MATHESON; **Taxing Financial Transactions: Issues and Evidence**, WP/11/54, IMF, 2011, s.36. (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1154.pdf> (çevrim içi) (12.08.2012)

³⁸⁷ Avrupa Komisyonu; **Commission Staff Working Paper: Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Council Directive on a common system of financial transaction tax and amending Directive 2008/7/EC**, Brussels, 2011.. (http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/other_taxes/financial_sector/impact_assessment.zip (çevrimiçi) (12.08.2012)

nitelikteki türev işlemlerin toplam türev işlemler içerisindeki payının % 99,3 olduğu görülmektedir. Organize piyasaların sağladığı takas ve ödeme mekanizmaları ve teminatlandırma uygulamaları sebebiyle tezgahüstü piyasalara göre çok daha düşük karşı taraf riski içermektedirler. Ayrıca, tezgahüstü piyasalar sistemik tehdit doğurabilecek bağlantılılık riskini artırmaktadırlar. Bu çerçevede, bankaların tezgahüstü nitelikteki işlemlerini organize piyasalara kaydırmalarının karşı taraf ve bağlantılılık risklerinin azaltılması için faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, tezgahüstü türev piyasalarının daha sıkı düzenlenmesi ve bu piyasaların organize piyasalar gibi ortak takas mekanizmaları ile desteklenmesi önem arz etmektedir.³⁸⁸

Türev araçlardan elde edilen gelirler vergi kapsamı dışında tutulmuştur. Türev araçlardan elde edilen gelirlerin vergiden muaf tutulmasının bir eksiklik olduğu, bu durumun yatırımcıları vergi kapsamı dışında kalan türev işlemlere yönlterek piyasada bir sapma yaratabileceği ifade edilmektedir. Bahse konu verginin sadece borsada işlem gören hisse senedi takasları üzerinden alınması, borsa dışı işlemlerin vergiden muaf tutulması da diğer bir eleştiri konusunu oluşturmaktadır. Şu günlerde İngiltere'deki damga vergisi uygulamasının kapsamının türev işlemleri de içerecek şekilde genişletilerek AB geneline yaygınlaştırılması tartışmaları yoğun bir şekilde devam etmektedir.³⁸⁹ Özellikle İngiltere hükümeti opsiyonlarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. İngiltere'de opsiyon primleri, opsiyon alıcısı tarafından vade tarihine kadar aktifleştirilmekte, opsiyon satıcısı tarafından ise pasifte yükümlülük olarak izlenmektedir.³⁹⁰ Diğer bir ifadeyle, İngiltere'de opsiyon primleri sözleşmenin başlangıcında değil vadesinde veya elden çıkarılma tarihinde gider ve gelir olarak dikkate alınmaktadır. Öte yandan organize olmuş piyasalarda işlem gören opsiyon sözleşmeleri, borsa rayıcı ile değerlemeye tabi tutulmaktadır.³⁹¹

³⁸⁸ BDDK; **Finansal Piyasalar Raporu**, BDDK Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını, Sayı 25, Mart 2012, s.49. (http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/10956fpr_mart_2012.pdf) (çevrimiçi) (07.08.2012)

³⁸⁹ Begüm GÜLER&Esra KELEŞ&Özgür UÇAR; **a.g.e.**, s.26.

³⁹⁰ David SOUTHERN& PricewaterhouseCoopers Treasury Tax Team; **Taxation of Loan Relationships and Derivative Contracts**, Tottel Publishing, 8. Baskı, 2007, s.444.

³⁹¹ Akın TAVUZ; **Opsiyon Primleri Hangi Dönemde Gelir ve Gider Yazılmalıdır?**, Vergi Dünyası, Sayı 364, Aralık 2011, s.13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜREV ARAÇLARIN TÜRK VERGİ MEVZUATI ÇERÇEVESİNDE VERGİLENDİRİLMESİ

3.1. GENEL OLARAK

“Hukuk” kavramı, etimolojik kökeni bakımından dilimize Arapça’dan geçmiş olan “hakk” sözcüğünün çoğulu³⁹² olsa da dilimize yerleşmiş anlamı ile “hukuk” objektif düzeni, “hak”³⁹³ ise bir kimsenin bu düzen tarafından korunan menfaatini ifade etmektedir.³⁹⁴ Bu durumun sakıncalarını gidermek amacıyla “hukuk” kavramını doğru ifade etmek için Fransa halkı “droit objectif”, Almanya halkı “objektives Recht” ifadesini, “hakk” kavramını ifade etmek içinse Fransa halkı “droit subjectif” Almanya halkı “subjektives Recht” ifadesini kullanmaktadır. Buna karşılık İngilizce’de hak kavramı “right” sözcüğü ile hukuk kavramı ise “law” sözcüğü ile karşılanmaktadır.³⁹⁵ Türkçe’de ise İngilizce’de olduğu gibi hukuku ve hakkı ifade eden iki ayrı sözcük bulunduğu için, “objektif hukuk” ve “sübjektif hukuk” ifadelerinin kullanılmasına ihtiyaç yoktur.³⁹⁶ Buna göre zaman içinde oluşan sosyal bir olgu³⁹⁷ ve kurallar manzumesi³⁹⁸ olan hukuk; toplum halinde yaşayan insanların toplum ve kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen ve kendilerine uyulması devletin zorlayıcı gücü ile güvence altına alınan³⁹⁹ insan haklarını sağlamak amacıyla oluşturulan genel, soyut ve devamlı kurallar bütünüdür.⁴⁰⁰ Hukuk kavramı, tarafların eşit durumda olduğu “Özel Hukuk”⁴⁰¹ ve devletin egemenlik gücünden kaynaklı

³⁹² İsmail PARLATIR; **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006, s. 557.

³⁹³ Türk Dil Kurumu “hak” sözcüğünün karşılığı olarak; Tanrı’nın isimlerinden biri, adalet, adaletin veya hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey ya da kazanç, harcanmış, sarfedilmiş emek, dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, pay, emek karşılığı ücret kullanılmaktadır. (Türk Dil Kurumu; **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Onuncu Baskı, Ankara, 2005, s.829-830.)

³⁹⁴ Kemal OĞUZMAN&Nami BARLAS; **Medeni Hukuk**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010, s.130.

³⁹⁵ Kemal GÖZLER; **Hukuka Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı, Bursa, 2003, s.268&Kemal OĞUZMAN&Nami BARLAS; **a.g.e.**, s.129.

³⁹⁶ Bilge ÖZTAN; **Medeni Hukuk’un Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, 35. Bası. Ankara, 2011. s.11.

³⁹⁷ Salim Ateş OKTAR; **Vergi Hukuku**, Türkmen Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 2011, s.19.

³⁹⁸ Haluk N. NOMER; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 5.Bası, İstanbul, 2007, s.1.

³⁹⁹ Sadık KIRBAŞ; **Vergi Hukuku- Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2012, s.1.

⁴⁰⁰ Bilge ÖZTAN; **a.g.e.**, s.12.

⁴⁰¹ Özel hukuk, gerçek ya da tüzel kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenler. (Bilge ÖZTAN; **a.g.e.**, s.40.)

ilişkileri düzenleyen “Kamu Hukuku⁴⁰²” olmak üzere iki ayrı şekilde düzenlenmiştir.⁴⁰³ Diğer bir ifadeyle taraflardan en az birinin devlet olduğu hukuk dalı kamu hukuku, taraflardan hiçbirinin devlet olmaması nedeniyle özel ilişkileri düzenleyen hukuk dalı özel hukuk olarak bilinmektedir.⁴⁰⁴

Öte taraftan, kamu gelir ve giderleri ile kamu bütçesine ilişkin kurallar bütünü olarak tanımlanan⁴⁰⁵ ve kamunun hem gider kanadını hem de gelir kanadını kurallar bütünü olarak tesis eden hukuk dalı Mali Hukuk⁴⁰⁶ olarak adlandırılır. Mali hukuk kapsamında taraflardan birinin devlet olması hesabiyle kamu hukukunun bir alt dalı olarak düşünülmesi gerekmektedir. Kamu gelirleri arasında sayılan vergi, resim ve harçlara ilişkin kurallar bütünü Vergi Hukuku kapsamındadır. Vergi hukuku ile mali hukuk bu bağlamda aynı anlamda kullanılmamakla beraber vergi hukuku, harcamaları düzenleyen Kamu İhale Kanunu gibi yasal düzenlemelerden ayrı olarak düşünülmelidir. Kamunun normal gelirleri⁴⁰⁷ arasında sayılan vergi; kamu harcamalarını finanse etmek adına ve maliye politikası aracı olarak kullanılan gerek merkezi yönetim gerekse yetki verilen diğer kamu kurum ve kuruluşlar tarafından tahsil edilen hem cebri hem de karşılıksız olan en önemli kamu geliridir.⁴⁰⁸ Vergi hukuku kaynakları konusunda çeşitli sınıflandırmalar bulunmaktadır. İlk sınıflandırma, kaynağı çıkarma yetkisi olan erk adına; yasama organından doğan kaynaklar; Anayasa, uluslararası vergi anlaşmaları ve kanunlardır. Yürütme organından doğan kaynaklar; Kanun hükmünde kararname,⁴⁰⁹ bakanlar kurulu kararları, tüzükler, yönetmelikler, muktezarlar,⁴¹⁰ sirkülerler,⁴¹¹ genelgeler, genel

⁴⁰² Kamu hukuku; devletin ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının örgütlenişine, işleyişine, gördükleri hizmetlere ilişkin kuralları içerir. (Bilge ÖZTAN; **a.g.e.**, s.39)

⁴⁰³ Nurettin BİLİCİ; **Vergi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, 23. Bası, Ankara, 2010, s.33.

⁴⁰⁴ Kemal OĞUZMAN&Nami BARLAS; **a.g.e.**, s.4.

⁴⁰⁵ Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.21

⁴⁰⁶ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.33.

⁴⁰⁷ Süreklilik arz eden vergi, resim gibi kamu gelirleri normal gelir, süreklilik arz etmeyen borçlanma gibi kamu gelirlerine ise olağanüstü gelirler adı verilir. (Nurettin BİLİCİ&Adem BİLİCİ; **Kamu Maliyesi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s.134.)

⁴⁰⁸ Nihat EDİZDOĞAN; **Kamu Maliyesi**; Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2008, s.122.

⁴⁰⁹ Anayasa’nın “**Kanun hükmünde Çıkarma Yetkisi Verme**” başlıklı 91’inci maddesi uyarınca, Vergi Hukuku ile ilgili Kanun Hükmünde Kararname çıkarılması ancak sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde mümkündür.

⁴¹⁰ **Mukteza (özelge)**, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 413’üncü maddesinde ‘*Mükellefler, Maliye Bakanlığının veya Maliye Bakanlığının bu hususta yetkili kıldığı makamlardan vergi durumları ve vergi uygulanması bakımından müphem ve tereddüdü mucip gördükleri hususlar hakkında izahat isteyebilirler.* Yetkili

yazılar ve genel tebliğlerdir. Yargı organından doğan kaynaklar; Anayasa Mahkemesi Kararları, Danıştay, İçtihadı Birleştirme Kararları ve diğer yargı kararlarıdır.⁴¹² Diğer bir ayırım ise vergi hukukunun kaynaklarının bağlayıcılığı esasına⁴¹³ göre yapılan sınıflandırmadır. Vergiye ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın⁴¹⁴ 2,⁴¹⁵ 10⁴¹⁶ ve 73'üncü maddeleri önem arz etmektedir.

Buna göre vergilendirmeye yönelik ilkeler, Anayasa'nın 73'üncü maddesine dayanmaktadır.⁴¹⁷ Anayasa'nın Dördüncü Bölümünün "*Siyasi Haklar ve Ödevler*" kısmının "*Vergi Ödevi*" başlıklı 73'üncü maddesi sosyal hukuk devleti ilkesi kapsamında vergi ödevini düzenleyen temel anayasal kuralları düzenlemektedir.⁴¹⁸ Vergilerin yasallığı olarak düşünülen⁴¹⁹ Anayasa'nın 73'üncü maddesinde "*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya*

makamlar yazı ile istenecek izahatı yazı ile veya sirkülerle cevaplamak mecburiyetindedirler. Alacakları cevaplara göre hareket eden mükelleflerin bu hareketleri cezayı istilzam etse dahi ceza kesilmez.' şeklinde yapılmıştır. Özelve ile ilgili yeterli bilgi için; 16.01.2010 tarih ve 27464 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 395 Sayılı VUK Genel Tebliği'ne bakılmalıdır.

⁴¹¹Sirküler; Belli bir grup ya da kesime yönelik olarak çıkarılan toplu muktezalara ve mali idarenin spesifik/belli/ayrıntı konularda uygulamayı yönlendirmek amacıyla yapılan genel açıklamalarına denir. (Mehmet ARSLAN; **Vergi Hukuku**, MKM Yayıncılık, 7. Baskı, Bursa, 2011, s.39)

⁴¹² Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.36-43.

⁴¹³ Söz konusu kaynaklardan bir kısmı yeni kural koyma ölçütüne göre asli (birincil, bağlayıcı) kaynaklar, yeni kural getirmeme yani sadece mevcut düzenlemeyi açıklamaya yönelik kaynaklar ise tali (feri, yardımcı, ikincil) kaynaklar olarak⁴¹³ adlandırılır. Mukteza, mahkeme kararları, doktrin, genelgeler ve açıklayıcı genel tebliğler tali kaynaklar olarak sayılabilirken yukarıda sayılan diğer kaynaklar ise asli kaynak sayılabilir. (Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.29.)

⁴¹⁴ Bu Anayasa; Kurucu Meclis tarafından 18.10.1982'de halkoylamasına sunulmak üzere kabul edilmiş ve 20.10.1982 tarihli ve 17844 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış; 07.11.1982'de halkoylamasına sunulduktan sonra 9.11.1982 tarihli ve 17863 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yeniden yayımlanmıştır.

⁴¹⁵ Anayasa'nın 2'nci maddesinde "*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.*" hükmüne yer verilmiş olup sosyal devletin gereği olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne vergi yükünü adalet ilkesine dayalı olarak dağıtma görevi vermiştir.

⁴¹⁶10'uncu maddede "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz*" hükmü ile genellik ilkesi gereği herkesin yani her bireyin (mükellefin) kanunlar önünde eşitlik ilkesine (aynı durumda olanların aynı vergi yüküne tabi olması ve farklı durumda olanlara farklı uygulamanın yapılması) uygun olarak eşit haklara sahip olacağını ve bu ilkenin gereği olarak devlet organlarının hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. (Aylin idikut ÖZPENÇE& Özay ÖZPENÇE; **Küreselleşme ve Uluslararası Kuruluşların Ulus-Devletin Vergilendirme Yetkisine Etkileri**, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 1 Yıl: 2007, s.5.)

⁴¹⁷ Nihal SABAN; **Vergi Hukuku**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 5. Bası, İstanbul, 2009, s.48.

⁴¹⁸ Selim KANETİ; **Vergi Hukuku**, Filiz Kitabevi, 2'nci Baskı, İstanbul, 1989, s.28.&Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.35-36.

⁴¹⁹ Gülsen GÜNEŞ; **Verginin Yasallığı İlkesi**, On İki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul, Ekim 2011, s.111.

kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar⁴²⁰ ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir” hükmü yer almaktadır.

73’üncü maddenin “*Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir*” fıkraları ile her türlü mali yükümlüklerin ancak kanunla konulacağı, kaldırılacağı ve değiştirileceği hükmü ile anayasal mücadelenin içinde en eski geçmişe sahip vergileme ilkesi olan “*vergilerin yasallığı*” ilkesi Anayasa’mızca benimsenmiştir.⁴²¹ Maddenin ilkesel açılımı yasallık ilkesini verir. İlkenin amacı, vergilerin konulup kaldırılması ve değiştirilmesini keyfiyetten çıkarıp halkın temsilcileri ile kullanırmak yani “*temsilsiz vergi olmaz*” prensibine özde uymaktır.⁴²²

Bu maddede dikkat çeken husus vergi kanunlarının verginin kanuniliği ilkesi gereği sadece kanunla konulacağı belirtilmekle beraber kanunilik ilkesine bir istisna getirilerek Bakanlar Kurulunun vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükleri ile ilgili düzenleme yapabilme yolu açılmıştır. Aynı maddede, ekonomik kalkınmanın, fiyat istikrarının ve iktisadi istikrarın sağlanması gibi unsurları da ifade ederek verginin ekonomik amacını ortaya koymaktadır. Yine aynı maddede vergi, devletin fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla yaptığı harcamaları finanse etmek gayesiyle vergi toplamayı ifade ederek verginin mali (fiscal) amacını

⁴²⁰ **Muafiyet**; Vergilendirilmesi gereken bir kişinin veri kanunları dışında tutulması iken **İstisna** ise vergilendirilmesi gereken bir konunun vergi kapsamı dışında tutulmasıdır. (Abdurrahman AKDOĞAN; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Onuncu Baskı, Ankara, 2005, s.148.) Başka bir tanımla da objektif vergi yükümlülüğünü ortadan kaldıran ya da sınırlandıran hükümlere istisna, subjektif vergi yükümlülüğünü kaldırıcı hükümlere ise muafiyet denir. (Nihat EDİZDOĞAN; **a.g.e.**, s.174.)

⁴²¹ Elif SONSUZOĞLU; **Ödeme Gücüne Göre Vergileme İlkesi**, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997, s.121.

⁴²² Billur YALTI&Selçuk ÖZGENÇ; **Vergi Hukuku Pratik Çalışma Kitabı**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2005, s.8.

vurgulamıştır.⁴²³ 1982 Anayasası'nın 73'üncü maddesine "vergi ödevi" başlığı verilmesine karşın bu başlık sadece vergileri değil resim, harç ve benzeri gelirleri yani kamusal güce dayalı tüm mali yükümlülükleri kapsamaktadır.⁴²⁴ 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 1'inci maddesi de vergiden başka diğer amme alacaklarını da kapsayarak vergileme kavramını birçok kamu alacağına teşmil etmiştir. Bu anlamda vergilemeden kasıt sadece vergiler için değil birçok kamu alacağı olarak algılanmalıdır.⁴²⁵ Ancak hangi gelirlerin benzeri mali yükümlülüklerle dâhil olunacağı hususu net değildir. Bununla ilgili Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bazı kararlarda; adli sicil kaydı karşılı alınan ücreti,⁴²⁶ noterlik gelirlerinden pay verilmesi,⁴²⁷ Boğaziçi Köprüsü geçiş ücretini⁴²⁸ benzeri mali yükümlülük olarak saymamıştır. Diğer taraftan borsalara tescil ücretini⁴²⁹ benzeri mali yükümlülük olarak saymıştır.⁴³⁰

Anayasa'nın 73'üncü maddesinde vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılacağı hüküm altına alınırken bu değişikliğin hangi kanunlarla yapılacağı konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Bu durum beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Örneğin, 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun⁴³¹ mükerrer 45'inci maddesinde uluslararası anlaşma hükümleri hariç kurumlar vergisine ilişkin istisna, muafiyet ve kurum kazancının tespitinde indirimleri düzenleyen hükümler, ancak bu Kanun, Gelir Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanunu'na hüküm eklenmek veya bu kanunlarda değişiklik yapılmak suretiyle düzenleneceğine ilişkin hüküm vardı. Aynı hüküm 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun⁴³² 35'inci maddesinde de diğer kanunlardaki muafiyet, istisna

⁴²³ Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.30-33&Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.37-38.

⁴²⁴ Adnan GERÇEK; **Kamu Alacaklarının Takip ve Tahsil Hukuku**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2010, s.4.

⁴²⁵ Adnan GERÇEK; **Türk Vergi Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisi**, Ankara, 2006, s.105.

⁴²⁶ 18.01.1990 tarihli Anayasa Mahkemesi'nin 37/36 sayılı Kararı, 18.01.1990 tarih ve 20406 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴²⁷ 19.06.1979 tarihli Anayasa Mahkemesi'nin 5/29 sayılı Kararı, 18.01.1980 tarih ve 16873 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴²⁸ 18.02.1985 tarihli Anayasa Mahkemesi'nin 9/4 sayılı Kararı (Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.8.)

⁴²⁹ 27.01.1981 tarihli Anayasa Mahkemesi'nin 27/9 sayılı Kararı, 02.04.1981 tarih ve 17298 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴³⁰ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.8-9.

⁴³¹ 03.06.1949 tarih ve 7229 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴³² 01.06.2006 tarih ve 26205 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

ve indirimlere ilişkin hükümlerin kurumlar vergisi bakımından geçersiz olduğu ifadesinden sonra aynen tekrarlanmıştır. Vergi kanunlarını uygularken birbirine aykırı hükümler içeren iki yasadaki hangisinin uygulanacağına özel hükümler içeren yasaların genel hükümler içeren yasaların istisnası kabul edildiği bir gerçektir.⁴³³ Anayasanın 167’nci maddesinde, vergi ve benzeri yükümlülükler dışında “*ek mali yükümlülükler*” koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir. 73’üncü maddede vergi ve benzeri ve mali yükümlülüklerin “*kanunla konulacağı*” hüküm altına alındığı halde 167’nci maddede “.....*vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir*” hükmü mevcuttur. Bu durum Bakanlar Kuruluna “kanunla yetki vermek” anlamında düşünülebilir. Mevcut bu sorunların, Anayasa’nın 73’üncü maddesine; “*Yukarıda bahsi geçen vergi ve benzeri mali yükümlülüklerle ilişkin düzenlemeler mevcut vergi kanunlarına hüküm eklenmek veya vergi kanunlarında değişiklik yapılmak suretiyle yapılır.*” fıkrasının eklenmesi ile çözüleceği kanaatindeyim.

Bakanlar Kuruluna tanınan yetkilerin büyük bir bölümü mevcut had ve oranların artırılmasına yöneliktir. Ancak burada sorun, kanun maddelerince Bakanlar Kuruluna tanınan yetkinin sınırlarının deyim yerindeyse sınırsızlığıdır. Gelir Vergisi Kanunun 94’üncü maddesinde yer alan tevkifat oranlarının her bir ödeme ve gelir için ayrı ayrı sifra kadar indirilmesi veya bir katına kadar artırılması için verilen yetki veya KDV oranını dört katına kadar artırılması veya % 1’e kadar indirilmesi için verilen yetki gibi uygulamalar söz konusudur. Kanımca bu uygulama Bakanlar Kuruluna çok geniş yetkiler vererek bir vergiyi kaldırmaya hatta vergi oranları değiştirerek alınması gereken bir vergiden çok daha fazla bir vergi alınması yetkisini vermektedir. Bu durum ise vergilemede yasallık ilkesini sakatladığı kanaatindeyim.

⁴³³ Fahrettin ÖZDEMİRCİ; **Vergi ve Benzeri Mali Yükümlülüklerdeki Düzenlemelerin Vergi Kanunlarıyla Değil Başka Kanunlarla da Yapılabiliyor Olmasının Değerlendirilmesi ve Bu Kapsamda Anayasa Değişiklik Önerisi**, Vergi Dünyası, Sayı 311, Temmuz 2007, s.42.

Ancak yukarıda bahsi geçen soruna istinaden Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararda⁴³⁴; “ ... vergi oranlarının, kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde Bakanlar Kurulunca değiştirilebilmesi, mevcut ekonomik koşulların özelliklerine göre önemli sosyo-ekonomik amaçlara ulaşabilmek için gereklidir. Bir oranın sıfıra indirilmesi, hiçbir zaman o verginin kaldırıldığı anlamına gelmez. Bu durumda vergi bir kurum olarak devam etmekte olup Bakanlar Kurulu, ekonomik şartlara göre istediği zaman bu oranı yeniden kanunla belirlenen düzeye yükseltebilir. Bu nedenle... Gelir Vergisi Kanunu'nun (Bakanlar Kuruluna vergi tevkifat oranlarını değiştirme yetkisi veren) değişik 94'üncü maddesinin Anayasaya aykırılığı söz konusu değildir.” görüşüne yer vermiştir⁴³⁵. Anayasa Mahkemesi bu kararında Bakanlar Kuruluna verilen yetki sonucunda bir oranın sıfıra indirilmesinin verginin kaldırıldığı anlamına gelmediğini, bunun Anayasa'ya aykırılık teşkil etmediğini belirtmiştir. Bunun gerekçesi ise Bakanlar Kurulunun ekonomik şartlara göre bu oranı tekrar eski haline getirebilmesi olarak açıklanmıştır.⁴³⁶ Söz konusu karar kanımca yeterince yerinde değildir. Bazı yetkiler Bakanlar Kurulu'na verilmişken aynı anda ilgili kanunda da söz konusu değişiklik yetkisi otomatik olarak başka değerlere bağlanmıştır. Örneğin Vergi Usul Kanunu'nda yer alan vergi cezaları yeniden değerlendirme oranında artırılırken aynı yetki Bakanlar Kuruluna da verilmiştir. Aynı yapı, Harçlar Kanunu'nda, Motorlu Taşıtlar Vergisi'nde de vardır. Sonuç itibarıyla ilgili kanunlarda bu tarz bir düzenleme mevcut iken Bakanlar Kurulu'na da ayrıca bir yetki verilmesi Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesinin tartışmalı ve çelişik olduğu kanaati oluşmaktadır.

1982 Anayasasının vergi ödevi ile ilgili 73'üncü maddesinin 1 ve 2'nci fıkraları dar anlamda, 3 ve 4'üncü fıkraları ise geniş anlamda⁴³⁷ vergi kavramından

⁴³⁴ 1985/24 Esas ve 1987/6 Karar No, 12.11.1987 tarih 19632 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴³⁵ Özhan ULUATAM&Yaşar METHİBAY; **Vergi Hukuku**, İmaj Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara, 2001, s.45.

⁴³⁶ M.Aykut KELECİOĞLU; **Vergi Kanunları İle Bakanlar Kuruluna Tanınan Yetkilerin Vergilemede Kanunilik ve Belirlilik İlkeleri Çerçevesinde İrdelenmesi**; Yaklaşım Dergisi, Sayı 105, Eylül 2001,s.165.

⁴³⁷ **Dar anlamda vergilendirme yetkisi** kamu gelirleri içinde sadece vergi ihdası şeklindeki yetkisini ifade ederken, **geniş anlamda vergilendirme yetkisi** ise her çeşit mali yükümlülüğe ilişkin yetkiyi ifade eder. (Mualla ÖNCEL&Ahmet KUMRULU&Nami ÇAĞAN; **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2010, s.33.)

hareket ederek vergilendirmenin ilkelerini anayasallaştırmışlardır.⁴³⁸ Vergileme ilkeleri, vergiden beklenen fonksiyonların gerçekleşebilmesi için vergilerin gerek kapsamı gerekse yapılarının belirlenmesi bakımından uyulması gereken normları ifade eder.⁴³⁹ 73'üncü maddenin temel vergilendirme ilkeleri; mali güce göre vergilendirme ilkesi, verginin genelliği ilkesi, verginin kanunilik ilkesi, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı ilkesi ve verginin kamu giderlerinin karşılığı olması ilkeleri şeklinde belirlenmektedir.

1982 Anayasası hazırlanırken “mali güç⁴⁴⁰” ve “ödeme gücü⁴⁴¹” kavramlarından hangisinin kullanılması gerektiği yönünde Danışma Meclisi'nde tartışma konusu olmuş ve daha geniş bir kavram olan “mali güç” kavramı benimsenmiştir.⁴⁴² Dar anlamda vergileme için geçerli olan “mali güç” kavramı, varlık, zenginleşme ve harcama gibi çeşitli olgulara göre ölçülür.⁴⁴³ Mali güç, ödeme gücünün kaynağı, dayanağı, nedeni ve varlık koşuludur.⁴⁴⁴ Mali güç ilkesi ile kişilerin kamu hizmetlerinden yararlanıp yararlanmadıklarına ya da yararlanma derecelerine bakılmaksızın, sadece mali ya da ödeme iktidarına sahip olmaları durumunda vergilendirilmeleri gereği ortaya konulur.⁴⁴⁵ Mali güce göre vergilendirme ilkesi, yasa koyucu vergi normlarını bu temel ilkeyi dikkate alarak ihdası; hukuk uygulayıcısını da normların bu ilkeye uygun anlamlandırılması görevini yükler. Bu görevler, vergilendirme bakımından aynı iktisadi güce sahip olanların aynı, farklı durumda olanların da farklılıkları ölçüsünde işlem yapılmasını öngören vergilendirmede eşitlik ilkesi ilkesinin yaşama geçirilmesinin de bir

⁴³⁸ Aylin idikut ÖZPENÇE&Özay ÖZPENÇE; **a.g.m.**, s.5.

⁴³⁹ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.47.

⁴⁴⁰ **Mali Güç**; bir kimsenin mal ve eşyasını ifade eder. (Elif SONSUZOĞLU; **a.g.e.**, s.5-6)

⁴⁴¹ **Ödeme Gücü**; Vergi açısından bir kapasiteyi yani nakdi varlığını ifade eder. Başka bir tanımla ödeme gücü; gelirin asgari geçim düzeyini aşan bölümüdür. (Elif SONSUZOĞLU; **a.g.e.**, s.5-6) Anayasal ilke olarak ödeme gücü kavramına ilk kez yer veren 1947 tarihli İtalyan Anayasasında bu ifadenin yer almasında önemli katkısı bulunan B. Griziotti, “*ödeme gücü, vergi vermek mecburiyetinin sebebi olacaktır. Herkes kendi ödeme gücüne göre kamu giderlerine iştirak etmeğe mecbur olduğuna göre, herkes devlete aynı miktarı vermeyecek, ancak ödeme gücünün belirttiği hallerin eşitliği halinde ödemede bulunacak ve belirli ödeme gücü olmayanlar, vergiden muaf tutulacaktır*” şeklinde tanımlamıştır.. (A.Sami KÜKRER; “**Vergilemede ‘Mali Güç’ ve ‘Ödeme Gücü’ Kavramı**”, Prof. Dr. İlhan Cemalcılar Hatırasına Armağan, Eskişehir, 1990, s.23.)

⁴⁴² Elif SONSUZOĞLU; **a.g.e.**, s.6.

⁴⁴³ Gülşen GÜNEŞ; **a.g.e.**, s.114.

⁴⁴⁴ 16.01.2003 tarih ve 2001/36 Esas No'lu, 2003/3 Karar sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı, 21.11.2003 tarih ve 25296 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁴⁵ Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.31.

gereğidir.⁴⁴⁶ Mali güç, mükellefin hem genel iktisadi durumuna, hem de yaşam düzeyine bağlı olmakla birlikte⁴⁴⁷ verginin, yükümlülerin ekonomik ve kişisel durumlarına göre alınmasıdır. Bu ilke, mali gücü fazla olanın, az olana oranla daha fazla vergi ödemesi gereğini belirler ve “vergilemede eşitlik” kavramı olarak ifade edilir.⁴⁴⁸ Vergilemede eşitlik, bireylerin vergi ödeme güçleri dikkate alınarak yapılan vergilendirmedir. Eşitliği yatay eşitlik ve dikey eşitlik olarak değerlendirmek mümkündür.⁴⁴⁹ Yatay eşitlik, benzer durumda olanların aynı şekilde vergilendirilmesi iken dikey eşitlik⁴⁵⁰ ise özel koşulların varlığı ile aynı geliri elde edenlerin farklı şekilde vergilendirilmesini ifade eder.⁴⁵¹

Eşitlik kavramını “adalet” kavramı ile karıştırmamak gerekmektedir. Adaletin ne olduğu konusunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Yasaların nasıl yapılması gerektiğini ve neye dayanması gerektiğini gösteren bir istem olup; adalet, “niçin”iyle birlikte ele alındığında, “kanun anlamında genel iradenin ifadesi olan⁴⁵²” hukuk anlamına gelmektedir.⁴⁵³ Adalet kavramının niteliğine bağlı olarak aynı belirsizlik, vergide adaletin ne olduğunun net bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından da

⁴⁴⁶ Mustafa AKKAYA; **Vergi Hukukunda Ekonomik Yaklaşım**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.64.

⁴⁴⁷ Nicholas KALDOR, **Essays on Economic Policy I**, V.3, Duckworth, London, 1980, s.205.

⁴⁴⁸ 13.07.1995 tarih ve 1994/85 Esas No’lu, 1995/32 Karar sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı, 28.09.1996 tarih ve 22771 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁴⁴⁹ Mustafa AKKAYA; **a.g.e.**, s.64.

⁴⁵⁰ Mevcut uygulamada dikey eşitliğe uygun olarak şu karar gösterilebilir; 08.01.2010 tarih ve 27456 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış olan Anayasa Mahkemesi 15.10.2009 tarih ve Esas No:2006/95, Karar No:2009/144 sayılı Kararı ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 5479 sayılı Kanunla değiştirilen 103. maddesinde yer alan gelir vergisi tarifesinin bazı ibareleri ücret gelirleri yönünden Anayasa’nın 2 ve 73’üncü maddelerine aykırı bularak iptal etmiş, yürütmenin durdurulması istemini ise reddetmişti. Anayasa Mahkemesi, söz konusu Kararın Resmi Gazetede yayımından 6 ay sonra yürürlüğe gireceği belirlemiş ve 08.01.2010 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan bu Karar, 8 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe girmişti. Maliye Bakanlığı vergi tarifesinin üçüncü gelir diliminde yapılan bu iptal kararı sonrasında yeni bir düzenleme yapmış TBMM’de kabul edilen 23.07.2010 tarih ve 6009 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu’nun (01.08.2010 tarih ve 27659 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır) 3’üncü maddesi ile ücret gelirleri için farklılaştırılmış yeni vergi tarifesini belirlemiştir. Yeni vergi tarifesini 01.01.2010 tarihinden geçerli olmak üzere Kanunun Resmi Gazete’de yayım tarihinde, yani 01.08.2010 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Böylelikle mali güç ve adaletli bir ücret elde etme ilkesi bir arada değerlendirilmiştir. Bununla birlikte ücret geliri elde edenlerin mali gücü ile gelirin niteliği ve kişisel durum arasında bağlantı kurulması, vergi oranları belirlenirken ücret geliri elde eden yükümlülerin salt emeğe dayalı olarak gelir elde etmeleri hasebiyle ekonomik ve kişisel durumlarının göz önünde bulundurulması gerekliliğine de dikkat çekilmiştir. (Billur YALTI: **Vergi Hukukunda Geriye Yürümezlik İlkesi**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2011, s.175-178.&Mustafa TAN; **Vergilendirmede Eşitliğin Mali Güç İlkesi Çerçevesinde Okunması ve AYM Karar Örneği**, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 264, Eylül 2010, s.82.)

⁴⁵¹ Abdurrahman AKDOĞAN; **a.g.e.**, s.189&Halil NADAROĞU; **a.g.e.**, s.308.

⁴⁵² Bakır ÇAĞLAR; **Anayasa Bilimi Bir Çalışma Taslağı**, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1989, s.38.

⁴⁵³ Tamer BUDAK; **Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt; Mali Güç**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s.11-12.

mevcuttur. Gerek vergi alacaklısı olarak devlet ve gerekse vergi borçlusu olarak mükellefler, vergilendirmede adil sayılabilecek koşulların sağlanması bakımından; söz konusu kavramı değerlendiriliş açılarına göre, sürekli girişim içinde olmuşlardır.⁴⁵⁴

73'üncü maddenin birinci fıkrasında “verginin genelliği” ve “mali güce göre vergilendirme” ilkelerine yer verilerek “herkes” kavramıyla da ayırım gözetilmeksizin herkesin kanun önünde vergi vermesi anlamı taşımaktadır.⁴⁵⁵ “Herkes” kavramı, anayasal vergilendirme ilkelerinden genellik ilkesini kast eder. Fıkarda belirtilen “”herkes” kavramı ile sadece ülkede yaşayanlar değil ödeme gücüne sahip olan yurttaş ya da yabancılar ile vergi yasalarının vergiyi bağladıkları olayla ya da kanuni durumla doğrudan ilişki içinde bulunanlar anlaşılmaktadır.⁴⁵⁶ Herkesin vergi mükellefi olması esası benimsenirken bu düzenleme ile istisnasız herkesin vergi mükellefi olması gerektiği gibi yanlış bir sonuca varmamak gerekir. Çünkü maddede ki “herkes” ibaresi ile kast edilen, vergi ödeme gücü bulunan ve vergi kanunlarının vergiye bağladıkları olayla ve hukuksal durumla ilişki kuranlardır⁴⁵⁷.

Buna göre ilerleyen bölümlerde de incelenmek üzere türev araçlar menkul kıymet sayılmayarak bunlardan elde edilecek gelirler Anayasa'nın 73'üncü maddesi uyarınca yatay eşitliği zedeleyecek ve herkesin mali gücüne göre vergileme ilkesi dışında kalacaktır. Herkesin mali gücüne göre vergileme ilkesi gereği aynı geliri elde edenlerin aynı oranda ama kişisel durumları da dikkate alınarak vergilendirilecek iken tevkifat yoluyla vergilendirilen organize piyasada işlem gören ve hisse senedi dışındaki kıymetler üzerine düzenlenmiş türev araçlardan elde edilen gelirlerin aynı oranda vergilendirilmesi Anayasa'nın söz konusu maddesini kanımca zedelemektedir.

⁴⁵⁴ Abdurrahman AKDOĞAN; **a.g.e.**, s.188&Tamer BUDAK; **a.g.e.**, s.13.

⁴⁵⁵ Gülsen GÜNEŞ; **a.g.e.**, s.113.

⁴⁵⁶ Yılmaz ALİFENDİOĞLU; **Vergileme Yetkisi ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası**, Danıştay Dergisi, Sayı.50, Yıl 1983, s.61.& Gülsen GÜNEŞ; **a.g.e.**, s.113.

⁴⁵⁷ Yılmaz ALİFENDİOĞLU; **a.g.m.**, s.62.

Diğer taraftan türev araçların menkul kıymet olup olmadıkları da vergileme açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle türev araçların diğer kanunlardan da yararlanarak menkul kıymet ya da kıymetli evrak sayılıp sayılmayacağı incelenecek olup ardından vergi mevzuatı çerçevesinde gelir vergisinin hangi unsuru kapsamında değerlendirileceği alternatif unsurlar arasında değerlendirilmesini mümkün kılan ya da kılamayan neden ve gerekçelerine değinilecek olup ilgili vergi mevzuatı kapsamında incelenecektir.

3.2. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN NİTELİĞİ

Gerek 6762 sayılı Eski Türk Ticaret Kanunu'nda⁴⁵⁸ gerekse 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda⁴⁵⁹ menkul kıymet kavramı ve tanımı bulunmamaktadır. Eski ve yeni kanunun ikisinde de menkul kıymet düzenlemelerinde “senet” kavramı kullanılmıştır. Ancak 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun⁴⁶⁰ yürürlüğe girmesi ile menkul kıymet kavramı kanuni yapının içine yerleştirilmiştir. 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3'üncü maddesinin (b) bendinde; “*Sermaye Piyasası Araçları; Menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarıdır. Menkul kıymetler; Ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli*⁴⁶¹ *nitelikte, seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları Kurulca belirlenen kıymetli evraktır. Şu kadar ki nuket ile çek, poliçe, bono ile mevduat sertifikaları bundan müstesnadır.*⁴⁶²” şeklinde hüküm altına alınmıştır.

⁴⁵⁸ 29.06.1956 Kabul tarihli, 09.07.1956 tarih ve 9353 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁵⁹ 13.01.2011 Kabul tarihli, 14.02.2011 tarih ve 27846 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁶⁰ 28.07.1981 Kabul tarihli, 30.07.1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁶¹ Misli eşya kural olarak, tartma, ölçme veya sayma ile belirli hale gelen eşyadır. (Kemal OĞUZMAN&Özer SELİÇİ&Saibe OKTAY ÖZDEMİR; **Eşya Hukuku**, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2004, s.9)

⁴⁶² 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun ilk halinde menkul kıymet tanımının yer aldığı 3. Maddenin (b) bendinde “*Ortaklık veya alacaklılık sağlayarak, belli bir meblağı temsil eden; hisse senetleri, tahviller ve hazine bonoları gibi kıymetlerdir. Bunlar dışında kalan kıymetli evrak ile mali değerleri temsil eden veya ihraç edenin mali yükümlülüklerini içeren her türlü evrakın halka arzı ve bu yolla satışı da menkul kıymetler hükümlerine tabidir.*” hükmü yer almaktaydı. Ancak 13.05.1992 tarih ve 21227 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 3794 sayılı “Sermaye Piyasası Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına, Bankalar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesine ve 35 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun” ile 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3. Maddesinin (b) bendi değiştirilerek, menkul kıymetler tanımı halen yürürlükte olan son şeklini almıştır.

Menkul kıymet kavramı vergi kanunlarımızın hiçbirinde tanımlanmamıştır. Ancak 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun⁴⁶³ Geçici 67'nci maddesinin⁴⁶⁴ vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin diğer sermaye piyasası aracı addolunmak suretiyle Gelir Vergisi Kanununun geçici 67'nci maddesi kapsamında tevkif yoluyla vergilendirilmesini sağlayan 13 numaralı fıkrası; *"Bu maddede geçen menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı ifadesi, özel bir belirleme yapılmadığı sürece Türkiye'de ihraç edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulunca kayda alınmış ve/veya Türkiye'de kurulu menkul kıymet ve vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem gören menkul kıymetler veya diğer sermaye piyasası araçları ile kayda alınmamış olsa veya menkul kıymet ve vadeli işlem borsalarında işlem görmese dahi Hazinece veya diğer kamu tüzel kişilerin ihraç edilecek her türlü menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası aracını ifade eder. Bankaların ve aracı kurumların taraf olduğu veya bunlar aracılığıyla yapılan; belirli bir vadede, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte, ekonomik veya finansal göstergelere dayalı olarak düzenlenenler de dahil olmak üzere, para veya sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alım, satım, değiştirme hak ve/veya yükümlülüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri bu madde uygulamasında diğer sermaye piyasası aracı addolunur."* şeklinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre Sermaye Piyasası Kanunu'nda sayılan menkul kıymetleri bu kapsamda değerlendirmek gerektiği vurgulanmaktadır.

Menkul kıymet; ortaklık veya alacaklılık hakkı sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel olarak yıllık, altı aylık vb. gelir getiren, misli nitelikte olan ve seri halde çıkartılan kıymetli evraklardır. Misli eşyadan kasıt, ürünün yerini aynı nitelikte ve kalitede başka bir ürün alması olarak tanımlanabilir. Menkul kıymetler, poliçe, çek, bono ve makbuz senedi gibi kıymetli evrakların aksine misli niteliğe sahip kıymetlerdir.⁴⁶⁵ Örneğin bononun hukuki unsurları başka bir bono ile aynıdır. Ancak bir bono, benzeri araçlardan öncelikle

⁴⁶³ 31.12.1960 Kabul tarihli, 06.01.1961 tarih ve 10700 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁶⁴ 5281 sayılı Kanunun 30 uncu maddesiyle 01.01.2006 tarihinden itibaren elde edilen gelirlere uygulanmak üzere eklenen geçici madde. Yürürlük; 01.01.2006.

⁴⁶⁵ Hamdi YASAMAN; **Menkul Kıymetler Borsası Hukuku**, İstanbul, 1992, s.21.

tarafları, meblağı, vadesi, ödeme yeri ve diğer başka özellikleri bakımından farklıdır.⁴⁶⁶ Bir diğer özellik menkul kıymetler faiz ve kar payı gibi dönemsel getiri getirebilen kıymetli evraklardır ve yatırım aracı olarak kullanılabilir olmalarıdır.⁴⁶⁷

Buna ilaveten menkul kıymetin tanımında en önemli unsur, bunların bir kıymetli evrak olmalarıdır.⁴⁶⁸ 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 557’nci maddesinde kıymetli evrak; *“kıymetli evrak öyle senetlerdir ki, bunlarda mündemiç olan hak senetten ayrı olarak dermayen edilemediği gibi başkalarına da devredilemez.”* şeklinde tanımlanmakla beraber 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 6102⁴⁶⁹ sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 647’nci maddesinde de kıymetli evrak; *“kıymetli evrak öyle senetlerdir ki, bunların içerdiği hak, senetten ayrı olarak ileri sürülemediği gibi başkalarına da devredilemez”* şeklinde hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla, kıymetli evrak, bir alacak ya da bir hakkı ortaya koyan öyle bir senet olmaktadır ki, o alacak veya hak, senet ile aralarındaki ilişkinin sıklığı nedeniyle, ancak o senet ile devredilebilir veya kullanılabilir olmalıdır.⁴⁷⁰

Kıymetli evrakın tanımından anlaşılması gereken ilk unsurun, evrak olmadan yani yazılı bir belge olmadan kıymetli evraktan söz etmenin mümkün olamayacağıdır. Ancak son dönemlerde ortaya çıkan ve *“evraksız kıymetli evrak”* olarak anılan *“diğer haklar”*dan da ayırmak gerekmektedir.⁴⁷¹ Kanunda belirtilen kıymetli evrak tanımı ile *“hakkın senede bağlı olması”* hususuna dikkat çekmeye çalışılmış ancak tanımlama konusunun yeterince açık olmadığı görülmektedir. Kıymetli evrakta hakkın senede bağlı olması niteliğini doğru ifade edip anlatabilmesi için, *“hakkın senetten ayrı olarak dermayan ve devir edilemeyeceği”* kısmı yerine,

⁴⁶⁶ Reha POROY&Ünal TEKİNALP; **Kıymetli Evrak Hukuku Esasları**, Arıkan Yayınevi, 16’ncı Baskı, İstanbul, 2005, s.32.

⁴⁶⁷ Ahmet Naci ARIKAN (V); **Vadeli İşlemler ve Opsiyon İşlemlerinin Mevcut Düzenlemeler Çerçevesinde Vergilendirilmesi ve Öneriler**, Vergi Dünyası, Sayı: 323, Temmuz 2008, s.78.

⁴⁶⁸ Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği Yayınları; **Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları**, SPK Lisanslama Temel Düzey Eğitim Notları, İstanbul, Haziran 2011, s.7.

⁴⁶⁹ 14.02.2011 tarih ve 27846 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁴⁷⁰ İ. Yılmaz ASLAN&Mevci ERGÜN; **Ticaret Hukuku**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2005, s.231.

⁴⁷¹ Reha POROY&Ünal TEKİNALP; **a.g.e.**, s.19

“ancak senedin ibraz ve teslimi karşılığında ödeme yapmakla borçlunun borçtan kurtulabileceği” ifadesinin olması daha doğru bir ifade olacaktır.⁴⁷²

6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 557’nci maddesinde kıymetli evrakın tanımında geçen “hak” kavramı, bir özel hukuk hakkına gönderme yapmakla birlikte, “kıymetli evrak” kavramındaki “kıymetli” terimi “hak”ka işaret etmekte ve evrakı onda mündemiç olan hak kıymetli hale getirmektedir. “Mündemiç” kavramı ise hakkın kâğıdın içinde bulunduğu yani hak ile kâğıdın birbiriyle kaynaştığı anlamındadır.⁴⁷³ Hak ister senetten önce doğmuş olsun, ister senedin düzenlenmesiyle birlikte doğmuş olsun, senede yerleştirilince; birbirinden ayırmak yani birbirlerini ayrı değerlendirmek mümkün değildir.⁴⁷⁴ Kıymetli evrakta, hak ile senet arasındaki bu sıkı bağın sonucu olarak, kıymetli evrakta mündemiç olan hakka sahip olmak için senede zilyed olmak şarttır. Söz konusu senet ile hak arasında oluşan bu ayrılmaz ilişki hukuki bir vizyon sunmaktadır. Bu vizyon, senedi elinde bulunduran şahsın kural olarak senette mündemiç hakkın da sahibi olduğudur.⁴⁷⁵

Bu itibarla kıymetli evrak, hak ile senet arasında kuvvetli bir bağı olan, parasal bir değeri olan, borç senedi olarak düzenlenen, mücerretlik (soyutluk)⁴⁷⁶ ilkesinin geçerli olduğu, özel şekil şartlarına tabi olan ihtiva ettiği haktan ayrı düşünülmeyen ve devredilemeyen senetlerdir. Görüldüğü üzere, menkul kıymetler kıymetli evrak niteliğini haiz senetler sayılmakla birlikte kıymetli evrak içinde yer alan daha dar bir kategoriye oluştururlar. Yani tüm menkul kıymetler kıymetli evraktır ancak her kıymetli evrak ise menkul kıymet değildir. Diğer bir ifadeyle menkul kıymetler “kitle halinde ihraç edilen” hepsi birbirine benzeyen kıymetli

⁴⁷² Fahiman TEKİL; **Kıymetli Evrak Hukuku**, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi 2. Baskı, İstanbul, 1994, s. 10.

⁴⁷³ Reha POROY&Ünal TEKİNALP; **a.g.e.**, s.19.

⁴⁷⁴ Fahiman TEKİL; **a.g.e.**, s.11.

⁴⁷⁵ Hasan PULAŞLI; **Kıymetli Evrak Hukuku**, Adalet Yayınevi 9. Baskı, Ankara, 2009, s. 1.

⁴⁷⁶ **Mücerretlik ilkesinden kasıt**, kıymetli evrakın doğumuna esas teşkil eden temel ilişki ile kıymetli evrak ilişkisi arasında bir bağlantı olmaması, kıymetli evrak ilişkisinin temel ilişkiden soyut olmasıdır. Buna göre, kıymetli evraka temel teşkil eden bir satım sözleşmesi, eser sözleşmesi gibi ilişkilerdeki aksaklık, geçersizlik, noksanlık kıymetli evrakın geçerliliğini etkilemeyecektir. (Reha POROY&Ünal TEKİNALP; **a.g.e.**, s.27-31)

evraklardır. Nitekim Sermaye Piyasası Kanunu’nun 3’üncü maddesinin (b) bendinde bu nitelik “*seri halinde çıkarılan ve ibareleri aynı olan*” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁷⁷

Buna göre, bir kıymetli evrakın menkul kıymet olarak değerlendirilmesi için; yatırım aracı olarak kullanılması, belli bir meblağı temsil etmesi, ortaklık veya alacaklık hakkı sağlaması, belli dönemler itibariyle gelir sağlaması, misli nitelikte ve seriler halinde çıkarılması, ibarelerinin aynı olması ve halka arz edilebilen senetlerden olması şartlarını taşıması gerekmektedir. Bir kıymetin menkul kıymet olarak değerlendirilmesi için aranılan şartlar dikkate alındığında; hisse senetleri, özel sektör tahvilleri, hazine bonusu, devlet tahvilleri, hisse senedi ve tahvil kuponları, gelir ortaklığı senetleri, Toplu Konut İdaresi ve Kamu Ortaklığı İdaresince çıkarılan tahviller, finansman bonoları, banka garantili bonolar, varlığa dayalı menkul kıymetler, kâr/zarar ortaklığı belgeleri, konut sertifikaları ve gayrimenkul sertifikaları Sermaye Piyasası Kanunu’na göre menkul kıymet addedilecektir. Buna ilaveten, Sermaye Piyasası Kanunu’nda yatırım fonu katılma belgeleri menkul kıymet olarak sayılmamakla birlikte, Vergi Usul Kanunu’nun 4369 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonucunda yatırım fonu katılma belgeleri, menkul kıymet olarak kabul edilecektir. Tezin bu kısmında tüm türev araç sözleşmeleri menkul kıymet ve kıymetli evrak kapsamında değerlendirilerek bu kapsama alınıp alınmayacağı inceleneyecektir.

Doktrinde kıymetli evraka ilişkin iki görüş mevcuttur. Baskın görüş, kanunda sayılanlar haricinde, kanunun ruhu ve lafzına uygun olarak kıymetli evrak oluşturulabileceği diğeri ise ancak kanunla ve tahdidi olarak düzenlenebileceği görüşüdür.⁴⁷⁸ Bu çerçevede türev araç sözleşmelerinin kıymetli evrak sayılıp sayılamayacağı hususunu incelemekte fayda vardır.

Organize olmayan piyasalarda işlem gören forward, swap ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri, kıymetli evrakların şekil şartlarının ancak kanunla konulacağı,

⁴⁷⁷ Reha POROY&Ünal TEKİNALP; **a.g.e.**, s.32-33.

⁴⁷⁸ Ertuğrul AKÇAOĞLU; **a.g.e.**, s.59-60.

kaldırılacağı ve değiştirileceği ifadesi kapsamında değerlendirilemez. Diğer bir ifadeyle tezgahüstü türev araç sözleşmelerinin yapılmasında herhangi bir şekil şartı yoktur. Uygulamada sözlü olarak da yapılabilen forward sözleşmelerin geçerliliğinde herhangi bir problem bulunmamaktadır. Söz konusu sözleşmelerin yazılı yapılması durumunda şartların taraflarca belirlenmesi bu sözleşmelerin kıymetli evrak sayılmalarını engeller.⁴⁷⁹ Sözlü yapılan tezgahüstü türev araç sözleşmelerinin bir senede dayanmaması nedeniyle kıymetli evrak olarak değerlendirmemek gerekmektedir.

Şekil şartlarının tespiti bakımından organize olmayan piyasalarda işlem gören sözleşmelerin aksine organize olmuş piyasalarda işlem gören futures ve opsiyon sözleşmelerinin yapılması standartlaşmış şekil şartlarına tabidir. Söz konusu şekil şartlarından bir ya da birkaçının ihlali mevcut sözleşmeyi geçersiz kılacaktır. Diğer taraftan senet ile hak arasında ayrılmaz bir ilişki de mevcuttur. Öyle ki, organize piyasalarda işleme konu olan şey sözleşmelerin bağlandığı kıymetler değil sözleşmelerin kendisidir. Mevcut özellikleri nedeniyle organize piyasalarda işlem gören opsiyon ve futures sözleşmelerini kıymetli evrak olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Başka bir sorun ise türev araç sözleşmelerini menkul kıymet olarak değerlendirmek mümkün müdür? Bir önceki kısımda menkul kıymetler ile ilişkin tanım 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3'üncü maddesinin (b) bendin kapsamında yapılmış idi. Buna göre sermaye piyasası araçları menkul kıymetler ve diğerleri olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Buna ilaveten tüm menkul kıymetler kıymetli evraktır ancak her kıymetli evrakın menkul kıymet olmadığı hatırlanırsa tezgahüstü piyasada işlem gören forward, swap ve bir kısım sözleşmeler kıymetli evrakın özelliklerini haiz olmamaları nedeniyle menkul kıymet olarak da değerlendirilemezler.

⁴⁷⁹ Ertuğrul AKÇAOĞLU; a.g.e., s.60-61.

Organize piyasada işlem gören future ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri kıymetli evrak olarak nitelendirilmekle birlikte menkul kıymet kapsamında değerlendirilmeleri çeşitli şartların varlığına bağlıdır. Buna göre, söz konusu sözleşmeler dönemsel gelir getirmezler. Çünkü organize piyasalarda işlem gören future ve opsiyon sözleşmelerin getirileri, sözleşmelerin bağlandığı kıymetler değil sözleşmelerin alım-satım farkından oluşan pozitif farktır. Söz konusu sözleşmeler, misli nitelikte olmamaları nedeniyle tüm türev araç sözleşmeleri birbirinden farklı ve farklı değerlere sahip olmakla beraber şartları da birbirinden farklıdır. Oysa menkul kıymetler misli nitelikte senetlerdir. Diğer taraftan türev araçlar seri nitelikte ihraç edilmemekle birlikte ibareleri ve bedelleri de farklı olan sözleşmelerdir⁴⁸⁰.

Öte yandan, Sermaye Piyasası Kanunu uyarınca ana sözleşmesinde hüküm altına alınmış ve borsada işlem gören A tipi yatırım fonları, borsa yatırım fonlarının katılma belgeleri⁴⁸¹ haricindeki yatırım fonları katılma belgeleri menkul kıymet olarak değerlendirilmemekte ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun⁴⁸² 279'uncu maddesi uyarınca da “yatırım fonu katılma belgeleri” vergi kanunları uyarınca menkul kıymet sayılacak olup 1 Sıra No.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği⁴⁸³ uyarınca da, menkul kıymetler, faiz ve kar payı sağlamak veya fiyatlarda meydana gelen değişimlerinden menfaat elde etmek gayesiyle geçici bir süre elde tutulmak üzere alınan hisse senedi, tahvil, hazine bonosu,⁴⁸⁴ yatırım fonu katılma belgesi, kar-zarar ortaklığı belgesi, gelir ortaklığı senedi gibi kıymetler olarak hüküm altına alınmıştır.⁴⁸⁵ Diğer Sermaye Piyasası Araçları'na ilişkin olarak tebliğlerde açık

⁴⁸⁰ Amerika Birleşik Devletleri'nde de forward sözleşmeleri herhangi bir şirketin hisse senedine, ortaklık haklarına, halka açık ortaklıklar üzerindeki intifa haklarına, tahvil ya da buna benzer bir varlığa, borçlanma senetlerine, faiz oranına ve dövizde dayalı olarak işlem görüyor ise menkul kıymet olarak değerlendirilirken herhangi bir emtia üzerine yazılı olan forward sözleşmeleri menkul kıymet olarak kabul edilmemiştir. (Selman KOÇ; **Forward Sözleşmelerinin Hukuki Mahiyeti, Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu ve Muhasebeleştirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 219, Kasım 1999, s.79.)

⁴⁸¹ **Yatırım Fonu Katılma Belgeleri**; Halktan katılma belgeleri karşılığında toplanan paralarla, belge sahipleri hesabına, riskin dağıtılması ilkesi ve inançlı mülkiyet esaslarına göre sermaye piyasası araçları, gayrimenkul, altın ve diğer kıymetli madenler portföyü işletmek amacıyla kurulan mal varlığı olarak tanımlanmıştır. (Yalçın Özge OKAT; **Türk ve AB Hukukunda Yatırım Fonları**; Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s.48.)

⁴⁸² 10.01.1961 tarih ve 10703 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁸³ 26.12.1992 tarih ve 21447 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁸⁴ Devlet iç borçlanma senetlerinden, vadesi 1 yıldan daha az olanlar hazine bonosu, 1 yıldan çok olanlar ise devlet tahvili olarak tanımlanmaktadır. (İsmail TÜRK; **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s.288-291.)

⁴⁸⁵ Yüksel KOÇ; **Menkul Kıymetlerin Değerlemesi**, Vergi Dünyası, Sayı 340, Aralık 2009, s.24.

bir tanımlamaya yer verilmemiş olmakla birlikte, Sermaye Piyasası Kurulu'nun Seri:V No:51 sayılı Tebliği⁴⁸⁶ ile düzenlenen “vadeli işlem sözleşmeleri” ve “opsiyon sözleşmeleri” bu gruba dahil edilebilir.⁴⁸⁷

Tüm bu bilgiler ışığında türev araç sözleşmelerinin, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3/b maddesi uyarınca menkul kıymet olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ancak mezkûr Kanun ve maddenin ihtiva ettiği “*diğer sermaye piyasası araçları*” kısmında değerlendirmek üzere kabul etmek gerekmektedir.

Kanaatimce, organize piyasada işlem görmeyen forward, swap ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri kıymetli evrak olarak kabul edilmemekle birlikte 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3'üncü maddesinin (b) bendinde belirtildiği üzere “menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları” olarak da sayılmamalıdır. Buna ilaveten organize piyasalarda işlem gören future ve opsiyon sözleşmeleri kıymetli evrak olarak sayılmakla birlikte 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3/b maddesi uyarınca, menkul kıymet olarak değil diğer sermaye piyasası araçları olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.3. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN TÜRK VERGİ KANUNLARINDAKİ YERİ

Türev araçlardan elde edilen gelirlerin gerçek kişiler tarafından edinilmesi durumunda değer artış kazancı olarak Gelir Vergisine, kurum bünyesinde elde edilmesi durumunda ise Kurumlar Vergisine tabidir. Buna ilaveten yapılan işlemler tamamen KDV kapsamı dışında olmakla beraber elde edilen gelirler BSMV ve Damga Vergisinden istisnadır. Bu bölümde türev araçlardan elde edilen gelirlerin başka gelir unsurları ve sözleşmelerin mahiyetleri itibariyle türev araç sözleşmelerinin başka vergi kanunları kapsamında değerlendirilmesi ihtimali açısından ilgili kanunlara değinilecektir.

⁴⁸⁶ 27.08.2001 tarih ve 24506 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁸⁷ İsmail KIRCA; **a.g.e.**, s.198.

Türk Vergi Sisteminde vergiler gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınmaktadır. Gelir üzerinden; Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi, servet üzerinden; Motorlu Taşıtlar Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi ve Emlak Vergisi, harcamalar üzerinden ise; Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Damga Vergisi⁴⁸⁸ ve Değerli Kâğıtlar Vergisi vb. sayılabilir.⁴⁸⁹ Bu bölümde türev araç sözleşmeleri sırasıyla; Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri ve Damga Vergisi kapsamında incelenecektir.

3.3.1. Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Yönünden Durumu

Gelir üzerinden alınan vergiler açısından temel ortak nokta⁴⁹⁰ iki vergi türünde de gelir elde etmenin şart olmasıdır. Ancak geliri elde eden kişinin gerçek kişi olması Gelir Vergisi'nin konusunu oluştururken, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesinde sayılan kurum ve kuruluşların gelir elde etmesi ise Kurumlar Vergisi Kanunu'nun konusunu teşkil edecektir.

3.3.1.1. Gelir Vergisi

Gelir vergisi, gerçek kişilerin bir takvim yılında elde ettikleri gelir üzerinden alınan dolaysız bir vergidir. Gelir vergisinin konusu gerçek kişilerin geliridir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun⁴⁹¹ en son 4783 sayılı Kanunla⁴⁹² değişik 1'inci maddesinde⁴⁹³, gerçek kişilerin gelirlerinin gelir vergisine tabi olduğu belirtilmiş ve bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı gelir olarak tanımlanmıştır. Aynı Kanun'un 2'nci maddesinde de gelir vergisi kapsamında

⁴⁸⁸ Harcamalar üzerinden alınan vergiler vergiyi doğuran olayın niteliğine göre iktisadi muamele vergileri-hukuki muamele vergileri olmak üzere iki gruba ayrılır. İktisadi nitelikteki gider vergileri üretim, el değiştirme, tüketim gibi ekonomik işlemler dolayısıyla yapılan harcamalardan alınır. **Hukuki muamele vergileri** ise tek veya iki taraflı hukuki işlemlerden ve bir kısım idari karar ve tasarruflardan alınan vergilerdir. **Damga vergisi**, harçlar gibi. (Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.399.)

⁴⁸⁹ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.138.)

⁴⁹⁰ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 2'nci maddesinde sayılan gelirin unsurları arasında bulunma koşuluyla. (Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.241.)

⁴⁹¹ 06.01.1961 tarih ve 1070 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁹² 09.01.2003 tarih ve 24988 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁹³ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesinde, “gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır.”

değerlendirilecek kazanç ve iratlar sayılmıştır. Buna göre kazanç ve iratlar; ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ve diğer kazanç ve iratlardır. GVK madde 2, gelirin unsurları başlığını taşımakla birlikte esasen kavramsal bir yanlışlık söz konusudur. “Unsur” kavramının kullanılması durumunda madde 2’de belirtilen yedi elemanın oluşturduğu bir bütünden söz etmek gerekir. Bu nedenle söz konusu maddenin başlığının “gelirin sınıflandırılması” başlığı adı altında yer alan “gelir türleri” denilmesi gerekmektedir.⁴⁹⁴

Gelir vergisinde vergiyi doğuran olay gelirin elde edilmesidir. Elde etme kavramı, hukuki açıdan ise kişinin malvarlığında ortaya çıkan eklemeyi⁴⁹⁵, ekonomik açıdan satın alma gücünde ortaya çıkan bir artışı ifade eder. Bu artış yukarıda sayılan gelir unsurlarından birinin ya da birkaçının gerçekleşmesinden kaynaklı ise elde etme gerçekleşmiş kabul edilir. Elde etme kavramını bu anlamda üç hukuki bölümde düşünmek gerekir. Bunlar; alacak hakkının doğması, talep edilebilir hale gelme ve edimin gerçekleşmesidir.⁴⁹⁶

Buna göre alacak hakkının doğması “tahakkuk esasını”⁴⁹⁷, edimin gerçekleşmesi ile malvarlığında ortaya çıkan artış ise “tahsil esası” olarak ifade edilmektedir.⁴⁹⁸ Gelir Vergisi Kanunu’nun 2’nci maddesinde sayılan gelirin unsurlardan; ticari ve zirai kazançlar tahakkuk⁴⁹⁹, kalan diğer 5 unsur ise tahsil esasına tabidir. Mezkur konu için Danıştay’ın verdiği bazı kararlarda da ticari

⁴⁹⁴ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.279.

⁴⁹⁵ Şükrü KIZILOĞLU&Metin TAŞ; **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2011, s.196.

⁴⁹⁶ Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları; **Beyanname Düzenleme Kılavuzu**, Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, Ankara, 2011, s.1.&Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**,s.241.

⁴⁹⁷ Tahakkuk esasında gelir tahsil edilmezse bile alacak hakkı doğmasından dolayı gelir elde edilmiş kabul edilir ve yasal süresinde beyan edilerek verginin ödenmesi gerekirken, tahsil esasında ise alacak hakkı doğmasının tek başına yeterli olmaması ve para ya da kanunlarda belirtilen ödeme şekillerinden biri ile ödemenin yapılması halinde gelirin vergisinin ödenmesi gerekmektedir. (Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.143.)

⁴⁹⁸ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**,s.248-249.

⁴⁹⁹ Gelir Vergisi Kanunu’nun 38 inci maddesinde yer alan, “*ticari kazanç, teşebbüsdeki öz sermayenin hesap dönemi sonunda ve başındaki değerleri arasındaki müsbet farktır.*” İle yine aynı kanunun 39 uncu maddesinde yer alan “*İşletme hesabı esasına göre ticari kazanç, bir hesap dönemi içinde elde edilen hasılat ile giderler arasındaki müsbet farktır.*” ifadesi ve aynı maddede yer alan parantez içi “*Elde edilen hasılat, tahsil olunan paralarla tahakkuk eden alacakları; giderler ise, tediye olunan ve borçlanılan meblağları ifade eder.*” hükmü ile ticari kazancın tahakkuk esasına tabi olacağı net bir şekilde düzenlenmiştir.

kazancın tahakkuk esasına tabi olduğu belirtilmiştir. Buna göre; Danıştay kararında⁵⁰⁰ “*ticari kazançta vergiyi doğuran olayın, malın satışı veya alacağın doğmasıyla tekemmül edeceği*” ifadesine yer verilmiştir. Bir diğer Danıştay kararında⁵⁰¹ da⁵⁰² ticari kazancın tahakkuk ile doğmuş olacağı ifade edilmiştir.

Elde etmenin bu anlamda önemi “vergiyi doğuran olayın” gerçekleşmesidir. Zira, Gelir Vergisinde vergiyi doğuran olay “*geliri elde etme*”dir.⁵⁰³ Vergiyi doğuran olay 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 19’uncu maddesinde⁵⁰⁴ vergileme tekniği açısından yükümlüler için vergi borcunun, devlet için ise vergi alacağının hangi dönemde doğduğunun bilinmesi yükümlülüklerin yerine getirilmesi açısından önem taşımaktadır.⁵⁰⁵ Vergi Usul Kanunu’nun 19’uncu maddesinde, vergiyi doğuran olayın bir tanımı yapılmamıştır. Maddede, vergi alacağının vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vukuu veya hukuki durumun tekemmülü ile doğacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla maddede yer alan bu ifade ile vergiyi doğuran olayın, her bir vergi türü için ilgili özel vergi kanununda düzenleneceği belirtilmiştir. Bunun sonucunda da özel vergi kanunlarının her biri kendi içerisinde vergiyi doğuran olayı düzenlemişlerdir. Vergiyi doğuran olay, Vergi Usul Kanunu’nda kullanılmış olmakla birlikte isabetli değildir. Aslında vergilendirme ilişkisine yasa koyucunun bakışını yansıtması itibarıyla de ilginç bir kavram olan vergiyi doğuran olay terimi vergi normlarının uygulanma sürecini kapsayıcı bir kavram olmaktan uzaktır. Şöyle ki, vergiyi doğuran olay kavramı, yükümlendirici vergilendirme ilişkileri bakımından yerinde olabilir. Ancak vergilendirme ilişkilerinin her zaman yükümlendirici

⁵⁰⁰ Danıştay 3.Daire, 28.04.1993 Tarih, Esas No: 1991/2953, Karar No: 1993/1524 (Yunus ORUÇ; **Türk Vergi Hukukunda Vergiyi Doğuran Olay**, Vergi Dünyası, Sayı 363, Ekim 2011, s.131.)& <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (10.08.2012)

⁵⁰¹ Danıştay 3.Daire, 30.01.2003 Tarih, Esas No: 2001/279, Karar No: 2003/663 (Vergi Dünyası, **Yargı Kararları**, Sayı 278, Ekim 2004, s.175.)& <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (10.08.2012)

⁵⁰² Danıştay 3.Daire, 30.01.2003 Tarih, Esas No: 2001/279, Karar No: 2003/663 sayılı kararı; “*Vergi sistemimize göre ticari kazanç tahakkuk ettiği tarihte elde edilmiş olmaktadır. Gelir ya da giderin mahiyet itibarıyla tahakkuk ettiğinden söz edilebilmesi için, miktar olarak hesaplanabilmesi, gelire hak kazanılması ya da borç altına girilmesi yeterlidir.*” Şeklindedir.

⁵⁰³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.250.

⁵⁰⁴ 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 19’uncu maddesinde “*Vergi alacağı vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vukuu veya hukuki durumun tekemmülü ile doğar.*” Hüküm altına alınmıştır.

⁵⁰⁵ M. Kamil MUTLUER; **Vergi Genel Hukuku**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.126.

olmadığı, yararlandırııcı veya doğmuş vergi borcunu azaltan vergilendirme ilişkilerinin de varlığı önem taşımaktadır.⁵⁰⁶

Buna göre borcun doğduğu ya da doğmadığı veya hangi miktarda doğduğu yönünde bir sonucun ortaya çıkması, yasada tarif edilen soyut vergiyi doğuran olayla, yaşamda gerçekleşen somut vergiyi doğuran olayın unsurlarının aynı ya da farklı olduğu yönünde bir kararın verilmesini gerektirir.⁵⁰⁷ “Elde etme” kavramı, türev araçların vergilendirilmesi yönünden de oldukça büyük bir öneme sahiptir. İleriki bölümlerde de inceleneceği üzere türev araçlardan bazı durumlarda elde edilen gelirlerin ticari kazanç kabul etmemiz nedeniyle tahakkuk esasına göre vergilendirilmesi gereken şekliyle devlet açısından gecikmiş bir vergi geliri de söz konusu olabilmektedir.

3.3.1.1.1. Gelir Vergisi’nin Mükellefi

213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun⁵⁰⁸ 8’inci maddesinde yükümlü anlamında da kullanılan mükellefin ve sorumlunun tanımı yapılarak gelir vergileri açısından⁵⁰⁹ ödenen vergi, mükellefin malvarlığından çıkarken⁵¹⁰, sorumlu ise tevkif edilen vergilerin hem tevkifatından hem de ödenmesinden sorumlu kişidir.⁵¹¹ Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişilerdir.⁵¹² Gerçek kişi olmayanlar bu verginin mükellefi olamazlar. Mükellefiyet, Gelir Vergisi Kanunu’nun 3, 4, 5, 6, 7 ve 8’inci maddelerinde tam ve dar mükellefiyet olmak üzere iki ayrı şekilde düzenlenmiştir.

⁵⁰⁶ Mustafa AKKAYA; a.g.e., s.14.

⁵⁰⁷ Mustafa AKKAYA; a.g.e., s.21.

⁵⁰⁸ 10.01.1961 tarih ve 10703 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵⁰⁹ Uygulamada kanunda sayılan mükellef ile verginin ödenmesinden malvarlığında azalma olan kişi yani fiili ödeyici aynı kişi olmamaktadır. Bu tür vergilere KDV, BSMV ve ÖTV gibi **dolaylı vergi** denilmektedir. Ancak kanunda sayılan mükellef ile fiili ödeyici yani malvarlığında azalma olan kişi aynı kişi de olabilmektedir ki bu tür vergilere gelir ve servet üzerinden alınan vergilerde olduğu gibi **dolaysız vergiler** denilmektedir. (Ahmet EROL; **Türk Vergi Sistemi ve Vergi Hukuku**, Yaklaşım Yayıncılık, 3 Baskı, Ankara, 2012, s.251.&İsmail TÜRK; a.g.e., s.155.)

⁵¹⁰ Mehmet Ali ÖZYER; **Vergi Usul Kanunu Uygulaması**, Hesap Uzmanları Kurulu Derneği Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Aralık 2004, s.29.

⁵¹¹ M. Kamil MUTLUER; **Vergi Genel Hukuku**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006. s.71-77.

⁵¹² Genel itibarıyla **kişi kavramı**, hak sahibi olan varlık anlamını taşır. Hukuki açıdan bakıldığında ise, bu kavramı hak ehliyetine sahip olan varlık olarak tanımlamak daha uygun olur. Hak ehliyeti terimi 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 8’inci maddesinde haklara sahip olabilme ve borç altına girebilme yeteneğini ifade ettiğinden, şu halde kişi, hak sahibi olabilen ve borç altına girebilen varlık anlamını taşımaktadır. **Gerçek kişi** de bu anlamda sağ ve tam doğmak şartıyla biyolojik varlık olan insanları tanımlamaktadır. (Bilge ÖZTAN; a.g.e., s.221-222&Hüseyin HATEMİ; **Kişiler Hukuku Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001, s.13-17)

GVK Madde 3⁵¹³ uyarınca, Türkiye sınırları dışında ve içinde elde edilen tüm gelirler üzerinden vergileme esasına dayalı tam mükellefiyet⁵¹⁴ “kişisel ilkesinin”⁵¹⁵ bir sonucudur. Vergi hukuku açısından kanunların uygulanmasındaki şahsilik ilkesi, uyrukluk ve ikametgâh⁵¹⁶ ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şahsilik ilkesinin en çok uygulananı ikametgâhı esas alan türü olup, uyrukluğ u esas alan türüne daha seyrek ve genellikle de ikametgâh ilkesinin tamamlayıcısı niteliğinde rastlanılmaktadır.⁵¹⁷ Mülkilik ilkesindeki vergiyi doğuran olayın devletin ülkesi sınırları içerisinde gerçekleşmiş olması, vergi konusu ile devlet arasındaki bir ilişkinin doğmasına neden olmaktadır. Kişisel ya da şahsilik⁵¹⁸ ilkesinde ise, vergi yükümlüsü ile devlet arasında uyrukluk veya ikametgâh gibi kişisel ilişkinin varlığı aranmaktadır. Şahsilik ilkesi, bir devlet ile uyrukluk veya ikametgâh ilişkisi içinde bulunan kişilerin, hem bu devletin ülkesi sınırları içerisinde, hem de sınırları dışında elde ettiği gelirlerin ilgili devletin vergi kanunlarına tabi olduğunu ve bu devlet tarafından vergilendirileceğini belirtmektedir. Yani bu ilkeye göre devlet, kendisi ile

⁵¹³ GVK’nın 3’üncü maddesi “Aşağıda yazılı gerçek kişiler Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri kazanç ve iratların tamamı üzerinden vergilendirilirler: 1. Türkiye’de yerleşmiş olanlar; 2. Resmi daire ve müesseselere veya merkezi Türkiye’de bulunan teşekkül ve teşebbüslere bağlı olup adı geçen daire, müessese, teşekkül ve teşebbüslerin işleri dolayısıyla yabancı memleketlerde oturan Türk vatandaşları (Bu gibilerden, bulundukları memleketlerde elde ettikleri kazanç ve iratları dolayısıyla Gelir Vergisi’ne veya benzeri bir vergiye tabi tutulmuş bulunanlar, mezkur kazanç ve iratları üzerinden ayrıca vergilendirilmezler.)” hükmüne yer vererek tam mükellefiyeti ifade etmiştir.

⁵¹⁴ Kimlerin tam mükellef olacağını ise aynı Kanun’un 4’üncü maddesi uyarınca, Türkiye’de yerleşmiş olanları tam mükellef kabul etmiş ve yerleşik olma ifadesini ise; ikametgâhı Türkiye’de bulunanlar ve bir takvim yılı içinde Türkiye’de devamlı olarak altı aydan fazla oturmaları olarak tanımlamıştır. Altı aydan fazla bulunma koşulu aynı takvim yılına isabet eden kısmı için şart koşulmuştur. İki farklı takvim yılında bulunan ve toplamda altı ayı geçse bile bir takvim yılına isabet eden ikamet süresi 6 ay ve daha az ise tam mükellefiyetten söz edilemez. Aynı Kanun’un 5’inci maddesi ise altı aylık süre şartını sağlasa bile seyahat amacıyla gelenler, ilim ve fen adamları gibi meslek mensuplarına tam mükellefiyet hükümlerinin uygulanmayacağını belirtmiştir. GVK’nın 6’ncı maddesi ise dar mükellefiyeti tanımlamakta ve “Türkiye’de yerleşmiş olmayan gerçek kişiler sadece Türkiye’de elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilirler.” hükmüyle “yerellik-mülkilik” ilkesine göre vergileme prensibini kabul etmiştir. Yani geliri elde edenin tabiiyetine bakılmaksızın sadece Türkiye sınırları içinde elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi esasına dayalıdır. (Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları; **a.g.e.**, s.3.)

⁵¹⁵ Ertuğrul AKÇAOĞLU; **a.g.e.**, s.74.

⁵¹⁶ İkametgâh, Medeni Kanun’un 19’uncu ve izleyen maddelerinde yazılı olan yerlerdir. Buna göre, ikametgâh, bir kimsenin yerleşmek gayesiyle gösterdiği yerdir. İkamet ilkesine göre vergilendirme, vergi hukukunda tam mükellefiyet esasına göre vergilendirme ilkesine denk düşmektedir. Devletin ülkesel egemenliği altındaki kişilerin dünya çapındaki gelirlerini vergilendirerek, yükümlünün mali gücünü bütünüyle yakalaması halinde, ülkesel sınırlarını aşması ve sınır ötesindeki vergi konularına uzanması söz konusu olmaktadır. Bu durumda, vergilendirme yetkisini kullanan devlet ile ülkesel bağ içinde olan vergi konusu değil, vergi yükümlüsü olmaktadır. (Billur Yaltı SOYDAN; **Uluslararası Vergi Anlaşmaları**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1995, s.19-20)

⁵¹⁷ Özhan ULUATAM&Yaşar METHİBAY; **a.g.e.**, s.17-19.

⁵¹⁸ Bir devletin vatandaşları üzerindeki egemenlik hakkını, kendi siyasi sınırları dışında kullanmasına ise, kanunların **şahsiliği ilkesi** denilmektedir. (Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları; **a.g.e.**, s.3.)

uyrukluk veya ikametgâh ilişkisi içinde bulunan kişiyi ülke dışında da izlemekte ve etkilemektedir.⁵¹⁹

Bu itibarla ister tam ister dar mükellef olsun, türev araç piyasasında iki farklı grup yatırım yapmaktadır. Bunlardan birincisi, fiyat riskinden bu riski aktarmak yoluyla korunmak isteyenler (hedger-korunmacılar), diğeri ise geleceğe yönelik fiyat belirsizliklerinden kar sağlamayı amaçlayan spekülâtörlerdir. Her iki amaçla da işlem yapılması durumunda elde edilen gelirler, geliri elde edenin mahiyetine göre (kurumlar tarafından ya da gerçek kişiler tarafından elde edilmesi) kurumlar vergisi ya da gelir vergisi konusuna girmektedir.⁵²⁰ Anılan Kanun'un 7'nci maddesi ise kazanç ve iratların hangi koşullarda Türkiye'de elde edileceğini belirtmektedir. Tez'im açısından ticari kazanç, menkul sermaye iradı ve diğeri kazanç ve iratların hangi şartlarda elde edileceği önem arz etmektedir ki mezkur maddenin ilgili hükümlerine yeri geldiğinde yer verilecektir.

3.3.1.1.2. Ticari Kazanç

Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesi “*Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazançlar ticari kazançtır.*” hükmüyle ticari kazancın tanımı yapılmıştır. Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesi uyarınca; coberlik işlerinden, gayrimenkullerin alım, satım ve inşa işleriyle devamlı olarak uğraşanların bu işlerinden, kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım-satımı ile devamlı olarak uğraşanların bu faaliyetlerden elde edilen gelirler ticari kazanç hükmünde değerlendirilmektedir. Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesinin (2)'nci bendi, “*Coberlik işlerinden*” elde edilen geliri ticari kazanç olarak değerlendirmektedir. Cober, borsada kendi nam ve hisse senedi ve tahvil alım satımı yapan ve bunun spekülasyonu ile uğraşan İngilizcede “jobber⁵²¹” kavramından türeyen borsa

⁵¹⁹ Esra EKMEKÇİ; **Kurumlar Vergisinde Dar Yüklümlülük**, Kazancı Hukuk Yayınları, No: 132, İstanbul, 1994, s.1

⁵²⁰ Ali TUĞLU; **Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarında Elde Edilen Gelirlerin Vergilendirilmesi**, Yaklaşım Dergisi, Şubat 2010, s.109.

⁵²¹ İngilizcede “jobber” aracı anlamında menkul kıymeti satanlardan alan, almak isteyenlere satan bir aracıdır. Bunlar, bağımsız çalışarak söz konusu kıymeti alır başka bir aracıya satarak alım-satım farkından kazanç elde ederler ki bu şekilde ülkemizde bir meslek yoktur.(Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.303.)

uzmanı⁵²² olarak dilimize çevrilmiş bir kavramdır. Ticari kazanç ile ilgili düzenlemede ticari kazancı elde edenin kim olduğuna dair bir düzenleme bulunmamaktadır. 6762 sayılı Eski Türk Ticaret Kanunu'nun 14'üncü maddesi⁵²³ ile 6102 sayılı yeni TTK'nın 12'nci maddesi⁵²⁴ de taciri aynı şekilde tanımlamıştır. "taciri" tanımlayarak GVK'da merkez kavram olarak da tacir kullanılmıştır.⁵²⁵ GVK madde 37'de yer alan "ticari⁵²⁶ ve sınai⁵²⁷ faaliyetler" Gelir Vergisi Kanunu'nda düzenlenmemekle birlikte 6762 sayılı Eski Türk Ticaret Kanunu'nun 3, 7 ve 12'nci maddelerinde vergi kanunları içinde genel kabul görmüş kavramlar hüküm altına alınmıştır. 6762 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinde ticari işleri sadece bir ticarethane, fabrika ya da ticari mahiyette işletilen işletmelerle ilgili sınırlı tutarak 11'nci maddesinde ise, ticari işletmenin tanımını yapmıştır. 12 ve 13'üncü maddeler ile ticari işletmeyi açıklarken kullanılan fabrika, ticarethane ve buna benzer işletmeleri tanımlamıştır. 6102 sayılı yeni TTK'nın 3'üncü maddesi "ticari işleri", 11'inci maddesi "ticari işletmeyi" ve 15'inci madde ise "esnafı" tanımlamıştır.

Buna göre, GVK'nın 37'nci maddesinde⁵²⁸ sayılan ticari haller 6102 sayılı TTK'da ilgili maddelerde sayılan ticari faaliyetlerden daha geniş kapsamlıdır.⁵²⁹ TTK'nın ilgili maddelerinde ticari faaliyet bir işletme organizasyonu içinde

⁵²² Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.146.

⁵²³ 6762 sayılı Eski Türk Ticaret Kanunu'nun 14'üncü maddesi; "Bir ticari işletmeyi, kısmen de olsa, kendi adına işleten kişiye tacir denir".

⁵²⁴ 6102 sayılı yeni TTK'nın 12'nci maddesi de taciri; "(1) Bir ticari işletmeyi, kısmen de olsa, kendi adına işleten kişiye tacir denir. (2) Bir ticari işletmeyi kurup açtığını, sirküler, gazete, radyo, televizyon ve diğer ilan araçlarıyla halka bildirmiş veya işletmesini ticaret siciline tescil ettirerek durumu ilan etmiş olan kimse, fiilen işletmeye başlamamış olsa bile tacir sayılır. (3) Bir ticari işletme açmış gibi, ister kendi adına, ister adi bir şirket veya her ne suretle olursa olsun hukuken var sayılmayan diğer bir şirket adına ortak sıfatıyla işlemlerde bulunan kimse, iyiniyetli üçüncü kişilere karşı tacir gibi sorumlu olur." Şeklinde tanımlamıştır.

⁵²⁵ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.299.

⁵²⁶ Emek ve sermaye unsurlarının birlikte kullanılarak devamlı bir organizasyona dayanan, gelir vergisi kanunun tanımını yaptığı ziraî ve serbest meslek faaliyetleri dışında kalan tüm faaliyetler ticari kazançtır. (Şükrü KIZILOĞLU&Metin TAŞ; **a.g.e.**, s.200.)

⁵²⁷ Sınai faaliyet; imalat, üretim işleri sonucu artık değer yaratma faaliyetleridir. (Doğan ŞENYÜZ&Mehmet YÜCE&Adnan GERÇEK; **Türk Vergi Sistemi**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 7. Baskı, Bursa, 2012, s.12.)

⁵²⁸ GVK'nın 37'nci maddesi "Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazançlar ticari kazançtır. Bu kanunun uygulanmasında, aşağıda yazılı kazançlar ticari kazanç sayılır:1. Maden, taş ve kireç ocakları, kum ve çakal istihsal yerleri ile tuğla ve kiremit harmanlarının işletilmesinden;2. Coberlik işlerinden;3. Özel okul ve hastanelerle benzeri yerlerin işletilmesinden;4. Gayrimenkullerin alım, satım ve inşaa işleriyle devamlı olarak uğraşanların bu işlerinden;5. Kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım-satımı ile devamlı olarak uğraşanların bu faaliyetlerinden;6. Satın alınan veya trampa suretiyle iktisap olunan arazinin iktisap tarihinden itibaren 5 yıl içinde parcellenerek bu müddet içinde veya daha sonraki yıllarda kısmen veya tamamen satılmasından; elde edilen kazançlar. 7.Diş protezciliğinden elde edilen kazançlar."olarak hüküm altına alınmıştır.

⁵²⁹ Fatih Kemal EBIÇLIOĞLU&Abdulkadir KAHRAMAN; **a.g.e.**, s.48.

gerçekleşmesi gerekirken, anılan kanunun 11'inci maddesinde⁵³⁰ “*ticari işletme*” başlıklı maddesi ile devamlı olmayan faaliyetler ile aynı Kanun’un 15'inci maddesinde sayılan esnaf faaliyeti sınırlarını aşmayan faaliyetler ticari işletme sayılmamaktadır. GVK’nın 37’nci maddesinde ticari kazanç olarak kabul ettiği gelirlerin oluşması için ardında birtakım hukuksal ilişkilerin kurulması gerekir. Bu ilişkilerin kurulup tamamlanmasından sonra ticari kazancın elde edilmesi söz konusu olacaktır. Buna ilaveten söz konusu madde belirtilen faaliyetlerinden doğan hukuksal ilişkiler Borçlar Kanunu anlamında satış ya da iş görme sözleşmeleridir. Bu sözleşme ilişkileri vergilendirilecek olaydır.⁵³¹ Diğer taraftan GVK’nın 37’nci maddesinin 6’ncı bendinde⁵³² bir ticari organizasyon ve ticari işletmeye gerek olmaksızın da gelir elde edilebileceği belirtilmektedir. Bu kapsamda TTK’nın ticari faaliyet olarak değerlendirdiği tüm şartları GVK biraz daha esneterek kendine özgü vergi kanunlarını yeniden düzenlemiştir. Kanımca, GVK madde 37’nin (5) ve (6)’ncı bentlerinde belirtilen kazanç unsurlarının, TTK’da ilgili maddelerde sayılan ticari işletmenin varlığına gerek duyulmadan dikkate alınması gerekmektedir.

GVK’nın ticari kazançla ilişkin hükümlerinin uygulanabilmesi koşullarından biri de faaliyetlerin devamlı suretle yapılmasıdır. Mükellefiyet tesisi, matraha uygulanacak oran, beyanname verme zorunluluğu, geçici vergi beyannamesi verme ve ödeme, istisna ve muafiyet şartlarının varlığı açısından “faaliyetin devamlılığı-sürekliliği” önem arz etmektedir. Devamlılık arz etmeyen arızı olarak yapılan faaliyetler için aynı kanunun 80’inci maddesi hükümleri tatbik edilir. Süreklilik, ticari ve sınai faaliyetin kar amacıyla yapılması ve bunun zaman içinde

⁵³⁰ 6102 sayılı yeni TTK’nın 11’inci maddesi “(1) Ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir.

(2) Ticari işletme ile esnaf işletmesi arasındaki sınır, Bakanlar Kurulunca çıkarılacak kararnamede gösterilir.

(3) Ticari işletme, içerdiği malvarlığı unsurlarının devri için zorunlu tasarruf işlemlerinin ayrı ayrı yapılmasına gerek olmaksızın bir bütün hâlinde devredilebilir ve diğer hukuki işlemlere konu olabilir. Aksi öngörülmemişse, devir sözleşmesinin duran malvarlığını, işletme değerini, kiracılık hakkını, ticaret unvanı ile diğer fikrî mülkiyet haklarını ve sürekli olarak işletmeye özgülenen malvarlığı unsurlarını içerdiği kabul olunur. Bu devir sözleşmesiyle ticari işletmeyi bir bütün hâlinde konu alan diğer sözleşmeler yazılı olarak yapılır, ticaret siciline tescil ve ilan edilir.” Şeklinde.

⁵³¹ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.303-304.

⁵³² GVK’nın 37’nci maddesinin 6’ncı bendinde “Satın alınan veya trampa suretiyle iktisap olunan arazinin iktisap tarihinden itibaren 5 yıl içinde parsellenerek bu müddet içinde veya daha sonraki yıllarda kısmen veya tamamen satılmasından; elde edilen kazançlar.” Şeklinde hüküm altına alınmıştır.

yinelenmesidir.⁵³³ Doktrinde süreklilikten kasıt belli bir zaman süresince yapılan faaliyetin en az iki ya da fazla yapılması⁵³⁴ yönünde görüşler olmakla birlikte, Danıştay'ın 3'üncü Dairesi'nin 11.06.2009 tarih ve 2007/3751 Esas Nolu, 2009/2092 Karar Nolu sayılı kararında⁵³⁵ 2003 yılında satın alınan 4 taşıtı 2004 ve 2005 yıllarında, 2004 yılında alınan 2 taşıtı 2005 ve 2006 yıllarında, 2006 yılında satın alınan 4 taşıttan üçünü 2007 yılında sattığı ve adına kayıtlı 2 taşıt daha bulunduğu saptanan davacının bu alım-satım faaliyeti sonucunda elde ettiği kazancı, ticari kazanç olarak kabul edilmemiştir.⁵³⁶

“Devamlılık” kavramı vergi kanunlarında Katma Değer Vergisi Kanunu⁵³⁷, Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunlarında muhtelif maddelerde hüküm altına alınmıştır. Buna göre Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 2'nci maddesinin (3) ve (5)'inci bentleri ile iktisadi kamu kuruluşları ile dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmelerin kurumlar vergisi mükellefiyetini, devamlılık kavramı ışığında açıklamaktadır. GVK'nın 18 ve 82'nci maddelerinde de devamlılık önemli bir kriter olarak hüküm altına alınmıştır. İşlemlerin tekrarlanma seviyesi ise devamlılığın tespitinde önemli bir karine olabilmektedir. “Devamlılık” teriminin ne anlama geldiği yönünde net bir tanım görüldüğü üzere bulunmamaktadır. Ancak mevzuatın kanun, tebliğ ya da benzer kaynaklarında birer cümle ile varlığından söz edilmiştir. Buna göre; 104 Seri No.lu Gelir Vergisi Kanunu Genel Tebliği'nin⁵³⁸ “1-a Ticari Kazanç Sayılacak Haller” bölümünde⁵³⁹ yer alan hükmü ile “devamlılığı” tanımlamakla yetinmiş olup Kurumlar Vergisi Kanunu 1 Seri Nolu Genel Tebliği'nin⁵⁴⁰ 2/4 bölümünde⁵⁴¹ ise; bir organizasyon içinde bir takvim yılında veya

⁵³³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.263-265.

⁵³⁴ Fatih Kemal EBIÇLIOĞLU&Abdulkadir KAHRAMAN; **a.g.e.**, s.50.

⁵³⁵ <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/ozet.jsp?ozet=metin&dokid=36149> (15.08.2012)

⁵³⁶ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.263.

⁵³⁷ 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1'nci maddesinde “*Ticari, sınai, ziraî faaliyet ile serbest meslek faaliyetinin devamlılığı, kapsamı ve niteliği Gelir Vergisi Kanunu hükümlerine göre; Gelir Vergisi Kanununda açıklık bulunmadığı hallerde, Türk Ticaret Kanunu ve diğer ilgili mevzuat hükümlerine göre tayin ve tespit edilir.*” Hükmüne yer verilmiştir.

⁵³⁸ 08.07.1972 tarih ve 14239 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵³⁹ Söz konusu bölümde; “*Herhangi bir kimse, birden fazla yılda tek şahsa veya bir yılda aynı şahsa veya muhtelif şahıslara borç para vermişse, bu kimsenin ikrazatçılık işini mutad meslek halinde yapmış olduğunun kabulü gerekir.*” şeklindedir.

⁵⁴⁰ 03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

iki veya üç yılda tek bir işlem yapılmış olsa dahi ticari faaliyetin varlığı kabul edilmiştir.

Öte taraftan, 1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nin⁵⁴² 2.4. “dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler” bölümünde; bir derneğin nakit varlıklarının bir kısmının, derneğin amaçlarını gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyduğu gelirleri sağlamak amacıyla menkul kıymet alımına tahsis edilmesi, daha sonra bu menkul kıymetlerin yıl içinde farklı tarihlerde birkaç kez elden çıkarılması veya itfa tarihinde neması ile birlikte tahsil edilmesi durumunda, devamlılık arz eden ticari, sınai ve zirai bir faaliyetten söz edilemeyecektir. Bu nedenle derneğe bağlı bir iktisadi işletmenin varlığı söz konusu olmayacağı söz konusu derneğin, üyelerinden aidat veya bağış adı altında topladığı ve/veya üyelerin değerlendirilmek üzere verdikleri paralarla müstakil bir eleman istihdamını gerektirecek boyutta menkul kıymet alım-satım faaliyetinde bulunması ve münhasıran bu faaliyet için eleman istihdam edilmesi ticari organizasyonun oluştuğu anlamına geleceği ekonomik faaliyetin ticari organizasyonu gerektirmesi ve yılda birden fazla tekrar ettirilmesi veya her yıl bir defa olmakla beraber müteakip yıllarda ya da birkaç yıl arayla yapılmasına karşılık periyodik olarak tekrar etmesi durumunda da bu faaliyetin devamlı olduğunu göstermektedir. Buna ilaveten 232 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği⁵⁴³ uyarınca da hisse senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazançların değer artış kazancı olarak vergilendirilmesinde yıl içinde yapılan işlem sayısının birden fazla olmasının bir önemi bulunmadığını ve bununla birlikte ticari bir organizasyonu gerektirecek nitelikte alım-satım işlemlerinin yapılması halinde elde edilecek kazançların ticari kazanç olarak vergilendirilmesi gerektiği yönünde hükümler de mevcuttur.

⁵⁴¹ Söz konusu madde hükmü; “Devamlılık unsuru, bir hesap dönemi içinde aynı veya ayrı faaliyet alanlarında ticari mahiyet arz eden işlemlerin birden fazla yapılmasını ifade etmektedir. Aynı hesap döneminde tek işlem nedeniyle ticari faaliyetin devamlılık unsurunun oluştuğunu kabul etmek mümkün olmamakla birlikte, faaliyetin organizasyon gerektirmesi veya amacının ticari olması durumunda devamlılık unsurunun varlığı kabul edilir. Ticari organizasyon, sermaye tahsisi, işyeri açılması, personel istihdamı, ticaret siciline kaydolmak gibi unsur ve şartlardan tümü veya bir kısmı yerine getirilmek suretiyle belirli şekilde kurulmuş olacaktır. Bu takdirde bu organizasyon içinde bir takvim yılında veya iki veya üç yılda tek bir işlem yapılmış olsa dahi ticari faaliyetin varlığı kabul edilecektir.” şeklindedir.

⁵⁴² 03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.

⁵⁴³ 23.03.2000 tarih ve 23998 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.

Yargı kararları ise yine “devamlılığı” tanımlamamakla birlikte mevcut olayları devamlılık unsuruna göre yargılamıştır. Buna göre Danıştay 7’nci Dairesi’nin 18.06.2003 tarih ve E. 2000/7374, K. 2003/3622 sayılı kararında⁵⁴⁴ devamlı olmaması münasebetiyle faaliyeti ticari faaliyet olarak değerlendirmemiş olup Danıştay Vergi Dava Daireleri’nin 14.04.2006 tarih ve E. 2006/45, K.2006/108 sayılı kararı⁵⁴⁵ ile de 29 adet binanın satışını devamlı kabul ederek faaliyeti ticari faaliyet olarak değerlendirmiştir. Danıştay Vergi Dava Daireleri’nin 14.11.2003 tarih ve E.2003/233, K.2003/414 sayılı kararı da⁵⁴⁶, gayrimenkul alım, satım ve inşaaından elde edilen kazançların ticari kazanç sayılarak vergilendirilmesi için devamlılık koşulunun arandığı, bir işlemin devamlılık taşıdığına ise işlemin aynı vergilendirme döneminde yinelenmesi ya da önceki vergilendirme döneminde de yapılmış olmasına göre belirlenebileceği, maddi ve şekli anlamda bir ticari organizasyonun belirgin olmadığı durumlarda, kazanç doğuran işlemin çokluğunun, devamlılık unsurunu belirleyen en nesnel ölçü olduğu, devamlılık unsurunun gerçekleşmesi halinde, bu işlemlerin kazanç sağlamak amacıyla yapılmadığını kanıtlama yükünün vergi mükelleflerine düşeceğini belirtmiştir. Danıştay’ın Vergi Dava Daireleri’nin 07.05.2004 tarih ve E.2004/20 K.2004/53 ve Danıştay 3’üncü Dairesi’nin 11.06.2009 tarih ve E.2007/3751 K. 2009/2092 sayılı kararlarında da⁵⁴⁷; “devamlılık unsurunu belirleyen en nesnel ölçü, kazanç doğuran işlemlerin çokluğu” olarak ifade edilmiştir.⁵⁴⁸ Ancak birden çok işlemin yapılması, devamlılık unsurunun ve ticari organizasyonun varlığına karine teşkil etmez. Danıştay özellikle son dönemde verdiği kararlarda da bunu savunduğunu göstermektedir. Dokuzuncu Dairenin 09.02.2005 tarih, 1414/2003 Esas Nolu ve 2005/226 Karar No sayılı⁵⁴⁹ kararını⁵⁵⁰ onamıştır. Danıştay Dördüncü Dairesinin 24.05.2004 tarih, 1832/2003

⁵⁴⁴ <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (Çevrimiçi) (15.08.2012)

⁵⁴⁵ <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (Çevrimiçi) (15.08.2012)

⁵⁴⁶ <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (Çevrimiçi) (15.08.2012)

⁵⁴⁷ <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (Çevrimiçi) (15.08.2012)

⁵⁴⁸ Ahmet EHLİZ; **a.g.m.**, s.135-137.

⁵⁴⁹ <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (Çevrimiçi) (15.08.2012)

⁵⁵⁰ Dokuzuncu Dairenin 09.02.2005 tarih, 1414/2003 Esas Nolu ve 2005/226 Karar No sayılı kararı, “....ticari kazançta konu edilebilir bir gelirden söz edilebilmesi için, ticari işletme şeklinde ticari bir organizasyon olması gerektiği, birden çok satış yapılmasının, devamlılık unsurunun ve ticari organizasyonun varlığına karine teşkil etmeyeceği gerekçesiyle kabul eden Bursa Vergi Mahkemesinin 09.10.2002 tarih ve 2002/1304 sayılı kararının⁵⁵⁰; yükümlünün bir yıl içerisinde birden fazla gayri menkul satışı yaptığı, bir nedenle bu faaliyetinin devamlılık unsuru içerdiği ve ticari kazanç elde ettiği ileri sürülerek bozulması....” Şeklinde dir.

Esas Nolu ve 1132/2004 Karar No sayılı kararıyla⁵⁵¹ da benzer sonuç doğuracak işlemi tesis eden hükmünü vermiştir. Danıştay’ın son yıllarda ki kararları görüldüğü üzere “devamlılık” kavramını bir ticari organizasyon kapsamında değerlendirme yönündedir.

3.3.1.1.3. Menkul Sermaye İradı

Vergi kanunlarımızda her ne kadar menkul kıymetin tanımını yapılmamış olsa da menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarından elde edilen gelir kanunlar açısından ya menkul sermaye iradı ya da diğer kazanç ve iratlar olmak üzere 2 farklı gelir unsuru olarak hüküm altına alınmıştır. Gerçek kişilerce menkul kıymetlerden elde edilen gelirlerin menkul sermaye iradı ya da değer artış kazancı olması halinde vergilendirme esasları da buna göre farklılık arz etmektedir.⁵⁵² 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 75’inci maddesinde; “*Sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkül sermaye dolayısıyla elde ettiği kar payı, faiz, kira ve benzeri iratlar menkul sermaye iradıdır.*” şeklinde hüküm altına alınmıştır. Üretim sürecine fiilen katılmadan bu işleri yapan şirketlere mali/finansal yatırım yaparak elde edilen menkul sermaye iradı, nakdi sermaye, konusu para olan değerler ve mali yatırım sermayesinden oluşan kıymetlerin getirdiği bir gelir unsurudur.⁵⁵³

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 75’inci maddesi menkul sermaye olarak değerlendirilecek iratları yazmıştır. Buna göre; anılan madde kaynağı ne olursa olsun⁵⁵⁴, her nevi hisse senetlerinin kâr paylarını, iştirak hisselerinden doğan

⁵⁵¹ <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (Çevrimiçi) (15.08.2012)

⁵⁵² Ata DİLİÇİKİK; **Gerçek Kişilerce Menkul Kıymetlerden 2010 Yılında Elde Edilen Gelirlerin Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 355, Mart 2011, s.37.

⁵⁵³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.308.

⁵⁵⁴ Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü’nün 09.07.2004 tarih ve GVK-25/2004-17/Gayrimenkul Sermaye İradı 1 sayılı 25 sıra no.lu GVK sirkülerinde “Gelir Vergisi Kanununun 70. maddesinin birinci fıkrasında, maddede belirtilen mal ve hakların sahipleri, mutasarrıfları, zilyetleri, irtifak ve intifa hakkı sahipleri veya kiracıları tarafından kiraya verilmesinden elde edilen iratların gayrimenkul sermaye iradı olduğu, 71. maddesinde ise gayrimenkul sermaye iradında safi iradın, gayrisafi hasılatıran iradın sağlanması ve idamesi için yapılan giderler indirildikten sonra kalan müspet fark olduğu belirtilmiştir. Aynı Kanunun 75. maddesinin birinci fıkrasında, sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkül sermaye dolayısıyla elde ettiği kar payı, faiz, kira benzeri iratlar menkul sermaye iradı olarak nitelendirilmiş, ikinci fıkrasının 6 numaralı bendinde ise her nevi alacak faizleri (adi, imtiyazlı, rehinli, senetli alacaklarla cari hesap alacaklarından doğan faizler ve kamu tüzel kişilerin borçlanılan ve senede

kazançları, kurumların idare meclisi başkan ve üyelerine verilen kar paylarını, her nevi tahvil ve hazine bonosu faizlerini, her nevi alacak faizlerini, mevduat faizlerini, hisse senetleri ve tahvillerin vadesi gelmemiş kuponların satışından elde edilen bedelleri, iştirak hisselerinin sahibi adına henüz tahakkuk etmemiş kar paylarının devir ve temlik karşılığında alınan para ve ayınları, her çeşit senetlerin iskonto edilmesi karşılığında alınan iskonto bedelleri, faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kâr payları ile kâr ve zarar ortaklığı belgesi karşılığı ödenen kâr payları, özel finans kurumlarınca kâr ve zarara katılma hesabı karşılığında ödenen kâr payları ve bireysel emeklilik sisteminden emeklilik hakkı kazananlar ile bu sistemden vefat, maluliyet veya tasfiye gibi zorunlu nedenlerle ayrılanlara yapılan ödemeleri⁵⁵⁵ menkul sermaye iradı olarak değerlendirmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere finansal araçların kullanımından elde edilen daha çok faiz, kira ya da kar payı şeklinde elde edilen gelir, menkul sermaye iradı sayılmıştır. Bu madde hükmündeki “kira” terimi daha çok faiz ya da kar payı

bağlanmış olan meblağlar için ödenen faizler dahil) kaynağına bakılmaksızın menkul sermaye iradı olarak sayılmıştır. Bu hükümlere göre, kiracıların kira bedellerini ödememeleri nedeniyle açılan davalar sonucu verilen yargı kararlarında, kira bedelinin yanı sıra yasal faiz ödenmesine de karar verilmiş olması halinde, tahsil edilen kira bedelinin gayrimenkul sermaye iradı, faiz gelirin ise menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmesi gerekir.” Şeklinde ifade edilmiştir.

⁵⁵⁵ Maddeye istinaden sistemden çıkanların elde edecekleri bu gelirlerin menkul sermaye iradı olarak değerlendirilmesi gerekirken Danıştay’ın 4’üncü Dairesinin 08.04.2011 tarih ve 27899 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/8882 Esas No ve 2011/269 Karar Nolu kararında, katılımcılara yapılacak olan ödemenin ana paraya isabet eden kısmının menkul sermaye iradı olarak kabulüne imkan bulunmadığı yönünde hüküm vermiştir. Danıştay 4’üncü Dairesinin 08.04.2011 tarih ve 27899 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/8882 Esas No ve 2011/269 Karar No sayılı kararının ilgili kısmı şu şekildedir: “193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun Menkul Sermaye İradı Başlıklı 75. maddesinin ilk fıkrasında sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkil sermaye dolayısıyla elde ettiği kar payı, faiz, kira ve benzeri iratların menkul sermaye iradı olduğu, aynı maddenin 15/a bendinde ise tüzel kişiliği haiz emekli sandıkları, yardım sandıkları ile emeklilik ve sigorta şirketleri tarafından on yıl süreyle prim, aidat veya katkı payı ödemediği ayrılanlara yapılan ödemelerin menkul sermaye iradı sayılacağı hükmüne yer verilmiştir. Dosyanın incelenmesinden davacı ile sigorta şirketi arasında düzenlenen hayat sigortası poliçesi uyarınca davacının 3 yıl süreyle prim ödediği, poliçenin davacının isteği ile sonlandırılması üzerine sigorta şirketi tarafından davacıya 3 yıl boyunca ödediği ana para ve getirisinin iade edildiği, ancak ödeme yapılırken anapara ve getiriden oluşan toplam tutar üzerinden 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesinin 15/a bendi uyarınca gelir vergisi tevkifatı yapıldığı fazladan yapılan kesintinin iadesi istemiyle dava açıldığı Vergi Mahkemesince de sigorta şirketince davacıya ödenen tutarın tamamının değil, elde edilen gelirin tevkifata tabi olduğu gerekçesiyle fazladan yapılan kesintilerin iadesine karar verildiği anlaşılmaktadır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun yukarıda belirtilen 75. maddesinin ilk fıkrasında menkul sermaye iradının tanımı yapılmış ve açıkça nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkil sermaye dolayısıyla elde edilen kar payı, faiz, kira ve benzeri iratların menkul sermaye iradı olduğu belirtilmiştir. Buna göre davacının sigorta şirketine üç yıl boyunca nakden yaptığı ödemeler dolayısıyla elde ettiği gelir, menkul sermaye iradı sayılacağından, sigorta şirketince yapılan ödemelerin tamamı değil bu ödemenin ana para dışında kalan kısmı menkul sermaye iradı niteliğindedir. Bu nedenle davacıya iade edilen toplam ödeme üzerinden 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesinin 15/a bendi uyarınca yapılan tevkifatta hukuka uyarlık bulunmamaktadır.” (http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp (çevrimiçi) (15.08.2011.)

şeklinde elde edilmesi gereken gelirin yerine başka bir menfaat sunulmasıdır. Örneğin borç verdiği adamdan faiz almak yerine alacak faizi karşılığında konutunda kira vermeksizin ikamet etmesi karşılığında sağlanan menfaat menkul sermaye iradı⁵⁵⁶ olarak ve “kira” terimi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Mevcut konu ile ilgili olarak 104 Seri No.lu Gelir Vergisi Kanunu Genel Tebliği’nin⁵⁵⁷ 1’inci maddesinin (b) bendine⁵⁵⁸ istinaden elde edilecek menfaatlerin parasal tutarlarını takdir komisyonunca saptanacak tutarlar olması gerektiğini belirtmiştir.

Kanımca, 104 Seri No.lu Gelir Vergisi Kanunu Genel Tebliği esas itibariyle GVK madde 75’te sayılan gelirlerin dışında da gelir elde edilebileceğini ancak ilgili maddenin koşulları, lafzı ve ruhuna uymak suretiyle değerlendirilebileceğinin bir kanıtı sayılmaktadır. Diğer taraftan GVK madde 75’de “...elde ettiği..” kavramı, menkul sermaye iratlarında hem tahakkuk hem de tahsil esasının bir göstergesi kabul edilebilir.⁵⁵⁹

3.3.1.1.4. Diğer Kazanç ve İratlar

Gelir Vergisi Kanunu’nun 2’nci maddesinde gelirin unsurları tek tek sayılmış olup “Diğer Kazanç ve İratlar” bunlar arasında sayılanların 7’ncisidir. “Diğer Kazanç ve İratlar” olarak nitelendirilmesine karşın, diğer altı gelir unsuru arasında sayılmayan her türlü kazanç ve iratların bu kapsamda değerlendirmemek gerekmektedir. Çünkü verginin kanuniliği gereğince verginin konusunu giren unsurlar bu madde de tanımlanmıştır.⁵⁶⁰ Diğer kazanç ve iratlar kapsamında

⁵⁵⁶ Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları; **a.g.e.**, s.203-204.

⁵⁵⁷ 08.07.1072 tarih ve 14239 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵⁵⁸ 104 Seri No.lu Gelir Vergisi Kanunu Genel Tebliği’nin 1’inci maddesinin (b) bendi “*Borç para vermeyi itiyat haline getirmemiş olanların (ortada "Devamlılık" ve "Tekerrür veya Taaddüt" olmaması hasebiyle) arızı olarak veya tesadüfen ve ticari bir faaliyete bağlı olmayarak ikraz ettikleri paralar karşılığında elde ettikleri faizlerin menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmesi icabeder. Her iki halde de, ikrazatçılığı teyid eden olaylarla ilgili delillerin muhkem bir şekilde tertip ve tanzim edilecek tutanaklarla tesbit ve tevsik edilmesi ve rapor haline getirilmesi zorunludur.*” ile anılan Tebliğ’in 6’nci maddesinin son kısmı; “*Bu sebeple, ev kirasız, para faizsiz verilmesi hallerinde karşılıklı olarak menfaat sağlandığından, ortada maddi delillere dayanarak bir tesbit yapılsın veya yapılsın her iki tarafın da Gelir Vergisi Kanunu hükümleri dairesinde mükellefiyetlerinin tesisi, vergilendirme döneminin de ipoteğin devam ettiği müddete göre tayini, faiz ve kira miktarının ise, çevrenin hayat şartlarına, ekonomik bünyesine, kredi ve kira piyasasına göre karşılıklı olarak takdiri lâzım gelir.*” Şeklinde hüküm altına alınmıştır.

⁵⁵⁹ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.365.

⁵⁶⁰ Sinan AKSU; **Diğer Kazanç ve İratların Vergilendirilmesi ve Beyanı**, Vergi Dünyası, sayı 355, Mart 2011, s.123.

değerlendirilecek gelirler, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 80, 81, mükerrer 80 ve 81'inci maddelerinde Değer Artış Kazancı ve Gelir Vergisi Kanunu'nun 82'nci maddesinde Arızı Kazanç olmak üzere iki ayrı başlıkta hüküm altına alınmıştır. Diğer kazanç ve İratlar, bu nedenle Gelir Vergisi Kanunu'nun 80'inci maddesine istinaden öncesinde değer artış kazancı incelenecek olup ardından arızı kazançlar incelenecektir.

3.3.1.1.4.1. Değer Artış Kazancı

Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 80'inci maddesinde 6 bent halinde sayılan değer artış kazançları, mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazanç ve iratların değer artış kazancı olarak verginin konusu oluşturan ve diğer kazanç ve irat olarak sayılan gelirin unsurlarından biridir. Kanunda, ivazsız olarak iktisap edilenler ile tam mükellef kurumlara ait olan ve iki yıldan fazla süreyle elde tutulan hisse senetleri hariç, menkul kıymetlerin veya diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlanan kazançların değer artış kazancı olarak değerlendirilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bu bağlamda gerçek kişilerin bir ticari organizasyona bağlı olmaksızın elde ettikleri kazançlar değer artışı kazancı sayılmaktadır. Kurumlar vergisi mükelleflerinin elde ettikleri bu tür kazançlar da kurum kazancı olarak vergilendirilir.⁵⁶¹

Değer artış kazançlarında vergiyi doğuran olay, Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 80'inci maddesinde sayılan kazanç ve iratların elden çıkarılmasına bağlanmıştır. Değer artış kazancından söz edebilmenin şartlarından biri ihraç edilen menkul kıymet ya da diğer sermaye piyasası araçlarının iktisap edildiği tarihtir. Menkul kıymet geliri elde eden kişi sayısının fazla olması ve Türk Vergi Sisteminin basitleştirilmesi nedeniyle bu kişilerin her birinin ayrı ayrı beyanname verme yerine tevkifat yoluyla nihai vergileme hedeflenmiştir.⁵⁶² İlerleyen kısımlarda detaylı inceleneceği üzere, Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67/9 maddesine istinaden, 01.01.2006 ve sonrası iktisap ya da kıymetin ihraç tarihine göre tevkifat esası dikkate

⁵⁶¹ Osman PEHLİVAN; **Vergi Hukuku Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2012, s.217-218.

⁵⁶² Ata DİLİÇİKİK; **a.g.m.**, s.38.

alınacaktır. Bu tarihten sonra iktisap olunan menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının sadece tevkiyata tabi tutulacaktır. Ancak hisse senetlerinin elden çıkarılmasından elde edilen kazançların vergilendirilebilmesi için, öncelikle, GVK'nın mükerrer 80/1.f.1.b maddesinde belirtildiği üzere iktisabın ivazlı olması gerekmektedir. İvazsız olarak elde edilen hisse senetlerinden sağlanan kazançlar bu kapsama girmemektedir.

Diğer taraftan değer artış kazançlarında “elden çıkarma” ifadesinden ne anlaşılması gerektiği önem taşımaktadır.⁵⁶³ Elden çıkarma ifadesi Gelir Vergisi Kanunu'nda yazılı mal ve hakların satılması, bir ivaz karşılığında devir ve temlik, trampa edilmesi, takası, kamulaştırılması, devletleştirilmesi, ticaret şirketlerine sermaye olarak konulmasını kapsamaktadır. Dolayısıyla hukuki bir terim olarak elden çıkarma, mal ve hakkın satılmasından ziyade daha geniş bir anlama sahiptir.⁵⁶⁴ Diğer taraftan, değer artış kazancının konusuna tabi olacak kıymetlerin ancak bir ivaz karşılığında edinilmiş olması ve yine ivaz karşılığında elden çıkarılması gerektiğini vurgulamak yerinde olacaktır. İvazsız olarak iktisap edilen kıymetlerin elden çıkarılması değer artış kazancı kapsamında değerlendirilemeyeceği, Veraset ve İntikal Vergisi ödenerek ivazsız olarak iktisap edilen kıymetlerin Gelir Vergisi dışında kaldığı görülmektedir.⁵⁶⁵

Buna göre Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 80/1 maddesine istinaden hüküm altına alınan “*menkul kıymetlerin veya diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar.*” ifadesi ile ilgili menkul kıymet kavramı, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3'üncü maddesinin (b) bendinde; “*Sermaye Piyasası Araçları; Menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarıdır.*” ifadesi aynı anlama gelmemektedir. Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 80'inci maddesinde menkul kıymetten kasıt Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67/13 maddesi uyarınca menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı

⁵⁶³ Sinan AKSU; **a.g.m.**, s.123.

⁵⁶⁴ Hakkı SAYAN; **2008 Yılında Elde Edilen Diğer Kazanç ve İratların Vergilendirilmesi ve Beyanı**, Vergi Dünyası, Sayı 331, Mart 2009, s.2.

⁵⁶⁵ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.185.

ifadesi, özel bir belirleme yapılmadığı sürece Türkiye'de ihraç edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu'nca kayda alınmış ve/veya Türkiye'de kurulu menkul kıymet ve vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem gören menkul kıymetler veya diğer sermaye piyasası araçları ile kayda alınmamış olsa veya menkul kıymet ve vadeli işlem borsalarında işlem görmese dahi Hazine ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ihraç edilecek her türlü menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası aracını ifade edeceğinden türev araç sözleşmelerini de kapsayacak şekilde geniş bir kavramdır. Oysa türev araç sözleşmelerinin hiçbirinin menkul kıymet özelliklerini haiz olmadıkları sadece borsada işlem gören opsiyon ve future sözleşmelerinin 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3'üncü maddesinde belirtilen "diğer sermaye piyasası araçları" arasında sayılmıştır.

Buna ilaveten hisse senetlerinin elde tutulmasına ilişkin de belirlemeler bulunmaktadır. Tam mükellef kurumlara ait olup Türkiye'de Kurulu menkul kıymet borsalarında (İMKB) işlem görmeyen hisse senetleri ancak iktisap tarihinden itibaren 2 yıl içinde elden çıkarılırsa bundan doğan kazanç, değer artış kazancı kapsamında verginin konusuna girmektedir. Dar mükellef kurumlara ait hisse senetleri için ise herhangi bir süre sınırlaması bulunmamaktadır. Dar mükellef kuruma ait hisse senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazanç, her durumda değer artış kazancı olarak verginin konusuna girmektedir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'da işlem gören ve bir yıldan fazla süreyle elde tutulan hisse senetlerinin elden çıkarılmasından elde edilen gelirler için GVK Mükerrer 80'inci madde hükümleri uygulanmayacaktır. GVK Geçici 67/9 gereği, 01.01.2006 tarihinden sonra iktisap edilen bu hisse senetleri 1 yıllık süreden önce elden çıkarılırsa işleme aracılık eden banka veya aracı kurumlar tarafından tevkifata tabi tutulacaktır. Tevkifat, söz konusu kazançlar için nihai vergi olup ayrıca beyanname verilmeyecektir. Burada, tam mükellef gerçek kişilerin tevkifata tabi hisse senedi alım-satım kazançlarına (menkul kıymetler yatırım ortaklıkları hisse senetleri hariç) 23.07.2006 tarihinden itibaren uygulanan % 10 tevkifat oranı da 13.11.2008 tarih ve 2008/14272 Bakanlar

Kurulu Kararı⁵⁶⁶ ile % 0'a indirilmiştir. Dolayısıyla bu tarihinden itibaren elde edilen hisse senedi alım satım kazançları üzerinden % 0 oranında stopaj yapılacaktır. Dar mükellefler için ise 27.06.2006 tarihli ve 5527 sayılı Kanunla⁵⁶⁷ bu oran % 0 olarak belirlenmiştir.⁵⁶⁸ Hisse senedi haricindeki menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının ise 01.01.2006 ve sonrasında iktisap ve elden çıkarma arasında sürenin bir önemi bulunmamakta ve tevkifat yoluyla vergileme nihai vergileme olduğu, bu tarihten önce iktisap olunan menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasında süre şartının bulunmadığı, tevkifat yerine mükellefin kendisinin yıllık beyanname ile beyan edeceği de açıktır.

3.3.1.1.4.2. Arızı Kazanç

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 82'nci maddesinde hüküm altına alınan "Arızı Kazanç" ile devamlılığı olmayan gelirlerin vergilendirilmesi amaçlanmıştır. GVK kapsamında arızı olarak ticari faaliyet ve serbest meslek faaliyeti yapan kişiler arızı kazanca tabi olurlar.⁵⁶⁹ Anılan maddede, arızî olarak ticarî muamelelerin icrasından veya bu nitelikteki muamelelere tavassuttan elde edilen kazançlar, ticarî veya ziraî bir işletmenin faaliyeti ile serbest meslek faaliyetinin durdurulması veya terk edilmesi veya henüz başlamamış olan böyle bir faaliyete hiç girişilmemesi arızı kazanç olarak değerlendirilir.⁵⁷⁰ Buna ilaveten ihale, artırma ve eksiltmelere iştirak edilmemesi karşılığında elde edilen hâsılat ve dar mükellefiyete tâbi olanların 45 inci maddede⁵⁷¹ yazılı işleri arızî olarak yapmalarından elde ettikleri kazançlar gibi elde edilen gelirler arızı kazanç olarak hüküm altına alınmış olup, söz konusu maddede 6 bent halinde sayılmakla beraber bentlerde sayılmayan gelirlerin arızı kazanç olarak vergilendirilmesi mümkün değildir.⁵⁷²

⁵⁶⁶ 13.11.2008 tarih ve 27053 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁶⁷ 07.07.2006 tarih ve 26221 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁶⁸ Şaban ATUÇURAN; **Diğer Kazanç İratların Vergilendirilmesi ve Beyanı**, Vergi Dünyası, Sayı 367, Mart 2012, s.151.

⁵⁶⁹ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.378.

⁵⁷⁰ Şükrü KIZILOĞLU&Metin TAŞ; **a.g.e.**, s.259.

⁵⁷¹ GVK 45'inci maddesi uyarınca, dar mükellefiyete tabi olanların Türkiye ile yabancı memleketler arasında yaptıkları ulaştırma işlerinde elde ettikleri kazançlar Kurumlar Vergisine tabi yabancı ulaştırma kurumlarının kazançlarının tayinine ait esaslara göre tespit edilir.

⁵⁷² Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları; **a.g.e.**, s.248.

Arızı kazanç görüldüğü üzere, sürekli olarak yapılmayan arada bir yapılan ticari ya da serbest meslek faaliyetinden doğan kazançlardır.⁵⁷³ Bir ticari işlemin devamlı bir faaliyet çerçevesi içinde mi yoksa arızı olarak mı yapıldığını tespit etmenin çeşitli güçlükleri bulunmaktadır. Arızı faaliyetin ne olduğunu Gelir Vergisi tanımlamak yerine nelerin bu kazançta tabi olduğunu saymıştır. Anılan maddede sayılan gelir unsurların ortak özelliği, devamlılık kastı ve niyetidir. Ticari maksatla yapılan ve devamlılık unsuru taşıyan ticari faaliyet ticari kazanç olarak düşünülürken, aksi halde, arızı ticari muamele var sayılır. İlgilinin, kasıt ve niyetine bağlı subjektif nitelikteki bir ölçünün objektif belirtisi ise, ticari organizasyonun mevcudiyetidir. Muamele ticari bir organizasyon içinde yapıldığında veya devamlılık kastı ve niyetinin varlığı durumunda ticari kazanç hükümlerinin uygulanacağı, devamlılık kastı ve niyetinin bulunmaması durumunda ise faaliyetin arızı olarak yapıldığı kabul edilecektir.

3.3.1.1.5. Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması

5281 sayılı Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirasına Uyumu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un⁵⁷⁴ 30'uncu maddesiyle Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen Geçici 67'nci madde ile 1.1.2006 tarihinden itibaren menkul kıymetden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde özel bir vergileme rejimi uygulanmaktadır. Bu tarihten önce özellikle tezgahüstü piyasalarda işlem gören forward ve swap sözleşmelerinin banka ve aracı kurumların peçeleme ile müşterilerine kredi tahsisini bu araçlarla yerine getirdiklerine dair düşünceler de sarfedilmekle beraber⁵⁷⁵ anılan madde ile banka ve aracı kurumlar aracılığıyla elde edilen gelirlerin, aynı kurumlar tarafından tevkif etmeleri ve söz konusu tevkifatın nihai vergileme olması esasına dayanmaktadır. Geçici 67'nci madde kapsamında bulunan kazanç ve iratları elde edenin gerçek kişi ya da Kurumlar Vergisi kapsamında bulunan kurum ve kuruluşlar arasında sayılanlardan dolayısıyla da

⁵⁷³ Kamil MUTLUER&Aykut HEREKMAN&Fethi HEPER&Recai DÖNMEZ; **Türk Vergi Sistemi**; Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008, s.104.

⁵⁷⁴ 31.12.2004 tarih ve 25687 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁷⁵ Daha fazla bilgi için; Selman KOÇ; **Forward Sözleşmelerinin Hukuki Mahiyeti, Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu ve Muhasebeleştirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 219, Kasım 1999, s.68-90.

bunların tam ya da dar mükellef olmalarına ve elde edilişin ticari bir organizasyona bağlı olup olmamasına göre ticari kazanç, kurum kazancı, değer artışı kazancı ya da menkul sermaye iradı şeklinde vergilendirilmektedir. Tevkifat yoluyla vergileme, Geçici 67'nci maddenin değer artışı kazançlarında vergileme adına getirdiği büyük bir yenilik sayılmaktadır. Bu tarihten önce iktisap edilen değer artış kazançlarının tevkifat yoluyla vergilendirilmesi yerine geliri elde edenin doğrudan beyanı söz konusu idi. Ancak özellikle vergilemede kayıp ve kaçığı önlemek amacıyla tamamen tevkifat esaslı bir sistem getirilmiştir.

Geçici 67'nci madde 01.01.2006-31.12.2015 tarihleri arasında uygulanacak olup, 01.01.2006 tarihinden itibaren ihraç⁵⁷⁶ veya iktisap edilen menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının gelirlerini kapsamaktadır.⁵⁷⁷ Geçici 67'nci maddede yer alan hükümlere ilişkin ayrıntılı açıklamalar, 257,⁵⁷⁸ 258,⁵⁷⁹ 263,⁵⁸⁰ 269,⁵⁸¹ 277⁵⁸², 282⁵⁸³ Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği ve son olarak yayımlanan 5 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde⁵⁸⁴ yapılmıştır.

Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3/b maddesi uyarınca, sermaye piyasası araçları menkul kıymet niteliğindeki hisse senedi, tahvil, banka bonoları, finansman bonoları, varlığa dayalı menkul kıymetler, kar ve zarar ortaklığı belgeleri, borsa yatırım fonu katılma belgeleri gibi kıymetli evraklar ile Sermaye Piyasası Kurumu tarafından sermaye piyasası aracı olarak değerlendirilmesi ve borsa yatırım fonu

⁵⁷⁶ İhraç esası genellikle menkul sermaye iradı kapsamında değerlendirilen gelirlerde dikate alınırken, iktisap esası ise daha çok değer artış kazancı kapsamında değerlendirilen gelirlere uygulanmaktadır. Örneğin, 01.01.2006 tarihinden önce ihraç edilen devlet tahvili ve hazine bonolarının iktisabı bu tarihten sonra da olsa elde edilen faiz geliri tevkifat uygulanmayacak olup indirim uygulandıktan sonra (2011 yılı %93.4) kalan tutarın 193 sayılı Gelir Vergisi kanunu'nun 103'üncü maddesinde belirtilen tarifenin ikinci diliminin üstü sınırı (2012 yılı için 25.000 TL) aşması halinde yıllık beyanname ile beyan edilmesi gerekmektedir. Ancak hisse senetlerinin elden çıkarılmasından kaynaklı elde edilen değer artış kazancı için ise bu tarihten önce iktisap edilenlere tevkifat uygulanmayacak olup beyan yıllık beyanname ile beyan edilmesi gerekmektedir. (Şaban ATUÇURAN; **a.g.m.**, s.151.)

⁵⁷⁷ M.Emin AKYOL; **GVK'nın Geçici 67'nci Maddesine İlişkin Son Düzenlemeler**, Vergi Dünyası, Sayı: 360, Ağustos 2011, s.33.

⁵⁷⁸ 30.12.2005 tarih ve 26039 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁷⁹ 30.09.2006 tarih ve 26305 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁸⁰ 08.03.2007 tarih ve 26456 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁸¹ 06.12.2008 tarih ve 27076 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁸² 25.12.2010 tarih ve 27796 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁸³ 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁸⁴ 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

katılma belgeleri gibi söz konusu olan diğer araçlardır. Diğer taraftan Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili vergi kanunlarında “finansal araç” terimi para ve sermaye piyasası araçlarını da kapsayacak şekilde daha geniş anlam yüklenen bir kavram olarak kullanılmıştır.⁵⁸⁵

258 sayılı Gelir Vergisi Genel Tebliği’nin⁵⁸⁶ “Yasal Düzenlemeler” bölümünün 13’üncü fıkrası ile Geçici 67’nci maddenin 13’üncü fıkrasında banka ve aracı kurumların tevkiyat yapmakla yükümlü kılındığı menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı ifadesini tereddüt hasıl olunmaması münasebetiyle yeniden tanımlayarak, bu ifadenin özel bir belirleme yapılmadığı sürece Türkiye’de ihraç edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu’nca kayda alınmış ve/veya Türkiye’de kurulu menkul kıymet ile vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem gören menkul kıymetler veya diğer sermaye piyasası araçları ile kayda alınmamış olsa veya menkul kıymet ve vadeli işlem borsalarında işlem görmese dahi Hazine tarafından ya da diğer kamu tüzel kişilerin ihraç edilecek her türlü menkul kıymet ya da diğer sermaye piyasası aracını ifade ettiği belirlemesi yapılmıştır.

Buna ilaveten, 258 sayılı Gelir Vergisi Genel Tebliği’nin⁵⁸⁷ “Yasal Düzenlemeler” bölümünün 13’üncü fıkrası ile Geçici 67’nci maddenin 13’üncü fıkrasının devamında bankaların ve aracı kurumların taraf olduğu ya da bunlar aracılığıyla yapılan, belirli bir vadede, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte, ekonomik veya finansal göstergelere dayalı olarak düzenlenenler de dahil olmak üzere, para ya da sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alma, satma, değiştirme hak ve/veya yükümlülüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin madde uygulamasında diğer sermaye piyasası aracı olarak dikkate alınacağı ifade edilmiştir.⁵⁸⁸ Ancak önceki bölümlerde bir kısım türev araç sözleşmelerini menkul kıymet olarak hatta diğer sermaye piyasası araçları olarak da

⁵⁸⁵ Ahmet Naci ARIKAN (V); **a.g.m.**, s.79.

⁵⁸⁶ 30.09.2006 tarih ve 26305 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵⁸⁷ 30.09.2006 tarih ve 26305 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁵⁸⁸ Okan NETEK; **Aracı Kuruluş Varantlarının Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı: 358, Haziran 2011, s.102.

kabul etmememize rağmen yasa koyucu mevcut vergisel düzenlemeyi söz konusu ürünleri bu sınıflamaya dâhil ederek daha geniş bir anlam yükleme yolunu seçmiştir.

Geçici 67'nci maddenin (14) numaralı fıkrası uyarınca, bankalar ya da aracı kurumlar doğrudan ya da taraf oldukları türev araç sözleşmelerini düzenlemeleri halinde; türev araç sözleşmesinin hükmünden yararlanıldığı anda, sözleşmeye baz alınan kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile işlem fiyatına göre oluşan değeri arasındaki fark üzerinden, sözleşmenin sona erdiği tarih itibarıyla 01.01.2006 – 22.07.2006 arası tarihler için %15, 23.07.2006 sonrasında dar mükellef sermaye şirketleri için %0, kurumlar vergisi ya da gelir vergisi mükellefi olduklarına bakılmaksızın dar mükellef diğer yatırımcılar için %10, tam mükellef sermaye şirketleri için %0, kurumlar vergisi ya da gelir vergisi mükellefi olduklarına bakılmaksızın yatırımcılar için %10 oranında tevkifat yapacaklardır. Bu kazancın bir kısmının sözleşmenin devam ettiği esnada lehdara ödenmesi durumunda ise tevkifat yapılmamaktadır. Diğer taraftan, sözleşme sona ermeden önceki herhangi bir tarihte sözleşmeden doğan kazancın lehdara ödenmesi esnasında vade sonunda tahakkuk edecek verginin ödenmesini teminat altına almak sorumluluğu Vergi Usul Kanunu kapsamında “vergi kesenlerin sorumluluğu” uyarınca banka ya da aracı kuruma aittir. Türev araç sözleşmeleri vergileme açısından bir bütün olarak dikkate alınmaktadır. Birden fazla yıllara sirayet eden türev araç sözleşmelere ilişkin sözleşmeden doğan kar ya da zararın, dönemsel olarak ödenmesinin öngörüldüğü hallerde, her ödeme dönemi dikkate alınarak lehdara yapılan ödemelerden tevkifat yapılacaktır. Sözleşme dönemleri itibarıyla doğan zararlar takvim yılı aşılmamak kaydıyla mahsup edilebilecektir. Türkiye’de kurulu vadeli işlem ve opsiyon borsalarında 31.12.2008 tarihine kadar yapılan işlemlerden elde edilen kazançlar için ise tevkifat oranı %0 olarak uygulanmış olup⁵⁸⁹ 01.01.2009 tarihinden itibaren hisse senetlerine dayalı organize piyasalarda işlem gören sözleşmelerde %0, diğerlerinde ise tevkifat oranı %10 olarak belirlenmiştir. Tevkifat oranlarına ilişkin olarak ise 5527 sayılı⁵⁹⁰ Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun’la Geçici 67’nci maddenin

⁵⁸⁹ TSPAKB Yayınları; **İlgili Vergi Mevzuatı**, TSPAKB Yayınları, İstanbul, Mart 2011, s.83-84.

⁵⁹⁰ 07.07.2006 tarih ve 26221 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

1'inci fıkrasının birinci paragrafının son kısmına eklenen *"Dar mükellef gerçek kişi ve kurumlar için bu oran % 0 olarak uygulanır."* cümlesi Anayasa Mahkemesi'nde iptal davasına konu edilmiş ve Anayasa Mahkemesi'nin, 08.01.2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/145 sayılı kararı ile Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesinin 1'inci fıkrasının sonunda yer alan ifadesi, vergi sistemimizde dar ve tam yükümlülük arasında elde edilen gelirin niteliği ve unsurları yönünden herhangi bir fark bulunmadığı, tersine ayrımcılık yapılmasının makul ve adil olmayıp mali gücü aynı olanların aynı, mali gücü farklı olanların ise farklı oranda vergilendirilmesini öngören "mali güç" ve "vergide eşitlik" ilkelerine aykırılık teşkil edeceği gerekçeleriyle iptal edilmiştir. Söz konusu kararla iptal hükmünün, kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra yürürlüğe girmesi de kabul edilmiştir. Bunun üzerine 6009 sayılı Kanun'la⁵⁹¹ Geçici 67'nci maddede tevkifat oranına ilişkin olarak 25.12.2010 tarihli ve 27796 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 277 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği yürürlüğe girmiştir.

6009 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 01.10.2010 tarihinde yürürlüğe giren 4'üncü maddesiyle, Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesinin 1'inci fıkrasının birinci paragrafında yer alan; *"Dar mükellef gerçek kişi ve kurumlar için bu oran % 0 olarak uygulanır."* cümlesinin yerine, *"5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 2'nci maddesinin birinci fıkrası kapsamındaki mükellefler ile münhasıran menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı getirileri ile değer artışı kazançları elde etmek ve bunlara bağlı hakları kullanmak amacıyla faaliyette bulunan mükelleflerden 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarıyla benzer nitelikte olduğu Maliye Bakanlığınca belirlenenler için bu oran % 0 olarak uygulanır. "* ifadesi getirilirken, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 2/1 maddesi uyarınca da, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı getirileri ile değer artışı kazançları elde etmek ve bunlara bağlı hakları kullanmak amacıyla faaliyette bulunan mükelleflerden 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na göre kurulan yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarıyla

⁵⁹¹ 01.08.2010 tarih ve 27659 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

benzer nitelikte olduğu Maliye Bakanlığı'nca belirlenenlerin, anılan madde kapsamında elde ettikleri gelirler için stopaj oranının % 0 olarak uygulanması öngörülmüştür. Geçici 67'nci madde uyarınca da yeni tevkifat oranları 27.09.2010 tarih ve 2010/926 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı⁵⁹² ile 01.10.2010 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yeniden belirlenmiştir.⁵⁹³ 2010/926 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca Geçici 67'nci maddenin 1'nci fıkrasında yer alan, hisse senetlerine ve hisse senedi endekslerine dayalı olarak yapılan vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerine, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören aracı kuruluş varantlarına,⁵⁹⁴ hisse senetlerine (menkul kıymetler yatırım ortaklıkları hisse senetleri hariç), ilişkin olarak elde edilen kazançlarda % 0 oranında stopaj yapılacağı, kazanç elde eden kurum, gerçek kişi, tam veya dar mükellef olsa da stopaj oranı % 0 olarak uygulanacağı ve bu paragrafta sayılanlar haricindeki menkul kıymet ve sermaye piyasası araçlarından elde edilen kazançlarda ise stopaj oranının % 10 olacağı belirtilmiştir.⁵⁹⁵

Buna göre 282 sayılı Gelir Vergisi Genel Tebliği⁵⁹⁶ uyarınca aşağıdaki tablo 7'de tüm türev araç sözleşmeler için geçerli olacak tevifat oranları ve beyan durumu gösterilmektedir.

⁵⁹² 30.09.2010 tarih ve 27715 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵⁹³ İlgili karar uyarınca; "a) 1) (1), (2) ve (3) numaralı fıkralarda yer alan oran; tam ve dar mükellef gerçek kişi ve kurumlar tarafından hisse senetlerine ve hisse senedi endekslerine dayalı olarak yapılan vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören aracı kuruluş varantları dahil olmak üzere, hisse senetlerine (menkul kıymetler yatırım ortaklıkları hisse senetleri hariç) ilişkin olarak elde edilen kazançlar için % 0, 2) (1) numaralı fıkroda yer alan oran; 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 2 nci maddesinin birinci fıkrası kapsamındaki mükellefler ile münhasıran menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı getirileri ile değer artışı kazançları elde etmek ve bunlara bağlı hakları kullanmak amacıyla faaliyette bulunan mükelleflerden 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarıyla benzer nitelikte olduğu Maliye Bakanlığınca belirlenenler tarafından elde edilenler hariç olmak üzere, (1) numaralı altı bent dışında kalan kazançlar için %10, 3) (2) ve (3) numaralı fıkralarda yer alan oran; tam ve dar mükellef gerçek kişi ve kurumlar (SPK'ya göre kurulan menkul kıymetler yatırım fonları ile menkul kıymet yatırım ortaklıkları hariç) tarafından elde edilen kazançlar için %10," şeklinde hüküm altına alınmıştır.

⁵⁹⁴ 21.07.2009 tarih ve 27295 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Aracı Kuruluş Varantlarının Kurul Kaydına Alınmasına ve Alım Satım İşlemlerine İlişkin Esaslar Tebliği" uyarınca Varant; elinde bulunduran kişiye, dayanak varlığı ya da göstereyi önceden belirlenen bir fiyattan belirli bir tarihte veya belirli bir tarihe kadar alma veya satma hakkı veren ve bu hakkın kaydi teslimat ya da nakit uzlaşısı ile kullanıldığı menkul kıymet niteliğindeki sermaye piyasası aracıdır.

⁵⁹⁵ 25.12.2010 tarihli ve 27796 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 277 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği.

⁵⁹⁶ 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

		STOPAJ		BEYAN	
Hisse senetlerine ve hisse senedi endekslerine dayalı olarak yapılan vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ve İMKB’de işlem gören aracı kuruluş varantları dahil	Tam Mükellef Gerçek Kişi	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	Var (ihtiyari beyanname)	GVK GEÇİCİ 67/11
	Tam Mükellef Kurumlar	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	Var	KVK 6 (Genel Hüküm)
	Dar Mükellef Gerçek Kişi	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	Var (ihtiyari beyanname)	GVK GEÇİCİ 67/11
	Dar Mükellef Kurum (Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi olan dar mükellef kurumlar tarafından elde edilen gelirler hakkında, tam mükellef kurumlar için yapılan açıklamalar geçerlidir.)	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	Yok	KVK GEÇİCİ 1/3
Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirler (VOB’ DA)	Tam Mükellef Gerçek Kişi	10%	GVK GEÇİCİ 67/1	Var (ihtiyari beyanname)	GVK GEÇİCİ 67/11
	Tam Mükellef Sermaye Şirketleri	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	Var	KVK 6 (Genel Hüküm)
	Diğer Tam Mükellef Kurumlar	10%			
	Sermaye Piyasası Kurulunun düzenleme ve denetimine tabi fonlar ile bu fonlara benzer yabancı fonlar	0%			
	Dar Mükellef Gerçek Kişi	10%	GVK GEÇİCİ 67/1	Var (ihtiyari beyanname)	GVK GEÇİCİ 67/11
	Dar Mükellef Sermaye Şirketleri	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	Yok	KVK GEÇİCİ 1/3
	2499 sayılı SPK’na göre kurulan Yatırım Fon ve Ortaklıkları ile Benzer Nitelikte Olduğu Maliye Bakanlığınca Belirlenenler	0%			
Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirler (Tezgaahüstü Piyasada)	Tam Mükellef Gerçek Kişi	10%	GVK GEÇİCİ 67/1, 67/14	Yok	GVK GEÇİCİ 67/7
	Tam Mükellef Kurumlar	YOK	GVK GEÇİCİ 67/14	Var	KVK 6 (Genel Hüküm)
	Dar Mükellef Gerçek Kişi	10%	GVK GEÇİCİ 67/1, 67/14	Yok	GVK GEÇİCİ 67/7
	Dar Mükellef Kurum (Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi olan dar mükellef kurumlar tarafından elde edilen gelirler hakkında, tam mükellef kurumlar için yapılan açıklamalar geçerlidir.)	10%	GVK GEÇİCİ 67/1, 67/14	Yok	KVK GEÇİCİ 1/3

Tablo 7; Türev Araç Sözleşmelerinin 01.09.2011 Tarihi İtibariyle Tevkifat Oranları⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebliğler/Taslaqlar/gvk_tebtaslak_28112011.html (çevrimiçi) 13.12.2011.

6009 Sayılı Kanun ve 2010/926 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Sonrası Geçici 67'nci Madde Uygulamasında 6009 Sayılı Kanun ve 2010/926 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı sonrasında, geçici 67'nci madde kapsamındaki kazançlar üzerinden yapılan tevkifatla, Anayasa Mahkemesi kararına uygun olarak tam mükellef, dar mükellef ayrımı ortadan kaldırılmış, bunun yerine dar veya tam mükellef olup olmadığına bakılmaksızın mükellef ve menkul kıymet türü itibarıyla farklılaşmaya gidilmiştir.⁵⁹⁸

Geçici 67'nci madde kapsamında bulunan kazanç ve iratlar, elde edenin gerçek kişi ya da Kurumlar Vergisi kapsamında sayılan kurum ve kuruluşların elde olması nedeniyle vergileme yapısı farklılık arz edecektir. Diğer taraftan aracın organize piyasada işlem görüp görmemesi de vergileme sonucunu etkilemektedir. Buna göre önce tezgahüstü piyasada işlem gören araçların sonrasında borsada işlem gören araçların Gelir Vergisi Kanunu uyarınca uygulaması incelenecektir. .

3.3.1.1.5.1. Tezgahüstü Piyasada İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması

Maliye Bakanlığı tarafından 19.01.2012 tarihinde türev araçlar ile diğer bazı sermaye piyasası faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesine ilişkin açıklamaların yer aldığı iki ayrı tebliğ (282 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği⁵⁹⁹ ve 5 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği⁶⁰⁰) yayımlanmıştır. 282 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği'nde yapılan açıklamalar açısından bakıldığında, tebliğ kapsamında getirilen açıklamaların 257 Seri Nolu GVK Genel Tebliği'nde⁶⁰¹ yapılmış olunan açıklamalardan içerik anlamında büyük ölçüde farklılaşmadığı dikkati çekmektedir. 282 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği; forward, futures, opsiyon ve swap işlemleri şeklinde sınıflandırılan türev araç sözleşmelerinin organize olmuş piyasalarda işlem görenler opsiyon ve futures sözleşmeler iken

⁵⁹⁸ Özkan ECEVİT; **6009 Sayılı Kanun ve 2010/926 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Sonrası Geçici 67'nci Madde Uygulamasında Son Durum**, Vergi Dünyası, Sayı: 351, Kasım 2010, s.68-69.

⁵⁹⁹ 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁰⁰ 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁰¹ 30.12.2005 tarih ve 26039 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

tezgahüstü piyasalarda işlem gören türev araçlar ise forward ve swap olarak sınıflandırmaktadır.

3.3.1.1.5.1.1. Forward Sözleşmelerden Elde Edilen Gelirin Durumu

Forward sözleşmelerinde, alım-satım konu olan varlığın başta fiyatı, miktarı, özellikleri, teslim yeri ve şartları ve ödeme tarihi olmak üzere her türlü şartlar taraflar arasında ayrıca kararlaştırılır. Bu nedenle her forward sözleşmesi tamamen tarafların iradeleri doğrultusunda oluşan spesifik sözleşmelerdir.⁶⁰² 282 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca; forward sözleşmelerinde, sözleşmeye konu varlığın fiyat, miktar ve teslim tarihinin sözleşme tarihinde belirlendiği forward işlemlerine ilişkin tevkifat matrahı, işlemin karla sonuçlanması durumunda, sözleşmeye baz alınan kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile işlem fiyatına göre oluşan değeri arasındaki fark kadar olacaktır. Buna göre, forward sözleşmesinin hükmünden yararlanıldığı anda, sözleşmede baz alınan kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile işlem fiyatına göre oluşan değeri arasındaki fark üzerinden sözleşmenin sona erdiği tarih itibarıyla bankalar ve aracı kurumlar tarafından %10 tevkifat yapılacaktır.

3.3.1.1.5.1.2. Swap Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu

Swap işlemleri, bir veya birden fazla forward sözleşmesine dayanan iki taraf arasında önceden belirlenen gelecekteki bir tarihte nakit akışlarının karşılıklı değişimidir. Değişime konu olan ödemeler faiz, anapara veya hem anapara hem de faiz ödemeleri olabilir. Başka bir deyişle swap, iki taraf arasında yapılan faiz veya anapara ödemelerinin koşullarını önceden belirleyerek ileri bir tarihte değişimini sağlayan mali işlemdir.⁶⁰³ Çeşitli türleri bulunan swap sözleşmeleri, para ve faiz swapları vergileme açısından ele alınacaktır.

282 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca para (döviz) swap işlemlerinde taraflar belirli bir süre içerisinde iki farklı para birimini karşılıklı olarak

⁶⁰² Selman KOÇ; **a.g.m.**, s.84.

⁶⁰³ Murat DAYANÇ; **Maliye Bakanlığınca Swap İşlemlerine İlişkin Olarak Verilen Bir Özelgenin Eleştirisi**, Vergi Dünyası, Sayı 245, Ocak 2002, s.122.

değiştirmeyi ve belli bir vade sonunda geri almayı taahhüt ederler. Bu işlemde bir yandan başlangıçta üzerinde anlaşılan kurdan anaparalar değiştirilirken, anlaşma süresince de anlaşmada belirtilen sabit ya da değişken faizli ödemeler değişime konu olmaktadır. Vade sonunda anaparalar ise iade edilmektedir.⁶⁰⁴ Swap sözleşmesine taraf olanlar önceden belirledikleri ve anlaştıkları şartlarda, belirli miktardaki para birimlerini değiştirmeleri sonucunda oluşan gelir tevkifat matrahını oluşturur. Buna göre tevkifat matrahı, para birimlerinin değiştiği gündeki kura göre hesaplanan değer ile swap sözleşmesinde belirtilen vadede değişim için belirlenen kura göre oluşan değer arasındaki fark vergi matrahı olacaktır.

Faiz swapı, swap işlemine giren iki tarafın birbirlerine belirli fiktif bir başlangıç meblağı üzerinden faiz yürütülmesi esasına dayalı olarak hesaplanan düzenli ödemeler yapmayı taahhüt ettikleri bir işlem olarak tanımlanabilir. Bu tür işlemler taraflardan birisinin kendi faiz yükümlülüğünü daha uygun şartlardaki bir faiz yükümlülüğü ile değiştirmesi olarak da ifade edilebilir. Tipik olarak, taraflardan birisi tarafından yapılacak ödemeler LIBOR gibi değişken bir faiz oranı kullanılarak hesaplanır.⁶⁰⁵ Faiz swapı işlemlerine ilişkin tevkifat matrahı, faiz ödemelerinin değişimi nedeniyle ödeme dönemleri itibarıyla hesaplanan net kazanç tutarları olacaktır. Buna göre faiz swap sözleşmelerinde, faiz ödemelerinin aynı takvim yılı içinde eşanlı ve karşılıklı olarak çakışması sonucunda her bir ödeme tarihi itibarıyla hesaplanan net kazanç tutarı tevkifat matrahını verecektir. Ancak tarihleri sadece belirli kısmının karşılıklı yani çakışması sonucunda ise, bir takvim yılı aşılmamak suretiyle ödemelerin çakıştığı tarihler itibarıyla, müşteri tarafından ödenen faiz tutarları ile müşteriye o tarihe kadar yapılan faiz ödemelerinin tamamı karşılaştırılmak suretiyle net kazanç tutarı tespit edilecektir. Ödeme dönemleri itibarıyla oluşan zararlar, takvim yılı aşılmamak kaydıyla, 257, 258 ve 269 seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca izleyen dönemlerde türev işlemlerden doğan gelirlerden mahsup edilebilir. Olası durumda mahsup edilemeyen zararlar için ihtiyari beyanname verilerek de mahsup edilebilir.

⁶⁰⁴ Erdinç ANGIN; **a.g.m.**, s.55.

⁶⁰⁵ Erdinç ANGIN; **a.g.m.**, s.55.

3.3.1.1.5.1.3. Opsiyon Sözleşmelerden Elde Edilen Gelirin Durumu

Opsiyon sözleşmesi, sözleşmeyi satın alan kişiye belli miktarda bir kıymeti belli bir fiyattan (kullanım fiyatı) ileride belli bir tarihte veya öncesinde alma veya satma hakkı veren sözleşmedir.⁶⁰⁶ 282 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca; satın alma veya satma hakkının kullanılması suretiyle gelir elde edilmesi halinde tevkifat matrahı, sözleşmeye baz alınan kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile işlem fiyatına göre oluşan değeri arasındaki farktan ödenen opsiyon priminin düşülmesi suretiyle hesaplanacaktır. Opsiyon primi, prim ödemesinin yapıldığı tarihte geçerli olan kur üzerinden Türk Lirasına çevrilmek suretiyle hesaplanacaktır.

Opsiyon sözleşmelerine benzediği söylenen “varantların” vergilendirilmesi ise, Gelir Vergisi Kanunu’nun Geçici 67’nci maddesi uyarınca menkul kıymet olarak mı ya da opsiyon sözleşmesine benzediği için diğer sermaye piyasası aracı olarak mı kabul edileceği vergileme açısından işaret edilmesi gereken bir noktadır. Varantların vergi uygulaması hakkında doğrudan bir yasal düzenleme bulunmamakla beraber mevcut düzenlemeler uyarınca Sermaye Piyasası Kanunu’nun Seri: III No:37 No.lu Tebliği⁶⁰⁷ uyarınca menkul kıymet niteliğinde bir sermaye piyasası aracı olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan varantların özellikleri itibarıyla Gelir Vergisi Kanunu’nun Geçici 67’nci maddesinde ifade edilen opsiyon sözleşmelerine benzemesi nedeniyle diğer sermaye piyasası aracı olarak değerlendirilebilir. Bilindiği üzere, sermaye piyasası araçları, Sermaye Piyasası Kanunu’nun 3’üncü maddesinde menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçları olarak ikiye ayrılmıştır. Bu maddede, menkul kıymetler: ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte, seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları SPK tarafından belirlenen kıymetli evrak olarak tanımlanmıştır. Diğer sermaye piyasası araçları ise menkul kıymetler dışında kalan ve şartları SPK tarafından belirlenen evraktır. SPK’nın yayınlamış olduğu Seri:III No:37 No.lu Tebliğde varantların menkul kıymet

⁶⁰⁶ Ahmet Naci ARIKAN (V); **a.g.m.**, s.78.

⁶⁰⁷ 21.07.2009 tarih ve 27295 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

niteliğinde bir sermaye piyasası aracı olduğu ifade edilmiştir. Geçici 67'nci madde de ise diğer sermaye piyasası aracı olarak hüküm görmektedir. Opsiyon sözleşmeleri ile varantların benzer yanları olduğu kadar farklı yanları da bulunmaktadır. Opsiyon sözleşmeleri vadeli işlem esasları ile işlem görürken varantlar nakit esasları ile işlem görür. Opsiyonlar, özellikleri işlem gördüğü borsalar tarafından belirlenen standart sözleşmeler iken, varantların özellikleri ise ihraççı tarafından belirlenir ve opsiyonlara göre daha esnektir. Opsiyonlarda teminat ve teminat tamamlama söz konusuyken varantlarda yoktur. Zira varantların tüm sorumluluğu ihraççı kuruluştadır. Opsiyonlarda satış yapan taraf opsiyonun yazıcısı konumundadır. Varantlarda ise her bir varantın tek bir ihraççısı vardır.⁶⁰⁸ Tablo 8'de varant ve opsiyonlara ilişkin temel farklar detaylı şekilde gösterilmiştir.

⁶⁰⁸ Beytullah SARICAN; **a.g.m.**, s.94-95.

Tablo 8; Varant ve Opsiyonlara İlişkin Temel Farklar⁶⁰⁹

	Aracı Kuruluş Varantları	Opsiyon Sözleşmeleri (Organize Piyasalarda)	Opsiyon Sözleşmeleri (Tezgahestü Piyasalarda)
Finansal Araç Türü	Menkul kıymet (borçlanma aracı niteliğinde)	Sözleşme (diğer sermaye piyasası aracı)	Sözleşme (diğer sermaye piyasası aracı)
İşlem Gördüğü Piyasalar	Menkul kıymet borsaları	Vadeli işlem ve opsiyon borsaları	Borsa dışında
İhraççı	Finansal kuruluşlar tarafından ihraç ediliyor.	İşlem gördüğü borsa tarafından çıkarılıyor.	Finansal kuruluşlar ile müşterileri arasında şartları serbestçe belirlenir.
Ürün Özellikleri	Standardize edilmiş ürünler değil. İhraççı, istediği özellikte, değişik büyüklük, vade ve kullanım fiyatından varant ihraç yapıyor.	İlgili borsa tarafından standardize edilmiş ürünler.	Standart ürünler değil. Sözleşmenin tarafları arasında, büyüklük, vade, fiyat serbestçe belirleniyor.
Vade	Uzun vadeli olabilir	Kısa vadeli (azami 9 ay)	Vade, opsiyon borsalarına kıyasla daha kısa ya da uzun olabilir
İşlem Limiti	Minimum işlem limiti	Minimum işlem limiti var.	Minimum işlem
Yükümlülüğün Yerine Getirilme Biçimi	Genellikle yükümlülük fiziksel teslim ile yerine getirilmez.	Çoğunlukla fiziksel teslim gerekir	Tarafların arasındaki sözleşme ile belirleniyor.
Garanti	Teslim garantisi yoktur.	Teslim takas kurumu tarafından garanti edilir.	Teslim garantisi yoktur.
Teminat	Teminatlandırma yapılmaz. Ancak, ihraççı, ihraç ettiği varantın dayanak varlığının belirli bir oranını portföyünde tutma konusunda zorunlu tutulabiliyor.	Opsiyon yazan taraf (satıcı) opsiyonun içerdiği değerin belirli bir yüzdesi kadar teminat yatırır. Ayrıca yatırımcı için işlem teminatı zorunluluğu bulunmaktadır.	Teminat zorunluluğu yoktur.

⁶⁰⁹ Okan NETEK; a.g.m., s.97-98.

Yasa koyucu varantları menkul kıymet olarak kabul ederse varantlardan elde edilen gelir üzerinden %10 tevkifat yapması gerekirken, bunları Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci madde uyarınca diğer sermaye piyasası aracı olarak kabul etmesi durumunda opsiyon gibi işlem göreceğinden %0 stopaja tabi olur.⁶¹⁰ Mevcut uygulamada, 01.10.2010 tarihinde yürürlüğe giren 2010/926 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile *"İMKB'de işlem gören aracı kuruluş varantları dahil olmak üzere, hisse senetlerine (menkul kıymetler yatırım ortaklığı hisse senetleri hariç) ilişkin olarak elde edilen kazançlar için %0 tevkifat uygulanır"* hükmü ile varantlardan elde edilen gelirlerin diğer sermaye piyasası aracı kabul edildiği ve %0 tevkifat uygulandığı görülmektedir. Kanaatimce, yasa koyucunun bu konuda uyumlu bir kanuni düzenlemesi yapması gerekmektedir.

Diğer taraftan 277 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği⁶¹¹ uyarınca, geçici 67'nci madde uygulamasında, 01.01.2010 tarihinden itibaren, hisse senetlerine ve hisse senedi endekslerine dayalı olan ve İMKB'de işlem gören aracı kuruluş varantları, aynı tür menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları sınıflandırmasında, "Değişken Getirili Menkul Kıymetler" sınıfında değerlendirileceği belirtilmektedir.

3.3.1.1.5.2. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarında İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Gelir Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması

282 Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca; 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67/1 maddesi uyarınca, Türkiye'de kurulu vadeli işlem ve opsiyon borsalarında 31.12.2008 tarihine kadar yapılan işlemlerden elde edilen kazançlara %0 tevkifat oranı uygulanmakla birlikte 12.01.2009 tarih ve 2009/14580 sayılı Kararname⁶¹² ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67/1 maddesi uyarınca tam mükellef gerçek kişi ve kurumlar tarafından vadeli işlem ve opsiyon borsalarında hisse senetlerine veya hisse senedi endekslerine dayalı olarak 01/01/2009 tarihinden itibaren yapılan vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinden elde

⁶¹⁰ Altar ÇALIŞANELLER; **a.g.m.**, s.112.

⁶¹¹ 25.12.2010 tarih ve 27796 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶¹² 03.02.2009 tarih ve 27130 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

edilen kazançlar için tevkifat oranı % 0⁶¹³ olarak uygulanmaya devam edilecektir⁶¹⁴. Bu itibarla, Türkiye'de kurulu vadeli işlem ve opsiyon borsalarında 01.01.2009 tarihinden itibaren gerçekleştirilen ve hisse senetlerine veya hisse senedi endekslerine dayalı olanlar dışında kalanlara dayalı yapılan sözleşmelerden elde edilecek gelirlere, tam mükellef yatırımcılar için % 10, dar mükellef yatırımcılar için ise % 0 oranında tevkifat uygulanacaktır. Ancak 6009 sayılı Kanunla Geçici 67'nci maddede tevkifat oranına ilişkin olarak 277 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca, 01.01.2010 tarihinden itibaren hisse senetlerine ya da hisse senedi endekslerine dayalı olanlar dışında kalanlara dayalı yapılan sözleşmelerden elde edilecek gelirlere uygulanmak üzere tam ve dar mükellef gerçek kişiler için %10 uygulanmaktadır.

Buna ilaveten, Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası'nda işlem yapan müşterilerin teminat hesaplarında bulunan TL cinsinden nakdi teminatların Takasbank tarafından nemalandırılması sonucu elde edilen gelire mevduat faizi olarak geçici 67'nci madde uyarınca %15 oranında tevkifat uygulanacaktır. Tevkif edilen tutar Takasbank tarafından üçer aylık dönemler itibariyle vergi sorumlusu sıfatıyla üçer ayı takip eden ayın 23'üncü günü akşamına kadar muhtasar beyanname ile beyan edilip aynı ayın 26'sına kadar da tek taksitte ödemesi gerekmektedir.⁶¹⁵ 257 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği'nin "2.4.1.10. Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri" başlıklı bölümü uyarınca, türev araçlardan elde edilen gelirin ticari bir organizasyon kapsamında yapılması durumunda ise döviz, faiz ve emtia türev araç sözleşmelerinde 01.01.2009 tarihi ve sonrasında alınan pozisyonlardan elde edilen kazançlar için %10 tevkifat uygulanmaktadır. Söz konusu kazanç ticari kazanç dâhil edilir. Hisse senedi ve hisse senedi endeksine dayalı türev araçlardan elde edilen kazançlarda %0 stopaj uygulaması devam etmekte olup, söz konusu kazanç ticari kazanç dâhil edilir. Tevkifatın uygulanması açısından, menkul kıymetlere dayalı

⁶¹³ Vergi oranının "%0" olması ile olmaması aynı anlamı taşımaz. Verginin olmaması demek beyan ve bildirim yükümlülüğünün olmaması anlamında aken bu oranın %0 olması durumunda beyan ya da bildirim yükümlülüğü doğacağından yükümlülüğün yani beyanın verilmemesi durumunda maktu cezalara maruz kalınabilecektir. Vergi oranlarının sıfıra indirilmesi esasen kaldırılması olarak da düşünülebilir ama Anayasa Mahkemesi aksi görüştür. (GÜLSEN GÜNEŞ; **a.g.e.**, s.173-189.)

⁶¹⁴ Ata DİLİÇİKİK; **a.g.m.**, s.44.

⁶¹⁵ Hesap Uzmanları Kurulu; **a.g.e.**, s.388-390.

türev araç sözleşmelerinden doğan kazanç ya da zararlar ilgili menkul kıymetin elden çıkartılması suretiyle elde edilen kazanç ya da zarara mahsup edilebilir. Kaynakta kesilen vergiler beyan edilen kazanç üzerinden hesaplanacak gelir vergisine mahsup edilir. Zarar edilmesi halinde, söz konusu zarar ticari kazançtan indirilir. Elden çıkarma nedeniyle KDV hesaplanmaz.⁶¹⁶

3.3.1.2. Kurumlar Vergisi

01.06.2006 tarih ve 26205 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu 01.01.2007 tarihi itibariyle de yürürlüğe girmiştir. 4842 sayılı Kanunla⁶¹⁷ başlayan reform hareketinin önemli bir ayağını oluşturan⁶¹⁸ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun konusu, Kanun’un 1’inci maddesinin (2)’nci bendinde “*Kurum kazancı, gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşur.*” hükmüyle birlikte 1 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliği’nde⁶¹⁹ “*Kurumlar vergisinin konusu, Kanunun 1’inci maddesinde sayılan kurumlarca elde edilen kurum kazancıdır.*” şeklinde hüküm altına alınmıştır. Kurum kazancından kasıt, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 2’nci maddesinde sayılan gelirin unsurları, Gelir Vergisi uygulamasında tek tek değerlendirilirken, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu açısından ise tüm gelir unsurları tek bir kazanç olarak düşünülmekte ve tamamına “kurum kazancı”⁶²⁰ adı verilmektedir.⁶²¹

⁶¹⁶ Umurcan GAGO&Barış KENCEBAY; **Taxation of Derivatives**, IBFD, Derivatives&Finacial Instruments, January/February 2010, s.2-8&VOB; **a.g.e.**, s.2-16

⁶¹⁷ Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 24.04.2003 tarih ve 25088 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁶¹⁸ Cem TEKİN&Emre KARTALOĞLU; **5520 Sayılı Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu**, Ankara SMMM Odası Yayınları, Ankara, 2006, s.9.

⁶¹⁹ 03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁶²⁰ Gelir vergisi varken ayrıca Kurumlar Vergisine ihtiyaç var mı? Bu çifte vergilendirme sayılabilir mi? (**Çifte vergilendirme**, birden fazla devlete ait vergilendirme yetkisinin çakışmasından veya aynı yetkinin birkaç kez kullanılmasından dolayı, aynı vergi yükümlüsü ve/veya aynı vergi konusundan aynı vergilendirme dönemi içerisinde aynı nitelikte birden fazla vergi alınmasıdır. Billur Yaltı SOYDAN; **a.g.e.**, s.3.) Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişiler iken Kurumlar Vergisinin ise kanunun 1.’inci maddesinde sayılan kişilerdir. Kurumların gerçek kişilere nazaran ayrı bir avantaj sağlamaları nedeniyle ayrı bir kurumlar vergisine ihtiyaç vardır. Ancak ABD’de ayrı bir kurumlar vergisi yoktur. Almanya’da ayrı bir kurumlar vergisi varken Fransa’da ise Kurumlar Vergisi var olmasına karşın sadece sermaye şirketlerini kapsar. (Nihal SABAN; **a.g.e.**, 409-410.)

⁶²¹ Hayrullah DOĞAN&Hasan YALÇIN; **Türk Vergi Sistemi**, Uygulama Yayınları, İstanbul, 2009, s.264

3.3.1.2.1. Kurumlar Vergisi'nin Mükellefleri

Bu verginin mükellefi 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesinde⁶²² sayılarak aynı Kanun'un 2'nci maddesinde ise 1'inci madde de sayılan mükelleflerin tanımları⁶²³ ve özellikleri belirtilmiştir. Sermaye Piyasası Kanunu'nun 37'nci maddesinde⁶²⁴ tanımlanan yatırım fonlarının tüzel kişiliği olmamasına karşın mal varlığı kurucunun mal varlığından ayrıdır. Kurucu, fonu, yatırım fonu katılma belgesi sahiplerinin haklarını koruyacak şekilde temsil eder, yönetir veya yönetimini denetler. Fon varlığının korunması ve saklanmasından kurucu sorumludur.⁶²⁵ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 2'nci maddesi uyarınca, Sermaye Piyasası Kurulu'nun düzenleme ve denetimine tabi fonlar ile bu fonlara benzer yabancı fonlar sermaye şirketi sayılmalıdır hükmüne istinaden tüzel kişiliği olmayan yatırım fonları sermaye şirketi sayılmalıdır.⁶²⁶ Sermaye Piyasası Kurulu Seri: VII, No: 10 Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği'nin⁶²⁷ 4 ve 43'üncü maddeleri uyarınca Yatırım Fonları maddede sayılan varlıklardan oluşan portföyü işletmek amacıyla kurulabilir ve bunun dışında herhangi bir işle uğraşamazlar. Maddelere göre, Kurul'ca uygun görülen diğer sermaye piyasası araçları, repo, ters repo, future, opsiyon ve forward sözleşmeleri ile fon portföyüne riskten korunma ve/veya yatırım amacıyla döviz, kıymetli madenler, faiz, finansal göstergeler ve

⁶²² 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesi “Aşağıda sayılan kurumların kazançları, kurumlar vergisine tâbidir: a) Sermaye şirketleri, b) Kooperatifler, c) İktisadî kamu kuruluşları, ç) Dernek veya vakıflara ait iktisadî işletmeler, d) İş ortaklıkları.”

⁶²³ Sermaye şirketleri; 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuş olan anonim, limitet, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler ile benzer nitelikteki yabancı kurumlar, yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarıdır. Kooperatiften kasıt 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na ya da özel kanunlarına göre kurulan kooperatifler ile benzer nitelikteki yabancı kooperatifleri tanımlarken, iktisadî kamu kuruluşları ise Devlete, il özel idarelerine, belediyelere, diğer kamu idarelerine ve kuruluşlarına ait veya bağlı olup, faaliyetleri devamlı bulunan ve sermaye şirketi kooperatif sayılmayan ticarî, sınai ve ziraî işletmeler iktisadî kamu kuruluşudur. Dernek ve vakıflar, Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca mükellef sayılmamakta ancak bunlara bağlı iktisadi işletmeler söz konusu Kanun'un 2'nci maddesinde Kurumlar Vergisi mükellefi olarak sayılmıştır. Son olarak tüzel kişilikleri olmayan ve bahsi geçen kurum ve kuruluşların kendi aralarında veya şahıs ortaklıkları ya da gerçek kişilerle, belli bir işin birlikte yapılmasını ortaklaşa yüklenmek ve kazancını paylaşmak amacıyla kurdukları ortaklıklar iş ortaklıklarıdır. (Şükrü KIZILOĞLU&Metin TAŞ; **a.g.e.**, s.271-272.&Ahmet EROL; **a.g.e.**, 275-278.)

⁶²⁴ Sermaye Piyasası Kanunu'nun 37'nci maddesinde “Bu Kanun hükümleri uyarınca halktan katılma belgeleri karşılığında toplanan paralarla belge sahipleri hesabına, riskin dağıtılması ilkesi ve inançlı mülkiyet esaslarına göre sermaye piyasası araçları, gayrimenkul, altın ve diğer kıymetli madenler portföyü işletmek amacıyla kurulan mal varlığı” şeklinde tanımlanmıştır.

⁶²⁵ Onur TEMİZYÜREK; **01.01.2006 Sonrası Menkul Kıymetler Yatırım Fonu Katılma Belgelerinden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 319, Mart 2008, s.110.

⁶²⁶ Abdulkadir BENLİ; **Menkul Kıymetler Yatırım Fonu Katılma Belgelerinden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 343, Mart 2010, s.133.

⁶²⁷ 19.12.1996 tarih ve 22852 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

sermaye piyasası araçları üzerinden düzenlenmiş opsiyon sözleşmeleri, forward, future işlemler ve future sözleşmelere dayalı opsiyon işlemleri dahil edilebilmektedir.⁶²⁸ Diğer taraftan, Gelir Vergisi Kanunu'nda olduğu gibi Kurumlar Vergisi Kanunu'nda da tam-dar mükellef ayırımı yapılmıştır.

3.3.1.2.2. Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Safi Kurum Kazancı

Kurumlar Vergisinin matrahı 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 6/1'inci maddesinde kurumlar vergisi, mükelleflerin bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kurum kazancı üzerinden hesaplanacağı hükme bağlanmıştır. Mezkur maddeye göre kurumlar vergisinin matrahı yani safi kurum kazancına ulaşmak için Gelir Vergisi Kanunu'nun ticarî kazanç hakkındaki hükümleri⁶²⁹ de indirim konusu yapılması gerektiği⁶³⁰ hüküm altına alınmıştır. Gelir Vergisi Kanunu'nun 38'inci maddesine istinaden ticari kazanç hükümlerine göre tespit sırasında 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun “*değerleme hükümleri*”⁶³¹ ve Gelir Vergisi Kanunu'nun “*İndirilebilecek Giderler*” başlıklı 40'ıncı maddesi ile “*Gider Kabul Edilmeyen Ödemeler*” başlıklı 41'inci madde hükümleri dikkate alınır. Buna ilaveten safi kurum kazancının tespiti adına Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8'inci maddesinde indirilecek giderler⁶³², 9'uncu madde zarar mahsubu, 10'uncu madde ise diğer indirimleri

⁶²⁸ Melih POYRAZ; **Menkul Kıymetler Yatırım Fonu Katılma Belgelerinden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 331, Mart 2009, s.54.

⁶²⁹ Gelir Vergisi Kanunu madde 40 uyarınca göre indirilebilecek giderler: Amortismanlar, aynı vergi, resim ve harçlar, genel giderler, işle ilgili zarar, ziyan ve tazminatlar, işveren sendikalarına ödenen aidatlar, işveren sıfatıyla ücretliler adına ödenen bireysel emeklilik katkı payları, seyahat giderleri ve sosyal giderlerdir.

⁶³⁰ Gelir Vergisi Kanunu'nun 38'inci maddesi uyarınca bilanço esasına göre tespit edilecek olan kurum kazancı; kurumun hesap dönemi sonundaki özsermayesi ile hesap dönemi başındaki özsermayesi arasındaki müspet farktır. Bu kıyaslama sonucunda özsermayeler arasındaki farka dönem içinde işletmeden çekilen değerler eklenir, eklenen değerler ise çıkarılır. İşlem sonucunda farkın hala pozitif bir sayı olması durumunda kar elde edildiği, çıkan sonucun negatif bir sayı olması durumunda ise zarar olduğu anlamındadır. (Cem TEKİN&Emre KARTALOĞLU; **a.g.e.**, s.99)

⁶³¹ Vergi Kanunlarımızda menkul kıymetlerin tanımına ilişkin olarak herhangi bir düzenleme yer almamasına rağmen, menkul kıymetlerin değerlemesine ilişkin hükümler yer almakta olup bu düzenlemeler vergi matrahının tespiti açısından bağlayıcıdır. Vergi Usul Kanunu menkul kıymetlerin değerlemesinde esas ölçü olarak alış bedeli ölçüsünü belirlemiş olup, ancak borsa rayıcı olan menkul kıymetlerin borsa rayıcine göre (değerleme günündeki alım satım değerine göre) ve dönemsel getirisi olan menkul kıymetlerin ise kıst getirisi esasına göre dönem işlemiş faizinin vergi matrahıyla ilişkilendirilmesi esasını benimsemiştir.(Ali TUĞLU; **Menkul Kıymetlerin Değerlemesi**, Vergi Dünyası, Sayı 364, Aralık 2011, s.4.)

⁶³² Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8'inci maddesinde indirilecek giderler; ihraç edilen menkul kıymetlere ilişkin tüm giderler indirim konusu yapılabilir. Bu giderler: senetlerin kâğıt ve basım giderleri, mahkeme, noter ve diğer tasdik ve tescil giderleri, damga resmi, ihraç dolayısıyla ödenen diğer harç ve resimler, ihraç dolayısıyla bankalara verilen komisyonlar, hisse ve tahvil senetlerinin borsaya kaydı için yapılan giderler ve bunlara benzer diğer her türlü giderler indirim konusu yapılabilir. Buna ilaveten anılan maddenin diğer bentleri ise; kuruluş ve örgütlenme giderleri, genel kurul toplantıları için yapılan giderler ile birleşme, devir, bölünme, fesih

hüküm altına alırken 11'inci maddesinde⁶³³ ise indirilmeyecek giderler hüküm altına alınmıştır. Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca kanunen kabul edilmeyen giderler başlığı adı altında çalışmam açısından önem arz eden, örtülü sermaye, transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı ve kontrol edilen yabancı kurum kazancı bölümlerini kurumlar vergisi kapsamında güvenlik müesseseleri başlıklı bölümde incelemenin daha yararlı olacağı kanısındayım.

3.3.1.2.3. Kurumlar Vergisi Kapsamında Güvenlik Müesseseleri

Kanun koyucu hem vergi adaletini sağlamak hem de vergi gelirlerinde ortaya çıkacak olan kayıp ve kaçakları minimize etmek için çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemleri sırasıyla; örtülü sermaye, transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı ve kontrol edilen yabancı kazanç olmak üzere 3 başlık altında incelenecektir.

3.3.1.2.3.1. Örtülü Sermaye

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 11/1/b bendi uyarınca, örtülü sermaye üzerinden ödenen ya da hesaplanan faiz, kur farkı ve benzeri giderler, safi kurum kazancının tespitinde kanunen kabul edilmeyen giderler arasında sayılmıştır. Anılan maddeye istinaden kurum kazancının tespitinde kabul edilemeyen giderlerin, peçeleme suretiyle indirilmesi engellenmek istenmiştir.⁶³⁴ 5520 sayılı KVK'nın 12'nci maddesi uyarınca tekrardan düzenlenen örtülü sermaye müessesesi ile örtülü sermaye uygulamasında borç/öz sermaye oranı, ortakla ilişkili kişi ve öz sermaye tanımlarını ele alıp açıklayıp ve söz konusu madde kapsamında kurumların, ortaklarından ya da ortaklarla ilişkili olan kişilerden doğrudan ya da dolaylı olarak

ve tasfiye giderleri, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerde komandite ortağın kâr payı, katılım bankalarınca katılma hesabı karşılığında ödenen kâr payları ve sigorta ve reasürans şirketlerinde bilânço gününde hükmü devam eden sigorta sözleşmelerine ait olup, muallak hasar ve tazminat karşılıkları, kazanılmamış prim karşılıkları, hayat sigortalarında matematik karşılıklar, dengeleme karşılığı ve bir bilânço döneminde ayrılan sigorta teknik karşılıklar kanunen kabul edilebilen gider arasında sayılmıştır. (A. Bumin DOĞRUSÖZ; **5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu Şerhi**, İSMMMO Yayınları, Yayın No:85, İstanbul, 2007, s.168-169.)

⁶³³ Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 11'inci maddesinde kanunen "kabul edilmeyen giderler" hüküm altına alınırken, bunlar arasında öz sermaye üzerinden ödenen veya hesaplanan faizler, örtülü sermaye üzerinden ödenen veya hesaplanan faiz, kur farkları ve benzeri giderler ve transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazançlar gibi giderlere yer verilmiştir. (Osman PEHLİVAN; **a.g.e.**, s.262.)

⁶³⁴ Serhat SEVER; **Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunları Açısından Gider Kabul Edilmeyen Ödemeler**, Vergi Dünyası, Sayı 328, Aralık 2008, s.4.

temin ederek işletmede kullandıkları her türlü borcun, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun hesap dönemi başındaki öz sermayesinin üç katını aşan kısmı, ilgili hesap dönemi için örtülü sermaye sayılmıştır. Söz konusu uygulama açısından kullanılan borcun hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun dönem başı öz sermayesinin üç katını aşması gerekmekte olup, bu oranı aşan borç tutarları oranı aştıkları müddetçe ilgili hesap dönemi için örtülü sermaye kabul edilecektir. Bu itibarla, örtülü sermaye kapsamında alınan borcun tümü açısından değerlendirilmeyecek olup⁶³⁵ yalnızca dönem başı öz sermayenin üç katını aşan kısmı örtülü sermaye kabul edileceğinden, bu kısma isabet eden faiz, kur farkı ve benzeri giderler Kurumlar Vergisi Kanunu uygulamasında gider kabul edilmeyecek olup bu gider unsurları peşin (geçici) vergi dönemleri de olmak üzere kanunen indirilmeyecek giderler arasında kabul edilecektir.⁶³⁶

Bu kapsamda işletmede kullanılan borçların örtülü sermaye sayılabilmesi için; doğrudan veya dolaylı olarak ortak veya ortakla ilişkili kişiden⁶³⁷ temin edilmesi, ortakla ilişkili kişi olması durumunda ortağın ilgili firmada en az %10 paya sahip olması⁶³⁸, işletmede kullanılması ve kullanılan borcun hesap dönemi içinde ki

⁶³⁵ Abdulkadir BENLİ; **Örtülü Sermayenin Hesaplanması**, Vergi Dünyası, Sayı 355, Mart 2011, s.149.

⁶³⁶ Salih BAYRAM; **Dar Mükellef Kurumlardan Yapılan ve Örtülü Sermaye Kapsamında Değerlendirilen Yurtdışı Borçlanmalarda Stopaj Mahsubu Uygulaması**, Vergi Dünyası, Sayı 343, Mart 2010, s.56.

⁶³⁷ Ortakla ilişkili kişi ifadesi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12'nci maddesinin 3/a fıkrasında tanımlanmakla beraber anılan madde uyarınca ilişkili kişi, ortağın doğrudan ya da dolaylı olarak en az % 10 oranında ortağı olduğu ya da en az bu oranda oy veya kâr payı hakkına sahip olduğu bir kurumu ya da doğrudan veya dolaylı olarak, ortağın veya ortakla ilişkili bu kurumun sermayesinin, oy veya kâr payı hakkına sahip hisselerinin en az % 10'nu elinde bulunduran bir gerçek kişi veya kurumu ifade eder. Ortakla ilişkili kurumdaki kasıt, ortağın doğrudan veya dolaylı olarak en az % 10 oranında ortağı olduğu veya en az bu oranda oy veya kâr payı hakkına sahip olduğu kurumdur. İlişkili kurum olarak nitelemek için söz konusu kurumun %10 pay ya da oy hakkına sahip olma şartından herhangi birinin varlığı yeterlidir. %10 oranında sermaye konulmamış dahi olsa bu oranda oy veya kâr payı hakkına sahip olunması sözkonusu kurumu, ilişkili kurum durumuna getirecektir.⁶³⁷ İlişkili kurumun ortaklarından kasıt ise ortakla ilişkili kurumun sermayesinin, oy veya kâr payı hakkına sahip hisselerinin en az % 10'nu elinde bulunduran bir gerçek kişi veya kurumu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile ortağın %10 sermaye veya oy-kâr payı hakkına sahip olduğu bir kurumun en az aynı oranda haklara sahip diğer ortakları da örtülü sermaye müessesesi açısından ilişkili kişi kapsamındadır. (Muzaffer KÜÇÜK; **Yeni Örtülü Sermaye Müessesine İlişkin Özellikli Durumlar**, Vergi Dünyası, Sayı 307, Mart 2007, s.32.) Bu ortakların gerçek, tüzel kişi ya da kurum/kuruluş olmasının önemi olmamakla beraber yasa koyucu kişilikle borç arasındaki bağı koparmış ve ortaklık ilişkisini buna göre ele almıştır. (Veysel TEKİN&Erdal GÜLEÇTÜRK; **Örtülü Sermaye ve Transfer Fiyatlanması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımına İlişkin Düzeltme İşlemlerinde Özellik Arz Eden Bazı Hususlar**, Vergi Dünyası, Sayı 338, Ekim 2009, s.93-94.)

⁶³⁸ Kurum statüsündeki ortağın hisselerini elinde bulunduran kişiden kasıt ise; ortağın sermayesinin, oy veya kâr payı hakkına sahip hisselerinin en az % 10'unu elinde bulunduran bir gerçek kişi veya kurum da ilişkili kişi kapsamındadır. Söz konusu tüzel kişi ortağın kendi ortakları için ilişkili kişi belirlemesi yapılırken kurumun tüzel kişi ortağının ortakları için herhangi bir araştırma yapılmamaktadır. Kanun koyucu illiyet bağına bir önceki aşamada kesmiştir. Buna ilaveten halka açık şirketlerde, İMKB'den alınan hisseler açısından kanunda ayrı bir

herhangi bir tarihte kurumun dönem başı bilançosunda yer alan öz sermayesinin üç katını aşması gerekmektedir.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12'nci maddesinde “*kullandıkları borçların*” ifadesi yeterince açık değildir. Kullanmaktan ne anlaşılması gerektiği yönünde tam bir anlam birliğinin olmaması tereddüde hasıl olabilir. Şöyle ki, işletmenin borcun şirket aktifine girmesi ve hepsini olmasa da sadece belli bir kısmını kullanması da borcun kullanıldığını göstermektedir. Kanımca asıl dikkat edilmesi gereken nokta her bir borç bağımsız kabul edilerek geri ödemeler dikkate alınmadan kümülatif borç tutarı mı yoksa borcun sürekliliği dikkate alınarak geri ödemeler mahsup edilerek net borç tutarı mı dikkate alınmalıdır? Kurumlar Vergisi Kanunu 1 Seri No.lu Genel Tebliği'nin⁶³⁹ “12.1.4. Borcun İşletmede Kullanılması Gereği” Başlıklı bölümünün 3'üncü paragrafı⁶⁴⁰ hükmünden; borcun mahsup edilmeyeceği, örtülü sermayenin hesaplanmasında geri ödemelerin göz ardı edilmesi gerektiği ve net borç yerine kümülatif borcun kullanılması gerektiği açıkça anlaşılmaktadır.⁶⁴¹ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 11'inci maddesinin 1/b bendine istinaden, örtülü sermaye üzerinden ödenen veya hesaplanan faiz, kur farkı ve benzeri giderlerin safi kurum kazancının tespitinde indirim olarak kabul edilemeyeceği belirtilmekle birlikte örtülü sermayeye isabet eden faiz, kur farkı ve benzeri giderler kanunen kabul edilmeyen giderlere eklenerek dönem kazancının tespitinde dikkate alınamayacaktır.⁶⁴²

İlişkili kişiler arasındaki işlemler belli noktalara kadar normal karşılanmış, bu noktayı aşan kısım ise vergi matrahının tespitinde dikkate alınmayarak vergi matrahı

düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme Kanun'un madde 12/4'üncü hükmü ile borsada işlem gören hisse senetlerinin edinimi nedeniyle bir şirkete ortak olunması halinde, örtülü sermayenin varlığında aranan %10 sermaye, oy veya kar payı oranından sadece sermaye payına ilişkin oranın aranacağıdır. (Muzaffer KÜÇÜK; **a.g.m.**, s.32.)

⁶³⁹ 03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁴⁰ Kurumlar Vergisi Kanunu 1 Seri No.lu Genel Tebliği'nin “12.1.4. Borcun İşletmede Kullanılması Gereği” Başlıklı bölümünün 3. Paragrafı; “Buna karşılık borcu kullanan kurumun aynı zamanda borç kullandığı ortak veya ortakla ilişkili kişiden alacağının olması durumunda örtülü sermayenin varlığının tespitinde bu kurumdaki olan alacağın bu kuruma olan borca mahsup edilmesi söz konusu olmayacaktır.” Şeklindedir.

⁶⁴¹ Serdar BEKTAŞ; **Örtülü Sermaye Hesaplamasında Özellikli Durumlar**, Vergi Dünyası, Sayı 356, Nisan 2011, s.127-129.&Abdulkadir BENLİ; **a.g.m.**, s.153-154.

⁶⁴² Hamit SARI; **İstisna Kapsamında Yabancı Para Üzerinden Yapılan Vadeli İştirak Hissesi ve Gayrimenkul Satışlarından Doğan Aleyhte Kur Farkları**, Vergi Dünyası, Sayı 343, Mart 2010, s.68-69.

korunmaya çalışılmıştır. Ancak bu durumda da mükerrer vergilemenin önüne geçmek adına düzeltme yapılmasına olanak tanınmıştır. Düzeltme işlemleri 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun madde 12/7 hükmü⁶⁴³ uyarınca, örtülü sermayeyi kullandıran taraf örtülü sermaye kullanan kuruma verdiği borçlar için hesaplamış olduğu faiz tutarlarını gider kabul etmek yerine kar payı olarak değerlendirecek ve indirdiği bu gideri matraha ekleyerek yeniden vergiyi tahakkuk ettirecektir.⁶⁴⁴ Örtülü sermaye kullandıran taraf tam mükellef bir kurum ise, bu şekilde elde ettiği kar payını iştirak kazancı olarak değerlendirecek ve iştirak kazançları istisnasından yararlanacaktır. Örtülü sermaye kullandıran taraf dar mükellef bir kurum ise, elde edilen faiz ana merkeze aktarılan tutar sayılacak, gerçek kişi ya da dar mükellef kurumlara yapılan ve karpayı olarak değerlendirilen örtülü sermaye faiz ödemeleri için örtülü sermaye kullanan kurum tarafından tevkiyat yapılması gerekeceği de aşikârdır.⁶⁴⁵

Kurumlar vergisi uygulamasında şartların gerçekleştiği dönemde örtülü sermaye sayılacak olan borçlanma faizleri, sadece Gelir ve Kurumlar Vergisi uygulamasında dağıtılmış kar payı ya da dar mükellefler için ana merkeze aktarılmış tutar olacaktır. Dolayısıyla, yapılacak düzeltmenin⁶⁴⁶ diğer vergilere bir etkisi

⁶⁴³ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12'nci maddesinin (7) fıkrasında: “Örtülü sermaye üzerinden kur farkı hariç, faiz ve benzeri ödemeler veya hesaplanan tutarlar, Gelir ve Kurumlar Vergisi kanunlarının uygulanmasında, gerek borç alan gerekse borç veren nezdinde, örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibarıyla dağıtılmış kâr payı veya dar mükellefler için ana merkeze aktarılan tutar sayılır. Daha önce yapılan vergilendirme işlemleri, tam mükellef kurumlar nezdinde yapılacak düzeltmede örtülü sermayeye ilişkin kur farklarını da kapsayacak şekilde, taraf olan mükellefler nezdinde buna göre düzeltilir. Şu kadar ki, bu düzeltmenin yapılması için örtülü sermaye kullanan kurum adına tarh edilen vergilerin kesinleşmiş ve ödenmiş olması şarttır.” şeklinde hüküm altına alınmıştır.

⁶⁴⁴ Kurumların kullanmış olduğu borçların örtülü sermaye kapsamında değerlendirilmiş olması halinde, örtülü sermaye üzerinden ödenen veya hesaplanan faiz, kur farkları ve benzeri giderlerin, KVK'nın 11'inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine göre gider olarak yazılması mümkün bulunmadığından, örtülü sermaye kabul edilen borçlanmalarda TL'nin değer kazanması sonucu oluşacak kur farkı gelirlerinin de söz konusu borcun örtülü yoldan konulan bir sermaye olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak, vergiye tabi kurum kazancının tespitinde gelir olarak dikkate alınması söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla, örtülü sermaye kabul edilen borçlanmalarda kur farkı geliri olarak dikkate alınan tutarların kurum kazancından düşülmesi ve karşı tarafında durumuna göre düzeltme işlemi yapması gerekmektedir. (Nusret BULUT; **Örtülü Sermaye ve Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Müessesesinde Düzeltme İşlemleri ve Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 367, Mart 2012, s.111.)

⁶⁴⁵ Recep ÖZDEMİR; **Örtülü Sermaye Müessesesinde Yapılan Düzeltme İşlemlerinde Örtülü Sermaye Kullanan Kurum Adına Vergi Tarh Edilip Ödenmesi Şartı**, Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, s.69-70.

⁶⁴⁶ Bu hükmün getirilmesindeki temel amaç, transfer fiyatlandırması nedeniyle örtülü kazanç dağıtımı yapan mükellef nezdinde bir eleştiri getirildiği zaman, örtülü kazanç dağıtılan mükellef nezdinde de bir düzeltmenin yapılmasına olanak sağlayarak aynı işlem üzerinden mükerrer vergilemenin önüne geçmektir. Düzenlenmenin getiriliş amacı mükerrer vergilemenin önüne geçmek olduğuna göre, taraf olanlar mükellefler nezdinde

olmayacaktır. KVK’da düzenlemiş bulunan düzeltme müessesesinin gelir ve kurumlar vergisi kanunları açısından hüküm ifade ettiği söz konusu maddeden ve madde gerekçesinden anlaşılmaktadır. Bu düzenlemede belirtilen vergiler dışında başka vergilerinde kapsama girdiğini iddia etmek vergi hukukunda kıyas yasağının ihlali anlamına gelecektir.⁶⁴⁷

Kanunda örtülü sermaye şartlarını taşısalar bile bazı borçlanmalar örtülü sermaye kabul edilmemektedir. Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 12/6 maddesinde ilgili düzenleme yapılmıştır. Söz konusu madde uyarınca, kurumların ortaklarının veya ortaklarla ilişkili kişilerin sağladığı gayrinakdi teminatlar karşılığında üçüncü kişilerden yapılan borçlanmalar, kurumların iştiraklerinin, ortaklarının veya ortaklarla ilişkili kişilerin, banka ve finans kurumlarından ya da sermaye piyasalarından temin ederek aynı şartlarla kısmen veya tamamen kullandığı borçlanmalar, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na⁶⁴⁸ göre faaliyette bulunan bankalar tarafından yapılan borçlanmalar ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu⁶⁴⁹ kapsamında faaliyet gösteren finansal kiralama şirketleri, 90 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname⁶⁵⁰ kapsamında faaliyet gösteren finansman ve faktoring şirketleri ile ipotek finansman kuruluşlarının bu faaliyetleriyle ilgili olarak ortak veya ortakla ilişkili kişi sayılan bankalardan yaptıkları borçlanmalar, örtülü sermaye için belirtilen koşulları taşısalar bile örtülü sermaye kabul edilmeyecektir.⁶⁵¹

gerçekleştirilecek düzeltme işlemlerinin de (stoklardaki mala ilişkin düzeltme ya da henüz tamamen itfa edilmemiş amortismanına tabi iktisadi kıymetlere ilişkin düzeltme) mükerrer vergilemenin olduğu dönemde yapılması gerekmektedir. (Ender İNELLİ; **Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımında Düzeltmenin Bazı Durumlarda Kısmen Beyanname Üzerinden Kısmen Hesaplarda Yapılması Mümkün müdür?/Gerekli midir?**, Vergi Dünyası, Sayı 363, Kasım 2011, s.116.)

⁶⁴⁷ Ferhat ALEMDAR; **Örtülü Sermaye Müessesesinde Yer Alan Düzeltme Hükümleri KDV’yi Kapsamamaktadır**, Vergi Dünyası, Sayı 342, Şubat 2010, s.81.& Nusret BULUT; **a.g.m.** s.116.

⁶⁴⁸ 01.01.2005 tarih ve 25983 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁶⁴⁹ 28.06.1985 tarih ve 18795 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁶⁵⁰ 06.10.1983 tarih ve 18183 Mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁶⁵¹ Muhittin ESEN; **Transfer Fiyatlaması Yoluyla Örtülü Olarak Dağıtılan Kazancın KDV’si Düzeltmeli mi?**, Vergi Dünyası, Sayı 372, Ağustos 2012, s.153.

3.3.1.2.3.2. Transfer Fiyatlaması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı

Vergi kanunlarımızda uzun zamandır varolan örtülü kazanç dağıtımı müessesesi, 5520 sayılı KVK'nın 13'üncü maddesiyle "transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı" adıyla uluslararası gelişmeler ve özellikle OECD'nin tavsiyeleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmiş ve bu yeni düzenleme 01.01.2007'de yürürlüğe girerek, söz konusu yeni düzenleme ile uygulamada farklı yorumlara sebebiyet veren bazı konu ve kavramlara açıklık getirilmiştir.⁶⁵² Transfer fiyatlaması yolu ile örtülü kazanç dağıtımı, bir sermaye şirketine ait vergilendirilmemiş gelirin, kardan pay verme ya da sermayenin geri ödenmesi haricinde ortak ya da yakınlarına aktarılacak suretiyle kurumlar vergisi matrahını azaltan bir unsurdur.⁶⁵³ Bu durum, ulusal ya da uluslararası boyutta da olabilir ki bu her iki durum da vergi idaresi için bir vergi kaybıdır. Yani devlete ait bir verginin başka bir devlete aktarılmasıdır.⁶⁵⁴ Örtülü kazanç müessesesi 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13/1'inci maddesi⁶⁵⁵ uyarınca; alım, satım, imalat, inşaat işleri, ödünç para alınması ya da verilmesi, ikramiye, ücret ya da benzeri menfaatleri gerektiren işlemler her hal ve şartta mal veya hizmet alım-satımı olarak değerlendirilir.⁶⁵⁶ Söz konusu maddenin amacı, vergiye tabi kazancın örtülü yollarla dağıtılıp kurum bünyesinde yapılacak vergilendirmenin kapsamı dışına çıkarılmasını önlemektir.⁶⁵⁷

5615 sayılı Kanun⁶⁵⁸ ile Gelir Vergisi Kanunu'nun 41'inci maddesinde transfer fiyatlaması yoluyla düzeltmeyi hüküm altına alınmış, ilişkili kişiler ve bu kişilerle yapılan işlemler hakkında bu maddede yer almayan hususlar bakımından, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun "*Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü*

⁶⁵² Mehmet BATUN; **Transfer Fiyatlamasında Düzeltme Müessesesi ve Bazı Sorular**, Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, s.78.

⁶⁵³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.341.

⁶⁵⁴ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.219.

⁶⁵⁵ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13/1'inci maddesi "*Kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır. Alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama ve kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler her hal ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilir.*" Şeklinde.

⁶⁵⁶ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.341.

⁶⁵⁷ Caner ATİK; **Gelir ve Kurumlar Vergisi Uygulamasında Gider Kabul Edilmeyen Ödemeler**, Vergi Dünyası, Sayı 340, Aralık 2009, s.154.

⁶⁵⁸ Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun; 04.04.2007 tarih ve 26483 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

kazanç dağıtımı” başlıklı 13’üncü maddesinin uygulanmasını belirtmiştir. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 13’üncü maddesi ile 5615 sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanunu’nun 41’inci maddesinde yer alan düzenlemelere ilişkin olarak 18.11.2007 tarih ve 26704 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ”de açıklamalar yapılmıştır.⁶⁵⁹ Örtülü kazanç kavramının esas konusu “*emsallere uygunluk ilkesi*” kavramıdır. Emsallere uygunluk ilkesi kavramı OECD’nin “*Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri İçin Transfer Fiyatlaması Rehberi*” esas alınarak düzenlenen⁶⁶⁰ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 13/3’üncü maddesi,⁶⁶¹ ilişkili kişilerle yaptığı alım-satım işlemlerinde oluşan bedel ya da fiyatın, ilişkili olmayan kişilerle yapılan alım-satım bedelinin ya da fiyatının aynı olması anlamındadır. Diğer bir ifadeyle alım-satım bedelinin herkes için aynı şekilde uygulanmasıdır.⁶⁶² Buna göre, emsallere uygunluk aykırı olarak tespit edilen bir bedel üzerinden mal ya da hizmet alım-satımında bulunmak, emsaline göre göze çaracak şekilde yüksek ya da düşük bir bedelle kiralama, emsaline nazaran yüksek faiz ve komisyonla ödünç para alma ya da verme, yine emsaline nazaran yüksek derecede aylık, ücret ya da ikramiye gibi ödemeler örtülü kazanç sayılabilmektedir.⁶⁶³

Kurumların emsallerine göre göze çaracak derecede bir işlemle karşı karşıya kalmamaları için ilişkili kişilerle yapacakları mal ya da hizmet alım-satım işlemlerine uygulayacakları fiyatları belirleyecekleri yöntemleri⁶⁶⁴ de 5520 sayılı Kanun’un 13/4’üncü maddesinde hüküm altına alınmıştır. Söz konusu madde uyarınca, kurumlar bu yöntemlerden işlemin mahiyetine uygun olanı seçerek söz konusu işlemin fiyatını belirleyebilir. Bu yöntemlerin seçimi ise mükellefin keyfiyetine bırakılmakla birlikte bu konuda sınır, seçilen yöntemin işlemin mahiyetine uygun

⁶⁵⁹ Zihni KARTAL; **Transfer Fiyatlaması**, Vergi Dünyası, Sayı 317, Ocak 2008, s.43.

⁶⁶⁰ Cem TEKİN&Emre KARTALOĞLU; **a.g.e.**, s.148.

⁶⁶¹ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 13/3’üncü maddesinde “*Emsallere uygunluk ilkesi, ilişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanan fiyat veya bedelin, aralarında böyle bir ilişkinin bulunmaması durumunda oluşacak fiyat veya bedele uygun olmasını ifade eder.*” Şeklindedir.

⁶⁶² Abdulkadir DEMİRCİ; **Transfer Fiyatlandırması Uygulamalarında “Gerçekçi Bir Şekilde Sahip Olunan Seçenekler” Kavramı**, Vergi Dünyası, Sayı 365, Ocak 2012, s.49.

⁶⁶³ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.221-222.

⁶⁶⁴ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.342.

olması koşulu aranmaktadır.⁶⁶⁵ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13'üncü maddesinin 2'nci bendinin son kısmı ile vergi rekabetine neden olan ülke ya da bölgelerde bulunan kişilerle yapılan tüm işlemlerin tereddüde mahal vermemek adına ilişkili kişilerle yapılmış sayılayacağı ve transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımını olarak kabul edileceği hükme bağlanmıştır.⁶⁶⁶

Ülkemizdeki vergileme kapasitesinin altında gerçekleşen bir vergileme, zararlı vergi⁶⁶⁷ rekabeti olarak kabul edilerek, Kurumlar Vergisi Kanunu, zararlı vergi rekabeti ile mücadele konusunda 5520 sayılı Kanunu'nun 7 ve 30'uncu maddeleri ile bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu madde ile uluslararası vergi uygulamalarındaki gelişmelere paralel olarak, ticari ve sınai mahiyette olmayan yatırımlarını yurt dışında düşük vergi oranlı ülkelere yönlendiren mükellefler ile Türkiye'de yatırım yapan mükellefler arasındaki vergi eşitsizliğinin giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu düzenleme genel bir düzenleme olup, mükelleflere özellikle maddede belirtilen şartlara rağmen yapılan işlemin vergisel amaçlarla değil de ticari amaçlarla yapıldığını ispatlama imkânı vermemektedir. Bu anlamda AB mevzuatıyla uyumsuz olduğu ileri sürülebilir. Vergi cennetlerinde bulunan mükelleflere yönelik yapılan tevkifat, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 30/7 maddesi uyarınca, kazancın elde edildiği ülkedeki vergi sistemi ile Türk vergi sisteminin yarattığı vergilendirme kapasitesi ile aynı düzeyde bir vergilendirme imkânı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi hususunun göz önünde bulundurulması suretiyle Bakanlar Kurulunca ilan edilen ülkelerde yerleşik olan veya faaliyette bulunan kurumlara (tam mükellef kurumların bu nitelikteki ülkelerde bulunan işyerleri dahil) nakden veya hesaben yapılan veya tahakkuk ettirilen her türlü ödemeler üzerinden, bu ödemelerin verginin

⁶⁶⁵ Zihni KARTAL; **a.g.m.**, s.44.

⁶⁶⁶ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.342.

⁶⁶⁷ OECD tarafından 2000 yılında yayımlanan Rapor'a göre Türkiye'de yer alan vergisel düzenlemelerden İstanbul off-shore bankacılığı ve serbest bölgeler zararlı olarak tanımlanmıştır. Ancak, 2006 yılında yapılan uygulamalara ilişkin değerlendirmelerde, Türkiye'de İstanbul off-shore bankacılığına ilişkin düzenlemenin kaldırıldığı ve serbest bölge sisteminin artık zararlı olmadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin AB tarafından kabul edilen "Şirketlerin Vergilendirilmesinde Temel Kurallar" kapsamında belirlenen ilkelere aykırı düzenleme yapmaması gerekmektedir. OECD tarafından daha önce zararlı kabul edilen serbest bölgelerin şu an itibarıyla zararlı kabul edilmemesi, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda 06.02.2004 tarihinde yayımlanan 5084 Kanun ile yapılan değişiklikler sonucunda olmuştur. (ÖZKAN ATILA; **a.g.m.**, s.25-26.)

konusuna girip girmediğine veya ödeme yapılan kurumun mükellef olup olmadığına bakılmaksızın %30 oranında vergi kesintisi yapılır.⁶⁶⁸

3.3.1.2.3.3. Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı

Bazı ülkeler, diğer ülkeler aleyhine fon ve yatırımları çekmek için vergi indirimi veya erteleme imkânı getiren, zararlı vergi rekabetine yol açan uygulamalara yer vermektedirler. Bu ülkelerdeki iştiraklere ilişkin olarak, vergiden kaçınmada kullanılabilen bazı işlemlerin düzenlenmesi amacını taşıyan "*kontrol edilen yabancı kurum kazancı*" uygulaması⁶⁶⁹ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile 01.01.2006 tarihinden itibaren elde edilen kazançlara uygulanmak üzere 01.01.2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 5520 sayılı KVK madde 7'nin Hükümet Gerekçesi⁶⁷⁰ ile bir kısım ülkelerde uygulanan zararlı vergi rekabeti uygulamalarının Türkiye'de yarattığı vergi kayıp ve kaçağının önüne geçilmesi ifade edilmiştir.⁶⁷¹ Bu münasebetle zararlı vergi rekabeti uygulanan ülkelerde bulunan iştiraklere ait işlemlerin düzenlenmesi amacıyla kontrol edilen yabancı kurum uygulaması Türk Vergi Kanunlarına dâhil edilmiştir.⁶⁷²

"Kontrol edilen yabancı kurum" ifadesinden ne anlaşılması gerektiği hususu, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 7'nci maddesinin birinci fıkrasında⁶⁷³ belirtilmiştir. Söz konusu hüküm ile tam mükellefiyete sahip gerçek kişi ve kurumların "*doğrudan veya dolaylı olarak ayrı ayrı ya da birlikte sermayesinin*" oy kullanma hakkının ya da kar payının en az %50 oranında bir paya sahip olmak

⁶⁶⁸ Özkan ATİLA; **a.g.m.**, s.27.

⁶⁶⁹ Salim KARADENİZ; **Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazançlarının Mahiyeti ve Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 344, Nisan 2010, s.27.

⁶⁷⁰ "*Bazı ülkeler, diğer ülkeler aleyhine fon ve yatırımları çekmek için vergi erteleme olanağı getiren, zararlı vergi rekabetine yol açan uygulamalara yer vermektedirler. Vergi sistemimizde vergi kayıp ve kaçağına yol açan ve vergiden kaçınmada kullanılabilen, bu yerlerdeki iştiraklere ilişkin işlemlerin düzenlenmesi amacıyla kontrol edilen yabancı kurum uygulaması vergi mevzuatımız kapsamına alınmış bulunmaktadır. Bu madde ile, uluslararası vergi uygulamalarındaki gelişmelere paralel olarak, ticari ve sınai mahiyette olmayan, yatırımlarını yurt dışında düşük vergi oranlı ülkelere yönlendiren mükellefler ile Türkiye'de yatırım yapan mükellefler arasındaki vergi eşitsizliğinin giderilmesi amaçlanmaktadır.*" (A. Bumin DOĞRUSÖZ; **a.g.e.**, s.152.)

⁶⁷¹ A. Bumin DOĞRUSÖZ; **a.g.e.**, s.152

⁶⁷² Kürşat ATAÇ; **Kontrol Edilen Yabancı Kurumların Elde Ettiği Kar Paylarının Kaynağının Türkiye Olması Durumunda Vergilendirme**; Vergi Dünyası, Sayı 357, Mayıs 2011, s.66.

⁶⁷³ Kanunun 7/1'inci maddesi; "*Tam mükellef gerçek kişi ve kurumların doğrudan veya dolaylı olarak ayrı ayrı ya da birlikte sermayesinin, kâr payının veya oy kullanma hakkının en az % 50'sine sahip olmak suretiyle kontrol ettikleri yurt dışı iştiraklerinin kurum kazançları, dağıtılın veya dağıtılmasın aşağıdaki şartların birlikte gerçekleşmesi halinde, Türkiye'de kurumlar vergisine tâbidir*" şeklindedir.

şartıyla kontrol ettikleri yurt dışı iştirakler ifade edilmeye çalışılmaktadır. “*Doğrudan veya dolaylı olarak ayrı ayrı ya da birlikte*” ifadesi yurt dışındaki iştirakin ortaklık paylarının grup şirketleri veya gerçek kişiler arasında paylaştırılıp, maddede belirtilen kontrol oranının altında kalınarak kapsam dışına çıkılması engellenmek amacıyla getirilmiştir.⁶⁷⁴ Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 7’nci madde kapsamında kontrol edilen yurt dışı iştirakin elde etmiş olduğu kârdan bu kuruma iştirak eden tam mükellef kuruma hissesi oranında isabet eden kısmın matraha dahil edilerek vergilendirilebilmesi için bazı koşulların⁶⁷⁵ birlikte gerçekleşmesi gerekir.

3.3.1.2.5. Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Kurumlar Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması

Ülkemiz vergi mevzuatında türev araçlardan elde edilen gelirlerin vergilendirilmesine yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Vergi mevzuatımızda “diğer sermaye piyasası” aracı olarak tanımlanan bir araçlardan elde edilen gelirlerin vergilendirilmesine yönelik varolan düzenlemeler, Gelir Vergisi Kanunu’nun Geçici 67’nci maddesi ile bu maddenin tatbikine ilişkin Maliye

⁶⁷⁴ Haşmet YILDIRIM; **5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nda Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı Müessesesi ve Bir Uygulamalı Örnek**, Vergi Dünyası, Sayı 342, Şubat 2010, s.174.

⁶⁷⁵ İlk koşul, iştirakin toplam gayrisafi hasılatının % 25 veya fazlasının faaliyet ile orantılı sermaye, organizasyon ve eleman istihdamı suretiyle yürütülen ticarî, ziraî veya serbest meslek faaliyeti dışındaki faiz, kâr payı, kira, lisans ücreti, menkul kıymet satış geliri gibi pasif nitelikli gelirlerden oluşması gerekir. Pasif nitelikli gelirler; yurt dışı iştirakin faaliyeti ile orantılı sermaye, organizasyon ve eleman istihdamı suretiyle yürütülen ticarî, ziraî veya serbest meslek faaliyetlerinden elde edilen gelirler dışındaki faiz, kâr payı, kira, lisans ücreti, menkul kıymet satış geliri gibi gelirlerden oluşmaktadır. Diğer bir şart ise yurt dışındaki iştirakin ticarî bilanço kârı üzerinden % 10’dan daha az oranda gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşınması gerekir. 5/1’göre vergi yükü, yurt dışındaki iştirakin bulunduğu ülkede ilgili dönemde tahakkuk eden ve kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergiler de dâhil olmak üzere, toplam gelir ve kurumlar vergisi benzeri verginin, bu dönemde elde edilen toplam dağıtılabılır kurum kazancı ile tahakkuk eden gelir ve kurumlar vergisi toplamına oranlanması suretiyle tespit edilecektir. Diğer taraftan, ilgili ülkede kazançlar üzerinden kesinti suretiyle bir vergi ödenmiş olması halinde, toplam vergi yükünün hesabında ödenen bu verginin de dikkate alınması gerekmektedir. Maddede, vergi yükünün hesabında yurt dışındaki iştirakin bulunduğu ülkede tahakkuk eden ve kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergilerin dikkate alınacağı belirtilmiştir. (Kürşat ATAÇ; **a.g.m.**, s.67.) Kanun maddesi incelendiğinde sadece ilgili ülkede ödenen vergilerin dikkate alınacağı Türkiye’de ödenecek herhangi bir verginin bu yük hesabında dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Üçüncü koşul yurt dışındaki iştirakin Kurumlar Vergisi Kanunu’nun uygulamasında kontrol edilen yabancı kurum olarak değerlendirilebilmesi için ilgili yıldaki gayrisafi hâsılat tutarının 100.000 TL karşılığı yabancı paranın üzerinde olması gerekmektedir. Sözü konusu toplam hasılatı geçmeyen ve altında bulunan iştirakler, kanunda belirtilen diğer şartları sağlasalar dahi söz konusu madde hükmü kapsamında değerlendirilmeyecektir. (Salim KARADENİZ; **a.g.m.**, s.29-30.) Yurt dışındaki iştirakin yabancı para cinsinden olan hasılatının TL’ye çevrilmesinde, ilgili iştirakin hesap döneminin son gününde geçerli olan T.C. Merkez Bankası’nca açıklanan döviz alış kurunun esas alınması gerekir. (Haşmet YILDIRIM; **a.g.m.**, s.173-175.)

Bakanlığı tarafından yayımlanan 257,⁶⁷⁶ 258,⁶⁷⁷ 263,⁶⁷⁸ 269,⁶⁷⁹ 277,⁶⁸⁰ 282⁶⁸¹ Seri Nolu Gelir Vergisi Genel Tebliği ve son olarak yayımlanan 5 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nden⁶⁸² ibarettir.

5 Seri Nolu KVK Genel Tebliği uyarınca, organize piyasada işlem gören hisse senedi ya da hisse senedi endekslerine dayalı olan türev araç sözleşmelerinden elde edilen gelirlere GVK Geçici 67/1 maddesi uyarınca %0 tevkifat uygulanacak olup hisse senedi ya da hisse senedi endekslerine dayalı olanlar dışındakilere dayalı düzenlenen türev araç sözleşmelerinden elde edilen gelirlere de GVK Geçici 67/1 maddesi uyarınca %0 tevkifat uygulanacaktır. Ancak tezgahüstü piyasada işlem gören sözleşmelerden geliri elde edenin tam mükellef kurum olması durumunda bu gelirden tevkifat yapılmayıp, gelirin tamamı kurum kazancı olarak değerlendirilecektir. Türkiye'de işyeri ve daimi temsilcisi olan dar mükellef kurumlar tarafından elde edilen söz konusu gelirler için de tevkifat yapılmayıp, gelirin tamamı kurum kazancı olarak ilişkilendirilecektir. Ancak Türkiye'de işyeri ve daimi temsilcisi olmayan dar mükellef kurumlar tarafından elde edilen söz konusu gelirler için ise GVK Geçici 67/1 ve 67/14 maddesi uyarınca % 10 tevkifat yapılacaktır.

⁶⁷⁶ 30.12.2005 tarih ve 26039 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁷⁷ 30.09.2006 tarih ve 26305 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁷⁸ 08.03.2007 tarih ve 26456 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁷⁹ 06.12.2008 tarih ve 27076 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁸⁰ 25.12.2010 tarih ve 27796 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁸¹ 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁸² 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

		STOPAJ		BEYAN	
Hisse senetlerine ve hisse senedi endekslerine dayalı olarak yapılan vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ve IMKB’de işlem gören aracı kuruluş varantları dahil	Tam Mükellef Kurumlar	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	VAR	KVK 6 (Genel Hüküm)
	Dar Mükellef Kurum (Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi olan dar mükellef kurumlar tarafından elde edilen gelirler hakkında, tam mükellef kurumlar için yapılan açıklamalar geçerlidir.)	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	YOK	KVK GEÇİCİ 1/3
Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirler (Vob’ da)	Tam Mükellef Sermaye Şirketleri	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	VAR	KVK 6 (Genel Hüküm)
	Sermaye Piyasası Kurulunun düzenleme ve denetimine tabi fonlar ile bu fonlara benzer yabancı fonlar	0%			
	Dar Mükellef Sermaye Şirketleri	0%	GVK GEÇİCİ 67/1	YOK	KVK GEÇİCİ 1/3
	2499 sayılı SPK’na göre kurulan Yatırım Fon ve Ortaklıkları ile Benzer Nitelikte Olduğu Maliye Bakanlığınca Belirlenenler	0%			
Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirler (Tezgahtüstü Piyasada)	Tam Mükellef Kurumlar	YOK	GVK GEÇİCİ 67/14	VAR	KVK 6 (Genel Hüküm)
	Dar Mükellef Kurum (Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi olan dar mükellef kurumlar tarafından elde edilen gelirler hakkında, tam mükellef kurumlar için yapılan açıklamalar geçerlidir.)	10%	GVK GEÇİCİ 67/1, 67/14	YOK	KVK GEÇİCİ 1/3

Tablo 9⁶⁸³; Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Türev Araç Sözleşmelerinden Elde Ettikleri Gelire Uygulanacak Olan Tevkifat Oranları ve Beyan Durumu

Buna göre, kurumların elde ettikleri Gelir Vergisi Kanunu’nda sayılan gelir unsurlarından biri ya da birkaçının elde edilmesinin kurum kazancı kapsamında değerlendirildiği, gelirin elde edildiği piyasanın tezgahüstü ya da borsa gibi organize piyasa olup olmaması da vergileme açısından önem taşımaktadır. Buna göre ilk

⁶⁸³ Kurtuluş Ozan KESER; a.g.m., s.75-76

kısımda tezgahüstü piyasalar sonrasında organize piyasalarda işlem gören türev araçların hâlihazırda vergileme prensipleri incelenecektir.

3.3.1.2.5.1. Tezgahüstü Piyasada İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Kurumlar Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması

Forward, futures, opsiyon ve swap işlemleri şeklinde sınıflandırılan türev araç sözleşmelerinin organize olmuş piyasalarda işlem görenler opsiyon ve futures sözleşmeler iken tezgahüstü piyasalarda işlem gören türev araçlar ise forward ve swap olarak sınıflandırılmış idi. Buna göre bu kısımda anılan araçların Kurumlar Vergisi açısından değerlendirilmesi vergisel boyutta ele alınacaktır.

3.3.1.2.5.1.1. Forward Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu

Tezgahüstü bir işlem olan forward sözleşmelerinden elde edilen gelir tevkiyata maruz kalmadan doğrudan kurum kazancına ilave edilerek Kurumlar Vergisi kapsamında vergilendirilmesi sağlanır. Taraflardan birinin sözleşmeyi bozmama şartıyla forward işlemi sadece vadede hüküm ifade edeceğini vade tarihine kadar herhangi bir işlemin yapılmayacağı da açıktır. Mevcut durumu Maliye Bakanlığı İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Gelir Vergileri Grup Müdürlüğü'nün verdiği B.07.4.DEF.0.34.11/KVK-13-6976 sayılı özalgede de net şekilde açıklanmıştır.⁶⁸⁴ Söz konusu özalgeye göre, forward işleminde gelir-gider tahakkuku sözleşme sonucunda oluşacağından, söz konusu işlem neticesinde 31/12 itibariyle gelir-gider tahakkukundan söz edilemeyecek olup, sözleşme sonunda oluşacağı kabul edilen gelir ve giderler ise ilgili dönem (sözleşmenin bitim tarihine ilişkin dönem) kurum kazancının tespitinde dikkate alınacaktır.

3.3.1.2.5.1.2. Swap Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu

5 Seri Nolu KVK Genel Tebliği uyarınca; para swapı işleminde elde etme, sözleşmenin vadesinde gerçekleştiğinden, vadeye kadar dönem içinde yapılan değerlemelerin (reeskont işlemlerinin) kurum kazancı ile ilişkilendirilmemesi ve

⁶⁸⁴ Mehmet MAÇ; **Forward İşlemi Kar veya Zararının Ait Olduğu Dönem, İşlemin Sonuçlandığı Dönemdir**, Vergi Dünyası, Sayı: 306, Şubat 2007, s.11.

kurum kazancına dahil edilecek kâr veya zararın vade sonunda tespit edilmesi gerekmektedir. Para swapı işleminde elde etme, ancak sözleşmenin vadesinde hüküm ifade edeceğinden dönem içinde oluşacak hiçbir işlemi kurum kazancı ile ilişkilendirmemek ve ancak vadesi geldiğinde oluşacak kar ya da zararın kurum kazancına eklenmesi yöntemiyle vergilemesi yapılmaktadır.

Faiz swapı sözleşmelerinde ise anapara tutarı değişmemekle birlikte sadece faiz ödemelerinin yapısının değiştiği sözleşme türleridir. Faiz swaplarının önemli bir özelliği, faiz swapının elde edilmesi bir anda değil çeşitli dönemler itibariyle mümkün olacağından dönem içinde her dönem için değerlendirilip azalış ve artışların kayıt altına alınarak kurum kazancının tespiti adına gerekli işlemlerin yapılacağı ve faiz değişimlerinin eş anlı olması durumunda ise faiz değişim dönemlerinde tahakkuk edilen faiz değeri ile ödenen faizin farkı kar ya da zarar olarak bu tarih itibariyle kurum kazancının tespitinde dikkate alınması gerekecektir. Swap sözleşmesine konu döviz değişimi nedeniyle bilançonun aktifine kaydedilen dövizlerin genel hükümler çerçevesinde değerlemeye tabi tutulması gerekmektedir.

3.3.1.2.5.1.3. Opsiyon Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirin Durumu

5 sayılı KVK Genel Tebliği uyarınca, Kurumlar Vergisi açısından tahakkuk esasının geçerli olması münasebetiyle sözleşmenin düzenlendiği tarihten itibaren olmak üzere herhangi bir tarihte sözleşmede akdedilen menfaati alan taraf bunu gider olarak yazarken bunu satan taraf ise gelir olarak hesaplarında gösterecektir. Organize olmamış piyasalarda menfaatin elde edilmesi ancak sözleşmede belirtilen hakkın kullanılması ile beraber hüküm ifade edeceğinden dönemler itibariyle yapılan bu dönemsel kullanımları kurum kazancı ile ilişkilendirmemek gerekmektedir. Bu sözleşmelerde fiziki teslimin olmaması durumunda da yani sadece nakdi uzlaşma ile sonuçlanması durumunda ise bu uzlaşma neticesinde elde edilen menfaatin kurum kazancına eklenmesi gerekmektedir.

3.3.1.2.5.2. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarında İşlem Gören Türev Araçlardan Elde Edilen Gelirlerin Kurumlar Vergisi Kanunu Uyarınca Uygulaması

Ülkemizde organize piyasalarda sadece future sözleşmeler işlem görmekte iken opsiyonların işlem görmesi için hala hazırlıklar yapılmaktadır. Ancak opsiyon sözleşmelerinin İzmir VOBAS mı yoksa İMKB nezdinde mi işlem göreceği hususu hala netlik kazanmamıştır. Organize piyasada işlem gören sözleşmelerden elde edilen gelirin hisse senedi ya da hisse senedi endeksine dayalı olsun olmasın tamamına ve geliri elde edenin tam ya da dar mükellef olmasına bağlı olmaksızın tümü için %0 tevkifat yapılacaktır. Elde edilen gelirin tamamı kurum kazancına eklenecek olup kurumlar vergisi beyannamesi ile beyan edilmesi gerekmektedir. Ancak hisse senedi ya da hisse senedi endeksine dayalı olmadan düzenlenen sözleşmelerden gelir elde eden 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na göre kurulan yatırım fon ve ortaklıkları ile benzer nitelikte olduğu Maliye Bakanlığı'nca belirlenenler ile hisse senedi ya da hisse senedi endeksine dayalı olan veya olmadan düzenlenen sözleşmelerden gelir elde eden Türkiye'de işyeri ve daimi temsilcisi olmayan dar mükellef kurumların beyan verme zorunlulukları da bulunmamaktadır.

Buna ilaveten beyanname vermek zorunda olan Kurumlar Vergisi mükelleflerinin vergilendirilmesi gerçek kişilerden farklı olarak tevkifat oranı %0 olsa da elde edilen kazancın kurum kazancına eklenmesi suretiyle %20 Kurumlar Vergisi oranına tabi tutulmaktadır. VOBAS bünyesinde işlem gören sözleşmeler 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 289'uncu maddesi⁶⁸⁵ uyarınca borsa rayici ile değerlendirilecek olup söz konusu sözleşmelerin değerlendirme gününde oluşan uzlaşma fiyatı yani borsa rayicine istinaden gerçekleşen olumlu ya da olumsuz fark kurum kazancına, borsada işlem gören sözleşmenin vade iki taraf alım satımın tersi işlemle sonuçlandırarak akdi sona erdirdikleri ve uygulamadaki adıyla ters pozisyonla kapatılması durumunda, gerçekleşen olumlu ya da olumsuz fark kurum kazancına,

⁶⁸⁵ Vergi Usul Kanununun 289'uncu maddesi, "Bu bölümde yazılı olmayan veya yazılı olup da kendi ölçüleriyle değerlendirilmesine imkân bulunmayan iktisadi kıymetlerden bina ve arazi vergi değerleriyle, diğerleri, varsa borsa rayici, yoksa mukayyet değerleri, o da yoksa emsal bedeliyle değerlendirilir." hükmüne yer vermiştir.

yine söz konusu sözleşmelerin vadesi geldiğinde nakit uzlaşma ile sonuçlanması halinde ise gerçekleşen olumlu ya da olumsuz fark kurum kazancına eklenecektir.

Öte yandan Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası'nda işlem yapan müşterilerin teminat hesaplarında bulunan TL cinsinden nakdi teminatların Takasbank tarafından nemalandırılması sonucu elde edilen gelire mevduat faizi olarak geçici 67'nci madde uyarınca %15 oranında tevkifat uygulanacaktır. Bu tutar Takasbank tarafından üçer aylık dönemler itibarıyla vergi sorumlusu sıfatıyla üçer ayı takip eden ayın 23'üncü günü akşamına kadar muhtasar beyanname ile beyan edilip aynı ayın 26'sına kadar da tek taksitte ödemesi gerekmektedir.⁶⁸⁶ Öte yandan, banka ve aracı kurumlar, tevkif ettikleri vergileri internet ortamında, şekli ve içeriği Maliye Bakanlığı'na belirlenmiş olan ki muhtasar beyanname olarak adlandırılan bir beyanname ile tevkifat dönemini izleyen ayın 23'üncü günü akşamına kadar vergi sorumlusu sıfatıyla bağlı oldukları vergi dairesine beyan edecek ve 26'ncı günü akşamına kadar tek taksitte ödeyeceklerdir. Söz konusu beyan ve ödeme bankalar ve aracı kurumların genel müdürlükleri tarafından genel müdürlüğün bağlı olduğu yer vergi dairesine yapılacaktır.⁶⁸⁷

5 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nin ikinci bölümünde türev araçlardan elde edilen kazançlar üzerinden vergi kesintisi yapıp yapılmayacağı konusunda türev araçlar bazında açıklamalarda bulunmaktadır. Buna göre; Türkiye'de bir işyeri ve daimi temsilcisi olmayan dar mükellef kurumlar tarafından forward işlemlerinden elde edilen kazançların niteliği "ticari kazanç" olup, bu kazançlar üzerinden Kurumlar Vergisi Kanununun 30'uncu maddesi uyarınca vergi kesintisi yapılmayacaktır. Türkiye'de bir işyeri ve daimi temsilcisi olmayan dar mükellef kurumlar tarafından para swapı işlemlerinden elde edilen kazançların niteliği de "ticari kazanç" olup, bu kazançlar üzerinden de Kurumlar Vergisi Kanununun 30 uncu maddesi uyarınca vergi kesintisi yapılmayacaktır. Türkiye'de bir işyeri veya daimi temsilcisi olmayan dar mükellef kurumlar açısından faiz swapı

⁶⁸⁶ Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları; **a.g.e.**, s.388-390.

⁶⁸⁷ Ahmet Naci ARIKAN (V); **a.g.m.**, s.83.

işlemlerinden elde edilen kazançlar “alacak faizi” olarak değerlendirilecek ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 30 uncu maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendi gereğince vergi kesintisi yoluyla⁶⁸⁸ Türkiye’de vergilendirilecektir.⁶⁸⁹ Dar mükellef bir kurumun tezgahüstü piyasada düzenlediği opsiyon sözleşmelerine bağlı olarak elde ettiği kazançlar da “ticari kazanç” niteliğinde olup, bu kazançlar üzerinden de Kurumlar Vergisi Kanununun 30’uncu maddesi uyarınca vergi kesintisi yapılmayacaktır. Vadeli işlem ve opsiyon borsasında gerçekleştirilen vadeli işlemlerden elde edilen kazançlar Gelir Vergisi Kanununun Geçici 67’nci maddesinin birinci fıkrası kapsamında vergi kesintisine tabidir. Kurumlar Vergisi Kanunu’nun Geçici 1’inci maddesinin ikinci fıkrasına göre bu gelirler üzerinden Kurumlar Vergisi Kanununun 30’uncu maddesi uyarınca ayrıca vergi kesintisi yapılmayacaktır. Türkiye’de bir işyeri ve daimi temsilcisi olmayan dar mükellef kurumların aracı kuruluş varantlarından elde ettiği kazançlar da “ticari kazanç” olarak değerlendirilecek olup, bu kazançlar üzerinden de Kurumlar Vergisi Kanununun 30’uncu maddesi uyarınca vergi kesintisi yapılmayacaktır.

3.3.2. Türev Araç Sözleşmelerinin Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler Yönünden Durumu

Harcamalar üzerinden alınan vergiler üretilen, satılan ya da tüketilen mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerdir. Geliri ya da serveti elde edildikleri anda değil harcandıkları anda mal ya da hizmetin fiyatın içinde gizlenmiş⁶⁹⁰ olarak vergilendirilirler.⁶⁹¹ Uygulamada harcamalar üzerinden alınan vergiler, istihsal

⁶⁸⁸ Öte yandan, Gelir Vergisi Kanununun geçici 67’nci maddesinin (14) numaralı fıkrası uyarınca, yabancı banka ve finans kurumları dışında kalan ve Türkiye’de işyeri veya daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumlar tarafından faiz swapı işlemlerinden elde edilen kazançların anılan madde uyarınca vergi kesintisine tabi olması durumunda, bu işlemlere yönelik olarak ayrıca Kurumlar Vergisi Kanununun 30’uncu maddesi uyarınca vergi kesintisi yapılmayacaktır.

⁶⁸⁹ Anılan maddenin Bakanlar Kuruluna verdiği yetkiye istinaden 03.02.2009 tarih ve 27130 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2009/14593 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca bu kapsamda, yabancı devletler, uluslararası kurumlar veya yabancı bankalardan ya da bulunduğu ülkede mutad olarak kredi vermeye yetkilendirilmiş olup sadece ilişkili bulunduğu kurumlara değil tüm gerçek ve tüzel kişilere kredi veren kurumlara yapılacak faiz ödemeleri üzerinden %0, diğer kurumlara yapılacak faiz ödemeleri üzerinden %10 oranında vergi kesintisi yapılması gerekecektir.

⁶⁹⁰ Maliye yazınında, “fiscal ilision”, mali ilizyon ya da mali anestezi şeklinde de çevrilen bu terim kişilerin ödedikleri verginin farkına varmadıkları durumu ifade eder. (Abdurrahman AKDOĞAN; **a.g.e.**, s.78.)

⁶⁹¹ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.399.

vergisi, muamele vergisi, mal ve hizmetlerden alınan vergiler⁶⁹², istihlak vergisi, işletme vergisi ya da gider vergileri⁶⁹³ gibi isimler de alabilmektedirler. Harcamalar üzerinden alınan vergiler, vergiyi doğuran olayın niteliğine göre hukuki muamele vergileri ve iktisadi muamele vergileri olmak üzere iki gruba ayrılır. İktisadi gider vergileri üretim, el değiştirme, tüketim gibi ekonomik işlemlerden alınan vergiler olarak değerlendirilirken, tek ya da çift taraflı hukuki işlemlerden ve bir kısım idari karar ya da tasarruflardan alınan damga vergisi, harçlar gibi vergilerdir.⁶⁹⁴

Harcamalar üzerinden alınan vergiler farklı bir sınıflamaya tabi tutularak da incelenebilir. Bu sınıflamanın ilk aşaması, genel tüketim vergisi niteliğindeki harcama vergileri olarak Katma Değer Vergisi ve Gümrük Vergisi sayılabilir. İkinci olarak, özel tüketim vergisi özelliği taşıyan harcama vergileri olarak Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Özel İletişim Vergisi, Şans Oyunları Vergisi sayılabilir. Üçüncü olarak ise, kamunun hizmet ya da mal satışı karşılığında alınan harcama vergileri olarak Harçlar ve Değerli Kâğıtlar Vergisi sayılabilir. Son olarak da, çeşitli işlemler üzerinden alınan ve “aracılık hizmetleri vergisi” olarak da anılan Damga Vergisi sayılabilir.⁶⁹⁵

Çalışmamda tüm harcama vergilerini incelemek yerine konumuzla ilişkili olarak sırasıyla Katma Değer Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve Damga Vergisi incelenecek olup türev araç sözleşmeleri ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

3.3.2.1. Katma Değer Vergisi

Gayri safi yayılı muamele vergisinin olumsuz etkilerine yöneltlen eleştiriler sonucunda geliştirilmiş ve bir gider vergisi türü olan katma değer vergisi üretimden tüketime kadar yarattıkları her iktisadi katma değer üzerinden alınır.⁶⁹⁶ Katma değer kavramının tanımı makro ve mikro ekonomik olarak iki farklı şekilde

⁶⁹² Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.233.

⁶⁹³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.399.

⁶⁹⁴ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.399.

⁶⁹⁵ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.233-234.

⁶⁹⁶ Nihal SABAN; **a.g.e.**, s.459.

yapılabilmektedir. Makro ekonomik açıdan katma değer, bir mal veya hizmetin üretim faaliyetinde, üretime katılan üretim faktörlerine (*emek, sermaye, tabiat, teşebbüs*) ödenen “ücret, faiz, rant, kar” gibi payların toplamıdır. Mikro ekonomik açıdan katma değer, en basit olarak bir mal ve hizmetin alış bedeli ile satış bedeli arasındaki pozitif farktır. Şu halde mikro ekonomik açıdan katma değer, bir işletmenin ürettiği veya aldığı mal ve hizmetlerin alış bedelleri veya maliyet bedelleri ile satış bedelleri arasındaki olumlu farktır. Bu tanımlardan yola çıkılarak, katma değer vergilemesini konu alan verginin tespiti için “Toplama” ve “Çıkarma” metotları geliştirilmiştir. Katma değer vergisi sisteminin uygulandığı gelişmiş ülkeler ile ülkemizde benimsenen yöntem, “Çıkarma Metodu”dur. Çıkarma metoduna göre; üretim değerinden mal ve hizmet alışları için yapılan ödemeler düşülmek suretiyle katma değer bulunur. Uygulamada da vergi matrahı, satış bedelleri toplamından alış bedelleri toplamı indirilmek suretiyle yapılır.⁶⁹⁷ Yaratılan bu değer üzerinden hesaplanan Katma Değer Vergisi her mal/hizmet alışında hesaplanırken her mal/hizmet satışında da hesaplanır. Satışta hesaplanan ile alışta hesaplanan KDV çıkarılır aradaki fark vergi olarak ödenir. Satış ve alış bedelleri arasındaki fark ise yaratılan katma değer olarak ifade edilir. Bu işlem malın nihai tüketiciye ulaşmasına kadar devam eder.⁶⁹⁸

Tüketim üzerinden alınan vergiler, gerek ülkemiz için gerekse çok sayıda ülke için önemli bir vergi hasılatı kaynağıdır. OECD’nin 2008 yılına ilişkin verilerine göre bu vergilerin toplam vergi hasılatı içerisindeki payının OECD üyesi ülkeler için ortalaması % 31’dir. Katma Değer Vergisi ise tüketim üzerinden alınan vergilerin en yoğun başvurulmuş kaynağıdır. 30 OECD üyesi ülkeden 29’u KDV’ye vergi sisteminde yer vermekte, sadece Amerika Birleşik Devletleri’nde KDV yerine “Perakende Satış Vergisi” kullanılmaktadır. Yine OECD ortalaması açısından

⁶⁹⁷ Sunay ŞEN; **Katma Değer Vergisinde İstisnaya Konu İşlemlere İlişkin Alımlarda Ödenen Vergilerin İndirimi ve İadesi**, Vergi Dünyası, Sayı 350, Ekim 2010, s.129.

⁶⁹⁸ Doğan ŞENYÜZ&Mehmet YÜCE&Adnan GERÇEK; **a.g.e.**, s.230.

bakıldığında KDV'nin tüketim üzerinden alınan vergilerdeki payı yaklaşık % 67'ye ulaşmıştır.⁶⁹⁹

3.3.2.1.1. Katma Değer Vergisi'nin Konusu

1 Ocak 1985 yılında uygulamaya geçen 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun⁷⁰⁰ 1'inci maddesiyle işlemlerin Türkiye'de gerçekleşmesi şartıyla ticarî, sınai, ziraî faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı ve diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler olmak üzere üç başlık altında KDV'nin konusu hüküm altına alınmıştır. KDVK'da verginin konusuna giren faaliyet konularına ilişkin herhangi bir tanım bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu faaliyetlerin tanımı ve niteliği konusunda GVK'ya atıf yapılmıştır. GVK'da ilgili hüküm bulunmaması halinde Türk ticaret Kanunu ve ilgili diğer mevzuata bakılacaktır.⁷⁰¹

KDV'nin konusunu oluşturan Kanun'un 1'inci maddesinin (1)'inci bendinde *“Ticarî, sınai, ziraî faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler”⁷⁰²*,” hükmü ile; yapılan faaliyetlerin Türkiye'de yapılması ve işlemlerin anılan Kanun kapsamında değerlendirilmesi için ticari, sınai, ziraî ve serbest faaliyeti kapsamında yapılması gerekmektedir. Teslimin Türkiye'de yapılmasının anlamı, malların teslim anında Türkiye'de bulunmasını⁷⁰³ ifade eder. 1 Seri No.lu KDV Genel Tebliğ'i⁷⁰⁴ konu ile ilgili düzenleme yapmıştır. Söz konusu Tebliğ'e göre; Bir işlemin katma değer vergisine tabi olması için, işlemlerin Türkiye'de yapılmış olması ve işlemlerin Kanun'un 1'inci maddesinde sayılan mal teslimleri ve hizmet ifalarından ibaret olması gerekmektedir. Mal teslimlerinde malların teslim anında Türkiye'de bulunması, hizmet ifalarında ise hizmetin Türkiye'de yapılması, değerlendirilmesi veya hizmetten Türkiye'de faydalanılması hallerinde işlemler

⁶⁹⁹İlter ÜNLÜKAPLAN; **Katma Değer Vergisinin Hasılat Performansının Ölçülmesi: Türkiye Örneği**, Vergi Dünyası, Sayı 353, Ocak 2011, s.154.

⁷⁰⁰ 02.11.1984 tarih ve 18563 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷⁰¹ Şükrü KIZILOĞLU&Metin TAŞ; **a.g.e.**, s.298.

⁷⁰² Söz konusu faaliyetin devamlı surette yapılması gerekmektedir. Devamlılık arz etmeyen bu faaliyetler arızı kazanç olarak vergilendirilecektir. (Şükrü KIZILOĞLU&Metin TAŞ; **a.g.e.**, s.298.)

⁷⁰³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.404.

⁷⁰⁴ 30.11.1984 tarih ve 18591 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Türkiye'de yapılmış sayılacaktır. Kanunun 6/a maddesi uyarınca mal teslimlerinde malların teslim anında Türkiye'de bulunması, işlemin Türkiye'de yapılmış sayılması için yeterli görülmüştür. Yani mal teslimlerinde mal teslim eden şahsın uyruğuna bakılmaksızın teslim Türkiye sınırları içinde yapılmışsa vergiye tabi olacak; Türkiye dışında yapılan mal teslimleri ise vergi dışı kalacaktır. Diğer bir deyişle bir Türk vatandaşının Türkiye dışındaki mal teslimleri vergilendirilmeyecek, buna karşılık yabancı uyruklu bir şahsın Türkiye içinde yaptığı mal teslimleri vergiye tabi tutulacaktır. Hizmet ifalarında işlemin Türkiye'de yapılmış sayılması için, Kanun'un 6/b maddesi uyarınca hizmetin Türkiye'de yapılması, Türkiye'de değerlendirilmesi veya hizmetten Türkiye'de faydalanılması gerekmektedir.

Madde hükmüne göre hizmetin Türkiye'de yapılmış sayılması için belirtilen üç şart birlikte aranmayacak, herhangi birisinin oluşması halinde hizmet Türkiye'de yapılmış sayılacaktır. Yani hizmet Türkiye'de yapılmışsa değerlendirme hangi ülkede yapılırsa yapılsın veya hizmetten hangi ülkede faydalanılırsa faydalanılsın işlem Türkiye'de yapılmış sayılacak ve dolayısıyla da vergiye tabi olacaktır. Hizmetin başka bir ülkede yapılması halinde değerlendirme Türkiye'de yapılmış veya bu hizmetten Türkiye'de faydalanılmış ise işlem yine Türkiye'de yapılmış sayılacaktır. Kanunun 6'ncı maddesinin (b) bendinin parantez içi hükmüne göre değerlendirmenin hangi hallerde Türkiye'de yapılmış sayılacağı Gelir Vergisi Kanunu'nun 7'nci maddesine göre tayin edilecektir. Gelir Vergisi Kanunu'nun 7'nci maddesinin son fıkrasına göre hizmetin Türkiye'de değerlendirilmesinden maksat; ödemenin Türkiye'de yapılması veya ödeme yabancı memlekette yapılmışsa Türkiye'de ödeyenin veya nam ve hesabına ödeme yapılanın hesaplarına intikal ettirilmesi veya kârından ayrılmasıdır. Buna göre, hizmet Türkiye dışında yapılmış ancak hizmetin bedeli Türkiye'de ödenmişse değerlendirme Türkiye'de yapılmış sayılarak ifa edilen hizmet vergilendirilecektir. Ayrıca, hizmet Türkiye dışında ifa edilmiş ve hizmetin bedeli Türkiye dışında ödenmiş olmasına rağmen hizmetin bedeli Türkiye'de ödeyenin hesabına intikal ettirilmiş yani Türkiye'de ödeyenin hesaplarına gider kaydedilmişse yine hizmet Türkiye'de değerlendirilmiş sayılarak vergiye tabi tutulacaktır.

Kanun'un 1'inci maddesinin (1)'inci bendinde "*Ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler*" hükmüne istinaden bir mal ya da hizmet ifasının KDV'nin konusu kapsamında değerlendirilmesi için bu işlemin ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılmayan işlemler KDV'ye tabi tutulmamaktadır. Vergiye tabi ticari, zirai, sınai ve serbest meslek faaliyetlerinin kapsamı, niteliği ve devamlılığı, Gelir Vergisi Kanunu hükümlerine göre ya da orada açıklık bulunmayan durumlarda Türk Ticaret Kanunu ve diğer ilgili mevzuat hükümlerine göre saptanır.⁷⁰⁵

Kanun'un 1'inci maddesinin (2)'nci bendinde "*Her türlü mal ve hizmet ithalatı*" hükmüne yer verilmiştir. Bu hükme göre mal teslimi ve hizmet ifası haricinde her türlü mal ve hizmet ithali bu kapsamda KDV'nin konusuna girerken bunların vergilendirilmesi "*varış ülkesinde vergileme prensibi*" kapsamında değerlendirilmekte dolayısıyla ihracat KDV'nin konusuna dâhil olmamaktadır.⁷⁰⁶ Tüketim vergilerinde temel kanı, bir teslim ya da hizmetin vergi kapsamına alınabilmesi için hizmet ya da teslimin ülke siyasi sınırları dâhilinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla KDV'nin de vergiye tabi olabilmesi için KDV'nin konusuna giren teslim ya da hizmetin Türkiye siyasi sınırları içinde yapılması gerekmektedir. Bu nedenle bu şekilde vergileme esası "destination" (varış yeri) ilkesi gereği teslimin yapıldığı ya da hizmetten yararlanılan yerde yapılmaktadır. Buna göre ithalat KDV'nin konusuna girerken ihracat ise KDV'ye tabi tutulmamakla beraber, bir ülkenin ihracatı diğer ülkenin ithalatı olacağından KDV'de de normal olarak bir çifte vergileme söz konusu olmayacağı gibi, verginin konusuna girip de vergi dışı kalan bir ticari işlem olmayacaktır.⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ Şükrü KIZILOĞLU & Metin TAŞ; **a.g.e.**, s.298. & Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.405.

⁷⁰⁶ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.406.

⁷⁰⁷ Kurtuluş Ozan KESER; **Hizmet İthalatının KDV Karşısındaki Durumu**; Vergi Dünyası, Sayı 302, Ekim 2006, s.86.

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 4'üncü maddesinde⁷⁰⁸ hizmet tanımlanmıştır. Söz konusu madde uyarınca KDV hizmet kavramını tanımlarken sınırlı ifadeler kullanmıştır. Ancak, hizmet, teslim ve teslim sayılan haller ile mal ithalatı dışında kalan bütün işlemlerdir demek suretiyle KDV'nin konusuna giren ve herkesin ortak görüş birliğine vardığı mal teslimleri dışındaki bütün işlemleri hizmet olarak değerlendirmiş ve hizmetin neler olduğu konusunda tartışmaya mahal vermeyecek örneklere yer vererek vergiye tabi işlemlerin “gibi” ibaresiyle de kanunda sayılanların haricinde de kanunun lafzı ve ruhuna uygun olmak şartıyla hizmet olarak değerlendirileceği belirtilmiştir.

15 Seri No.lu KDV Genel Tebliği'nin⁷⁰⁹ “*Yurt Dışından Sağlanan Hizmetler*” başlıklı (C) fıkrasında da benzer açıklamalar yapılmıştır. Anılan Tebliğ'de, Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesine göre işlemler Türkiye'de yapıldıkları takdirde vergiye tabi tutulabileceği hükmedilmiştir, KDVK madde 6/b uyarınca Türkiye'de yapılan, değerlendirilen veya faydalanılan hizmetlerin Türkiye'de ifa edilmiş sayılacağı, yurt dışındaki firmalara yaptırılan hizmetlerden bu kapsama girenlerin vergiye tabi olacağının, bu gibi hizmet ifalarında mükellef esas olarak yurt dışındaki firma olmakla birlikte, firmanın Türkiye'de ikametgâhı, işyeri, kanuni merkezi ve iş merkezi bulunmaması halinde vergi, sözü edilen Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 9'uncu maddesi gereğince hizmetten faydalanan yurt içindeki muhatap tarafından bağlı bulunulan vergi dairesine sorumlu sıfatıyla beyan edilip ödeneceği belirtilmiştir. Söz konusu Tebliğ, hizmet ithalatından söz edebilmek için faaliyetin Türkiye'de yapılmasının hizmet ithalatı olarak değerlendirmedeği, hizmet ithalatı için hizmetin yurt dışında yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre hizmet Türkiye dışında yapılırsa bile faydalanmanın Türkiye içinde gerçekleşmesi Katma Değer Vergisi'nin konusuna girmesi için yeterli bir husus olacaktır.

⁷⁰⁸ Anılan maddede “*hizmet, teslim veya teslim sayılan haller ile mal ithalatı dışında kalan işlemlerdir. Bu işlemler; bir şeyi yapmak, işlemek, meydana getirmek, imal etmek, onarmak, temizlemek, muhafaza etmek, hazırlamak, değerlendirmek, kiralamak, bir şeyi yapmamayı taahhüt etmek gibi şekillerde gerçekleşebilir.*” şeklinde hüküm altına alınmıştır.

⁷⁰⁹ 21.07.1985 tarih ve 18818 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 1’inci maddesinin “*Diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler*” başlıklı (3)’üncü bendi ise; posta, telefon, telgraf, teleks ve bunlara benzer hizmetler ile radyo ve televizyon hizmetleri, her türlü şans ve talih oyunlarının tertiplenmesi ve oynanması, profesyonel sanatçıların yer aldığı gösteriler ve konserler ile profesyonel sporcuların katıldığı sportif faaliyetler, maçlar, yarışlar ve yarışmalar tertiplenmesi, gösterilmesi, müzayede mahallerinde ve gümrük depolarında yapılan satışlar ile 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu’na⁷¹⁰ göre düzenlenen ürün senetlerinin, senedin temsil ettiği ürünü depodan çekecek olanlara teslimi, boru hattı ile ham petrol, gaz ve bunların araçlarının taşınmaları, Gelir Vergisi Kanunu’nun 70’inci maddesinde belirtilen mal ve hakların kiralanması işlemleri, genel ve özel⁷¹¹ bütçeli idarelere, il özel idarelerine, belediyeler ve köyler ile bunların teşkil ettikleri birliklere, üniversitelere⁷¹², dernek ve vakıflara, her türlü mesleki kuruluşlara ait veya tabi olan veyahut bunlar tarafından kurulan veya işletilen müesseseler ile döner sermayeli kuruluşların veya bunlara ait veya tabi diğer müesseselerin ticarî, sınai, ziraî ve meslekî nitelikteki teslim ve hizmetleri ve rekabet eşitsizliğini gidermek maksadıyla isteğe bağlı mükellefiyetler suretiyle vergilendirilecek teslim ve hizmetleri saymıştır.

3.3.2.1.2. Katma Değer Vergisi’nin Mükellefi ve Vergi Sorumlusu

Katma Değer Vergisi Kanunu⁷¹³ uygulamasında, üreticiler tarafından ödenen vergilerin tamamı sonuçta tüketiciye yansıtılmaktadır. Kanuni mükellef olarak adlandırılan bu kişi ya da kuruluşlar alışlarında ödedikleri KDV’yi satışlarında ödedikleri vergilerden mahsup etmekte ve fazla olan kısmı vergi dairesine

⁷¹⁰ 17.02.2005 tarih ve 25730 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁷¹¹ 24.12.2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda II sayılı cetvelde düzenlenen **özel bütçe**, bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na ekli (II) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir. Özel bütçe idareler, 105 adet devlet üniversiteleri ile 41 adet diğer özel bütçeli idareleri kapsar. **Genel Bütçe**; Devlet tüzel kişiliğine dâhil olan ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na ekli (I) sayılı cetvelde yer alan kamu idarelerinin bütçesidir. Genel Bütçeli idareler; tüm bakanlıklar, yüksek mahkemeler dâhil olmak üzere 54 adet idareyi kapsar. 5018 sayılı Kanun ile “Katma Bütçe” ifadesi kaldırılıp yerine “Özel Bütçeli İdareler” getirildiği halde 3065 sayılı KDVK gerekli düzenlemeyi hala yapmamıştır. (KDVK; 1/g, 17/1, 29/2 ve 32’nci bent ve maddeleri)

⁷¹² Üniversiteler ifadesi ile tüm vakıf üniversiteleri kast edilmektedir.

⁷¹³ 02.11.1984 tarih ve 18563 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

yatırmaktadırlar.⁷¹⁴ Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 8'inci maddesi KDV'nin konusuna giren işlemlerin mükellefinin kimler olduğunu belirtirken, 1 Seri No.lu KDV Genel Tebliği'nin⁷¹⁵ “*Mükellef ve Vergi Sorumlusu*” başlıklı (IV)'üncü fıkrasında da kimlerin mükellef olduğu açıklanmıştır. Buna göre, Katma Değer Vergisi'nin mükellefi esas itibariyle vergiye tabi işlemleri yapanlardır. Ancak Kanun'un 8'inci maddesinde özellik arzeden bazı işlemler de dikkate alınarak verginin mükellefi ayrı ayrı sayılmıştır.⁷¹⁶ Katma Değer Vergisi Kanunu'na göre vergi sorumluluğu, iki durumda söz konusu olmaktadır. Birincisi; dar mükellef gerçek kişi ve kurumlarla ilişkide bulunanlar ile Maliye Bakanlığı'nca sorumlu tutulması uygun görülen diğer kişi ve kurumlar içinken ikincisi ise belgesiz alım yapanlar için uygulanmaktadır.⁷¹⁷

3.3.2.1.3. Katma Değer Vergisi'nde Vergiyi Doğuran Olay

Katma Değer Vergisi'nde vergiyi doğuran olay, ticari, zırai, sınai ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde, Türkiye'de mal teslim edilmesi, hizmet ifa edilmesi, mal ve hizmet ithal edilmesi ve kanunda sayılan diğer işlemlerin yapılmasıdır.⁷¹⁸ Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 10'uncu maddesi ve 1 Seri No.lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği'nin⁷¹⁹ “*Vergiyi Doğuran Olay*” başlıklı (V) nolu fıkrası KDV'de vergiyi doğuran olayı tanımlamıştır.⁷²⁰ Anılan hükümlerden de anlaşıldığı

⁷¹⁴ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.236.

⁷¹⁵ 30.11.1984 tarih ve 18591 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır

⁷¹⁶ 1 Seri No.lu KDV Genel Tebliği'nin “*Mükellef ve Vergi Sorumlusu*” başlıklı (IV)'üncü fıkrası uyarınca; mükellefler; mal teslimi ve hizmet ifalarında mükellef, bu malları teslim edenler veya hizmeti yapanlar, mal ve hizmet ithalatında ise mal veya hizmeti ithal edenler, transit taşımlarla Türkiye ile yabancı ülkeler arasında yapılan taşımalarda gümrük veya geçiş işlemine muhatap olanlar, PTT idaresi tarafından yapılan hizmetlerde PTT, TRT Kurumu'nca yapılan hizmetlerde TRT Genel Müdürlüğü, Spor-Toto, Piyango (Milli Piyango dahil) ve benzeri oyunlarda oyunların teşkilat müdürlükleri, at yarışı ve diğer müşterek bahis ve talih oyunlarında mükellef bunları tertipleyenler, profesyonel sanatçıların yer aldığı gösteriler ve konserler ile profesyonel sporcuların katıldığı sportif faaliyetler maçlar, yarışlar ve yarışmalarda bunları tertipleyenler veya gösterenler, Gelir Vergisi Kanunu'nun 70'inci maddesinde belirtilen mal ve hakların kiralanması işlemlerinde bu mal ve hakları kiraya verenler ile isteğe bağlı mükellefiyet için talepte bulunanlar mükellef olarak belirtilmiştir.

⁷¹⁷ Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.79.

⁷¹⁸ Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.105.

⁷¹⁹ 30.11.1984 tarih ve 18591 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır

⁷²⁰ Anılan madde ve Tebliğ uyarınca; mal teslimi ve hizmet ifası hallerinde vergiyi doğuran olay, mal teslimi veya hizmetin yapıldığı, vergi alacağının zamanında kavranması ve güvence altına alınması amacıyla malın tesliminden veya hizmetin yapılmasından önce fatura veya benzeri belgeler verilmesi halinde, bu belgelerde gösterilen miktarla sınırlı olmak üzere vergiyi doğuran olay fatura veya benzeri belgelerin düzenlenmesi anında, kısım kısım mal teslimi veya hizmet yapılması mutad olan veya bu hususlarda mutabık kalınan hallerde ise her bir kısmın teslimi veya bir kısım hizmetin yapılması anında, komisyoncular vasıtasıyla veya konsinyasyon suretiyle yapılan satışlarda vergiyi doğuran olay, malların satıcı tarafından komisyoncuya veya konsinyasyon

üzere bir mal teslimi veya hizmetin ifası halinde, malın teslim edildiği veya hizmetin tamamlandığı anda KDV doğmaktadır. Malın tesliminden veya hizmetin yapılmasından önce fatura veya benzeri belgeler verilmesi halinde, bu belgelerde gösterilen miktarla sınırlı olmak üzere vergiyi doğuran olay fatura⁷²¹ veya benzeri belgelerin düzenlenmesi anında KDV doğmaktadır. KDV'nin ortaya çıkması için mal teslimi veya hizmetin ifası için herhangi bir ödemenin yapılıp yapılmamasının veya ödemenin ne şekilde yapıldığının bir önemi bulunmamaktadır. Önemli olan, mal tesliminin gerçekleşmiş veya hizmet ifasının tamamlanmış olmasıdır. Vergiyi doğuran olayın yani teslimin gerçekleşebilmesi için gönderilen malın, komisyoncu veya konsinyi tarafından diğer bir kişiye tesliminin gerçekleşmesi gerekir. Ancak Danıştay Onbirinci Dairesi'nce verilen 10.02.1999 tarih ve Esas No:1997/2348 ve Karar No: 1999/549 sayılı kararında⁷²², anonim şirketin bilgisayarlı tomografi ve röntgen çekimi hizmetleri ile ilgili olarak, hizmetin gerçekleştirildiği tarihte fatura düzenlenmesine karşın, fatura bedelleri daha sonraki dönemlerde tahsil edildiğinden, KDV yönünden vergiyi doğuran olayın tahsil ile meydana geldiğine hükmetmiştir.

3.3.2.1.4. Katma Değer Vergisi'nde Teslim

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 2'nci maddesinde tanımlanan "teslim" KDV'nin önem arz eden kavramlarından biridir. KDV açısından vergiyi

suretiyle mal satanlara verildiği anda değil malların komisyoncu veya konsinyatör tarafından alıcıya teslimi anında, malın alıcıya veya onun adına hareket edenlere gönderilmesi halinde malın nakliyesine başlanması veya nakliyeciyi veya sürücüye tevdi anında, amortisman tabi menkul veya gayrimenkul malların işletmede kullanılmak üzere imal veya inşa edilmesi halinde ise bu kıymetlerin aktifte alınması veya kullanılmaya başlanması yani söz konusu kıymetlerin amortisman ayrılacak duruma gelmesi halinde, su, elektrik, gaz, ısıtma, soğutma ve benzeri enerji dağıtım veya kullanımlarında bunların ilgili müesseselerce bedellerinin tahakkuk ettirilmesi anında, kiraya verme işlerinde kiraya verilen şeyin kiracının kullanımına terk edilmesi anında, ithalatta, gümrük vergisi ödeme mükellefiyetinin başladığı, gümrük vergisine tabi olmayan işlemlerde ise fiili ithalin yapıldığı anda, ikametgahı, işyeri, kanuni merkezi ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayanlar tarafından yabancı ülkelerle Türkiye arasında yapılan taşımacılık ile transit taşımacılıkta gümrük hattından geçilmesi anında gerçekleşmiş sayılacaktır.

⁷²¹ Vergi Usul Kanunu'nun 231 inci maddesinde faturanın, malın tesliminden veya hizmetin yapılmasından sonra yedi (7) gün içerisinde düzenlenebileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla kanunda yer alan bu hükme dayanarak bazen mükellefler faturayı mal tesliminden veya hizmet ifasından birkaç gün sonra düzenleyebilmektedirler. KDVK'nın 10/1-b maddesinde faturanın düzenlendiği anda verginin doğacağı düzenlenmiştir. Aynı kanunun 34/1 maddesinde de KDV'nin indirim konusu yapılabilmesi için bu verginin fatura üzerinde ayrıca gösterilmesi ve kanuni defterlere kaydedilmesi şart koşulmuştur. Ticari hayatta yapılan bazı mal teslimleri için önce sevk irsaliyesi düzenlenmekte daha sonra da bu mallar için fatura düzenlenmektedir. Dolayısıyla satıcı tarafından sevk irsaliyesi düzenlendiği anda satıcı açısından hesaplanan KDV ortaya çıkmaktadır. Ancak satış işlemi sırasında fatura düzenlenmediğinden malın alıcısı açısından indirilecek KDV ortaya çıkmamaktadır. Bu durum aynı KDV döneminde, bir tarafın (satıcının) beyannamesinde hesaplanan KDV yazmasına rağmen diğer tarafın (alıcının) beyannamesinde indirilecek KDV yazmasına engel olmaktadır. (Yunus ORUÇ; **a.g.m.**, s.136.&)

⁷²² <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (çevrimiçi) (18.08.2012)

doğuran olayın gerçekleşmesi için de dikkat edilmesi gereken bir kavram olan “teslim” anılan maddede “*Teslim, bir mal üzerindeki tasarruf hakkının malik veya onun adına hareket edenlerce, alıcıya veya adına hareket edenlere devredilmesidir*” şeklinde hüküm altına alınmıştır. Teslim, mal üzerindeki tasarruf hakkının devredilmesini gerekli kıldığından ariyet ya da ödünç verme teslim sayılmaz. Ancak ödünç olarak verilen malların aynen değil de benzeri nitelikte mallar şeklinde geri alınması sonucu oluşan ve Borçlar Kanunu’nun 302 ve 306’ncı maddelerinde düzenlenen karz sözleşmesine dayalı işlemlerde ödünç olarak verilen malların tasarruf hakkı devredildiğinden bu işlemler teslim sayılmaktadır.⁷²³

Diğer taraftan tasarruf hakkının mutlaka bir bedel karşılığı devredilmesi de şart değildir. Bedelsiz teslimler sayılan hibe, bağış ya da teberru da vergi kapsamında değerlendirilecektir. Bedelsiz durumda Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 27’nci maddesinde hüküm altına alınan emsal bedelinin matrah olarak kabul edilecek ve vergileme bu değer üzerinden yapılacaktır. Malların birbirleri ile diğerini karşılığı olarak el değiştirilmesi de yani trampa da teslim gibi aynı şekilde vergilemeye tabi tutulur ve trampa, iki ayrı teslim hükmündedir denilerek söz konusu işlemlerin her ikisinin de ayrı ayrı vergilendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Trampada malların mülkiyeti karşılıklı olarak el değiştirdiğinden her iki taraf için de teslim sayılacak ve matrah, trampa edilen malların her birinin emsal bedeli olacaktır. Özel olarak teslim sayılan durumlar Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 3’üncü maddesinde hüküm altına alınırken 1 Seri No.lu KDV Genel Tebliği’nin II/A-B bölümlerinde detaylı şekilde açıklanmıştır.

3.3.2.2. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi

1985 yılında Katma Değer Vergisi’nin uygulamasının başlanması⁷²⁴ ile birlikte 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu’nun banka ve sigorta muameleleri ile ilgili hükümleri yürürlükte bırakılan ve 13.07.1956 tarih ve 6802 sayılı Gider

⁷²³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.402.

⁷²⁴ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.419.

Vergileri Kanunu'nun⁷²⁵ 28 ila 33'üncü maddeleri arasında düzenlenen Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) ile Katma Değer Vergisi Kanunu kapsamı dışında bırakılan bankacılık ve sigortacılık hizmetlerinin vergilendirilmesi amaçlanmaktadır.⁷²⁶

Gider Vergileri Kanunu'nun 28'inci maddesine göre, banka ve sigorta şirketlerinin 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu'na⁷²⁷ göre yaptıkları işlemler hariç olmak üzere, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar BSMV'ye tabi olmakla birlikte bankerlerin yapmış oldukları banka muameleleri ve hizmetleri dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar BSMV'ye tabi bulunmaktadır.⁷²⁸ Bu madde hükmüne göre banka ve sigorta şirketlerinin sadece asli işlerinden dolayı yapacakları işlemlerin tamamının BSMV kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bankacılık ve sigortacılık hizmetlerini vergilendiren BSMV, aynı vergi konusuna tabi olan KDV kapsamı içine alınmayarak ayrı bir vergi olarak korunmuştur. Bunu teminen KDV'nin 17'nci maddesiyle BSMV kapsamındaki işlemlere istisna getirilmiş ve böylece banka ve sigorta işlemleri BSMV hükümlerine göre vergilendirilebilir hale getirilmiştir.⁷²⁹ Buna göre BSMV'nin konusu, banka ve sigorta şirketlerinin para karşılığında yapmış oldukları tüm işlemlerdir.⁷³⁰ Gider Vergileri Kanunu'nun 30'uncu maddesine göre BSMV'nin mükellefleri, bankalar, sigorta şirketleri ve bankerlerin olduğu hüküm altına alınmıştır. Önceki paragrafta da belirtildiği gibi Kanun'un 28'inci maddesinde banka ve sigorta şirketlerinin 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu⁷³¹ çerçevesinde yaptıkları işlemler hariç olmak üzere, yaptıkları diğer bütün işlemler nedeniyle BSMV'ye tabi olacaklardır. Bu

⁷²⁵ 23.07.1956 tarih ve 9362 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷²⁶ Nurettin BİLİCİ, *a.g.e.*, s.258.

⁷²⁷ 28.06.1985 tarih ve 18795 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷²⁸ Mitat AKTAŞ&Gürol ÜREL; **Banka ve Sigorta Vergisi Uygulaması**, Vergi Dünyası, Sayı 216, Ağustos 1999, s.42.

⁷²⁹ Doğan ŞENYÜZ&Metin YÜCE&Adnan GERÇEK; *a.g.e.*, s.299.

⁷³⁰ Şükrü KIZILOĞ&Metin TAŞ; *a.g.e.*, s.330.

⁷³¹ 28.06.1985 tarih ve 18795 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

nedenle yapılan işlemin bankacılık veya sigortacılık faaliyetleri ile ilgili olmasının bir önemi bulunmamaktadır.⁷³²

Gider Vergileri Kanunu'nun 28'inci maddesi uyarınca verginin konusu, banka ve sigorta şirketlerince her ne şekilde olursa olsun, bir muamele yapılmış olması ve bundan dolayı ve kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben bir para alınmış bulunması ve bu iki unsurun birlikte olması şartına bağlanmıştır. Verginin doğması için, bir banka, aracı kurum ya da sigorta şirketi tarafından her ne şekilde olursa olsun bir muamele yapılması ve bundan dolayı kendi lehlerine nakden veya hesaben bir para alınması gerekir. Başka bir deyişle, BSMV için banka ve sigorta şirketlerince her ne şekilde olursa olsun, bir muamele yapılmış olması ve bundan dolayı ve kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben bir para alınmış bulunması şartlarının birlikte var olması gerekmektedir. Bir işlem gerçekleşse bile karşılığında bir para alınmış değilse, vergiyi doğuran olay meydana gelmeyecektir. Ancak banka ya da sigorta şirketi lehine, bir para alınmış ama söz konusu para bir işlem yapılmadan elde edilmişse vergiyi doğuran olay meydana gelmemiş kabul edilmelidir.⁷³³

Diğer taraftan aynı Kanun'un 28'inci maddesinin (2)'nci fıkrasında, bankerlerin yaptıkları banka muameleleri nedeniyle verginin mükellefi olacakları belirtilmekle birlikte kendileri veya başkaları hesabına menkul kıymet alıp, satmayı, alım satıma tavassut etmeyi veya alıp sattıkları menkul kıymet karşılığı borçları ödemeyi taahhüt etmeyi meslek haline getirenlerin, bu faaliyetleri nedeniyle lehlerine kalan paralar ile mevduat faizi vermek veya sair adlarla faiz ve benzeri menfaatler sağlamak üzere devamlı para toplama işiyle uğraşanların BSMV'ye tabi oldukları hüküm altına alınmıştır. Söz konusu maddeye 01.08.2010 tarihinde değişen⁷³⁴ 3'üncü fıkra hükmü ile, borç para verme alma işleriyle uğraşanların bu kanunun kapsamında belirtilen faaliyetlerden birini devamlı olarak yapanlar banker olarak sayılmıştır.

⁷³² Ahmet EROL; **a.g.e.**, s.347.

⁷³³ Mehmet BİNGÖL; **Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Matrahında Lehe Alınan Para ve Repo-Ters Repo İşlemlerinde Durum**, Vergi Dünyası, Sayı 313, Eylül 2007, s.56.

⁷³⁴ 01.08.2010 tarih ve 27659 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6009 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle değişen fıkra.

Üç fıkra olarak düzenlenen Gider Vergileri Kanunu'nun 28'inci maddesinin ilk fıkrası ile diğer iki fıkrası arasında önemli farklar mevcuttur. Maddenin 1'inci fıkrası uyarınca banka ve sigorta şirketleri tüm işlemleri dolayısıyla BSMV'ye tabi olurken, 2 ve 3'üncü fıkralarda ise yalnızca sayılan işlemleri nedeniyle BSMV kapsamında değerlendirilecektir. 2 ve 3'üncü fıkralarda sayılan işler haricinde başka işlemler dolayısıyla BSMV kapsamında değerlendirilemeyecekler. Diğer bir ifadeyle, banka ve sigorta şirketleri finansal kiralama kanununa göre yapılan işlemler hariç olmak üzere tüm işlemler için BSMV'ye tabi olurken, 87 seri No.lu Gider Vergileri Genel Tebliği⁷³⁵ ile bankerlerin sadece 6802 sayılı Kanun'un 28'inci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında belirtilen işlemleri dolayısıyla lehe aldıkları paralar BSMV'ye tabi olup, diğer işlemlerin ise KDV'ye tabi olacağı ifade edilmiştir. 83 sayılı Gider Vergileri Genel Tebliği⁷³⁶ uyarınca, BSMV'nin matrahı, banka, banker ve sigorta şirketlerinin her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları tüm işlemleri dolayısıyla ve her ne isim altında olursa olsun nakden ya da hesaben⁷³⁷ lehe aldıkları paraların tutarıdır. Kambiyo alım ve satım muamelelerinde kambiyo satışlarının tutarı bu verginin matrahı kabul edilmiştir. Kanun koyucu, kambiyo işlemleri dışındaki banka işlemlerinde verginin doğması için bir işlem yapılması ve bundan lehe bir para alınması şartlarını koyduğu halde, kambiyo işlemlerinde ikinci şartı aramamıştır. Kambiyo satışının yapılmasını, verginin doğması için yeterli görmüştür. Vergi oranlarının kambiyo işlemlerinde farklı olmasının nedeni de buna dayandırılmaktadır.⁷³⁸

Kanunda sözü geçen “*lehe alınan paralar*” ifadesinin yeterince açık olmadığı kanaatindeyim. 6802 Sayılı Kanun'un 31'inci maddesi uyarınca “*kambiyo alım-satım işlemlerinde kambiyo satışlarının tutarı vergi matrahıdır*” ifadesiyle diğer işlemlerden doğan safi gelirin vergilendirilmesi sağlınırken bu noktada yapılan her

⁷³⁵ 22.10.2010 tarih ve 27737 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷³⁶ 16.08.1990 tarih ve 71260 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷³⁷ Tahakkuk ettirilen faizlerin banka hesaplarına geçirilmemiş olması hesaban elde etme olarak düşünülmemelidir. Faizin tahakkuk etmesinin tek başına yeterli olacağı kanaatindeyim.

⁷³⁸ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.420&Abdurrahman AKDOĞAN; **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s.508.

işlemin ayrı ve bağımsız olarak dikkate alınıp lehe kalan tutarın matrah olarak kabul edilmesi ve tarhiyatın bu tutar üzerinden yapılması gerekmektedir.

Danıştay Yedinci Dairesi'nin 7.D.E:68/2659, K:69/1975 sayılı kararında⁷³⁹ “Bankanın gayrimenkulünü satması sonucunda lehe kalan farkın matrah olacağı” ve aynı dairenin 79/1924, K: 80/481 sayılı kararında⁷⁴⁰ “Bankanın çıkarmış olduğu hisse senetlerinden bir kısmının itibari değerinin üzerinde satması nedeniyle elde ettiği itibari değer ile satış bedeli arasındaki farkın 6802 sayılı Kanunun yukarıda sözü edilen 28’inci maddesi uyarınca Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi’ne tabi tutulması gerektiği yolunda Temyiz Komisyonu’nca verilen kararda mevzuata aykırılık görülmediğinden” hükmünü vermiştir. Buna ilaveten Danıştay’ın Yedinci Dairesi’nin Esas No; 1982/3811 ve Karar No; 1984/327 sayılı kararında⁷⁴¹ ise kamulaştırma sonucunda banka veya sigorta şirketi lehine nakden veya hesaben kalan bir para bulunduğu ve kanunda, her ne şekilde olursa olsun yapılan bütün muameleler dolayısıyla lehe kalan paralar vergiye tabi tutulmuş olup, yükümlülerin rızaları dışında gerçekleşen muamelelerin vergiden istisna edildiğine dair bir hüküm yer almadığından kamulaştırma işleminin de vergilendirilmesi gerektiği yönündedir.⁷⁴² Danıştay’ın Yedinci Dairesi’nin Esas No;2003/2186, Karar No; 2004/2006 sayılı⁷⁴³ forward işlemlerinde, fiktif olarak lehe kalan paranın değil, satış tutarının matrah olacağı ve bu matrah üzerinden %0,1 oranında BSMV hesaplanacağı hakkında kararında; davacı banka ile müşterileri arasında yapılan sözleşmeyle belirlenen kur üzerinden gerçekleştirilen döviz alım işlemi sonucu, davacı Banka lehine, cari kura nazaran bir fark kaldığından ve bu farkın da, %5 oranında banka ve sigorta muameleleri vergisine tabi tutulması gerektiğinden bahisle, anılan fark üzerinden banka ve sigorta muameleleri vergisi tarh edilmesinde ve ağır kusur cezası

⁷³⁹ Ömer KAYA; **a.g.m.**, s.121&(http://www.danistay.gov.tr/kerisim/KararNoKararC.jsp (çevrimiçi) (07.08.2011))

⁷⁴⁰ Ömer KAYA; **a.g.m.**, s.121&(http://www.danistay.gov.tr/kerisim/KararNoKararC.jsp (çevrimiçi) (07.08.2011))

⁷⁴¹ http://www.danistay.gov.tr/kerisim/KararNoKararC.jsp (çevrimiçi) (07.08.2011)

⁷⁴² Tuncay ÇETİN; **Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinde Matrah ve “Lehe Alınan Paralar” Hükümünün Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 225, Mayıs 2000, s.50-52.

⁷⁴³

http://www.danistay.gov.tr/kerisim/kelime_ozet.jsp?kelimeler=vadeli%20i%FElem&ozet=metin&dokid=23631 (Çevrimiçi) (13.10.2012)

kesilmesi işlemlerinde ve bu işlemlerin iptali istemiyle açılan davayı reddeden vergi mahkemesi kararında isabet bulunmadığı hükme bağlanmıştır.

Gider Vergileri Kanunu'nun 33'üncü maddesinde, BSMV'nin oranı %15 olarak hüküm altına alınmıştır. Ancak BSMV'ye tabi bir çok işlem için ayrı ayrı oranlar da aynı madde de hüküm altına alınmıştır. Buna göre oranlar şu şekildedir;

- Bankalararası mevduat muameleleri sonucu lehe alınan paralar üzerinden; %1
- Bankalar ile 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na göre kurulan aracı kurumlar arasındaki borsa para piyasası muameleleri sonucu lehe alınan paralar üzerinden; %1
- Devlet tahvili, gelire endeksli senetler ve hazine bonoları ile Toplu Konut İdaresi, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Özelleştirme İdaresince çıkarılan menkul kıymetlerin geri alım ve satım taahhüdü ile iktisap veya elden çıkarılması karşılığında lehe alınan paralar üzerinden; %1
- Devlet tahvili, gelire endeksli senetler ve hazine bonoları ile Toplu Konut İdaresi, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Özelleştirme İdaresi'nce çıkarılan menkul kıymetlerin vadesi beklenilmeksizin satışı nedeniyle lehe alınan paralar üzerinden; %1
- Kambiyo muamelelerinde satış tutarı üzerinden ; %0
- Yurt içinde Türk Lirası cinsinden ihraç edilen tahvillerin geri alım ve satım taahhüdü ile iktisap veya elden çıkarılması karşılığında lehe alınan paralar üzerinden; %1
- Yurt içinde Türk Lirası cinsinden ihraç edilen tahvillerin vadesi beklenilmeksizin satışı nedeniyle lehe alınan paralar üzerinden; %1
- 22.03.2004 tarihli ve 2004/7131 sayılı Karar kapsamında KOSGEB ile banka arasında yapılacak protokoller çerçevesinde kullanılacak kredilerden (Türkiye Halk Bankası A.Ş. tarafından kullanılacak krediler hariç) ; %1
- 08.06.2009 tarihli ve 2009/15095 sayılı Karar uyarınca, hububat ürünü alım ve satımına ilişkin olarak; bankaların, TMO tarafından 2699 sayılı Umumi Mağazalar Kanunu hükümlerine göre düzenlenen makbuz senetlerini teminat olarak gösteren gerçek veya tüzel kişilere kullandıracağı krediler ile

TMO'nun bu Kararın 6 ncı maddesi kapsamında yurt içinden veya yurt dışından kullanacağı döviz ya da TL cinsi krediler dolayısıyla lehe aldıkları paralar üzerinden; %1

–Merkez Bankasınca ihraç edilen likidite senetlerinin geri alım ve satım taahhüdü ile iktisap veya elden çıkarılması karşılığında lehe alınan paralar üzerinden ; %1

–Merkez Bankasınca ihraç edilen likidite senetlerinin vadesi beklenilmeksizin satışı nedeniyle lehe alınan paralar üzerinden; %1

–Diğer banka ve sigorta muamelelerinde lehe alınan paralar üzerinden; %5
Olarak belirtilmiştir.

6802 sayılı Kanunun 33. maddesine dayanarak Bakanlar Kurulunca bankaların birbirleri arasında yaptıkları mevduat muameleleri sonucunda lehe aldıkları paraların vergi oranının %0.1 olduğu diğer muamelelerde ise vergi oranının %5 olduğu tespit edilmiştir. Ancak bankaların yurtdışında bulunan bankalara yatırdıkları mevduat karşılığında lehe kalan paralar, bankalararası mevduat olarak kabul edilmemekte ve %5 oranında vergiye tabi tutulmaktadır.⁷⁴⁴ Çünkü 5411 sayılı Bankalar Kanununun 3. maddesinde, “Banka; bu Kanuna göre banka adı altında Türkiye’de kurulan kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubelerini ifade eder”, şeklinde tanımlanmıştır. Vergi oranlarının uygulamaya konu edilme anı da bu kısımda üzerinde durulması gereken önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Vergi açısından geçerli olan oranın, vergiyi doğuran olayın meydana geldiği tarihte uygulanması, diğer bir ifade ile matraha uygulanacak oranın o anda yürürlüğünü sürdüren oran olması esas olup, özellikle harcamalar üzerinden yapılan vergilendirmelerde devamlılık gösteren bir ilişkide uygulanan oranın, yeni belirlemelere uyarlanması gerekmektedir. Bu esas çerçevesinde örneğin, ödeme planına bağlanan ve değiştirilmesi söz konusu olmayan tüketici kredilerinde, taksit ödemelerinin devamı sırasında banka ve sigorta muameleleri vergisi oranının değiştirilmesi halinde bunun yapılacak müteakip ödemelere yansıtılması, vergi

⁷⁴⁴ Danıştay 7.Daire E:2001/868, K:2004/2648, T:26.10.2004
(<http://www.danistay.gov.tr/kerisim/KararNoKararC.jsp> (çevrimiçi) (11.08.2011))

artmışsa taksit tutarının artış kadar yükseltilmesi, düşürülmüşse buna göre azaltılması gerekmektedir.⁷⁴⁵

3.3.2.3. Damga Vergisi

Hukuki işlemleri konu alan ve kişilerin kendi aralarında ya da devletle yaptıkları hukuki işlemlerde düzenledikleri belgeler ya da kâğıtlar üzerinden ödedikleri mali bir yükümlük⁷⁴⁶ olan Damga Vergisi, ilk olarak 1858 yılında tanzim edilen "Varakai Sahihe Nizamnamesi" ile sisteme dâhil olmuş, 1871 yılında ise düzenlenerek kanunlaşmıştır. 1905 yılında yürürlüğe giren bir kanunla "damga resmi" ihdas edilmiş ve 1928'de de nihai halini almıştır. Damga resminin konusuna giren işlemlerin bir kısmı damga vergisinin konusuna hiç dâhil edilmemiş, bir kısmı bağımsız bir vergi halini almış, bir kısmı da harçlar kapsamına alınmıştır. Damga vergisi ile damga resminin vergi tekniği açısından uyumsuz tarafları giderilmeye çalışılmıştır.⁷⁴⁷

3.3.2.3.1. Damga Vergisi'nin Konusu

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun⁷⁴⁸ konusunu, kişiler tarafından yapılan işlemler değil, söz konusu işlemleri belgelendirmek amacıyla düzenlenen kâğıtlar oluşturur.⁷⁴⁹ Diğer bir ifadeyle Damga Vergisi'ni konusunu hak ispat etmeye yarayan kâğıtlar oluşturur.⁷⁵⁰ Damga Vergisi, dayanağı hukuki işlemler⁷⁵¹ olan kâğıtlar üzerinden alınan bir muamele vergisidir. 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesi, verginin konusunu Kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı kâğıtların oluşturduğunu, kâğıt teriminin ise yazılıp imzalanmak ya da imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenen ve herhangi bir hususu ispat ya da belli etmek için ib-

⁷⁴⁵ Ahmet KIRMAN; **Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2001, s.284.&Fatih SEYHAN; **a.g.e.**, s.163.

⁷⁴⁶ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.433.

⁷⁴⁷ Ömer PULAT; **Damga Vergisinin Anayasa'ya Aykırılığı Tartışması**, Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, s.87.

⁷⁴⁸ 11.07.1964 tarih ve 11751 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷⁴⁹ İbrahim ŞAHAN; **Damga Vergisinin Üst Sınırının Tespitinde "Kağıt" Kavramı Neyi İfade Ediyor?**, Vergi Dünyası, Sayı 361, Eylül 2011, s.31.

⁷⁵⁰ Nuri DEĞER; **Damga Vergisi Uygulaması**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2006, s.30.

⁷⁵¹ Harcamalar üzerinden alınan vergiler vergiyi doğuran olayın niteliğine göre iktisadi muamele vergileri-hukuki muamele vergileri olmak üzere iki gruba ayrılır. İktisadi nitelikteki gider vergileri üretim, el değiştirme, tüketim gibi ekonomik işlemler dolayısıyla yapılan harcamalardan alınır. **Hukuki muamele vergileri** ise tek veya iki taraflı hukuki işlemlerden ve bir kısım idari karar ve tasarruflardan alınan vergilerdir. **Damga vergisi**, harçlar gibi. (Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.399.)

raz edilecek olan belgeler ile elektronik imza kullanılmak suretiyle manyetik ortamda ve elektronik veri şeklinde oluşturulan belgeleri ifade edeceği belirtilmiştir.⁷⁵²

Kanunda belirtilen “kâğıtlar” terimi Kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı kâğıtları ifade etmektedir. Bu kâğıtlar, "akitlerle ilgili kâğıtlar", "kararlar ve mazbatalar", "ticari işlemlerde kullanılan kâğıtlar" ve "makbuzlar ve diğer kâğıtlar" olmak üzere (4) ayrı şekilde sınıflandırılmıştır. Kanuna ekli (1) sayılı tablonun “akitlerle ilgili kâğıtlar” başlıklı (I)’inci bölümü, belli bir para ihtiva eden mukavelename⁷⁵³, taahhütname⁷⁵⁴, temlikname⁷⁵⁵, kira sözleşmeleri, kefalet⁷⁵⁶, teminat⁷⁵⁷ ve rehin senetleri⁷⁵⁸, tahkimname⁷⁵⁹, sulhname⁷⁶⁰, fesihname⁷⁶¹, ikinci el araç satış ve devrine ilişkin sözleşmeler ile belli bir parayı ihtiva etmeyen tahkimnameler, sulhnameler ve kontenjan sözleşmelerini kapsamaktadır.⁷⁶² Kanuna ekli (1) sayılı tablonun “kararlar ve mazbatalar” başlıklı (II)’nci bölümü, meclislerden, resmi heyetlerden ve idari davalarla ilgili olmayarak Danıştay’dan verilen belli para ihtiva eden veya etmeyen mazbata, ilam ve kararlar, hakem kararları ile ihale kanunlarına tabi olan veya olmayan resmi ve kamu tüzel kişiliğini haiz kurumların her türlü ihale kararlarını kapsamaktadır. Söz konusu tablonun “*ticari işlemlerde kullanılan*

⁷⁵² Nedim Tolga SÜER; **Damga Vergisi Kanunu Uygulamasında Belli Para Terimi**, Vergi Dünyası, Sayı 295, Mart 2006, s.168.

⁷⁵³ **Mukavelename**, iki veya daha çok kimsenin bir borcu doğurmak, değiştirmek veya ifade etmek üzere karşılıklı ve yazılı olarak anlaşmaları ifade eder. (Yılmaz ÖZBALCI; **Damga Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Oluş Yayıncılık, Ankara, Nisan 2007, s.348).

⁷⁵⁴ **Taahhütname**, bir tarafın diğer tarafa karşı belli bir borç üstlenmesi konusunda iradesini yazılı beyan etmesidir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.349)

⁷⁵⁵ **Temlikname**, Borçlar Kanunu’na göre alacağın devrine ilişkin yapılan sözleşmedir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.349)

⁷⁵⁶ **Kefalet senedi**, bir kimsenin, borcunu borçlunun akdettiği borcun ödenmesini temin etmediği alacaklıya karşı taahhüt etmesine ilişkin bir sözleşmedir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.349)

⁷⁵⁷ **Teminat senedi**, taahhüdün yerine getirilememesi halinde alacaklının meydana gelecek zararını karşılamak üzere taahhütte bulunan dışında üçüncü bir şahsın belli bir paranın ödenmesini taahhüt etmesine ilişkin kâğıtları ifade eder. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.350)

⁷⁵⁸ **Rehin senetleri**, borcun teminatını teşkil etmek üzere, menkul ve gayrimenkul malların alacaklıya karşılık gösterilmesidir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.350)

⁷⁵⁹ **Tahkimname**, kişiler arasında çıkan uyuşmazlıkların hakem aracılığı ile giderilmesi dolayısıyla düzenlenen kâğıtları ifade eder. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.350)

⁷⁶⁰ **Sulhname**, bir akdin uygulanmasında ortaya çıkacak sorunların mahkeme ve hakeme gitmeden taraflarca sulh yolu ile giderilmesi dolayısı ile düzenlenen kâğıttır. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.350)

⁷⁶¹ **Fesihname**, bir hukuki ilişkiyi, sözleşmeyi ya da benzeri bir yükümlülüğü, sona erdirmek için taraflardan biri tarafından hazırlanıp imzalanmış olan bir bildirimdir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.350)

⁷⁶² Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.348-374.

kağıtlar” başlıklı (III)’üncü bölümünde, makbuz senedi,⁷⁶³ rehin senedi,⁷⁶⁴ iyda senedi,⁷⁶⁵ taşıma senedi, konşimentolar, deniz ödöncü senedi, ipotekli borç senedi, irat senedi, menşe ve mahreç şehadetnameleri,⁷⁶⁶ resmi dairelere ve bankalara ibraz edilen bilanço, gelir tablosu ve işletme hesabı özeti, barname,⁷⁶⁷ tasdikli manifesto⁷⁶⁸ nüshaları, ordinolar,⁷⁶⁹ gümrük idarelerine verilen özet beyan formları bulunmaktadır.

Anılan tablonun “*makbuzlar ve diğer kâğıtlar*” başlıklı (IV)’üncü bölümü ise tabloda yer verilen bazı makbuzlar ve beyannameleri içermektedir. Makbuzlar kapsamına genel olarak, resmi daireler tarafından yapılan alımlar karşılığında yapılan ödemelerle ilgili olarak düzenlenen makbuz, ibra senetleri ve diğer kâğıtlar; hizmet karşılığı alınan paralar için düzenlenen makbuz ve ücret bordroları gibi diğer kâğıtlar; ödünç alınan paralar için verilen makbuz ve tahviller gibi bu mahiyetteki senetler; icra dairelerince resmi daireler namına şahıslara ödenen paralar için düzenlenen makbuzlar girmektedir. Beyannameler kapsamına ise gümrük idaresine, belediyeye, il özel idarelerine verilen beyannameler, sosyal güvenlik kurumlarına verilen sigorta prim bildireleri, vergi beyannameleri girmektedir.⁷⁷⁰

Bu madde hükmünden, düzenlenen kâğıtların Damga Vergisine tabi olması için sadece yazılıp imzalanmasının yeterli olmadığı, aynı zamanda herhangi bir hususu ispat ve belli etmek için ibraz edilebilme özelliğine sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, mukavelenameler için damga vergisinin konusu, taraflarca ispat veya belli etmek amacıyla sözleşme konusu edilen işlemdir.

⁷⁶³ **Makbuz senedi** (resepiş), umumi mağazalara tevdi edilen emtia karşılığında verilen senettir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.350)

⁷⁶⁴ **Rehin senedi (varant)**, makbuz senedine bağılı olarak düzenlenen umumi mağazadaki malın rehin hakkını veren senettir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.351)

⁷⁶⁵ **İyda senedi**, ardiye sahibi tarafından saklanmak üzere mal kabul ettiğinde düzenleyebileceğı senettir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.351)

⁷⁶⁶ **Menşe ve mahreç şehadetnameleri**, bir mamul veya mahsulün imal edildiğı veya yetiştirildiğı memleketi belli etmek üzere, ticaret ve sanayi odaları veya diğer ilgili mercilerce düzenlenip verilen belgelerdir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.351)

⁷⁶⁷ **Barname**, yabancı ülkelerden karayolu veya demiryolları ile taşınan eşya müfredatını gösteren bir liste olarak hazırlanan bu belge hudutta gümrük idaresine verilmektedir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.351)

⁷⁶⁸ **Manifesto**, yabancı ülkelerden gelen gemide bulunan eşyanın cins, miktar, ağırlık vb. bilgilerini ihtiva eden belgeyi ifade eder. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.351)

⁷⁶⁹ **Ordino**, gemi acenteleri tarafından mal sahiplerine verilen ve malın gemiden alınmasını sağlayan belgedir. (Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.351)

⁷⁷⁰ Yılmaz ÖZBALCI; **a.g.e.**, s.383-389.& Ömer PULAT; **a.g.m.**,s.87-89.

Taraflarca ispat vasıtası olmayan veya belli etme fonksiyonu taşımayan mukavelenameler için Damga Vergisi doğmayacaktır.⁷⁷¹ Damga Vergisi’nde vergiyi doğuran olay kâğıtların imzalanmasıyla ortaya çıkar ve bu nedenle vergi sözleşme tarihi itibarıyla hesaplanır. Buna göre Damga Vergisi, sözleşme tarihi itibarıyla belli olan, karşılıklı edimler itibarıyla tarafları bağlayan, bir hususu ispat ve belli eden ve gerektiğinde ilgili mercilere (mahkeme, hakem heyeti v.b.gibi) ibraz edilebilen hususlara ilişkin bedeller üzerinden ödenir. Sözleşme tarihi itibarıyla kesinlik arz etmeyen ve tarafları bağlayıcı olmayan hususlar sözleşmede yer alsa bile Damga Vergisi’ne konu olmazlar.

3.3.2.3.2. Damga Vergisi’nin Mükellefi

Damga Vergisi’nin mükellefi Kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı kâğıtları imza edenlerdir. Kâğıdı imzalayan kişiler ayrı ayrı damga vergisi öderler. Damga Vergisi Kanunu’nun 24’üncü maddesi uyarınca, kâğıtta birden fazla imza bulunması durumunda imza sahiplerinin hepsinin müteselsilen sorumluluğu öngörülmüştür.⁷⁷² Damga Vergisi Kanunu’nun 3’üncü maddesi uyarınca da taraflardan birinin resmi daire olması durumunda bu işlemlere ait kâğıtların Damga Vergisi’ni kişiler ödemek zorunda bırakılmıştır. “resmi daire” kavramı Damga Vergisi Kanunu haricinde başka bir kanunda düzenlenmemiştir. Kanun’un 8’inci maddesi uyarınca resmi daire, genel ve özel bütçeli idarelerle, il özel idareleri, belediyeler ve köyleri işaret etmiş olup ayrı tüzel kişiliği bulunan iktisadi işletmeleri resmi daire olarak değerlendirmemiştir.

5018 Sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan toplamda 8 adet olan Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar ile (IV) sayılı cetvelde yer alan Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü’nden ibaret olan Sosyal Güvenlik Kurumları, Damga Vergisi açısından resmi daire olarak kabul edilmemiştir. Ancak Sosyal Güvenlik Kurumu, 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu⁷⁷³ uyarınca resmi daire gibi işlem görmektedir. Damga vergisi kanununa göre, resmi

⁷⁷¹ Mehmet BİNGÖL; **Damga Vergisi Yönünden Sözleşmelerde Belli Para Kavramı**, Vergi Dünyası, Sayı 363, Kasım 2011, s.16.

⁷⁷² Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.266.

⁷⁷³ 20.05.2006 tarih ve 26173 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

dairelere bağılı olup ayrı tüzel kişiliğı bulunan iktisadi işletmeler resmi daire kabul edilmemekle beraber ayrı tüzel kişilik kriteri yalnızca sermaye şirketleri için değıl, genel ve özel bütçeli idarelere bağılı olan ve idari ile mali açıdan özerk olması nedeniyle ayrı bir tüzel kişiliğı sahip olanlar 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun 8'inci maddesi uyarınca resmi daire olarak kabul edilemezler. Ancak genel ve özel bütçeli idarelerle, il özel idareleri, belediyeler ve köylere bağılı olup ayrı tüzel kişiliğı bulunmayan iktisadi işletmeler resmi daire kapsamında değılendirilmelidir.⁷⁷⁴

3.3.2.3.3. Damga Vergisi'nin Matrahı ve Vergiyi Doğuran Olay

Damga Vergisi'nde vergiyi doğuran olay Kanun'a ekli (1) sayılı tabloda yazılı kâğıtların Türkiye'de düzenlenmesidir. Damga vergisinde vergiyi doğuran olay işlemin varlığı değıl işleme konu olan kâğıtların düzenlenmesidir.⁷⁷⁵ Ancak verginin doğması için; Kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı kâğıtlar arasında sayılması ve Kanuna ekli (2) sayılı tabloda yazılı istisnalar arasında sayılmamış olması, söz konusu kâğıtların yazılıp imzalanarak ya da imza yerine geçen işaret konularak düzenlenmiş olması ve düzenlenen kâğıdın hukuki sonuç doğuracak şekilde ilgili yerlere verilmesi gerekmektedir.⁷⁷⁶

Damga Vergisi nisbi ve maktu olmak üzere iki farklı matrah ölçüsüne tabidir.⁷⁷⁷ Nisbi vergide, kâğıtların türü ve niteliklerine göre bunların içerdığı ya da bu kâğıtlarda gösterilen para miktarları verginin matrahıdır.⁷⁷⁸ Nisbi vergilerde en düşük oran binde 1.65 en yüksek oran ise binde 8,25'tir. Vergi, matraha Kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı oranlar uygulanarak makbuz karşılığı, istihkaktan kesinti yapılması veya basılı damga konulması şekillerinden biriyle tahsil edilir. Maktu vergilerde de kâğıtların türü ve niteliğine göre 2011 yılı için en çok 168,20 TL ve en az 0,55 TL maktu vergi alınmaktadır.

⁷⁷⁴ Ramazan YAKIŞIKLI; **Damga Vergisi Kanununa göre Resmi Daire ve Yurtdışı Kredi Kuruluşları**, Vergi Dünyası, Sayı 335, Temmuz 2009, s.42-43.

⁷⁷⁵ Doğan ŞENYÜZ&Mehmet YÜCE&Adnan GERÇEK; **a.g.e.**, s.310.

⁷⁷⁶ Nurettin BİLİCİ; **a.g.e.**, s.266.

⁷⁷⁷ Şükrü KIZILOĞ&Metin TAŞ; **a.g.e.**, s.325.

⁷⁷⁸ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.434.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TÜREV ARAÇLARIN

VERGİLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖZEL SONUÇLAR

VE BULGULAR

4.1. GENEL OLARAK

Türev araç sözleşmelerinin vergilendirilmesi bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi gerçek kişilerin bu araç ile gelir etmesi sonucu değer artış kazancı şahıs şirketleri aktifine kayıtlı şekilde gelire konu olması durumunda ise ticari kazanç kapsamında Gelir Vergisine tabi olmaktadır. Kurumlar Vergisi Kanunu’nda sayılan mükelleflerden birinin ya da birkaçının aktifine kayıtlı olarak gelire konu olması halinde ise Kurumlar Vergisi kapsamında vergilendirilmesi kaçınılmaz sonuçtur. Ancak söz konusu sözleşmelerden elde edilen gelirin alternatif unsurlar arasında değerlendirilmesi olasılığını dikkate alarak aşağıda ki kısımlara yer verilmiştir. Ülkemizde türev araç sözleşmeleri hiçbir şekilde KDV’nin konusuna girmemekle beraber BSMV ve Damga Vergisi’nden de istisna edilmiştir. Söz konusu araçların bu vergiler kapsamına alınması adına aşağıda belirtilen çeşitli tespit ve bulgulara yer verilmiştir. Öte taraftan özellikle peçeleme işlemlerinde kullanılan bu araçların ülkemizde vergi kayıp ve kaçağına sebebiyet vermesi münasebetiyle gerekli önerilerde bulunulacaktır.

4.2. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN GELİR VERGİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ

Türev araç sözleşmelerinden elde edilen gelirlerin hangi gelir unsur kapsamında vergilendirileceği önem taşımaktadır. Özellikle uygulamada tüm türev araçlardan elde edilen gelirlerin envantere kayıtlı olmama ve sahibinin ticari, zirai ve mesleki faaliyeti dışında elde edilmesi şartıyla değer artış kazancı olarak vergilendirilmektedir. Ancak türev araçlardan elde edilen gelirlerin GVK madde 2’de hükmedilen gelirin unsurlarından özelliklerine bağlı olarak bunların alternatif gelir unsurlar arasında sayılabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle müteakip kısımlarda söz

konusu gelirlerin hangi gelir unsuru kapsamında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

4.2.1. Ticari Kazanç Yönünden

Ülkemizde tezgahüstü piyasalarda işlem gören forward sözleşmelerin koşulları Anayasa'nın 40'ıncı maddesi ve Borçlar Kanunu'nun 19'uncu maddesinde yer alan sözleşme serbestisi ilkesi çerçevesinde tarafların iradesi ile şekillendirile bilmektedir. Uygulamada yazılı olarak yapılabilen forward sözleşmeler sözlü olarak da yapılabilmektedir. Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesi *“Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazançlar ticari kazançtır.”* hükmünün yanında 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun⁷⁷⁹ 11'inci maddesi ticari işletmeyi, ticarethane, fabrika ve ticari şekilde işletilen benzeri kurumları ticari işletme sayarak ticari işletme bünyesinde Türk Ticaret Kanunu'nun 12'nci maddesinin (1)'inci bendi; *“menkul malların satılmak veya kiraya verilmek üzere tedariki ve bunların aynen veya başka bir şekle sokularak satılması yahut kiraya verilmesi”*, (2)'nci bendi; *Kıymetli evrakın satılmak üzere tedariki ve bunların satılması”* ve (8)'inci bendi ise; *“Borsa ve kambiyo işleri, sarraflık, bankacılık”* gibi faaliyetleri yapan kurumlar, TTK'nın 11'inci maddesinde de hüküm altına alınan ticari işletme olarak kabul edilmiştir. Ticari organizasyon biçiminde yapılan her türlü faaliyetleri de ticari kazanç kabul edip bunlara ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Bu kapsamda değerlendirilen ve ticari mal forward sözleşmeleri, yabancı para forward sözleşmeleri ve forward faiz oranı sözleşmelerinin tamamını, ticari kazanç olarak kabul edip bunlardan elde edilecek gelirlere ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerekmektedir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesinin (2)'nci bendi; *“Coberlik işlerinden”* ve (5)'inci bendi ise *“Kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım-satımı ile devamlı olarak uğraşanların bu faaliyetlerinden”* elde edilen kazancı ticari kazanç olarak değerlendirilmiştir. Coberlik terimi, borsa uzmanı⁷⁸⁰ olarak

⁷⁷⁹ 29.06.1956 kabul tarihli, 09.07.1956 tarih ve 9353 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁷⁸⁰ Nurettin BİLİCİ; a.g.e., s.146.

tanımlanmaktadır. Tezgahüstü piyasada işlem gören forward, swap ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri kıymetli evrakın özelliklerini haiz olmamaları nedeniyle menkul kıymet olarak da değerlendirilemeyeceğinden GVK madde 37/5'te geçen "menkul kıymet" ifadesi kapsamında da değerlendirilemeyecektir. Anılan bende istinaden alım satım faaliyetinin organize bir piyasada yapılıp yapılmaması konusunda herhangi bir açıklama mevcut değildir. Mevcut vergi kanunları ve uygulamalarında yapılan düzenlemelerde kanımca çok dikkat edilmeden tüm türev araç sözleşmeleri ve Sermaye Piyasası Kanunu'nun ilgili maddelerinde yer alan menkul kıymet olma kriterlerini gözetmeksizin tüm alım satım konu olan kağıtları menkul kıymet olarak düzenlemektedir. Şayet forward sözleşmeler önceki kısımda yapılan inceleme kapsamında menkul kıymet olarak kabul edilmez ise bu çerçevede elde edilen geliri de ticari kazanç olarak kabul etmek mümkün değildir. Ancak mevcut uygulamada alım satım konu olan tüm sözleşmeleri menkul kıymet kabul eden yasa koyucunun bakış açısı ile değerlendirecek olursak GVK madde 37/5 kapsamında ele almak mümkün olmakla birlikte bir diğer koşul olan "devamlılık" unsurunun da varlığı halinde ticari kazanç kabul etmek gerekecektir. Devamlılık unsuru için bir ticari işletmenin varlığına gerek kalmaksızın sürekli şekilde yapılması halinde kanun koyucu ve Yargı'nın verdiği kararlar doğrultusunda "devamlı" olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Gerçek kişilerin kendi nam ve hesaplarına yaptıkları forward sözleşmelerinin, GVK madde 37/5 kapsamında değerlendirilmesi sonucunda devamlılık unsurunun da varlığı halinde ticari kazanç sayılması kaçınılmazdır. Ancak anılan faaliyetin devamlı surette yapılmaması halinde Gelir Vergisi Kanunu'nun "Arızı Kazançlar" başlıklı 82'nci maddesinin (1)'inci bendi uyarınca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ancak, Danıştay'ın Dördüncü Dairesinin 07.11.2001 tarih, 4150 Karar No ve 2854 Esas Nolu kararı⁷⁸¹ bu durumun aksine hüküm vermiştir. Söz konusu karara göre; 1996-1998 yılı işlemlerinin incelenmesi sonucu, 1996 yılından itibaren vadeli döviz alım ya da satımından kaynaklanan ticari kazanç ve 1996 yılında sahip olduğu

⁷⁸¹http://www.danistay.gov.tr/kerisim/kelime_ozet.jsp?kelimeler=t%FCrev%20ara%E7&ozet=metin&dokid=22565 (çevrimiçi) (13.10.2012)

devlet tahvili- hazine bonolarını elden çıkarmak suretiyle değer artış kazancı elde etmesi nedeniyle 1996 yılından itibaren mükellefiyet tescili ile 1996-1998 yıllarında elde ettiği sözkonusu kazançları ile Gelir Vergisi Kanunu'nun 75/5 ve 75/14 üncü maddesinde belirtilen kazanç unsurlarının tespitine yönelik olarak düzenlenen vergi tekniği raporuna göre, 1998 yılı için döviz forward işlemleri dolayısıyla elde ettiği ticari kazancı ile menkul sermaye iradı gelirlerini beyanına dahil etmediği yolunda düzenlenen vergi inceleme raporuna dayanılarak davacı adına re'sen gelir vergisi salınmış, fon payı hesaplanmış, ağır kusur cezası kesilmiştir. Verilen karar da ise, yasada tanımı yapılmayan ve vergilendirecek kazançlar arasında yer almayan vadeli döviz alım ya da satımı (forward) işlemlerinden elde edilen kazancın kıyas yoluyla ticari kazanç olarak kabulü verginin kanuniliği ilkesine aykırı olduğu yönündedir.

Swap, iki taraf arasında, önceden belirlenen bir sistem içerisinde, belirli bir finansal varlıktan kaynaklanan gelecekteki nakit akışlarının değiştirilmesi konusunda yapılan bir sözleşmedir. Swap sözleşmelerinin temel özelliği taraflardan birinin diğer tarafa karşı sağladığı görece arbitraj gayesiyle değişmesidir. Görece kendi bulundukları piyasalarda borçlanma maliyeti ve kredibilite üstünlüğüne sahip bulunan tarafların birbirlerine avantajlarını değiş-tokuş ettikleri swap sözleşmeleri, organize borsalarda işlem görmeyen, üçüncü şahıslara devredilmeleri mümkün olmadığından ikinci el piyasaları bulunmayan ve Borçlar Kanunu'nun 19'uncu maddesi uyarınca⁷⁸² bir sözleşmenin konusunun, kanunun gösterdiği sınırlar içinde serbestçe tayin olunabileceği hükmüne dayanılarak düzenlenen, iki taraflı ticari sözleşmeler niteliğinde olduklarından menkul kıymet olarak nitelendirilemezler.

Swap işlemleri yapıları itibarıyla işletmelerin kullanımlarına uygun araçlardır. Swap işlemleri genellikle bankalar ya da uluslararası finans kuruluşları vasıtasıyla oluştururlar. Genellikle de yüksek finansman ihtiyaçları için yapılan swap

⁷⁸² Borçlar Kanunu'nun 19'uncu maddesi; "Bir sözleşmenin konusu, kanunun gösterdiği sınır içinde serbestçe tayin olunabilir." hükmü uyarınca bu sözleşmeler serbestçe tarafların iradesi kapsamında akdedilebilmektedirler.

sözleşmeleri yüksek işlem maliyeti gerektirmektedir.⁷⁸³ Swap sözleşmeleri bu anlamda büyük ticari işletmelerin nakit ihtiyacını gidermek ve çeşitli avantajları da kullanarak gelir elde edilen bir türev araç sözleşmesidir. Swap sözleşmelerinden elde edilen bu tür gelir aslında bir faiz geliri olmayıp tamamen döviz kuru farkından elde edilmektedir. Ayrıca Türk Ticaret Kanunu'nun "ticari işletme" başlıklı 11'inci maddesi aynı Kanunu'nun 12'nci maddesinin (8)'inci bendinde hüküm altına alınan "*Borsa ve kambiyo işleri, sarraflık, bankacılık*" hükmü uyarınca ticari işletme bünyesinde yapılan swap sözleşmelerinden elde edilen gelirin ticari kazanç kabul edilip bunlara ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Bireysel olarak yapılan swap sözleşmelerinin devamlılık arz etmesi durumunda da kanımca ticari hükümlerinin uygulanmasına engel olmayacaktır. Ancak anılan faaliyetin devamlı surette yapılmaması halinde Gelir Vergisi Kanunu'nun "Menkul Sermaye İradı" başlıklı 75'inci maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Future sözleşmede, temel amaç malın teslim edilmesi veya teslim alınması değildir. Taraflar, portföylerindeki varlıkların fiyat değişikliklerinden doğabilecek riskleri telafi etmek veya söz konusu malın fiyatında meydana gelebilecek değişikliklerden yararlanmak amacıyla future sözleşmesi yapmak isteyebilirler. Bu nedenle, spekülâtör için, malın veya paranın fiziksel olarak teslimi değil, fiyat değişikliklerinden doğan kâr veya zararın miktarı önem kazanmaktadır.⁷⁸⁴ Futures sözleşmeler, forward sözleşmeler ile aynı amaç ve özellikleri taşımasının yanında, forward sözleşmelerin standart hale getirilmiş bir şeklidir. Buna göre futures sözleşmeler, belirli bir miktarda finansal aracın önceden belirlenen bir fiyattan, gelecekteki belirli bir tarihte teslim edileceğine ilişkin alım satım sözleşmelerinin yapıldığı ya da el değiştirdiği standart anlaşmalardır. Future sözleşmelerinde alım satıma konu mal ve finansal aracın niteliği, miktarı, süresi ve teslim yeri standart olarak tanımlanmıştır.⁷⁸⁵

⁷⁸³ Ertuğrul AKÇAOĞLU; **a.g.e.**, s.73.

⁷⁸⁴ Şennur HOŞYUMRUK; **Future İşlemleri (Vadeli İşlem Sözleşmeleri) ve Vergisel Boyutu**, Yaklaşım Dergisi, Temmuz 2004, s.23.

⁷⁸⁵ VOBAŞ Yayınları: **a.g.e.**, s. 23.

6762 sayılı TTK'nın 11 ve 12/8'inci maddeleri uyarınca ticari işletme bünyesinde yapılan future sözleşmelerinden elde edilen gelirin ticari kazanç kabul edilip bunlara ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Diğer taraftan GVK'nın Geçici 67/7 maddesi uyarınca, ticari faaliyet kapsamında elde edilen gelirlerin ticari kazanç hükümleri çerçevesinde kazancın tespitinde dikkate alınacağı düzenlenmiştir. Buna ilaveten GVK'nın safi değer artışını düzenleyen mükerrer 81/5 maddesi⁷⁸⁶ uyarınca; menkul kıymet ticaretinden elde edilen kazançların tamamı ticari kazanç olarak vergilendirilmektedir. Dolayısıyla varlıkların, alım satımından elde edilen kazançların vergilendirilmesinde öncelikle alım satım işlemlerinin niteliğinin belirlenmesi ve ticari, arızı ya da değer artış kazancı kapsamında açıkça değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir.⁷⁸⁷

Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesinin (2)'nci bendi, “*Coberlik işlerinden*” elde edilen geliri ticari kazanç olarak değerlendirmektedir. Future sözleşmelerinin esas amacı fiyat riskinden korunmak (hedging) olması nedeniyle borsalarda en az kayıp ve dolayısıyla en fazla menfaat amacıyla işleme konu olunur. Karşılıklı menfaat maksimizasyonu amacı, borsalarda spekülatif amacıyla yapılmasını gerekli kıldığından, future sözleşmelerini Gelir Vergisi Kanunu madde 37/2 uyarınca ticari kazanç olarak düşünmek gerekmektedir.

Opsiyon sözleşmeleri, finansal varlıkların belirli bir zamanda veya belirli bir zaman dilimi süresince herhangi bir zamanda alınması veya satılması konusunda alıcıya seçim hakkı tanıyan sözleşmelerdir.⁷⁸⁸ Opsiyon sözleşmeleri, belli bir vadeye kadar ya da belirli bir vadede opsiyona dayanak varlık oluşturan belli miktardaki bir malı, faiz, döviz ya da hisse senedi gibi finansal ürünü, sermaye piyasası aracını ya da bir ekonomik göstergiyi belli bir fiyattan alma ya da satma hakkını, belli bir prim

⁷⁸⁶ GVK'nın safi değer artışını düzenleyen mükerrer 81/5 maddesi uyarınca “*dar mükelleflerin (kurumlar dahil), yabancı sermaye mevzuatına göre ilgili mercilerden izin almak suretiyle, Türkiye'ye bizzat getirdikleri nakdi veya aynı sermaye karşılığında iktisap ettikleri menkul kıymetler ile iştirak hisselerini elden çıkarmalarından doğan değer artışı kazançlarının hesabında, kur farkından doğan kazançların dikkate alınmayacağı*” ancak “*bu mükelleflerin, Türkiye'de menkul kıymet alım satımıyla devamlı olarak uğraşmaları halinde*

⁷⁸⁷ Ahmet EHLİZ; **a.g.m.**,s.133.

⁷⁸⁸ Altar ÇALIŞELLER; **Opsiyon Sözleşmelerinin Elden Çıkarılmasından Doğan Kazançların Vergilendirilmesi**, Yaklaşım Dergisi, Mayıs 2011, s. 113.

karşılığında opsiyonu satın alan kişiye veren ancak zorunlu tutmayan, buna karşın opsiyonun satıcısını lehdar tarafından talep edilmesi halinde satmaya zorunlu tutan sözleşmelerdir.⁷⁸⁹ Türk Ticaret Kanunu'nun 11 ve 12/8'inci maddeleri uyarınca ticari işletme bünyesinde yapılan opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirin ticari kazanç kabul edilip bunlara ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Buna ilaveten opsiyon sözleşmelerinin Gelir Vergisi Kanunu'nun 37/2'nci maddesi uyarınca, borsalarda spekülatif amacıyla işlem görmesi nedeniyle bunları ticari kazanç olarak düşünmek gerekmektedir.

4.2.2. Menkul Sermaye İradı Yönüden

Tanımları ve türleri önceki bölümlerde detaylı şekilde ele alınan forward sözleşmelerinin türlerinden olan faize dayalı forward sözleşmelerinden elde edilen gelir bir faiz geliri olması münasebetiyle ve devamlı suretle yapılmaması şartıyla Gelir Vergisi Kanunu'nun 75/7'nci maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan döviz dayalı forward sözleşmeleri için de benzer bir yaklaşım yapmak yanlış olmayacaktır. Çünkü döviz dayalı forward sözleşmelerinden elde edilen gelir unsuru bir döviz kuru artışından kaynaklanmaması nedeniyle Gelir Vergisi Kanunu'nun 75/7'nci maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Forward sözleşmelerinin şartları tarafların kendi iradeleri ile belirlendiğinden ortaya çıkan kur farkı da yine tarafların iradesi ile saptanmaktadır ki bunu döviz kuru artışı olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Bu nedenle elde edilen gelir menkul sermaye iradı sayılmalı ve Gelir Vergisi Kanunu'nun 75/7'nci maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerekmekte olup elde edilen gelire menkul sermaye iradı hükümleri uygulanarak vergilendirilmesi gerekmektedir.

Swap işlemleri karşılıklı iki tarafın kredi avantajlarını kullanarak kendi nam ve hesaplarına sağladıkları kredileri değiş-tokuş ederek karşılıklı menfaat sağlamasıdır. Genellikle de yüksek finansman ihtiyaçları için yapılan swap sözleşmeleri yüksek işlem maliyeti gerektirdiğinden swap sözleşmelerinden elde edilen bu tür gelir aslında bir faiz geliri olmayıp tamamen döviz kuru farkından elde

⁷⁸⁹ VOBAŞ: a.g.e, s.172-173.

edilmektedir. Ticari işletme bünyesinde yapılan swap sözleşmelerinden elde edilen gelirin ticari kazanç kabul edilip bunlara ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Bireysel olarak yapılan swap sözleşmelerinin devamlılık arz etmesi durumunda da ticari kazanç hükümlerinin uygulanacağı önceki bölümlerde belirtilmiştir. Ancak swap sözleşmelerinden elde edilen ve devamlı surette olmayan kısmı aslında bir döviz kuru artışından kaynaklanmaması nedeniyle GVK madde 75 kapsamında menkul sermaye iradı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Future ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirin; ticari işletme bünyesinde yapılan future sözleşmelerinden elde edilen gelirin ticari kazanç kabul edilip bunlara ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerektiği ve karşılıklı menfaat maksimizasyonu amacı, borsalarda spekülasyon amacıyla yapılmasını gerekli kıldığından future ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirin Gelir Vergisi Kanunu'nun 37/2'nci maddesi uyarınca, ticari kazanç olarak düşünmek gerekmektedir.

Menkul sermaye iradından bahsedilebilmesi için elde edilen gelirin faiz, kar payı, kira ya da benzeri bir gelirden ibaret olması gerekmektedir. Future ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirin devamlılık unsuru kapsamında ticari kazanç hükümlerinin uygulanacağı, devamlılık arz etmeyen arızı olarak yapılan faaliyetler için aynı kanunun 80'inci maddesi hükümleri tatbik edilmesi gerektiği ve bu nedenle de opsiyon ve future sözleşmelerinden elde edilen gelir ve benzeri unsurların menkul sermaye iradı kapsamında değerlendirilmemesi gerekmektedir.

4.2.3. Diğer Kazanç ve İratlar Yönünden

Mevcut uygulamada ticari maksatla yapılanlar hariç olmak üzere türev araç sözleşmelerinden elde edilen gelirlerin tamamı değer artış kazancı olarak tevkifat suretiyle vergilendirilmektedir. Ancak önceki bölümlerde de incelendiği üzere türev araç sözleşmelerinden elde edilen gelirin araçların niteliklerine bağlı olarak farklı gelir unsurları kapsamında da değerlendirilebilmektedir. Gerçek kişilerin kendi nam ve hesapları nezdinde yapılan forward sözleşmelerinin, GVK madde 37/5

kapsamında değerlendirilmesi sonucunda devamlılık unsurunun da varlığı halinde ticari kazanç olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ancak anılan faaliyetin devamlı surette yapılmaması halinde Gelir Vergisi Kanunu'nun "Arızı Kazançlar" başlıklı 82'nci maddesinin (1)'inci bendinde hüküm altına alınan "*Arızî olarak ticarî muamelelerin icrasından veya bu nitelikteki muamelelere tavassuttan elde edilen kazançlar.*" kısmında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Future ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirin; ticari işletme bünyesinde yapılan future sözleşmelerinden elde edilen gelirin ticari kazanç kabul edilip bunlara ticari kazanç hükümlerinin uygulanması gerektiği ve karşılıklı menfaat maksimizasyonu amacı, borsalarda spekülatif amacıyla yapılmasını gerekli kıldığından future ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirin Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesinin 2'nci bendi kapsamında ticari kazanç olarak düşünmek gerektiği, önceki kısımlarda belirtilmişti. Future ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirin devamlılık unsuru kapsamında ticari kazanç hükümlerinin uygulanacağı, devamlılık arz etmeyen arızı olarak yapılan faaliyetler için aynı kanunun 80'inci maddesi hükümleri tatbik edilmesi gerektiğinden opsiyon ve future sözleşmelerinden elde edilen gelir ve benzeri unsurların arızı kazanç kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği de açıktır.

4.3 TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN KURUMLAR VERGİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ

Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında bulunan mükellefler tarafından kendi envanterine kayıtlı nakdi ya da gayrinakdi bir araç ile türev araç sözleşme düzenlemeleri ve sonucunda elde edecekleri gelirin kurumlar vergisi kapsamında değerlendirileceği şüphesizdir. Bu nedenle elde edilen gelirin tamamının kurum kazancı olarak vergilendirilmesi gerekmektedir. Ancak türev araç sözleşmeleri 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda hüküm altına alınan ve "vergilemede güvenlik müessesesi" olarak adlandırılan "örtülü sermaye", transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç" ve "kontrol edilen yabancı kurum kazancı" kapsamında incelenmesi ve dikkat edilmesi gerekmektedir.

Buna göre türev araç sözleşmelerinden özellikle swap sözleşmelerinin düzenlenme şekilleri tarafların kendi tasarruflarında olması münasebetiyle Kurumlar Vergisi Kanunu'nun "transfer fiyatlandırılması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı" başlıklı 13'üncü maddesi kapsamında değerlendirmesi mümkün olabilmektedir. Swap türlerinden özellikle döviz ve faiz swapları için dikkat edilmesi gereken bu husus; iki farklı firmanın farklı ülkelerde kendi ülkelerinin para birimini ve kendi kredibilitelerini kullanarak sahip oldukları kredilerini aynı koşullarda borçlanma maliyeti daha yüksek olan diğer ülkede bulunan firmaya kullandırması 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13/1'inci maddesi uyarınca örtülü kazanç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13/3'üncü maddesinde "*Emsallere uygunluk ilkesi...*" gereği emsallerinden daha düşük oranda bir kazanç sağlaması anılan madde hükmüne göre değerlendirme gereği oluşmuştur.

Ancak anılan madde hükmü, yapılan işlemlerin ilişkili kişiler arasında yapılması gerektiği hükmü ile ortaya çıkan boşluğu 5520 sayılı KVK'nın 13/2'nci bendinin son kısmı ile vergi rekabetine neden olan ülke ya da bölgelerde bulunan kişilerle yapılan tüm işlemlerin tereddüde mahal vermemek adına ilişkili kişilerle yapılmış sayılayacağı ve transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı olarak kabul edileceğinden⁷⁹⁰ yola çıkarak, yapılan tüm işlemlerin örtülü kazanç olarak değerlendirilip yapılacak borçlanma maliyetini ise Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13'üncü maddesinin (4)'üncü bendi kapsamında transfer fiyatlaması yöntemlerinden biri ya da birkaçı ile değerlendirilmesi gerekmektedir.

Öte taraftan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 7'nci maddesinde bazı ülkelerin uyguladığı zararlı vergi rekabeti uygulamalarının Türkiye'de yol açtığı vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi adına bazı düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre yurt dışı iştiraklerinden döviz ve faiz swapı sözleşmelerinden elde edilen faiz, kira ya da dövizin ucuz kullanımından elde edilen pasif nitelikteki bu tarz bir gelir, ilgili kanun hükmü kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Vergi cenneti

⁷⁹⁰ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.342.

olarak nitelendirilen ülkelerden elde edilecek düşük maliyetli bu tarz borçlanmaların, haksız rekabetin yanı sıra yurt dışında elde edilecek bu menfaatlerden ödenmesi gereken vergilerin de ülke hazinesine girmeyeceği aşîkârdır.

Forward sözleşmeleri esas itibariyle tarafların birbirlerine olan taahhütlerini içeren bir sözleşmedir. Söz konusu taahhütlerden elde edilecek olan kar ya da zararın ancak sözleşmede belirtilen vadenin son bulmasıyla ve sonuçlandırılması suretiyle oluşur. Bu nedenle forward işlemlerinden bir menfaat sağlanması ancak sözleşmenin sonuçlandırılmasıyla mümkün olacağından sözleşmede belirlenen vadeye kadar yapılan herhangi bir değerlemenin kurum kazancına dâhil edilmesi mümkün olmamaktadır. Söz konusu sonuçlandırma “nakdi uzlaşî” ve “kaydi uzlaşî” olmak üzere iki ayrı uzlaşî yöntemiyle mümkündür. Söz konusu olup, forward sözleşmelerinin sonuçlandırılmasında genellikle nakdi uzlaşî yöntemine başvurulmaktadır. Bu yönteme göre taraflarca sözleşmeye baz alınan kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile işlem fiyatına göre oluşan değeri karşılaştırılmakta ve aradaki fark sözleşme tutarı da dikkate alınmak suretiyle zararda olan tarafça karda olan tarafa ödenmektedir.⁷⁹¹ Diğer taraftan kaydi uzlaşî yöntemiyle de sözleşme sonuçlandırılabilir. Bu herhangi bir alım-satım işleminden farksızdır. Bu nedenle forward sözleşmesinde vade tarihi itibariyle kayda alınması gerekmektedir. Ancak vadeden önce sözleşme bozulursa oluşacak zararın da kurum kazancıyla ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Organize olmayan piyasalarda işlem gören opsiyon sözleşmelerinden menfaat elde edilmesi ancak sözleşmede akdedilen hakkın kullanılması ile mümkündür. Bu nedenle opsiyonun kullanılma tarihine kadar yapılacak değerlemeler kurum kazancıyla ilişkilendirilmemelidir. Opsiyon sözleşmesinde hakkın kullanılması nakdi uzlaşî yolu ile yapılırsa elde edilen kazanç doğrudan kurum kazancına eklenir. Diğer taraftan kaydi uzlaşî yöntemiyle de sözleşme sonuçlandırılabilir. Bu herhangi bir alım-satım işleminden farksızdır.

⁷⁹¹ Okan NETEK; **Kurumların Türev Araçlardan Elde Ettiği Kazançların Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 368, Nisan 2012, s.135.

4.4. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN KATMA DEĞER VERGİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 17’nci maddesinin (e) bendi “*Banka ve sigorta muameleleri vergisi kapsamına giren işlemler*” ve aynı maddenin (g) bendi “*Külçe altın, külçe gümüş, kıymetli taşlar (elmas, pırlanta, yakut, zümrüt, topaz, safir, zebercet, inci, kübik virconia) döviz, para, damga pulu, değerli kâğıtlar, hisse senedi, tahvil, varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen kira sertifikaları...*” istisna edilmiştir. Söz konusu maddede, altın, döviz, hisse senedi ve tahvil teslimleri KDV’den istisna edilmekle beraber bunlar üzerine düzenlenen türev araç sözleşmelerinin de vergi kapsamı dışında kalması gerektiği kanısıyla türev araç sözleşmeleri de vergi kapsamı dışındadır. Buna göre fiziki teslim gereken her türlü türev araç sözleşmesi bu madde hükmüne göre istisna edilecek ve fiziki teslim ağırlıklı çalışan İstanbul Altın Borsası bünyesinde düzenlenen sözleşmeler vergi kapsamında kalacaklardır.

Öte taraftan söz konusu madde “*Banka ve sigorta muameleleri vergisi kapsamına giren işlemler*” ifadesi ile BSMV kapsamında değerlendirilen işlemlerden KDV alınmamasını ve BSMV kapsamında sadece değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak türev araç sözleşmelerinin KDV’ye tabi olup olmaması sorunu, kanunun lafzi ve ruhuna uygun olarak incelenmeye çalışılmış olup uygulama da türev araç sözleşmelerinden sadece BSMV tarh edilmektedir.

Organize piyasada işlem görmeyen forward, swap ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri borsalarda işlem görmeyen dolayısıyla da takas odası işlemleri olmadan doğrudan tarafların kendi aralarında düzenledikleri sözleşmelerdir. Taraflar, sözleşmeleri düzenlerken özellikle de forward sözleşmelerde mal teslimi gerçekleşir. Dolayısıyla forward sözleşmelere konu olan hisse senedi, döviz emtia ya da tahvil gibi kıymetlerin vade sonunda teslimi söz konusudur. Söz konusu teslimin Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 1’inci maddesi kapsamında değerlendirilmesi sonucu yani teslimin Türkiye’de yapılması ve devamlı olma şartıyla ticari, zırai, sınai ya da serbest meslek faaliyeti kapsamında değerlendirilmesi sonucu yapılacak işlemin

KDV'nin konusuna girmesi gerekmektedir. Buna göre 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda sayılan mükellef ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun ticari kazanç, zırai kazanç ve serbest meslek faaliyeti kapsamında değerlendirilen forward sözleşmelerinin KDV'ye tabi olması gerekmektedir. Gerçek kişilerin kendi nam ve hesapları nezdinde yapılan forward sözleşmelerinin, GVK madde 37/5 kapsamında değerlendirilmesi sonucunda devamlılık unsurunun da varlığı halinde ticari kazanç sayılacağı ve teslimin Türkiye'de yapılması şartı ile KDV'nin konusuna gireceği, ancak anılan faaliyetin devamlı surette yapılmaması durumunda ise Gelir Vergisi Kanunu'nun "Arızı Kazançlar" başlıklı 82'nci maddesinin (1)'inci bendi kapsamında değerlendirileceğinden teslimin Türkiye'de yapılması durumunda bile KDV'nin doğmayacağı aşikârdır.

Bir diğer tezgahüstü piyasa işlemi de swaptır. Swap uygulamada özellikle döviz ve faiz swapı şeklinde oldukça fazla işlem görmektedir. Özellikle döviz swapı sözleşmelerinde iki tarafında kendi ülkelerinde sahip oldukları kredi avantajlarını kullanarak borçlanmaları sonucunda; bir para tesliminin sonrasında ve tarafların borçlanılan paraların diğer tarafa teslimi olmak üzere her ülkede ikiye ayrı teslim söz konusudur. Swap sonucu paranın Türkiye'ye getirilmemesi KDV'nin doğmasına engel değildir. 15 Seri No.lu KDV Genel Tebliği'nin⁷⁹² "Yurt Dışından Sağlanan Hizmetler" başlıklı (C) fıkrası uyarınca; KDVK'nın 6/b bendine göre, Türkiye'de yapılan, değerlendirilen veya faydalanılan hizmetler Türkiye'de ifa edilmiş sayılacağı, yurt dışındaki firmalara yaptırılan hizmetlerden bu kapsama girenlerin vergiye tabi olacağının, bu gibi hizmet ifalarında mükellef esas olarak yurt dışındaki firma olmakla birlikte, firmanın Türkiye'de ikametgâhı, işyeri, kanuni merkezi ve iş merkezi bulunmaması halinde vergi, sözü edilen Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 9'uncu maddesi gereğince hizmetten faydalanan yurt içindeki muhatap tarafından bağlı bulunulan vergi dairesine sorumlu sıfatıyla beyan edilip ödeneceği belirtilmiştir. Swap sözleşmelerinin büyük ölçekli firmalar ve ancak ticari mahiyette yapılmasının uygulamada mümkün olması münasebetiyle döviz swaplarının tamamı KDV'nin konusuna girmesi gerekmektedir. Swap sözleşmesi sonucunda yani

⁷⁹² 21.07.1985 tarih ve 18818 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

vadenin dolmasıyla alınan dövizlerin tekrardan bir değiş-tokuşu olacağı için ikinci kez KDV'nin doğacağı ve yapılan bu ikinci işleminde KDV'ye tabi tutulması gerekmektedir.

Faiz swaplarında da benzer bir uygulama söz konusu olacağı dikkate alınarak KDV'nin matrahı sorununa değinmekte fayda olacaktır. Akdedilen bir swap sözleşmesinde tarafların karşılıklı sağladıkları düşük borçlanma maliyetlerinin değişiminin yanı sıra buna ilaveten kur farkı ya da benzer bir menfaatin sağlanması söz konusu olabilmektedir. Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 20'nci maddesi uyarınca teslim ve hizmet işlemlerinde matrah, bu işlemlerin karşılığını teşkil eden bedeldir. Ayrıca Kanun'un 24'üncü maddesinin (c) bendinde, vade farkı, fiyat farkı, faiz, prim gibi çeşitli gelirler ile servis ve benzer adlar altında sağlanan her türlü menfaat, hizmet ve değerler matraha eklenen unsurlar olarak hüküm altına alınmaktadır. Buna göre kullandırılan kredi karşılığında sağlanan her türlü menfaatin matraha dahil olması gerekmektedir. Konuyla ilgili benzer bir kararı, İstanbul 9'uncu Vergi Mahkemesi'nin⁷⁹³ Esas No:2010/849 ve Karar No: 2011/555 sayılı kararında görebilmek mümkündür. Buna göre, mükellef kurumun ilişkili olduğu şirketten elde ettiği faiz gelirleri için hesapladığı KDV'nin örtülü sermayeye isabet eden kısmını düzelterek beyan dışı bıraktığından bahisle tarh edilen vergi ziyayı, cezalı KDV tarhiyatlarına dava açılmıştır. Buna göre hesaplanan faizlerin iştirak kazancı olarak kurumlar vergisinden istisna tutulduğu kendileri açısından iştiraktan elde edilen kar payı diğer taraflar için ise dağıtılan kar kabul edildiğinden kar payı dağıtımı KDV yönünden bir mal ve hizmet alım satımı sayılamayacağından temettü ödemesi kabul edilen faizler için ayrıca KDV hesaplanmaması gerektiği iddia edilerek açılan dava anılan mahkeme tarafından, şirketin ilgili olduğu kurum ve kişilere para kullandırmasının hizmet olarak değerlendirilerek tahakkuk eden faizin beyan dışı kaldığından bahisle salınan cezalı KDV tarhiyatında yasal isabetsizlik olmadığı gerekçesiyle davanın reddedildiği görülmektedir.

⁷⁹³ Vergi Dünyası Yayınları; **Yargı Kararları**, Sayı 358, Haziran 2011, s.168-172.

Ancak Katma Değer Vergisi Kanunu'nu kapsamında kur farklarının KDV'ye tabi olacağına dair bir ifade olmamakla birlikte Kanun'un “*matraha dahil olan unsurlar*” başlıklı 24/c maddesinde kur farkının matraha dahil unsurlar arasında sayılmamış olması, kur farklarının KDV'ye tabi olmayacağını gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan Kanun'un 24/c maddesinde geçen "gibi" ifadesinden kur farklarının da matraha dâhil olduğunun anlaşılmaması gerekmektedir.⁷⁹⁴ Gelirler Genel Müdürlüğü'nce verilen 04.08.1997 tarihli ve B.07.GEL.053/5324-191/32761 sayılı muktezada⁷⁹⁵ da ilk defa kur farklarının belli koşullarla KDV'ye tabi olmayacağı ifade edilmiştir. Buna ilaveten, Danıştay Dokuzuncu Dairesinin⁷⁹⁶ Esas No: 2002/3605 ve Karar No: 2002/4126 sayılı kararıyla “*Özel Finans Kurumlarının Döviz Karşılığı Vadeli Satışlarında (Murabaha) Lehe Oluşan Kur Farkları Katma Değer Vergisine Tabi Olacağı ve Satışa Konu Olan Malın Tabi Olduğu Katma Değer Vergisi Oranı Üzerinden Hesaplama Yapılacağı*” konulu temyiz talebinin red edildiği görülmektedir.

Öte yandan Gelir İdaresi Başkanlığı 105 Seri No.lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği'nde,⁷⁹⁷ bedelin döviz cinsinden veya dövizde endekslenerek ifade edildiği işlemlerde, bedelin kısmen veya tamamen vergiyi doğuran olayın vuku bulduğu tarihten sonra ödenmesi halinde, satıcı lehine ortaya çıkan kur farkı esas itibarıyla vade farkı mahiyetinde olduğundan, matrahın bir unsuru olarak vergilendirilmesi gerekmediği ve teslim veya hizmetin yapıldığı tarih ile bedelin tahsil edildiği tarih arasında ortaya çıkan lehte kur farkı için satıcı tarafından fatura düzenlenmek ve faturada gösterilen kur farkına, teslim veya hizmetin yapıldığı tarihte bu işlemler için geçerli olan oran uygulanmak suretiyle KDV hesaplanması gerektiğini de vurgulayarak, kur farklarının KDV matrahına dâhil olması gerektiği

⁷⁹⁴ Yalçın YALÇIN; **Döviz Üzerinden Yapılan Vadeli İşlemlerde Sonradan Ortaya Çıkan Kur Farkının KDV Kanunu Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 349, Eylül 2010, s.133.

⁷⁹⁵ Selman KOÇ; **Yabancı Para Üzerinden Yapılan Vadeli Satışlarda Kur Farklarının KDV Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 334, Haziran 2009, s.64.

⁷⁹⁶ Vergi Dünyası Yayınları; **Yargı Kararları**, Vergi Dünyası, Sayı 340, Aralık 2009, s.220.& http://www.danistay.gov.tr/kerisim/kelime_ozet.jsp?kelimeler=vadeli%20i%FElem&ozet=metin&dokid=22794 (Çevrimiçi) (18.08.2012)

⁷⁹⁷ 30.06.2007 tarih ve 26568 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

yönünde⁷⁹⁸ hüküm verirken, Danıştay'ın son dönemde verdiği bazı kararları,⁷⁹⁹ bu tebliğin aksine kur farkının matraha dâhil olmaması gerektiği yönündedir. Swap sözleşmesi peçeleme sözleşmesi olarak kullanılmaya oldukça uygun bir enstrümandır. Buna göre, 5520 sayılı KVK'nın 13'üncü maddesinde transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı uyarınca kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılacaktır, Alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama ve kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler, her hal ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13'üncü maddesinin (2)'nci bendinin son kısmı ile vergi rekabetine neden olan ülke ya da bölgelerde bulunan kişilerle yapılan tüm işlemlerin tereddüde mahal vermemek adına ilişkili kişilerle yapılmış sayılayacağı ve transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı olarak kabul edileceğinden swap sözleşmelerinin transfer yoluyla örtülü kazanç hükümlerine göre tespit edilmesi ve gerçek bedelinin saptanarak hem Kurumlar Vergisi hem de Katma Değer Vergisi kapsamında vergilendirilmesi gerekmektedir. Ancak Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 27'nci maddesi uyarınca emsal bedel tespitinde Vergi Usul Kanunu'nun 267'nci maddesi esasları⁸⁰⁰ dikkate alınırken, Kurumlar Vergisi Kanunu'na istinaden transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç

⁷⁹⁸ Yalçın YALÇIN; **a.g.m.**, s.135.

⁷⁹⁹ Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu'nun 18.10.2006 tarih ve E: 2006/50, K: 2006/286 sayılı Kararı & Danıştay'ın 7'nci Dairesi'nin 27.05.2002 tarih ve E: 2000/6610, K: 2002/2088 sayılı Kararı & Danıştay'ın 9'uncu Dairesi'nin, 28.04.2005 tarih ve E: 2003/3833, K: 2005/1095 sayılı Kararı. (<http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> 8çevrimiçi) 18.08.2012)

⁸⁰⁰ VUK'un 267'nci maddesinde yer alan emsal bedel tespit yöntemleri sırasıyla ortalama fiyat esası, maliyet bedeli esası ve takdir esasıdır. Emsal bedeli bu sıraya riayet edilerek tespit edilir. Ortalama fiyat esasına göre; aynı cins ve nevideki mallardan sıra ile değerlemenin yapılacağı ayda veya bir evvelki veya bir daha evvelki aylarda satış yapılmışsa, emsal bedeli bu satışların miktar ve tutarına göre mükellef tarafından çıkarılacak olan "Ortalama satış fiyatı" ile hesaplanır. Bu esasın uygulanması için, aylık satış miktarının, emsal bedeli tayin olunacak her bir malın miktarına nazaran %25'ten az olmaması şarttır. Maliyet bedeli esasına göre; emsal bedeli belli edilecek malın, maliyet bedeli bilinir veya çıkarılması mümkün olursa, bu takdirde mükellef bu maliyet bedeline, toptan satışlar için %5, perakende satışlar için %10 ilave etmek suretiyle emsal bedelini bizzat belli eder. Bu iki yöntem de emsal bedelin tespitinde sonuç vermiyorsa emsal bedeli ilgililerin müracaatı üzerine takdir komisyonlarınca takdir edilir. (Onur TEMİZYÜREK; **Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Olarak Dağıtılan Kurum Kazancı Katma Değer Vergisi Matrahı Mıdır?**, Vergi Dünyası, Sayı 359, Temmuz 2011, s.94.)

dağıtımında emsal bedel ise Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13'üncü maddesinde belirtilen “*emsallere uygun bedel*”dir. Aynı maddede yer alan emsal bedel tespit yöntemleri ile Vergi Usul Kanunu'nun 267'nci maddesinde yer alan emsal bedel tespit yöntemleri benzeşmemektedir.

Kanaatimce, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı müessesesinde KDV ve Kurumlar Vergisine konu olan matrah tespitinin farklı olması beraberinde çeşitli sorunları da getirecektir. Söz konusu sorunun aşılması kanunların ruhu ve lafzına uygun olarak Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 27'nci maddesinin son kısmına “*Kurumlar Vergisi Kanunu'nun transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı başlıklı 13'üncü maddesine istinaden tespiti mümkün olan ve emsallere uygunluk arz eden fiyat ya da bedellerin de Vergi Usul Kanunu'nun 267'nci maddesinde belirtilen emsal bedele ek olarak emsal bedel olarak dikkate alınabileceği*” şeklinde bir hükmün eklenmesi mevcut sorunu çözeceği kanaatindeyim.

Organize piyasalarda işlem gören future ve bir kısım opsiyon sözleşmelerinin ise KDV karşısındaki durumu organize olmayan piyasalara göre biraz daha belirgindir. Organize piyasada işlem gören future sözleşmelerinin temel özellikleri, belirli standartlara dayanır, takas odası garantisinde işlemler yapılır, vade sonunda mal tesliminin şart olmaması gibi belirleyici özellikleri vardır. Burada en belirleyici olan şey ise, işlemin takas odası nezdinde gerçekleşiyor olmasıdır. Zira, takas odası sözleşmeyi düzenleyenden teslim alır ve satın almak isteyen vererek iki ayrı teslim gerçekleşmiş sayılmaktadır. Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 2'nci maddesi de benzer konuyu hüküm altına almıştır. Anılan Kanun maddesine göre, bir mal üzerindeki tasarruf hakkının iki ya da daha fazla kimse tarafından zincirleme âkit yapılmak suretiyle, malın bu arada el değiştirmeden doğrudan sonuncu kişiye devredilmesi halinde, aradaki safhaların her biri ayrı bir teslim hükmünde olduğuna işaret ederek takas odası aracılığıyla yapılan işlemlerin her birinin ayrı bir teslim hükmünde olması ve her teslimin de ayrı ayrı vergilendirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan future sözleşmelerini Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesinin (2)'nci

bendi kapsamında ticari kazanç olarak değerlendirmek gerektiğinden yapılan işlemlerin Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesi uyarınca da KDV'nin konusuna dahil etmek gerekliliği kaçınılmazdır.

Future sözleşmelerle ilgili önemli bir husus da, sözleşmeler ters pozisyonla kapatılması anında sözleşmenin dayanak olduğu varlığın ya tesliminin gerekmesi ya da nakit olarak bir uzlaşma yöntemi seçilebilmesidir. Nakit uzlaşma kararı, vade sonunda varlık tesliminin olmadığı sadece sözleşmeye konu varlığın sözleşmede akdedilen fiyatı ile vade sonunda piyasada oluşan fiyat farkı karşı tarafa ödenir. Yapılan bu işlemin KDV kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği yönünde görüşlerin varlığının yanında kanımca bu işlemi de, sözleşmelerini Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesinin (2)'nci bendi kapsamında ticari kazanç olarak düşünmek gerektiğinden Katma Değer Vergisi'nin doğması için yeterli bir emaredir.

Organize piyasalarda işlem görebilen opsiyon sözleşmelerinde ise future sözleşmelere benzer bir durum söz konusudur. Opsiyon sözleşmelerinde alınan bu hak karşılığında satıcıya (sözleşmeyi yazana) opsiyon primi denilen tutarın alıcı tarafından ödenmesi zorunludur. Bu durumda opsiyon sözleşmesinin fiyatı olarak düşünülecek olan opsiyon primi sözleşmeden cayılması durumunda alıcı da kalır, sözleşmeden vazgeçilmemesi durumunda da yine aynı prim opsiyon alıcısında kalır. Bu durumda opsiyon primi, her koşulda başlangıçta ödenen bir bedel olması münasebetiyle ve işlemin ticari kazanç olarak değerlendirildiği de hatırlanırsa KDV kapsamına alınması gerekmektedir.

4.5. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ

22.10.2010 tarihli 87 Seri No.lu Gider Vergileri Genel Tebliği⁸⁰¹ ile Kanun'un 29'uncu maddesinin (p) fıkrasına eklenerek 01.09.2010 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere *“arbitraj muameleleri ile Türkiye'de kurulu borsalarda gerçekleştirilen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerine ilişkin muameleler ve bu*

⁸⁰¹ 22.02.2010 tarih ve 27737 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

muameleler sonucu lehe alınan paralar” istisna kapsamına alınmıştır. Buna göre İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü, İstanbul Altın Borsası ve Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası nezdinde işlem gören türev araç sözleşmeleri vergi dışında bırakılmaktadır. Diğer taraftan borsalarda işlem görmeyen forward, swap ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri mezkur madde kapsamında olamayacağından BSMV kapsamında değerlendirilecektir.

Söz konusu madde hükmünde geçen “arbitraj” teriminin swap sözleşmelerle aynı anlamda kullanılıp kullanılmaması vergileme açısından önem taşımaktadır. Ne BSMV’de ne de başka bir vergi kanununda tanımlanmayan arbitraj kavramı, swap sözleşmeleri ile aynı anlamda olduğuna dair görüşler de⁸⁰² olmasına karşın aksini savunanlar da vardır. Buna göre arbitraj, kambiyo kısıtlamaları bulunmayan ülkelerin borsalarında aynı zamanda kote edilen döviz kurları arasındaki farklılıklardan yararlanarak kazanç sağlamak üzere bir paranın ucuz olduğu piyasadan satın alınıp, pahalı olan piyasada satılması şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁰³ Swap ise kelime olarak değiştirme anlamında kullanılırken aynı zamanda kar etmek veya kur farklılıklarından korunmak amacıyla farklı vadeler itibarıyla döviz alınıp satılmasıdır. Örneğin, bir yabancı paranın spot olarak satın alınıp aynı anda vadeli olarak satılması, spot satılıp aynı anda vadeli olarak satın alınması bir swap işlemidir. Genel olarak swap işlemleri bir spot işlem ile bir vadeli işlemin aynı anda yapılması ile gerçekleşir.⁸⁰⁴ Merkez Bankası’nın Maliye Bakanlığı’na gönderdiği 26 Haziran 1998 tarih ve B.02.2.TCM.0.07.00.01-12 sayılı yazısında “...iki günlük arbitraj işlemleriyle aynı kategoride değerlendirdiği söz konusu (forward) işlemleri, döviz pozisyon oranı ve YPNGP/ST rasyosuna dahil edilmeleri söz konusu olduğunda,

⁸⁰²Danıştay 7’nci Dairesi’nin 25.01.2000 tarih, E. 1999/76 ve K. 2000/153 sayılı kararı ((<http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> 18.08.2012))&Maliye Bakanlığı’nın bankalara bildirilmek üzere Bankalar Birliği’ne vermiş olduğu 14.1.1997 tarih ve 1425 sayılı muktezada, döviz swapı işlemlerinin, bir tarafın ihtiyacı olan döviz karşı taraftan alması karşılığında buna tekabül eden başka bir dövizin verilmesi, başlangıçta belirtilen kurdan vade tarihinde tekrar dövizlerin değişimi şeklinde cereyan eden bir arbitraj işlemi olduğunu, bu nedenle gerek başlangıçta ve vadede meydana gelen iki ayrı arbitraj işleminin, gerekse arbitraj işlemleri sonucu dövizler arasındaki kur farkından lehe kalan paraların Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi’nden müstesna olduğu görüşünü içermektedir. (Murat ERİŞTİ; **Döviz Piyasalarında Yapılan Swap Options ve Futures İşlemlerinin Vergi Hukuku Açısından İrdelenmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 233, Ocak 2001, s.93.&Murat DAYANÇ; **a.g.m.**, s.122.

⁸⁰³Ahmet KIRMAN; **a.g.e.**, s.239.

⁸⁰⁴Mahmut VURAL; **Swap İşlemlerinin Mahiyeti ve Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 202, Haziran 1998, s.31.

tereddütsüz forward işlemi olarak kabul etmiş ve ilgili oranların hesaplanmasında dahil etmiştir.” denilerek, bankacılık işlemleri sırasında arbitraj işlemleri ile türev araç işlemlerinden ayrı tutulması gerektiği vurgulanmıştır.⁸⁰⁵

Kanımca, swap sözleşmeleri ile arbitraj işlemlerinin aynı ve farklı olduğu yönleri vardır. Arbitraj işlemi eş anlı olarak farklı piyasalarda bulunan döviz kurları arasındaki kur farklılıklardan menfaat sağlamak suretiyle kazanç elde etme amacıyla yapılan bir işlem iken, vadesi dolan swap sözleşmeleri ise bu vadede anapara ve faiz ödemeleri el değiştirir. Diğer bir fark ise, arbitraj işleminde asıl amaç anlık olarak kazanç elde etmek iken, swap işlemlerinde asıl amaç işlemin bir finansal risk yönetim tekniği olması dolayısıyla belli bir vadede kaynak kullanım maliyetlerini ve risk faktörünü minimum seviyeye düşürmektir.⁸⁰⁶

Görüldüğü üzere arbitraj esas olarak bir döviz takasıdır. Yabancı bir para verilmesi karşılığında başka bir yabancı para alındığından iki farklı döviz satışı yani arbitrajı söz konusudur. 22.10.2010 tarihli 87 Seri No.lu Gider Vergileri Genel Tebliği⁸⁰⁷ ile Kanun’un 29’uncu maddesinin (p) fıkrasına eklenen hükmündeki “arbitraj” ile önceki kısımlarda ifade edilen arbitrajı karıştırmamak gerekmektedir. Arbitraj teoride, kambiyo kısıtlamaları bulunmayan ülkelerin borsalarında aynı zamanda, kote edilen döviz kurları arasındaki farklılıklardan yararlanarak kazanç sağlamak üzere, bir paranın ucuz olduğu piyasadan alınıp pahalı olduğu piyasada satılması şeklinde tanımlanırken ki bu görüşün kabulü halinde “swap” ile aynı anlama gelmektedir ki anılan maddedeki istisnanın ise dövizin Türk Lirası karşılığında alınıp satılması durumunda maddedeki istisna hükmünde geçen “arbitraj” ile aynı anlama gelmemekte ve istisna hükmünden yararlanılması da mümkün olmamaktadır. Buna göre döviz swap sözleşmeleri bu anlamıyla bir tür arbitraj sayılır ve söz konusu madde hükmünden yararlanılarak organize olmayan bir türev araç sözleşmesinin istisna edilmesi olanağı yaratılmış olacaktır.

⁸⁰⁵ Murat DAYANÇ; **a.g.m.**, s.124.

⁸⁰⁶ Ömer KAYA; **a.g.m.**, s.119.

⁸⁰⁷ 22.10.2010 tarih ve 27737 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

22.10.2010 tarihli 87 Seri No.lu Gider Vergileri Genel Tebliği ile Kanun'un 29/p fıkrasına eklenen istisna hükmünde, Türkiye'de kurulu borsalarda gerçekleştirilen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerine ilişkin muameleler ve bu muameleler sonucu lehe alınan paralardan kasıt İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü, İstanbul Altın Borsası ve Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası nezdinde işlem gören türev araç sözleşmeler vergi dışında bırakılırken borsalarda işlem görmeyen forward ve opsiyonlar BSMV kapsamında değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Forward sözleşmeler, belirli bir varlığın (emtia, döviz, menkul kıymet, altın vs.) belirlenmiş bir fiyat ve miktar üzerinden gelecekteki bir tarihte alımı veya satımını öngören sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerde alıcı, satın almak istediği bir varlık için sözleşme yapmak isterken, sözleşmenin kurulabilmesi için aynı özelliklere sahip aynı miktarda mal veya finansal aracı teslim etmeye istekli başka bir tarafın bulunması gerekmektedir. Taraflar forward sözleşmeleri ile gelecekte oluşabilecek emtia fiyatlarında, döviz kurunda ve faiz oranlarındaki dalgalanmalardan kendilerini güvenceye alırken bu yolla geleceğe yönelik daha sağlıklı bir mali planlama yapabilmeleri amaçlanmaktadır.⁸⁰⁸ Forward sözleşmelerin ne teorik açıdan ne de uygulamadaki anlamıyla ilgisi bulunmamaktadır. Bu nedenle arbitraj istisnasından yararlanırmak mümkün olmamaktadır.

Bir opsiyon sözleşmeleri, bir ürünün belli bir miktarını gelecekteki belirli bir tarihte veya bu tarihe kadar belli bir fiyattan alma ya da satma hakkını içeren bir anlaşmadır. Opsiyon satın alan taraf ya da opsiyon hamili belirli bir fiyat üzerinden sözleşmesi ürünü alma veya satma hakkını belli bir prim ödeyerek satın alır. Buna karşılık opsiyonu satan taraf karşı taraf talep ettiğinde sözleşmeye konu olan ürünü teslim etme yükümlülüğünü üstlenir.⁸⁰⁹ Opsiyon sözleşmeleri emtiaya, faize, döviz ya da hisse senedi endeksine dayalı akdedilebilir. Bunlardan özellikle döviz opsiyon sözleşmelerinin banka ya da sigorta şirketleri nezdinde yapılması bir tür para

⁸⁰⁸ Selman KOÇ; **a.g.m.**, s.78.

⁸⁰⁹ M. Hadi EKİCİ; **a.g.m.**, s.83.

değişimi olarak ifade edilebilir. Yani arbitrajın tanımına uygun bir mahiyet kazanması münasebetiyle arbitraj işlemi sayılabilir.

87 Seri No.lu Gider Vergileri Genel Tebliği uyarınca Takasbank'a yatırılan nakdi teminatların nemalandırılması dolayısıyla lehe alınan paralar istisna kapsamına girip girmeyeceği ifade edilmiştir. Buna göre 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'nun 29'uncu maddesinin (p) bendi uyarınca, 2499 sayılı Kanunun 40'ıncı maddesi kapsamında kurulmuş olan borsalarda BSMV mükellefleri tarafından 01.09.2010 tarihinden itibaren yapılacak vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin alım satım işlemleri dolayısıyla lehe alınan paralar BSMV'den istisna edilmiştir. Ancak istisna kapsamına sadece vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin alım satım işlemleri dolayısıyla lehe alınan paralar girmektedir. Söz konusu sözleşmelerin alım satımına aracılık işlemleri ve bu sözleşmelerin alım satım işlemleri nedeniyle Takasbank'a yatırılan nakdi teminatların nemalandırılması dolayısıyla lehe alınan paralar istisna kapsamına girmeyecek olup bu işlemler %5 oranında BSMV'ye tabi olacaktır.

Gider Vergileri Kanunu'nun 28'inci maddesinin 1'inci fıkrasını bankalar açısından değerlendirecek olursak, bir işlemin BSMV'ye tabi olabilmesi için işlemi yapanın banka olması, banka tarafından bir işlem yapılmış olması ve de yapılan bu işlem sonucunda banka lehine nakden veya hesaben bir para alınmış olması gerekmektedir. Türkiye'de kurulu bankaların yurtdışı şubelerince yapılan işlemlerin BSMV'ye tabi olup olmamasında da bu üç kritere bakılacaktır. İkinci ve üçüncü kriter net iken yani bir işlem yapılmış olması ve bir para alınmış olması şartları belirli iken, Türkiye'de kurulu bankaların yurtdışı şubelerinin BSMV açısından banka sayılıp sayılmayacağı tartışma konusudur.⁸¹⁰ Aslında Türkiye'de kurulu bankaların yurtdışı şubelerinin bankacılık faaliyetinde bulunduğu hususunda herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak yurtdışında faaliyette bulunan bankalar BSMV kapsamına girmemektedir.

⁸¹⁰ Seçkin ALTINEL; **Türkiye'de Kurulu Bankaların Yurt Dışı Şubelerinin BSMV mükellefiyeti Açısından Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 369, Mayıs 2012, s.106.

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'ın⁸¹¹ md.17/a hükmü ile Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından kredi temin etmeleri, bu kredileri bankalar aracılığıyla kullanmaları şartıyla serbest bırakılmıştır. TCMB'nin 32 sayılı Karara ilişkin olarak yayımladığı 2002/YB-1 sayılı Sermaye Hareketleri Genelgesi'nin⁸¹² “Yurt Dışından Kredi Alınması” başlıklı III/1.Bölümünün 1.1.5.2. kısmında; Türkiye'de yerleşik kişilerin Türkiye'deki bankaların yurt dışındaki şubelerinden (Off-Shore şubeler dâhil, serbest bölgelerdeki şubeler hariç) temin ettikleri kredilerin, kambiyo mevzuatı bakımından yurt dışından sağlanan kredi olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Bu madde; kambiyo mevzuatı ile ilgili bir hükümdür. Söz konusu madde nedeniyle bu kredilerin mali mevzuat açısından da yurt dışından elde edilmiş olarak değerlendirileceği anlamına gelmeyecektir. Buna ilaveten kambiyo mevzuatı açısından bile her zaman yurt içi ve yurt dışı şube ayırımına da gidilmemektedir.

Türkiye'de kurulu bankaların yurt dışı şubelerini BSMV açısından değerlendirildiğinde, çifte vergilemeyi önleme anlaşmaları dahil olmak üzere vergi mevzuatımızda muafiyet ya da istisna edildiğine dair herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu duruma Türk vergi mevzuatının da kayıtsız kaldığı söylenemez. Esasında, vergi kapsamına giren ülke içindeki bankadır. Bu nedenle ister yurt dışı ister yurtdışındaki tüm şubeler ana merkeze bağlı olması münasebetiyle ülke içinde gelir elde edilmiş ve kurumlar vergisi açısından tam mükellefiyet hükümlerine de tabi olması nedeniyle BSMV kapsamına alınması gerekmektedir. Ülke içindeki ana merkeze bağlı vergileme yapılması Kanunların mülkiliği ilkesine aykırı bir durum da oluşmamaktadır.⁸¹³ Özellikle bankacılık gibi temelinde ve tüm işlemlerinde paranın söz konusu olduğu, gelişen piyasalarla birlikte özellikle bu sektörde fiziki olarak para transferinin neredeyse ortadan kalkmaya yüz tuttuğu, yapılan tüm işlemlerin elektronik kayıtlar üzerinde gerçekleştiği bir durumda Kanun

⁸¹¹ 28.02.2008 tarih ve 26881 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁸¹² <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/DISILISKILER/Sermayehar.2002.pdf> (Çevrimiçi) (18.08.2012)

⁸¹³ Rıza BİLGİÇ; **Türkiye’de Yerleşik Bankaların Yurt Dışındaki Şubeleri BSMV Mükellefi midir?**, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Sayı 81, Eylül 2010, s.64.

koyucunun bir banka muamele vergisinde kendi hükümlerlik alanını “Türkiye’de yapılan işlemler” ile sınırlaması yanlış olacaktır.

Buna ilaveten, 6802 sayılı Kanunda bir ayırıma gitmeksizin Türkiye’de banka olarak tanımlanan bir kurumun lehine aldığı paraları verginin konusuna alarak, hükümlerlik alanını herhangi bir sınırlama öngörmeksizin bu şekilde belirlemeyi tercih etmiştir. Tek bir tüzel kişiliğe sahip yurtiçinde kurulu bankanın, Türkiye hudutları dışındaki kaynaklardan temin ederek fonladığı bankacılık işlemleri de kaynak ayırımı yapılmaksızın vergiye tabi olmaktadır.⁸¹⁴ Çünkü 6802 sayılı Kanunun 28’inci maddesi böyle bir ayırıma gitmeksizin banka lehine para alınması durumunda vergiyi doğuran olayın gerçekleştiğine hükmetmiştir. Aynı şekilde yine, kaynağına bakılmaksızın Türkiye’deki bir bankanın, Türkiye dışındaki sahalara yatırdığı fonlardan elde ettiği gelirler Türkiye’deki bankanın lehine alınan bir para olduğundan, BSMV’ye tabi olması gerekmektedir.⁸¹⁵ Bu nedenle özellikle faiz ve döviz swaplarından elde edilen gelirlerin BSMV kapsamına dâhil edilip bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.6. TÜREV ARAÇ SÖZLEŞMELERİNİN DAMGA VERGİSİ KANUNU UYARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ

Sermaye Piyasası Kanunu’nun 40’ıncı maddesi; ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile her türlü türev araçlardan oluşan sermaye piyasası araçlarının işlem göreceği tüzel kişiliği haiz borsalar, Sermaye Piyasası Kurulu’nun teklifi ve ilgili Bakanın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu’nun onayı ile kurulacağını belirtirken bu madde kapsamındaki sermaye piyasası araçlarının Damga Vergisi’nden muaf olduğunu ifade etmiştir. Buna göre organize piyasada işlem görmeyen forward, swap ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri kıymetli evrak olarak kabul edilmemekle birlikte 2491 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun 3’üncü

⁸¹⁴ Seçkin ALTINEL; **a.g.m.**, s.109.

⁸¹⁵ Gelirler Genel Müdürlüğü’nün 10.06.1999 tarih ve B.07.0.GEL.0.56/560M009/23530 sayılı muktezası bu yöndedir. (Rıza BİLGİÇ; **a.g.m.**, s.67.)

maddesinin (b) bendinde belirtildiği üzere “menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları” olarak da sayılmamıştır. Ancak organize piyasalarda işlem gören future ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri 2491 sayılı SPK’nın 3/b bendi uyarınca menkul kıymet olarak değil, diğer sermaye piyasası araçları olarak değerlendirmesi ve borsalarda işlem görmemesi münasebetiyle 2491 sayılı SPK’nın 40’ıncı maddesi ile hüküm altına alınan “*Bu fıkra kapsamındaki sermaye piyasası araçları damga vergisinden muaftır*” ifadesi uyarınca, organize piyasada işlem görmeyen forward, swap ve bir kısım opsiyon sözleşmelerinin bu madde hükmü kapsamına dahil edilmemesi gerekmektedir. Organize piyasalarda işlem gören future ve bir kısım opsiyon sözleşmelerinin diğer sermaye piyasası araçları olarak değerlendirmesi ve borsalarda işlem görmesi münasebetiyle bu madde hükmü kapsamına dahil edilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Diğer taraftan 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu’nun 9’uncu maddesinde, bu Kanun’a ekli (2) sayılı tabloda yazılı kâğıtların Damga Vergisi’ne tabi olmayacağı ifade edilmiştir. Buna göre, “kişilerden resmi dairelere verilen kâğıtlar” başlıklı bölümünün altında sayılan; resmi dairelere emaneten bırakılan para, hisse senedi, tahvil ve eşyanın ret ve iadesinde verilen makbuz ve ibra senetleri, “ticari ve medeni işlerle ilgili kâğıtlar” bölümünün altında sayılan; ticari veya mütedavil kâğıtlar üzerine yazılan ciro, kabul ve tesellümü mutazammın şerhler, hisse senetleri ve her türlü tahvillerin temettü ve faiz kuponları, çıkarılacak hisse senedi ve tahvillere talip olanlar tarafından bu maksatla verilecek iştirak taahhütnameleri, bankalar arasında, bankanın taraf olduğu veya bankalar aracılığıyla yapılan, belirli bir vadede önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte, ekonomik veya finansal göstergeye dayalı olarak düzenlenenler de dahil olmak üzere, para veya sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alım, satım, değiştirme hak ve/veya yükümlülüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile bu sözleşmelere ilişkin olarak düzenlenen diğer kâğıtlar, kıymetli madenler borsalarında kıymetli madenlerin ödünç işlemlerine ilişkin düzenlenen kâğıtlar, bankalar, yurt dışı kredi kuruluşları ve uluslararası kurumlarca kullanılacak kredilerin temini ve geri ödenmesi amacıyla düzenlenecek kâğıtlar ile bu kâğıtlar üzerine konulacak şerhler istisna edilmiştir.

İlgili istisna hükmünde de görüldüğü üzere, “vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri” ifadesi ile tüm türev araç sözleşmelerini kastederek tüm türev araç sözleşmelerini Damga Vergisi’nden istisna etmiştir.

Damga vergisi, hukuki muamelelerin devlet güvencesine alınması nedeniyle, bu muamelelerin dayanağını teşkil eden kâğıtlar üzerinden alınan bir hukuki işlem vergisidir. Damga vergisinin bu niteliği ve DVK’nın ilgili hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, vergilemede temel unsurun her bağımsız işlemin temsil edildiği kâğıtların olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, düzenlenen kâğıtta yer alan her bağımsız işlemin de vergilendirmeye ilişkin hükümler uygulanırken tek başına değerlendirilmesi gerektiği tabidir.⁸¹⁶ Nüsha kavramı ise kâğıdın türevi olan, aslına bağlı ve aynı vasfı haiz çoğul unsurları ifade etmektedir. Kanunun 5’inci maddesi dikkatlice incelendiğinde, düzenlenen nüshaların tümünün “kâğıt” kavramına tekabül ettiği görülecektir. Söz konusu açıklamalar çerçevesinde, DVK’nın 14’üncü maddesine istinaden, her bir kâğıt için kurala bağlanan üst sınırın, bir kâğıtta toplanan bağımsız işlemlerin her birine ayrı ayrı, bir kâğıdın tüm nüshalarına ise toplam tutar dikkate alınarak uygulanması gerekmektedir.

4.7. TÜREV ARAÇLARIN KULLANIMI İLE İLGİLİ ÖZEL SONUÇLAR

Vergi mükellefleri ya da sorumlularının daha çok kendi çıkarlarını gözeterek özel hukuk biçimlerini ve kurumlarını olağan kullanımları dışında kötüye kullanarak vergi kaçırma gayesiyle düzenlenen sözleşmelere “peçeleme sözleşmeleri” ya da “perdeleme işlemleri” adı verilir.⁸¹⁷ Peçeleme sözleşmesinin tarafları yasanın sözüne uygun davranıyor görünmekle birlikte, onun özünü ihlal etmektedirler. Yasanın amacı tamamen bertaraf edilmektedir. Vergi yükümlüleri ya da sorumlularınca durumun gereklerine göre doğal olarak başvurulmayacak bir hukuki biçime vergi yasasını dolanmak amacıyla başvurulmaktadır.⁸¹⁸ Vergi yükümlülerinin peçeleme

⁸¹⁶ Caner ATİK; **Damga Vergisi Uygulamasında Üst Sınır Sorunu**, Vergi Dünyası, Sayı 365, Ocak 2012, s.122.

⁸¹⁷ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri: **a.g.e.**, s.26.

⁸¹⁸ Selim KANETİ; **a.g.e.**, s.49.

işlemine başvurmasının nedeni “kanuna karşı hilenin”⁸¹⁹ özel bir türü olmakla birlikte vergi yasasının amacına göre, vergilendirme konusu olan iktisadi sonuca, vergi yasasının doğrudan doğruya kapsamadığı bir hukuksal yöntemle ulaşılmaya çalışılmaktadır. Peçeleme yapılmasının altında yatan esas unsur aslında başka bir hukuksal işlemin altında vergi dışı bırakılmak ve yasa bu yoldan dolanılmak istenmektedir.⁸²⁰

Peçeleden bahsedebilmek için, mükellef ya da vergi sorumlusu, önce vergiye tabi bir işlemde özel hukukun öngördüğü bir biçim ya da kurumu yasaya uygun biçimde kullanacak, bu kullanış, iyi niyetle değil, vergiyi dolanma ya da vergiyi kaçırma amacına yönelik olacaktır. Diğer bir ifadeyle, mükellef ya da vergi sorumlusu, vergi yasasını dolanmak için hukuksal yapı ya da şekillerden yararlanma olanağını kötüye kullanmış olacak ve özel hukukun öngördüğü bir biçim veya kurum, görünüşe göre değil gerçek ekonomik duruma göre değerlendirilip, vergilemenin buna göre yapılması gerekecektir.⁸²¹ Vergilemenin biçime değil, öze dayanması gerektiği ve özün biçime uymadığının ispatı halinde “peçeli” sözleşmeden söz etmek gerektiği aşikâr olacaktır. Peçeli denilen sözleşmenin, sırf vergiyi azaltmaya yönelik olduğu ispat⁸²² edilmelidir.⁸²³ Peçelemde taraf ya da taraflarca seçilen ölçüsüz işlem yerine, varsayımsal olarak ölçülü olduğu kabul edilen işlemin vergilemede esas tutulması, vergi hukukunda “gerçeklik ilkesinin” istisnasını oluşturur.⁸²⁴ Taraflar kendi yararlarına sonuç çıkarmak üzere iddia ettikleri şeyi ispatlama yükümlülüğündedirler.⁸²⁵ İspat külfeti ise 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 3/b maddesi uyarınca peçeleme sözleşmesi yaptığı iddia edilen karşı tarafa aittir.

⁸¹⁹ Kanun belli bir hususu, bir hukuki veya ekonomik sonucu emredici bir kuralla yasaklamışsa aynı sonuca kanunun metnine uygun olmayan başka bir yoldan giderek ulaşmak “kanuna karşı hile” niteliğindedir, hukuka aykırıdır. Emredici bir kuralı etkisiz kılmak amacını güden ve böylece kanuna karşı hilde teşkil eden bir işlem, doğrudan doğruya emredici bir kurala aykırı olarak yapılmış bir sözleşme gibidir, BK. m. 20 uyarınca batıldır, geçersizdir. (Safa REİSOĞLU; **Borçlar Hukuku**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1999, s.102.)

⁸²⁰ Övül ÇÖLGEZEN; **Vergi Hukukunda Yorum ve Ekonomik Yaklaşım**, Vergi Dünyası, Sayı 346, Haziran 2010, s.74.

⁸²¹ Hamit SARI; **Örtülü Sermaye Ve Örtülü Kazanç Dağıtım Müesseselerinin Muvazaa ve Kanuna Karşı Hile Bağlamında Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 293, Ocak 2006, s.131.

⁸²² **İspat**; vergiyi doğuran olayın niteliğinin deliller aracılığıyla ortaya konulmasıdır. (Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.61-62.)

⁸²³ Övül ÇÖLGEZEN; **a.g.m.**, s.74.

⁸²⁴ Mustafa AKKAYA; **a.g.e.**, s.102.

⁸²⁵ Salim Ateş OKTAR; **a.g.e.**, s.62.

Uygulamada “peçeleme” yöntemlerinden biri olarak da bilinen pergel stratejisi konu itibariyle önem arz etmektedir. Straddle⁸²⁶ ya da finans literatüründeki adıyla “pergel”, aynı varlık üzerinden alınan denkleştirici pozisyonlar olarak tanımlanabildiği halde yatırımcının portföyünde vadesi ve kullanım fiyatı birbiriyle aynı olan bir alış ve bir satış opsiyonu tutması olarak tanımlanabilir.⁸²⁷ Pergel stratejisinde önemlilik arz eden husus, birbiriyle ilişkili iki pozisyondan birinden kar diğerinden zarar edilirken toplamda hiç ya da hiçe yakın bir zararla pozisyonlar kapatılmaktadır. Buna bağlı olarak bir kısım yatırımcılar toplamda zarar etmemelerine rağmen, pergel pozisyonu almakta ve bir ayakta oluşan zararı vergi matrahından indirirken diğer ayaktan sağlanan karı bir sonraki yıl dikkate alarak zarar doğuran ayağı kurum kazancıyla hiç ilişkilendirmeden vergi matrahını aşındırmaktadır. Yasalar açısından önemli olan husus uygulanan stratejilerle nasıl kar elde edildiği olmayıp, alınan pozisyonun bir ayağından zarar, diğer ayağından oluşan karın, zarar mahsubunun karların realize edildiği döneme kadar ertelenmesinin sağlanmasıdır. Bir kısım mükellef, pergel stratejilerini kullanarak işlemlerin bir kısmını yurtdışına kaydırmakta ve bir varlığa dayalı olarak aldıkları dengeleyici pozisyonlar ile zararları ithal etmekte, buna ilişkin karları ise dışarıda bırakmaktadır.⁸²⁸

Öte taraftan vergiden kaçınma, kanunlara aykırı hareket etmeksizin vergiyi doğuran olaya neden olunmaması suretiyle vergi yükünün dışında kalma çabalarını ifade ederken aynı zamanda bilinçli bir eyleme dayanır. Vergiden kaçınma hukuk sözlüğünde; vergi yasalarının, vergi borcunun doğumunu bağladıkları olaylarla bağlılık kurulmaması ve bu olayların bireyler bakımından ortaya çıkmaması şeklinde tanımlanmıştır.⁸²⁹

⁸²⁶ Finans terminolojisinde straddle (pergel) kavramı yukarıda belirtilen ve opsiyonlarla oluşturulan özel bir pozisyonu ifade etmek için kullanılmaktadır. (Lawrence G. McMILLAN; **Options As a Strategic Investment**, New York Institute of Finance, 4th ed., New York, 2002, s.767.)

⁸²⁷ www.investopedia.com/terms/s/straddle.asp (çevrimiçi) (01.08.2011)

⁸²⁸ Akın TAVUZ; **Straddle Stratejisi ve Vergisel Boyutu**, Vergi Dünyası, Sayı: 356, Nisan 2011, s.39-49.

⁸²⁹ Yusuf KILDİŞ; **Türk Vergi Sisteminde Vergiden Kaçınma**, Vergi Dünyası, Sayı 309, Mayıs 2007, s.124.

Vergiden kaçınma birçok yazar⁸³⁰ tarafından da iddia edildiği üzere yasal bir hak olduğu ve bu nedenle de vergi kaçakçılığından tamamen farklı olduğu görüşü mevcuttur. Söz konusu bakış açısına göre vergiden kaçınma, vergiyi doğuran olaya neden olmaması münasebetiyle vergi borcundan kurtulmayı ifade eder. Vergi yasalarındaki istisna ve muafiyet hükümlerinden yararlanmak, örneğin, yükümlülerin vergi konusuna girmeyen kaynaklardan kazanç ve irat sağlaması ya da vergiye tabi olmayan mal ve hizmetleri satın almamak suretiyle vergiden kaçınmaları mümkündür. Bu durum herhangi bir suç teşkil etmemektedir.⁸³¹ Ancak bazı yazarlar⁸³² ise, vergiden kaçınmayı mükellef ve sorumlulara tanınan bir kısım hakların kullanımıyla birlikte kanun dışı faaliyetleri dolayısıyla da vergi kaçakçılığına gönderme yapan daha geniş bir kavram olarak ifade etmiştir. Buna göre matrah azaltıcı tüm işlemler vergiden kaçınma olarak değerlendirilmektedir. Peçeleme ile vergiden kaçınma bu nedenle aynı şey değildir. Peçeleme sözleşmesinde taraflar yasaya uygun davranıyor görünmekle birlikte aslında yasanın özünü ihlal etmektedirler. Yasanın amacı tamamen bertaraf edilmektedir.⁸³³ Vergiden kaçınma ise yasal bir hak olmakla birlikte verginin doğumunun tamamen yasal boşlukların kullanılarak engellenmesidir.

Bir başka kavram ise muvazaadır. Muvazaa; tarafların üçüncü kişileri aldatmak amacıyla, gerçek iradelerine uygun olmayan bir işlem yapmaları ancak görünüşte olan bir işlemin kendi aralarında geçerli olmadığı bir işlem olarak anlaşılmalıdır.⁸³⁴ Muvazaa, mutlak muvazaa ve nisbi muvazaa olarak adlandırılırken, iki işlemden oluşan mutlak muvazaa, tarafların başkalarını aldatmak, gerçek iradelerini onlardan saklamak maksadıyla yaptıkları işlemlerdir ki, buna “*görünürdeki işlem*” denilirken diğeri ise, tarafların görünürdeki bu işlemin kendi gerçek iradelerine uymadığı, bunun sadece dışa karşı başkalarını yanıltmak maksadıyla yapıldığı

⁸³⁰ Salim Ateş OKTAR; **Muhasebe Hileleri ve Bir Hukuka Uygunluk Sebebi**, Vergi Sorunları Dergisi, Haziran 2009, Sayı: 249, s. 14& Cemal İBİŞ, **İşletmelerde Vergi Planlaması**, Mali Çözüm Dergisi, Temmuz-Eylül 2004, Sayı 68, s. 73.

⁸³¹ Övül ÇÖLGEZEN; **Vergi Kaçakçılığı, Vergiden Kaçınma ve Vergi Planlaması**, Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, s.75-76.

⁸³² Özhan ULUATAM; **Kamu Maliyesi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 298& Saygın EYÜPGİLLER; **Vergiden Kaçınma ve Vergi Peçeleme**, Yaklaşım Dergisi, Sayı 113, Mayıs 2002, s.148-156.

⁸³³ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.28.

⁸³⁴ Safa REİSOĞLU; **a.g.e.**, s.77.

hususunda uyum birliği söz konusu iken buna “*muvaaza anlaşması*” denir.⁸³⁵ Nisbi muvaazaada ise, bu iki işleme ek olarak bir üçüncü işlem daha vardır ki o da tarafların görünürdeki işlemin arkasına sakladıkları gerçek işlemdir.⁸³⁶ Bu işleme “*gizli işlem*” denir.⁸³⁷ Sözleşmeyi düzenleyenlerin gerçek iradelerine uymayan görünüşteki işlem yani muvaazalı işlem, hem mutlak hem de nisbi olmasının söz konusu sözleşmenin geçerli ya da batıl olmamasına engel teşkil etmez.⁸³⁸

Buna göre, bir işlemin özel hukuk bakımından geçersiz olması, onun vergi yasaları uyarınca vergiyi doğuran olay olarak nitelendirilmesine engel olmamakta ve taraflar, geçersiz de olsa, işlemin ekonomik sonuçlarının oluşumunu ve devamını engellememişler ise geçersiz işlemin gereklerini de fiili olarak ifa etmişler ise geçerli bir işlem varmış gibi vergilendirme yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan nisbi muvaazalı bir işlemde taraflar görünürdeki işlemin altına gerçek iradelerine uyan bir gizli işlem saklamışlarsa ve bu görünürdeki işlem ile gizli işlemin yarattığı vergisel sonuçları saklamak amaçlanmış ise ekonomik yaklaşım ilkesi gereği vergilendirmede gizli işlemin esas alınacağı tabiidir.⁸³⁹

Muvaaza, peçelemeye nazaran daha geniş bir kavram olmakla beraber ikisi arasında temel farklar mevcuttur. Bir muvaazalı işlemde dört unsur mevcuttur. Bunlar, tarafların başkalarını aldatmak amacıyla yaptıkları görünürdeki işlem, yaptıkları görünürdeki işlemin kendi aralarında hüküm ifade etmeyeceğine dair muvaaza sözleşmesi, tarafların gerçek iradesini gösteren gizli sözleşme ve üçüncü kişileri aldatma kastıdır. Buna göre daha önce de belirtildiği üzere tarafların gerçek iradeleri ile bağdaşmayan muvaazalı işlemler, ister mutlak muvaaza, ister nisbi muvaaza olsun geçerli olmayacağı gibi taraflar arasında hiçbir hukuki sonuç, alacak ve borç doğurmaz. Peçeleme işlemlerinde ise görünürdeki işlem, gizli işlem, muvaaza sözleşmesi gibi çok sayıda işlem bulunmayacağı gibi esasen tek bir

⁸³⁵ Turgut AKINTÜRK&Derya Ateş KARAMAN; **Borçlar Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 18’inci Baskı, İstanbul, 2012, s.55.

⁸³⁶ Haluk N. NOMER; **a.g.e.**, s.43-44.

⁸³⁷ Övül ÇÖLGEZEN; **a.g.m.**, s.74.

⁸³⁸ Safa REİSOĞLU; **a.g.e.**, s.79.

⁸³⁹ Övül ÇÖLGEZEN; **a.g.m.**, s.75.

peçeleme sözleşmesi mevcuttur. Buna ilaveten peçeleme işlemlerinde bazen peçeleme sözleşmesine bile gerek kalmamaktadır.⁸⁴⁰

Muvazaa ve peçeleme işlemlerinin ikisinde de kasıt, aldatma niyetidir. İki durumda da vergi idaresi aldatılmaya çalışılmaktadır ki bunun suç olduğu tartışılmazdır. Ancak muvazaa ile peçeleme işlemlerini birbirine karıştırmamak hatta ayırt etmek gerekmektedir. Peçeleme işleminde tek bir işlem olması onun asıl niyetini gizlemeyecek olup vergi idaresini yanıltmak olması hesabiyle suç teşkil etmesi gerekmektedir. Muvazaada taraflar görünürdeki işlemin kendi aralarında geçerli olmayacağı hususunda anlaşmaya varmışlardır ve özel hukuk açısından görünürdeki bu işlem geçersizdir. Peçeleme sözleşmesi ise özel hukuk açısından geçerli iken, vergi hukuku açısından geçersizdir. Çünkü söz konusu sözleşme ile özel hukuk müesseselerinden yararlanarak vergi kanunlarının çevresinden dolaşmakta, böylece vergi kanunlarının vergilendirmeyi amaçladığı kazanç vergi dışı bırakılmaktadır.⁸⁴¹ Öte taraftan "kısmi muvazaada" tarafların görünürdeki işlemde başka bir gizli işlemin varlığı mevcuttur ve asıl iktisadi sonuçlarını istedikleri işlemidir. Bu nedenle bu gizli işlem vergilendirilmektedir. Muvazaalı işlemlerde vergi yasaları doğrudan doğruya gizli işleme uygulanmaktadır. Muvazaalı işlemde, vergilendirme gerçek ve gizli işlem göz önünde tutularak yapılmaktadır. Ancak peçeleme işlemlerinde vergilemenin üzerinden yapılacağı bir gizli işlem olmamakla birlikte peçeleme işlemlerine tabi işlemler vergi kanunlarının uygulamasını sınırlandırarak matrahı azaltmak ya da matrahsız hale getirme amacıyla yapılan hukuki işlemlerdir. Peçeleme işlemlerinin varlığının tespiti halinde vergilemeye konu edilecek işlem, peçeleme işlemi yok sayılarak yapılmaktadır. Burada vergileme olması gereken durum gözönüne alınarak yapılır. Oysa muvazaanın varlığının tespit edildiği işlemlerde, vergileme tarafların gerçek iradelerini gösteren gizli işlem üzerinden gerçekleştirilmektedir.⁸⁴²

⁸⁴⁰ Burhan GÜNDOĞDU; **Muvazaa III-Peçeleme ve Hukuka Aykırı İşlemler**, Vergi Dünyası, Sayı 289, Eylül 2005, s.106-110

⁸⁴¹ Övül ÇÖLGEZEN; **a.g.m.**, s.74.

⁸⁴² Selim KANETİ; **a.g.e.**, s.48-49.&Burhan GÜNDOĞDU; **a.g.m.**, s.110.

Bu itibarla özellikle bankacılık hizmetlerinin, Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunları'nın konusuna girmesi ve bunların vergilendirilmesi gereken işlemler olması gerektiği halde türev araçların kullanılarak muvazaa ve peçeleme kapsamında vergisiz kazanç elde edilmektedir. Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 80/6 maddesi uyarınca, ivazsız olarak iktisap edilenler hariç olmak üzere iktisap şekli ne olursa olsun 70'inci maddenin birinci fıkrasının (1), (2), (4) ve (7) numaralı bentlerinde yazılı mal ve hakların, iktisap tarihinden başlayarak 01.01.2007 tarihinden itibaren beş yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artış kazancı olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu işlem, gayrimenkulün elden çıkarma bedeli ile maliyet bedeli arasındaki pozitif farktan her yıl için belirlenen istisna haddinin (2012 yılı için 8.800 TL) düşülmesi ve gayrimenkulün elden çıkarılırken kanunun izin verdiği bazı giderlerin düşülmesi sonucu kalan tutarın pozitif olması vergiye tabi tutarın varlığının göstergesidir. Söz konusu iktisap ve elden çıkarma tarihlerinin 5 yıl ve daha kısa sürede gerçekleşmesi halinde vergiye tabi tutulacak, 5 yılı aşması durumunda ise vergi kapsamı dışında kalacaktır. Buna göre söz konusu 5 yıllık süre zarfında elden çıkarılması istenilen bir gayrimenkulün vergiye tabi tutulmaması için herhangi bir banka ile Borçlar Kanunu'na istinaden sözleşme serbestisi kapsamında gayrimenkule dayalı fiziki teslimli bir forward sözleşmesi düzenlenmesi ve söz konusu sözleşmenin vade tarihinin ise 5 yıllık sürenin sona erdiği tarihten sonraki bir tarih olarak belirlenmesi, yapılan işlemin esas amacın gayrimenkulün alım-satımın dışında başka bir amaca hizmet edeceği aşıkardır.

Türev işlemlerinde vergiyi doğuran olay, sözleşmenin düzenlendiği tarih olmayıp sözleşmede belirtilen vadede mal tesliminin gerçekleştirildiği anda ya da malın tesliminden önce fatura düzenlenmiş ise faturanın düzenlendiği anda doğmuş olacaktır. Verginin matrahı ise, emtia alım satımına yönelik sözleşmelerde tespit edilmiş olan fiyat olacaktır. Söz konusu işlemin gelir vergisi kapsamı dışında kalmasının yanı sıra, anılan gayrimenkulün kredi ile alınması durumunda da BSMV, KKDF ve Damga Vergisinin de doğacağı ancak söz konusu işlemin bir forward sözleşmesine bağlanması sonucu işlemin gerçekleşmesi neticesinde ise türev araçların anılan vergilerden istisna edildiği de hatırlanırsa yapılan işlemin bir vergi

kaybına neden olacağı ve muvazaalı bir işlemin varlığının da bir göstergesi olacağı aşikârdır.

Yukarıda açıklanan işlemlerin vergisel açıdan bir kontrolünün ve bunları düzenleyen herhangi bir yasanın bulunmaması nedeniyle bu işlemlerden dolayı ciddi bir vergi kaybı doğacaktır. Kanımca söz konusu kanun maddesine ve belli bir süre şartının aşılması sonucu vergi kapsamı dışında kalacağı belirtilen hükümlerin tamamına “.....söz konusu işlemin türev araçlardan herhangi birine konu edilmesi durumunda, anılan istisnadan yararlanılamayacağı” ifadesinin getirilmesi söz konusu kayıp ve kaçağın asgariye indirmesine ve bunların kontrolüne hizmet edecektir.

Diğer bir kullanım şekli ise tasarruf sahiplerinin bankalarda tasarruflarını vadeli mevduata yatırarak ya da repo şeklinde değerlendirerek faiz geliri elde etme yerine esas amacı risklerden korunmak olan türev araçlar ile gelir elde edip türev araçlara getirilen vergi avantajlarından yararlanmak şeklindedir. Bankalar, mevduat faizi ödemelerini kur farkından kaynaklanan ödemeler görünümü adı altında gizlemek ve vergisiz yüksek faiz olanakları sunarak⁸⁴³ hem vergi kayıp kaçağının artmasına hem de haksız rekabete neden olmaktadır. Bu şekilde bir kullanımda, özellikle forward ve swap sözleşmeler tercih edilirken bu araçlar kullanılarak elde edilen mevduat faizinden halihazırda %15’lik tevkifat yapıldığı da hatırlanırsa söz konusu tevkifatın yapılmayıp reel olarak daha fazla faiz verildiği görüntüsüne karşın benzer kurumlar arasında haksız rekabet oluşacağı ve elde edilen mevduat faizi ya da repo kazancının peçeleme yoluyla vergi dışında kalmasına neden olunmaktadır.

Esas amacı riskten korunmak ya da spekülatif gelir elde etme olan forward sözleşmelerinin peçeleme amaçlı daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, bir örnekle şöyle ifade edilebilir. Türk Lirası bulunan kişi, Türk Lirasını mevduat faizi düşük olan bir yabancı paraya dönüştürür. Vadesiz döviz tevdiat hesabına alınan yabancı para, oluşturulacak bir forward sözleşmesine dayanak oluşturularak

⁸⁴³ Ertuğrul AKÇAOĞLU; a.g.e., s.105.

belirlenen bir kur üzerinden ve vadede bankaya satılacağı kararlaştırılır ve bankaya yatırılır. Anlaşılan vadede ise ilgili döviz tevdiat hesabı, döviz alım belgesi düzenlenerek kapatılmakta ve müşteriye TL olarak geri ödenmektedir. Ancak, döviz tevdiat hesabının açılmasına ilişkin döviz satışlarında, banka'nın o gün ilan etmiş olduğu ilgili döviz satış kurlarının ve hatta döviz alış kurlarının oldukça altında olan bir kur uygulanmaktadır. Hesabın kapatılmasında ise, müşteriye anlaşılan faiz oranı üzerinden gelir sağlayacak şekilde hesaplanan ve o gün ilan edilen döviz alış kurlarının oldukça üzerinde olan bir kur esas alınarak TL karşılığı verilmektedir. Elde edilen gelir faiz kazancı olmayıp ve dolayısıyla da menkul sermaye iradı olarak değerlendirilmeyeceğinden vergi kapsamı dışında tutulmakta, %15'lik tevkifat yapılmayıp⁸⁴⁴ ve dolayısıyla da BSMV ve Damga Vergisi'nden de istisna olunmaktadır.

Başka bir örnekte ise, A Bankası, mudiden TL almakta ve buna karşılık yabancı para satarak söz konusu yabancı parayı mudi adına vadesiz döviz tevdiat hesabına aktarmaktadır. Mudiden alınan TL ise piyasada oluşan faizler dikkate alınarak bir oran belirlenmekte ve bu oran üzerinden TL'ye faiz tahakkuk edeceği taraflarca anlaşılıp taahhütte bulunmaktadır. Vade sonu gelince yabancı para faiziyle birlikte kararlaştırılan kur üzerinden TL'ye çevrilerek, mudiye ödenir.⁸⁴⁵ Döviz swapı olarak adlandırılan bu işlemde elde edilen gelir faiz geliri olarak değil döviz kurundan kaynaklı bir gelir olması münasebetiyle menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmeyip değer artış kazancı olarak dikkate alınarak vergi kapsamı dışında tutulmakta ve dolayısıyla da BSMV ve Damga Vergisi'nden de istisna olunmaktadır.

Söz konusu örneklerde ortak olunan nokta, elde edilen gelirin bir faiz geliri olmadığı, döviz kurundan kaynaklı oluşan bir değişimin yarattığı gelir olduğu görüntüsü sunulmaktadır. Oysa gelirin nevi aslında bir faiz geliridir ve menkul sermaye olarak değerlendirilip %15 tevkifata tabi tutulup Damga Vergisi, BSMV ve KKDF alınmalıdır. Ancak Danıştay Üçüncü Dairesinin 11.06.1997 tarih ve

⁸⁴⁴ İhsan Uğur DELİKANLI; **a.g.m.**, s.118.

⁸⁴⁵ Ertuğrul AKÇAOĞLU; **a.g.e.**, s.106& İhsan Uğur DELİKANLI; **a.g.m.**, s.119.

E.No:1996/3485 K.No:1997/2368 No.lu kararı⁸⁴⁶ söz konusu işlemin menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmeyeceğini karara bağlamıştır.⁸⁴⁷ Danıştay Dördüncü Dairesinin⁸⁴⁸ 1999 tarih, 3825 Karar Nolu ve 114 Esas Nolu kararı da⁸⁴⁹

⁸⁴⁶ Danıştay 3'üncü Dairesinin 11.06.1997 tarih ve E.No:1996/3485 K.No:1997/2368 No.lu kararı; GVK'nın 75'inci maddesine göre mevduat faizinin menkul sermaye iradı olarak vergilendirilebilmesi için, tevdiat kabul eden müesseselere vadeli veya vadesiz belli bir paranın yatırılması ve hesabın kapandığı tarih itibarıyla üzerinde uzlaşılan oranda faiz tahakkuk ettirilmesi gerektiği, olayda müşterilere Türk parası cinsinden mevduat hesabı açılması sözkonusu olmayıp, yapılan işlemin Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak ilgili mevzuat hükümlerine uygun olarak gerçekleştirilen döviz alım satımından ibaret olduğu, dövizin alım satım tarihleri arasında oluşan farkın faiz olmayıp, Türk parasının yabancı paralar karşısında değer kaybetmesinden kaynaklanan fiktif bir artış olduğu, dövizin bankaca müşterilerine satılması ve belli bir süre sonra müşteriden satın alınmasında oluşan farka faiz niteliği kazandırmadığı, bu nedenle bu işlemde kaynaklanan bu fark, faiz niteliğinde olmadığından menkul sermaye iradı olarak vergilendirilemeyeceği GVK'nın yabancı para ile ödenen faiz ve temettüleriyle ilgili 79'uncu maddesinde menkul sermaye iratları, yabancı para ile tahsil edildiği veya yabancı para olarak kayıtlara intikal ettirildiği veya bu iratlara yabancı para olarak tasarruf edildiği takdirde mezkur iratlar tahsil edildikleri veya kayıtlara intikal ettirildikleri veya tasarruf olundukları günün borsa rayıcı üzerinden, borsa rayıcı yoksa Maliye Bakanlığınca tayin olunacak kur üzerinden Türk parasına çevrilir hükmü yer almaktadır. Maliye Bakanlığı yabancı para cinsinden açılan hesabın vade tarihindeki merkez bankası döviz alış kuru esas alınarak TL'ye çevrileceğini kabul etmiştir. Ancak bankaların mudiye sağladığı menfaatin (mevduat faizi) vergilendirme bakımından tam kavranabilmesi için TL'ye dönüştürmede vade sonunda Döviz Tevdiat Hesaplar için tahakkuk ettirilen faizin vadeli kur ile TL'ye çevrilmesiyle belirlenen tutar ile anaparaya vade tarihindeki cari kur ile vadeli kur arasındaki kur farkının uygulanması suretiyle bulunacak tutarların toplamının gelir vergisi stopaj matrahı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Stopaj matrahının bu şekilde olması gereken hesabı aşağıda bir örnek yardımıyla açıklanmıştır. Her ne kadar özel finans kurumlarının vadeli döviz alım-satım yapımları 32 sayılı TPKKHK'nın 6'ncı maddesi uyarınca mümkün olmasa da, bu kurumların swap ve forward sözleşmeleri ile aynı sonucu doğuracak işlemlerinde de vergilendirme bakımından yukarıda belirtilen esaslara uyulması gerekmektedir. (Rıfat TOKAT; **Sermaye Şirketlerinde Kar Dağıtım Tabloları**, Vergi Dünyası, Sayı 220, Aralık 1999, s.34-39.) .)&
<http://www.danistay.gov.tr/kerisim/EsasNoKararC.jsp> (Çevrimiçi) (10.08.2012)

⁸⁴⁷ Rıfat TOKAT; **a.g.m.**, s.40.

⁸⁴⁸ http://www.danistay.gov.tr/kerisim/kelime_ozet.jsp?kelimeler=vadeli%20i%FElem&ozet=metin&dokid=6213 (Çevrimiçi) (13.10.2012)

⁸⁴⁹ Davacı şirketin Çankaya Şubesi'nin 1997 yılına ilişkin işlemlerinin incelenmesi sonucu spot ve vadeli döviz alım-satım işlemi şeklinde yapılan, ancak mahiyeti itibarıyla mevduat niteliği taşıyan işlemlerle ilgili müşterilere verilen faizleri noksan göstermek suretiyle eksik vergi tevkif ettiği tesbit olunarak 1997/ Haziran dönemi için davacı adına ikmalen gelir (stopaj) vergisi salınmış, fon payı hesaplanıp, kusur cezası kesilmiştir. ... Vergi Mahkemesi'nin ... günlü ve ... sayılı kararıyla; olayda, ... Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü'nce gönderilen genelge ile bankadan mevduat kaçışını önlemek ve piyasadaki bazı bankalarca sunulan faiz oranlarına yaklaşabilmek için geliştirilmiş bir yöntem hakkında bilgi verildiği, ve bu yöntem ile daha önce bildirilen brüt faiz oranlarının net olarak uygulanabilme olanağının mevcut olduğunun ifade edildiği, işlemin uygulanışıyla ilgili verilen örnekte; ... tarihinde ... Amerikan Doları olan müşteri ile 3 ay vade için % 6,50 net faiz üzerinden anlaşıldığı varsayımıyla sözkonusu tutarın vade sonunda ... Amerikan Doları'na ulaşacağını belirtildiği, yapılacak işlemin ise, getirilen ... Amerikan Dolarının Fon Yönetiminden alınacak pariteye göre hesaplanacak kurlar ile, dump işlemleri yapılarak Japon Yeni'ne çevrilip 3 ay vadeli %0,3 faiz oranında Japon Yeni hesabı açılacağı, aynı anda müşteriye forward sözleşmesi ve ... tarihli virman talimatı imzalatılarak Japon Yeni hesabına forward kontratının teminatı olarak bloke konulacağı, vade tarihinde müşterinin faizli Japon Yeni bakiyesi karşılığında ... Amerikan Dolar'lık tutarın müşterinin hesabına alacak kaydı yapılarak işlemin sonuçlandırılacağı, bunun yanında Japon Yeni'ne verilecek faizin düşüklüğü nedeniyle elde edilecek cüz'i faizin stopajının ihmal edilebilecek bir rakam olduğu şeklinde açıklamaya yer verildiği, olayda; 3 adet müşteriye muhtelif tarihlerde açılan Amerikan Doları hesapları için belirlenen vadelerde Genel Müdürlükçe tespit edilen oranlarda net faiz verilmesi konusunda anlaşıldığı ve anılan genelge çerçevesinde işlemler yapıldıktan sonra vade sonunda daha önce anlaşılan ve taahhüt edilen Amerikan Doları cinsinden hesaplanan faiz tutarının ödendiği, ancak vergi kesintisinin üzerinde anlaşılan ve ödenen Amerikan Doları cinsinden elde edilen faiz tutarı üzerinden değil, faiz oranı daha düşük olan Japon Yeni üzerinden kesildiği, yapılan işlemi bir vadeli döviz alım satım işlemi olarak göstermek amacıyla müşteriye vadeli döviz alım-satım taahhütnamesi imzalatılmasına karşın bazılarında bilgi hanelerinin boş bırakıldığının tespit edildiği, ayrıca müşterilerle yapılan yazışmalar ve ödenen faiz tutarlarını gösteren dekont ve diğer belgelerin Amerikan Doları cinsinden anlaşılan tutar üzerinden faiz geliri sağlandığını

benzer sonuçtadır. Kanımca Danıştay'ın bu kararlarında söz konusu işlemin peçeleme için yapıldığını göz ardı ederek sadece mevcut kanunlar çerçevesinde karar vermiştir. Söz konusu işlemlerin başka bir yönü de işlemlerin türev araç olarak değerlendirilmesinin sonucu olarak da daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere türev araç sözleşmelerinin tamamı BSMV ve Damga Vergisinden istisna edilerek bir vergi kayıp kaçağına daha sebebiyet vermeleridir. Bu nedenle peçeleme amacıyla yapılan bu tarz işlemlerin tamamının istisna kapsamından çıkarılarak peçeleme işlemini muvazaa gibi değerlendirilerek asıl amacın saptanıp gizlenen işlemin vergiye tabi tutulması yönünde kanuni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Zararlı vergi rekabetine yol açan ve vergiden kaçınmada kullanılabilen bazı işlemlerin düzenlenmesi amacını taşıyan ve 01.01.2006 tarihinden itibaren elde edilen kazançlara uygulanmak üzere 01.01.2006 tarihinde yürürlüğe giren "Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı" 5520 sayılı KVK'nın 7'nci maddesinin birinci fıkrası uyarınca Kurumlar Vergisi mükelleflerinin aktiflerinde bulunan nakdi ya da gayrinakdi bir araç ile türev araç sözleşme düzenlemeleri ve dolayısıyla elde edecekleri gelirin kurumlar vergisi kapsamında değerlendirileceği tartışılmazdır. Bu nedenle elde edilen gelirin tamamı kurum kazancı olarak vergilendirilmesi gerekmektedir. Ancak türev araç sözleşmeleri 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda hüküm altına alınan ve "*vergilemede güvenlik müessesesi*" olarak adlandırılan "*örtülü sermaye*", "*transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç*" ve "*kontrol edilen yabancı kurum kazancı*" kapsamında incelenmesi ve dikkat edilmesi gereken bir husus olmaktadır.

doğruladığı, bütün bu işlemler sırasında piyasa gereklerine uygun olmayan şekilde Amerikan Doları/Japon Yeni paritesinin re'sen Banka Fon Müdürlüğü'nce tespit edilmesi ve müşteriye Amerikan Doları üzerinden anlaşılan oranda net faiz geliri sağlamak amacıyla işlem sonunda uygulanacak Amerikan Doları kuru olarak işlem başındaki Amerikan Doları kurunun yada daha düşük bir kurun esas alınmasının gerçek faiz gelirini gizlemeye yönelik olduğu, öte yandan geliştirilen bu yöntemle daha az vergi tevkifatı yapılarak müşterilere haksız olarak vergi avantajı sağlanmasının da hukuken mümkün olmadığı, bu durumda gelir (stopaj) vergisi matrahını müşterilere nihai olarak sağlanan faiz gelirinin oluşturacağı gerekçesiyle cezalı gelir (stopaj) vergisine ilişkin davanın reddine, ikmalen ve re'sen yapılan tarhiyatlarda fon payı hesaplanmasına olanak bulunmadığından fon payı ve cezasının kaldırılmasına karar verilmiştir. Davacı kurum, yapılan işlemin vadeli mevduat işlemi olmayıp döviz alım-satım işlemi olduğunu, döviz kurlarının uluslararası teamüllere uygun olarak belirlendiğini, vadeli döviz alım-satımından elde edilen gelir menkul sermaye iradı olmadığından stopaja tabi tutulamayacağını, Vergi Dairesi Başkanlığı ise, hesaplanan fon payı ve buna ilişkin kusur cezasının yasal olduğunu ileri sürerek kararın bozulmasını istemektedirler. Taraflarca temyiz dilekçelerinde ileri sürülen iddialar, bozulması istenilen kararın dayandığı gerekçeler karşısında, yerinde ve kararın bozulmasını sağlayacak durumda görülmemiştir. Bu nedenle taraflar, temyiz isteminin reddine karar verildi.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu açısından ise örtülü sermaye ve transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı birer peçeleme sözleşmeleridir. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 12 ve 13’üncü maddelerindeki koşulların gerçekleşmesi halinde daha önce belirtildiği üzere 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 3’üncü maddesi uyarınca aksi olduğunun ispat yükü, vergi yükümlüsüne aittir.⁸⁵⁰ Borçlar Kanunu’nun sözleşme serbestisi hükümleri gereğince tarafların kendi iradeleri ile düzenledikleri swap sözleşmesinin esasları tarafların tasarruflarında bulunması nedeniyle mevcut işlemi Kurumlar Vergisi Kanunu’nun “*transfer fiyatlandırılması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı*” başlıklı 13’üncü maddesi kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Esasen döviz ve faiz swapları için dikkat edilmesi gereken bu husus; iki başka şirketin farklı ülkelerde o ülkenin para birimi ile ve sahip oldukları kredibilitelerini de kullanarak aldıkları kredilerini aynı koşullarda borçlanma maliyeti daha fazla olan diğer ülkede bulunan şirkete kullandırarak menfaat elde edilmesi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 13/1’inci maddesi uyarınca örtülü kazanç olarak değerlendirilmesi gerekmekte birlikte aynı Kanun’un 13/3’üncü maddesi uyarınca da emsallerinden daha düşük bir oranda kazanç sağlanması, anılan madde hükmüne göre değerlendirme gereği bulunmaktadır.

Söz konusu madde hükmü ile söz konusu işlemlerin ilişkili kişiler arasında yapılması gerektiği hükmü ile oluşan yasa boşluğunun 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 13’üncü maddesinin (2)’nci bendinin son kısmı ile vergi rekabetine neden olan ülke ya da bölgelerde bulunan kişilerle yapılan tüm işlemlerin tereddüde mahal vermemek adına ilişkili kişilerle yapılmış sayılayacağı ve transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı olarak kabul edileceğinden⁸⁵¹ yola çıkarak, yapılan tüm işlemlerin örtülü kazanç olarak değerlendirilip yapılacak borçlanma maliyetini ise Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 13’üncü maddesinin (4)’üncü bendi kapsamında transfer fiyatlaması yöntemlerinden biri ya da birkaçı ile değerlendirilmesi gerekmektedir.

⁸⁵⁰ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.342.

⁸⁵¹ Mualla ÖNCEL ve Diğerleri; **a.g.e.**, s.342.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 7'nci maddesi uyarınca yapılan peçeleme işlemlerinden dolayı vergi cenneti olarak adlandırılan yerlerden kendi ülkesine göre daha düşük maliyetle edinilen bu tarz borçlanmaların, haksız rekabet ile birlikte yurt dışında elde edilecek bu gelir ve menfaatlerin ülkemiz vergi kanunları konusuna girmeyeceği ve dolayısıyla tarh edilecek vergilerin de ülke hazinesine girmeyeceği de aşıkâdır. Mevcut uygulama tamamen bir peçeleme işlemi olması münasebetiyle vergi kanunlarımızda da daha ciddi önlemlerin alınması gerekmektedir. Ancak Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 7'nci maddesinde belirtilen koşulların varlığı halinde yurt dışında elde edilen kurum kazancının Türkiye'de de vergilendirilmesi pergel stratejilerinin uygulama sahasını daraltmakla beraber yine de mevcut şartların ihlali durumunda bu stratejinin bir vergi kaybı yaratacağı da açıktır.

Bir diğer husus ise döviz ve faiz swap sözleşmeleri ile yurt içinde bulunan firmanın başka ülkeden kullandėı kredi için ödediği giderin yanı sıra kendi ülkesinde ödediği faiz giderlerini de indirilebilecek giderler arasında gösterebilmesi ve bunun vergi matrahını azaltıcı birer unsur olarak karşımıza çıkabilmesidir. Gerek kendi ülkesinde saėladėı kredi dolayısıyla ödediği faiz giderlerinin yanı sıra faiz ya da döviz swap anlaşmasına istinaden yurt dışından saėladėı kredi nedeniyle ödediği kredi faiz giderlerini kanunen kabul edilen giderler arasında kullanırken kendi ülkesinden saėladėı kredinin başka ülkeden birilerinin kullanımı sonucu saėladėı menfaatin de gelir kabul edilmemesi vergilemede bir peçeleme sözleşmesinin varlığının bir göstergesi sayılmalıdır.

Söz konusu işlemlerin türev araç sözleşmeleri görüntüsüne brnmelerinin başka bir sonucu da Damga Vergisi ve BSMV'den istisna edilmiş olmalarıdır. Söz konusu işlemler birden fazla vergi kayıp ve kaçağı yaratırken işlemlerin muvazaa kapsamında değerlendirilmesi ve gizli amaçla düzenlenen işlemin vergilendirilmesi ve yasa koyucunun söz konusu boşlukları değerlendirip bunlar için önlem alması, vergi kayıp ve kaçağının asgariye indirmesi vergilemede adalet açısından önem taşımaktadır.

SONUÇ

Gelişen ekonomik yapının yanı sıra nüfusun her geçen gün çoğalmasıyla eşanlı olarak teknolojik, yatırım teknikleri ve enstrümanlarının da gelişmesi ve dolayısıyla da artan risk faktörünün de etkisi dikkate alınarak alternatif yatırım araçları arasında, özellikle ülkemiz açısından en yenilerinden biri olan türev araçlar bulunmaktadır.

Türev araçların adlandırılmasına ilişkin kanuni bir düzenleme yapılmadığı sürece verilen isimler kavram kargaşası yaratmaktadır. “Vadeli işlem” kavramı bazı zamanlar future sözleşmeler yerine bazı kaynaklarda ise tüm ürünler için bu ifadenin kullanılması münasebetiyle bu işlemlere sadece “future” ya da “future sözleşmeler” olarak adlandırılmaktadır. Ancak yasal bir düzenleme yapılana kadar da tamamına türev araç sözleşmeler isimlerinin verilmesi ve kullanımın da bu minvalde yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde vergileme açısından ciddi sorunlar doğuracak ve kavram karışıklığı yaratacaktır.

Öte yandan türev araçlar esasen finansal risklerden korunmak amacıyla varedilmiş araçlardır. Finansal risklere maruz kalmak istemeyenlerin bunları başkalarına yansıtma olgusu spekülörleri var etmiştir. Spekülörlerin varlığı ise piyasanın çok büyümesine mevcut iktisadi sisteme fazlasıyla hizmet eder bir misyona bürünmüştür. Dünya piyasalarında oluşan işlem miktarının her geçen gün artması bunun en önemli kanıtıdır.

Dünya türev araç piyasalarına bakıldığında özellikle Futures Industry Association’ın (FIA), borsalardaki türev işlem hacmine ilişkin olarak yayınladığı raporda, 2010 yılında bir önceki yıla göre yüzde 25.6 artış ile 22.3 milyar future sözleşmesi ve opsiyonun el değiştirdiği ve İzmir VOBAS’ın ise 2010 yılı sonu itibariyle dünya türev işlem hacmi sıralamasında 26’ncı sırada yer almaktadır. Fransa’da türev araç sözleşmelerinin vadelerinde fiziki teslimlerin KDV’ye tabi olması önem taşımaktadır. Almanya’da ise fiziki teslim gerekmeyen sözleşmelerden %25 ve bu oran üzerinden %5.5 bir ek oran ile toplamda %26.357 kadar tevkifat

uygulandığı, Katma Değer Vergisi açısından ise bu araçların ihracında niteliğine göre KDV alınmadığı, fiziki teslim gereken türev araç sözleşmelerinden %19 oranında KDV alındığı ve tüm türev araçların damga vergisi ve intikal vergisinden istisna edildiği tespit edilmiştir. Türkiye’de özellikle forward sözleşmelerin bir çoğunun vadelerinde fiziki teslimle sona erdiği düşünülürse ciddi bir vergi hâsılatı kaybının olduğu da aşikârdır. Bu nedenle özellikle fiziki teslim ile sona eren bu tarz sözleşmelerin, fiziki teslim anında KDV’nin de tahakkuk etmesi nedeniyle vergi hâsılatını artıracak kanısı belirmiştir.

Ülkemizde mevcut ilgili mevzuat, türev araçları açıklamada ve vergilemede ziyadesiyle yetersizdir. Özellikle hukuki boyutta türev araç sözleşmelerinin menkul kıymet hatta kıymetli evrak sayılıp sayılmadığı kesin değildir. Mevcut özellikleri nedeniyle organize piyasalarda işlem gören opsiyon ve futures sözleşmelerinin “diğer sermaye piyasası araçları” olarak kabul edilip kıymetli evrak olarak da değerlendirmek gerekmektedir. Forward ve swap sözleşmeler, kıymetli evrak değildirler. Future ve bir kısım opsiyon sözleşmeleri diğer sermaye piyasası araçları olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Ancak forward ve swap sözleşmeleri diğer sermaye piyasası araçları olarak da değerlendirilmemekle birlikte tüm türev araçlar menkul kıymet de değildir.

Gelir Vergisi açısından forward, future, swap ve opsiyon sözleşmelerinden ticari kazanç ve süreklilik arz etmemesi durumunda da arızı kazanç olarak vergilendirilmesi gerektiği kanaati belirmiştir. Buna göre gerçek kişilerin kendi nam ve hesaplarına yaptıkları forward sözleşmelerinden elde edecekleri gelir unsurunun devamlılık unsurunun da varlığı halinde ticari kazanç sayılacağı, faaliyetin devamlı surette yapılmaması halinde ise arızı kazanç olarak vergilendirilmesi gerekmektedir. Ticari organizasyon kapsamında yapılan swap sözleşmelerinden elde edilen gelirin ticari kazanç olarak değerlendirileceği ve özellikle de devamlılık arz etmesi durumunda ticari organizasyon olup olmasına bakılmaksızın ticari kazanç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Future ve opsiyon sözleşmelerinin sözleşmelerinden elde edilen gelirin Gelir Vergisi Kanunu madde 37/2 uyarınca

borsalarda spekülâtif amacıyla yapılmasından kaynaklı olarak ticari kazanç olarak düşünmek gerekmekte, dövizde dayalı forward sözleşmelerinden elde edilen gelir unsuru bir döviz kuru artışından kaynaklanmaması nedeniyle menkul sermaye iradı olarak değerlendirilmesi gerekmekte, swap sözleşmelerinden elde edilen ve devamlı olmayan kısmı, bir “döviz kuru artışından” kaynaklanmaması nedeniyle menkul sermaye iradı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Swap sözleşmesinin koşulları ve düzenlenme şekilleri tarafların iradelerine bırakılması nedeniyle transfer fiyatlandırılması yoluyla örtülü kazanç kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımını müessesesinde KDV ve Kurumlar Vergisine konu olan matrah tespitinin farklı olması sonucunda beraberinde çeşitli sorunları da getirmektedir. Söz konusu sorunun aşılması kanunların ruhu ve lafzına uygun olarak Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 27’nci maddesinin son kısmına “*Kurumlar Vergisi Kanunu’nun transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç dağıtımını başlıklı 13’üncü maddesine istinaden tespiti mümkün olan ve emsallere uygunluk arz eden fiyat ya da bedellerin de Vergi Usul Kanunu’nun 267’nci maddesinde belirtilen emsal bedele ek olarak emsal bedel olarak dikkate alınabileceği*” şeklinde bir hükmün eklenmesinin gerektiği, opsiyon primlerinin gider yazılma döneminin uygulamada çözüm arayışında olduğu müşahade edilmiştir.

Gelir Vergisi Kanunu Geçici 67’nci maddesi 2015 yılının sonuna kadar uygulanacak olup bu tarihe kadar VOB ve tezgahüstü kazançlarının vergilendirilmesi ile ilgili bir sorun yaşanmayacaktır. Ancak, hâlihazırdaki düzenleme 2016 ve sonrası yıllarda VOB ve tezgahüstü kazançlarının tevkifata tabi tutulmayacağı dikkate alınırsa söz konusu kazançların beyan edilmesi gerekecektir. Borsada işlem gören sözleşmeler diğer sermaye piyasası aracı olarak tanımlanmakla birlikte bunlardan elde edilen kazanç ve iratlar sadece değer artış kazançlarında düzenlenen “diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılması” kapsamında değerlendirileceğinden GVK’da tanımlanan elden çıkarma deyimi, sözleşmelerden kazanç elde etme şeklini tam olarak ifade etmemektedir. Yani VOB’da sözleşme alınıp satılması sözleşmeye

taraf olunması anlamına gelmekte olup, sözleşmenin bir bedel karşılığında devredilmesini kapsamamaktadır. Ancak, GVK'nın lafzi yorumu konuyu açıklamamıza yardımcı olmakta ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılması suretiyle oluşacak gelir, en basit şekliyle sözleşmenin satım ve alım bedelleri arasındaki fark olarak tanımlayarak açık olmayan bu ifadeye başka bir anlam yüklemektedir. Bu nedenle Gelir Vergisi Kanunu'ndaki gelir unsurunun tanımı ile Borsa'nın işleyişi arasında uygun olmayan bir durum kendini göstermekte olup verginin kanuniliği ilkesinden yola çıkarak GVK'daki elden çıkarma ifadesinin VOB'da yapılan işlemlerden elde edilen gelirleri tam ve doğru içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Türev araçların tamamı BSMV ve Damga Vergisinden istisna edilmektedir. BSMV'nin konusuna girmesi nedeniyle de türev araçlar Katma Değer Vergisi'nin konusuna girmemektedir. Ancak sözleşmenin sona erme şekline bağlı olarak ayrı ayrı belirlenmesi ve sözleşmenin fiziki teslimat ile sonuçlanması halinde vergisel sonuçlar, sözleşmenin nakit uzlaşma veya ters pozisyon ile kapatılması halinde doğan vergisel sonuçlardan ayırtırılmış olması gerektiği ve bu nedenle de fiziki teslimlerin ayrı bir teslim olması türev araç işlemlerinin dışında bir teslim olması münasebetiyle KDV'ye tabi olması gerekmektedir. Diğer taraftan arbitraj işlemleri de BSMV'den istisna edilmiş olması nedeniyle özellikle swap işlemlerinin peçeleme anlayışıyla vergi kapsamı dışına çıkartılmıştır. Türev araçların esasında birer sözleşme olmaları nedeniyle damga vergisinin konusuna girmekle beraber tüm türev araçlar damga vergisinden istisna edilmekte ve bunların esasen alınsa dahi maktu tutarda değil işlemlerin büyük tutarda parasal miktarlarla yapılması nedeniyle nisbi oranda damga vergisi alınması gerekmektedir. Ancak türev araçlarının tamamı BSMV ve Damga Vergisinden istisna edilmesi münasebetiyle ve ülkemizdeki işlem hacmi dikkate alındığında vergi geirleri açısından büyük oranlı bir vergi kaybı söz konusu olmaktadır.

01.01.2006 tarihi itibarıyla finansal işlemlerin büyük bir kısmının Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen Geçici 67'nci maddesi ile esasen tevkifat esasına

geçilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı sonrasında tam ve dar mükellef arasında oluşan tevkifat oranlarının aynı olarak yeniden düzenlenmiştir. Ancak türev araçların özellikle kanuna karşı hilenin bir türü olan peçeleme sözleşmesinin forward ve swap işlemleri adı altında mevduat faizlerinin türev araçlara uygulanan istisna ve daha düşük tevkifat oranları kapsamında tarhiyat yapılması amacıyla gizlenmektedir. Bu nedenle de vergi kayıp ve kaçığına neden olmakta ve söz konusu işlemlerin muvazaa gibi işlem görmesi, buna göre vergilendirilme işleminin yapılması gerekmektedir.

Söz konusu tüm incelemeler neticesinde edinilen izlenim türev araçların sadece özel hukuk boyutuyla değil özellikle vergi kayıp, kaçığının yanı sıra vergi inceleme ve kontrolü açısından mevcut kanunların da gözden geçirilip eksikliklerin ivedilikle tamamlanması yönünde ihtiyacın hâsıl olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKÇAOĞLU, Ertuğrul; **Finansal Türev Araçların Vergilendirilmesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

AKDOĞAN, Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Onuncu Baskı, Ankara, 2005.

AKDOĞAN, Abdurrahman; **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

AKGÜÇ, Öztin; **Finansal Yönetim**, Avcıol Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 1998.

AKINTÜRK, Turgut & KARAMAN, Derya Ateş; **Borçlar Hukuku**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 18'inci Baskı, İstanbul, 2012.

AKKAYA, Mustafa; **Vergi Hukukunda Ekonomik Yaklaşım**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

AKSEL, Ayşe Eyüboğlu; **Risk Yönetim Aracı Olarak Futures Piyasalar**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No.21, Ankara, 1995.

ALEXANDER, Gordon J. & William F.SHARPE, **Fundamentals of Investments**, New Jersey: Prentice Hall, Inc.,1989.

ALPAN, Fulya; **Örneklerle Futures Anlaşmalar ve Opsiyonlar**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1999.

ALTUĞ, Osman; **Banka İşlemleri ve Muhasebesi**, Türkmen Kitabevi. İstanbul, 2000.

ANDERSEN, Torben Juul; **Currency and Interest Rate Hedging: A User's Guide to Options, Futures, Swaps&Forward Contracts**, Second Edition, Simon&Schuster Inc., New York, 1993.

ARDIYOK, Şahin; **Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli**, Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

ARSLAN, Mehmet; **Vergi Hukuku**, MKM Yayıncılık, 7. Baskı, Bursa, 2011.

ASLAN, İ. Yılmaz & ERGÜN, Mevci; **Ticaret Hukuku**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2005.

ATİLA, Özkan; **Avrupa Birliği'nde Kurumların Vergilendirilmesi ve Türkiye**, Maliye Hesap Uzmanları Yayını, Ankara, Ağustos 2009.

BAŞOĞLU, Ufuk&CEYLAN, Ali & PARASIZ, İlker; **Finans Teori Kurum Uygulama**, Ekin Yayınları. 2. Baskı, Bursa, 2009.

BEAUMONT, Perry H.; **Financial Engineering-Principles** John Wiley&Sons, Inc., 2004.

BEGG, David; **Economics**, McGRAW-HILL Book Company, England, 1997.

BEIDLEMAN, Carl R.; **Financial Swaps**, Pennsylvania, Dow Jones-Irwin,1985.

BERK, Niyazi; **Finansal Yönetim**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1998.

BİLİCİ, Nurettin; **Vergi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, 23. Bası, Ankara, 2010.

BODIE, Zvi & MARCUS, J. Alan; **Investments**, 4th Edition, Irwin McGraw Hill Companies, USA, 1999.

BOLAK, Mehmet; **Finans Mühendisliği: Kavramlar ve Araçlar**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.

BOLAK, Mehmet; **Risk ve Yönetimi**, Birsen Yayınevi, İstanbul, 2004.

BREALEY, Richard A. & MYERS, Steward C.; **Principles of Corporate Finance**, McGraw-Hill Inc., 4. Edition, Washington, 1991.

BRIGMAN, F. Eugene & Lois C. GAPENSKI & Micheal C. EHRHARDT; **Financial Management Theory and Practice**, The Dryden Press, USA, 1999.

BULMUŞ, İsmail; **Mikro İktisat**, Cantekin Matbaası, 5. Baskı, Ankara, 2003.

CARTER, Colin Andre; **Futures and Options Markets**, Pearson Education, Prentice Hall, New Jersey, 2003.

CEYLAN, Ali & KORKMAZ, Turhan; **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, İstanbul, 2004.

CEYLAN, Ali; **Finansal Teknikler**, Ekin Kitabevi, Bursa, Ekim 2003.

CEYLAN, Ali & KORKMAZ, Turhan; **Borsada Uygulamalı Portföy Yönetimi**, 3. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998.

CEYLAN, Ali; **Finansal Teknikler**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları No: 75, Bursa, 1993.

CHANCE, Don M.; **An Introduction to Option and Futures**, The Dryden Pres, Florida, 1989.

CHAMBERS, Nurgül; **Türev Piyasalar**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2'nci Baskı, İstanbul, 2007.

CHENEY, John M.&MOSES, Edward A.; **Fundamentals of Investments**, St.Paul: West Publishing Company, 1992.

CLARK, Francis Jack &IBBOTSON, Roger; **Investments: A Global Perspective**, Prentice Hall, New Jersey, 2002,

CLARKE, Jenny; KPMG; **Derivatives International Tax Handbook 02-Australia**, KPMG, 2009.

COHEN, Jerome B.&SIDNEY Robins M.; **The Financial Manager**, Harper and Row, New York, 1966.

CAMPODONICO, Jorge & BACA, Luiz de Mello & KIRILENKO, Andrei; **The Rates and Revenue of Bank Transaction Taxes**, OECD Economics Department Working Papers, No: 494, 2006.

CONLON, Steven D.&AQUILINO, M.Vincent; **Principles of Financial Derivatives U.S.&International Taxation**, Warren Gorham & Lamont, USA, 2004.

CORNER, Desmond&MAYES, David G.; **Modern Portfolio Theory and Financial Institutions**, England:Macmillan Publishers Ltd., 1983.

CUTHBERTSON, Keith & NITZSCHE, Dirk; **Financial Engineering Derivatives and Risk Management**, John Wilwy&Sons Inc, United Kingdom, 2001.

- ÇAĞLAR, Bakır; **Anayasa Bilimi Bir Çalışma Taslağı**, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1989.
- ÇETİN, Tuncay; **Vadeli (Futures) İşlemler İşleyişi ve Vergisel Boyutu**, Türmob Yayınları, Ankara, 1999.
- DEĞER, Nuri; **Damga Vergisi Uygulaması**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2006.
- DOĞAN, Hayrullah & YALÇIN, Hasan; **Türk Vergi Sistemi**, Uygulama Yayınları, İstanbul, 2009.
- DOĞRUSÖZ, A. Bumin; **5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu Şerhi**, İSMMMMO Yayınları, Yayın No:85, İstanbul, 2007.
- DONALDSON, Gordon; **Corporate Debt Capacity**, Third Edition, Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, Boston, 1964.
- DÖNMEZ, Çetin Ali & BAŞARAN, Yaman & DOĞRU, Güzin & YILMAZ, Mustafa & UĞUR, Sedat & KARTALLI, Yeşim & UGAN, Gökhan; **Finansal Vadeli İşlem Piyasalarına Giriş**, İMKB Yayınları, İstanbul, 2002.
- DUBOFSKY, David A.; **Options and Financial Futures Valuation and Uses**, McGraw Hill Inc., New York, 1992.
- DUBOFSKY, David A. & MILLER JR, Thomas W.; **Derivatives-Valuation and Risk Management**, Oxford University Press, New York, 2003.
- EBİÇLİOĞLU, Fatih Kemal & KAHRAMAN, Abdulkadir; **Forward İşlemlerin İşleyişi ve Vergisel Boyutu**, Türmob Yayınları 81, Ankara, 1999.

EDİZDOĞAN, Nihat; **Kamu Maliyesi**; Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2008.

EKMEKÇİ, Esra; **Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük**, Kazancı Hukuk Yayınları, No: 132, İstanbul, 1994.

ERDAL, Gülistan; **Türkiye’de Vadeli İşlemler Piyasası ve Bazı Tarımsal Ürünler Üzerinde Uygulanabilirliği**, TOBB Yayınları, Yayın No; 2006-30, Ankara, 2006

ERDEM, Yusuf; **Vadeli İşlem Piyasaları ‘Forward ve Futures’ ve Türkiye’de Oluşumunun Ekonomik Şartları**, Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma ve Planlama Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.

ERDOĞAN, Niyazi; **Uluslararası İşletmelerde Mali Risk ve Yönetimi & Çağdaş Finansman Teknikleri**, Mü Ka Matbaacılık, Ankara, 1993.

ERGİNCAN, Yakup; **Endekse Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmeleri (Stock Index Futures), Endekse Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerini Kullanarak Portföy Yönetimi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:33, Ankara, 1996.

EROL, Ahmet; **Türk Vergi Sistemi ve Vergi Hukuku**, Yaklaşım Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2012.

EROL, Ümit; **Vadeli işlem Piyasaları Teori ve Pratik**, İMKB Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1999.

ERSAN, İhsan; **Finansal Türevler, Futures-Option ve Swap**, Literatür Yayınları, İstanbul, 1998.

FEYERABEND, Hans-Jürgen; **Derivatives International Tax Handbook 13- x Germany**, KPMG, Germany, 2009.

FISCHER Donald E. & JORDAN, Ronald J.; **Security Analysis and Portfolio Management**, Fifth Edition, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs,1991.

FONTANILLS, George A.; **The Option Course- High Profit&Low Stress Trading Methods**, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, 2005.

HALLWOOD, C.Paul & Mc DONALD, Ronald; **International Money and Finance**, Blackwell Publishers Ltd., Oxford, 2000.

HALİŞÇELİK, Ergül; **Kıymetli Madenler Kıymetli Madenler Mevzuatının Değerlendirilmesi ve İstanbul Altın Borsasının Mali Sektör İçerisindeki Yeri**, Hazine Müsteşarlığı Hazine Kontrolörleri Yayınları, Ankara, 2000.

HATEMİ, Hüseyin; **Kişiler Hukuku Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001.

HERMAN, Doron; **Taxing Portfolio Income in Global Financial Markets**, Doctorial Series 2, Amsterdam, 2002.

Hesap Uzmanları Kurulu; **Beyanname Düzenleme Kılavuzu**, Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, Ankara, 2011.

HULL, John; **Options, Futures and Other Derivatives**, Prentice Hall, New Jersey, 1997.

Gelir İdaresi Başkanlığı, **Fransız Hükümeti Mali İşlemler Vergisi Teklifini Tartışıyor**, GİB Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Süreli Yayınları, Vergilendirme Bülteni, Ankara, 2012.

GERÇEK, Adnan; **Kamu Alacaklarının Takip ve Tahsil Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2010.

GERÇEK, Adnan; **Türk Vergi Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisi**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2006.

GÖZLER, Kemal; **Hukuka Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı, Bursa, 2003.

GRABBE, J.Orlin & WISNIEFF, Thomas &Gregory A.CAIONE; **Commodity Derivates, A Briefing for The Naked CFO, Derivatives**, Corporate Finance, USA, May 1993.

GRAY, Simon; **Financial Derivatives**, Handbooks in Central Banking no.17, Bank of England, 1999.

GÜLER, Begüm Şeren; **Avrupa Birliği'nde 2008 Krizi Sonrası Finansal Düzenlemeler: Yeni Kurallar ve Kurumlar İstikrarı Sağlayabilir mi? Prof. Dr. Ahmet Gökdere'ye Armağan: Ekonomi ve Hukuk Üzerine Yazılar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

GÜLER, Begüm & KELEŞ, Esra & UÇAR, Özgür; **Finansal İşlem Vergileri ve Avrupa Birliği Uygulaması** T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı Yayınları, Ankara, Temmuz 2012.

GÜMÜŞELİ, Saniye; **Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No:179, Ankara, 1994.

GÜNEŞ, Gülsen; **Verginin Yasallığı İlkesi**, On İki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul, Ekim 2011.

İMKB Yayınları; **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, 19.Basım, İstanbul, Mayıs 2006.

İzmir Ticaret Borsası Yayınları; **Vadeli İşlem Borsası İçin Temel Rehber (Futures and Options)**, İzmir Ticaret Borsası Yayını, Yayın No:51, İzmir, Eylül 1993.

JONES, Charles P.; **Investments Analysis and Managements**, Third Edition, New York: John Wiley&Sons,Inc., 1991.

KALDOR, Nicholas, **Essays on Economic Policy I**, V.3, Duckworth, London, 1980.

KANETİ, Selim; **Vergi Hukuku**, Filiz Kitabevi, 2'nci Baskı, İstanbul, 1989.

KARGI, Nihal; **Ekonomik Kalkınma, Tasarruf ve Sermaye Piyasası İlişkileri: Türkiye Örneği**, Yayın No: 115, SPK Yayınları, Ankara, Mart 1998.

KARATEPE, Yalçın; **Türev Piyasaları (Futures-Opsiyon-Swap)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No:587, Ankara, 2000.

KARLUK, Rıdvan; **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2009.

KARSLI, Muharrem; **Sermaye Piyasası - Borsa-Menkul Kıymetler**, Kırıl Matbaası, İstanbul, 1989.

KARYAĞDI, Nazmi; **ABD Gelir İdaresinde Vergi İncelemesi**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Yayın No:2006/371, Ankara, Kasım 2006.

KAYGUSUZ, Sait Yüksel; **Finansal Türev Araçlarında Muhasebe Standartları**, SPK Yayınları, Ankara,1998.

KIAM, Alex; **Understand Finacial Risk in a Day**, Take That Ltd, ABD, 1997.

KIM, Taeho; **International Money and Banking**, Routledge, London, 1993.

KIRBAŞ, Sadık; **Vergi Hukuku- Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2012.

KIRCA, İsmail; **Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri**, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000

KIRMAN, Ahmet, **Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2001

KIZILOĞ, Şükrü & TAŞ, Metin; **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2011.

KOLB, Robert W., **Futures, Options And Swaps**, Blackwell Publishing, United Kingdom Cornwall, 2003.

KORKMAZ, Turhan; **Hisse Senedi Opsiyonları ve Opsiyon Fiyatlama Modelleri**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1999.

KÜKRER, A.Sami; “**Vergilemede ‘Mali Güç’ ve ‘Ödeme Gücü’ Kavramı**”, Prof. Dr. İlhan Cemalcılar Hatırasına Armağan, Eskişehir, 1990.

LAMONT, Tom; **Learning Curves; The Guide to Understanding Derivatives**, Sponsored by Merrill Lynch Institutional Investor, Inc., England, 1994

LASTRAPES, William & SELGIN, George; **The Check Tax: Fiscal Folly and The Great Monetary Contraction**, Journal of Economic History, 1997.

LEVINSON, Marc; **Finansal Piyasalar Kılavuzu**, çev. Cengiz YAVİLİOĞLU, İlhan EGE, Gülüzar KURT, 1.Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2007.

MADURA, Jeff; **Financial Markets and Institutions**, West Publishing Company, Second Edition, USA, 1992.

Mc. DONALD, Robert L; **Derivatives Markets**, Pearson Education Inc., Boston, 2006.

McMILLAN, Lawrence G.; **Options As a Strategic Investment**, New York Institute of Finance, 4th ed., New York, 2002.

MERTOĞLU, Ertan; **Futures Kontratlarının Risk Aracı Olarak Kullanımı**, Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, Ankara, Kasım 1997.

MUSGRAVE, Richard & PEACOCK, Alan T.; **Classics in The Theory of Pubic Finance**, London Macmillan&Co.Ltd., New York, 1964.

MUTLUER, Kamil & HEREKMAN, Aykut & HEPER, Fethi & DÖNMEZ, Recai; **Türk Vergi Sistemi**; Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008.

MUTLUER, M. Kamil; **Vergi Genel Hukuku**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

MÜMİNOĞLU, Miray; **Yeni Mali Ürünler ve Türkiye’de Uygulaması İçin Gerekli Düzenlemeler**, TBB Yayınları, İstanbul, 1994.

NADAROĞLU, Halil; **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 11. Baskı, İstanbul, 2000.

NOMER, Haluk N.; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 5.Bası, İstanbul, 2007.

OKAT, Yalçın Özge; **Türk ve AB Hukukunda Yatırım Fonları**; Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.

OKTAR, Salim Ateş; **Vergi Hukuku**, Türkmen Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 2011.

OĞUZMAN, Kemal & BARLAS, Nami; **Medeni Hukuk**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.

OĞUZMAN, Kemal & SELİÇİ, Özer & ÖZDEMİR, Saibe Oktay; **Eşya Hukuku**, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2004.

ÖCAL, Tezer&ÇOLAK, Ömer Faruk; **Finansal Sistem ve Bankalar**, Nobel Yayınları, Ankara 1999.

ÖNALAN, Ömer; **Finans Mühendisliğinde Matematiksel Modelleme**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2004.

ÖNCE, Saime; **Türev Araçların Muhasebe Sorunları ve Bankalar İçin Muhasebeleştirme Şekilleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No:192, Eskişehir, 1995.

ÖNCEL, Mualla & KUMRULU, Ahmet & ÇAĞAN, Nami; **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2010.

ÖRTEN, Remzi; **Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001.

ÖZBALCI, Yılmaz; **Damga Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Oluş
Yayıncılık, Ankara, Nisan 2007

ÖZKAN, Defne; **Yeni Finansal Piyasalar**, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Tezi,
Ankara, 1990

ÖZŞAHİN, A.Kerem; **Vadeli İşlem Sözleşmesinin Hukuki Niteliği**, SPK Yayınları,
Ankara, 1999.

ÖZTAN, Bilge; **Medeni Hukuk'un Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, 35. Bası.
Ankara, 2011.

ÖZYER, Mehmet Ali; **Vergi Usul Kanunu Uygulaması**, Hesap Uzmanları Kurulu
Derneği Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Aralık 2004.

PARLAKKAYA, Raif; **Finansal Türev Ürünler İle Mali Risk Yönetimi ve
Muhasebe Uygulamaları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

PARLATIR, İsmail; **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006.

PAYA, M. Merih; **Para Teorisi ve Para Politikası**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı,
İstanbul, 1998.

PEHLİVAN, Osman; **Vergi Hukuku Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi**,
Murathan Yayınevi, Trabzon, 2012

PIKE, Richard & NEALE, Bill; **Corporate Finance and Investment: Decisions
and Strageies**, Prentice Hall International, New York (UK) Ltd, 1993.

POROY Reha & TEKİNALP Ünal; **Kıymetli Evrak Hukuku Esasları**, Arıkan
Yayınevi, 16'ncı Baskı, İstanbul, 2005.

- PORTNER, Rosemarie; **Tax Aspects of Derivative Financial Instruments**, International Fiscal Association Cannes Congress, CAHIERS de droit fiscal International Volume LXXXb,1995.
- PULAŞLI, Hasan; **Kıymetli Evrak Hukuku**, Adalet Yayınevi 9. Baskı, Ankara, 2009
- RAO, Ramesh K.S.; **Financial Management-Concepts and Applications**, Second Edition, Maxwell-Macmillan International Editions, New York, 1992.
- REDHEAD, Keith; **Introduction to Financial Futures and Options**, Woodhead-Faulkner, New York, 1998.
- REİSOĞLU, Safa; **Borçlar Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1999.
- RITTER, Lawrence S. & SILBER, William L.; **Principles of Money, Banking and Financial Markets**, Seventh Edition, Harper Collins, New York, 1991.
- ROBERT, Yves & STOCLET, Xavier, **Derivatives International Tax Handbook 12-France**, KPMG, 2009.
- ROON Frans A. De & NIJMAN, Theo E. & VELD, Chris; **Hedging Pressure Effects in Future Markets**, The Journal of Finance, Vol. 55, No.3, June 2000.
- ROSS, Stephen A. & WESTERFIELD, Rondolph W. & JORDON, Bradford D.; **Fundamentals of Corporate Finance**, Third Edition, Chicago: Richard D.Irwin, Inc., 1995.

SABAN, Nihal; **Vergi Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 5. Bası, İstanbul, 2009.

SARIKAMIŞ, Cevat & CEYLAN, Ali & AYDIN, Nurhan & COŞKUN, Metin; **Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar, Anadolu Üniversitesi Yayınları**, 2. Baskı, Eskişehir, 2009.

SELVİ, Yakup; **Türev Araçların Muhasebeleştirilmesi**, ARC Yayınlar No:5, İstanbul, Mart 2000.

Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları; **Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri-SPK Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları-8**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 2007.

Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları; **Menkul Kıymetler Piyasalarında Sistemik Riskler**, Çev. Nurhan ERKAN, Yayın No: 60, 1. Baskı, Ankara, Ocak 1997.

Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları; **Türev Araçları Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasalarının İşleyişi, Türev Araçlarıyla Arbitraj ve Korunma**, Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği (TSPAKB), Ankara, Aralık 2002.

SHARPE, William F.; **Investments**, Third Edition, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1985.

SIEGEL, Diane F. & SIEGEL, Richard Daniel; **The Futures Markets**, Probus Publishing, 1990.

SOYDAN, Billur Yaltı; **Uluslararası Vergi Anlaşmaları**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1995.

SPAHN, Paul Bernd; **The Tobin Tax and Exchange Rate Stability, Finance and Development**, June-1996.

STIGLITZ, Joseph E.; **Kamu Kesimi Ekonomisi**, Çeviren Ömer Faruk BATIREL, Marmara Üniversitesi Yayınları, Yayın No; 549, İstanbul, 1994.

ŞENYÜZ, Doğan & YÜCE, Mehmet & GERÇEK, Adnan; **Türk Vergi Sistemi**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 7. Baskı, Bursa, 2012.

ŞIKLAR, İlyas; **Finansal Ekonomi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, Eskişehir, 2009.

TAKASBANK A.Ş. Yayınları; **VOBAŞ Takas Üyeliği Eğitim Notları**, İMKB Takas ve Saklama Bankası Yayınları, İstanbul, Mart 2010.

TEKİL, Fahiman; **Kıymetli Evrak Hukuku**, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi 2. Baskı, İstanbul, 1994.

TEKİN, Cem&KARTALOĞLU, Emre; **5520 Sayılı Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu**, Ankara SMMM Odası Yayınları, Ankara, 2006.

TENKER, Nejat; **Finansal Muhasebe**, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1999.

TEVFİK, Arman T.&Gürman T. TEVFİK; **Menkul Değer Yatırımlarına Giriş**, Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 4, İstanbul, 1990.

TSPAKB Yayınları; **İlgili Vergi Mevzuatı**, TSPAKB Yayınları, İstanbul, Mart 2011.

TUFAN, Ekrem; **Futures İşlemlerin Piyasa Etkinliğine Olan Etkisinin Test Edilmesi**, İstanbul Altın Borsası Uygulaması, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1283, Eskişehir, 2001.

TÜRK, İsmail; **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu Yayınları; **Muhasebe Standartları, A Bölümü Zorunlu Hükümler**, 2. Cilt, Ankara, 2010.

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği Yayınları; **SPK Lisanslama-Sermaye Piyasası Faaliyetleri İleri Düzey Kitapçığı**, TSPAKB Yayınları, İstanbul, 2006.

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumlar Birliği Yayınları; **Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları**, SPK Lisanslama Temel Düzey Eğitim Notları, İstanbul, Haziran 2011.

ULUATAM, Özhan; **Kamu Maliyesi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003.

ULUATAM, Özhan & METHİBAY, Yaşar; **Vergi Hukuku**, İmaj Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara, 2001.

USTA, Öcal; **İşletme Finansı ve Finansal Yönetim**, Detay Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2008.

UYANIK, Namık Kemal; **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:226, İstanbul, 2001.

VOBAŞ Yayınları; **Türev Araçlar Lisanslama Rehberi**, VOBAS Yayınları, İzmir, 2004.

VOBAŞ Yayınları; **VOB Hakkında Sıkça Sorulan Sorular**, VOBAŞ Yayınları, İzmir, 2010.

YALTI, Billur&ÖZGENÇ, Selçuk; **Vergi Hukuku Pratik Çalışma Kitabı**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2005.

YALTI, Billur; **Vergi Hukukunda Geriye Yürümezlik İlkesi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2011.

YASAMAN, Hamdi; **Menkul Kıymetler Borsası Hukuku**, İstanbul, 1992.

YILMAZ, Mustafa Kemal; **Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

YÜKÇÜ, Süleyman&YÜCEL, Tülay; **Bankacılıkta Türev Araçların Muhasebeleştirilmesi, Bugünkü Durum ve Yapılması Gerekenler**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1995.

WHALEY, Robert E.; **Derivates Markets, Valuation, and Risk Management**, John Wiley & Sons Inc, USA, 2006.

MAKALELER

AKGİRAY, Vedat; **Finansal Yeniliklerin ve Risk Yönetiminin Ekonomik Kalkınmaya Katkıları**, IMKB Dergisi, C.2, Sayı: 5, Ocak-Mart 1998, ss.1-14.

AKKUM, Tülin; **Döviz Opsiyonları ve Opsiyon Fiyatlama Modelleri**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Nisan-2000, ss.47-74.

AKSU, Sinan; **Diğer Kazanç ve İratların Vergilendirilmesi ve Beyanı**, Vergi Dünyası, Sayı 355, Mart 2011, ss.123-130.

AKTAŞ, Mitat & ÜREL, Gürol; **Banka ve Sigorta Vergisi Uygulaması**, Vergi Dünyası, Sayı 216, Ağustos 1999, ss.42-57.

AKYOL, M.Emin; **GVK'nın Geçici 67'nci Maddesine İlişkin Son Düzenlemeler**, Vergi Dünyası, Sayı 360, Ağustos 2011, ss.33-36.

ALEMDAR, Ferhat; **Örtülü Sermaye Müessesesinde Yer Alan Düzeltme Hükümleri KDV'yi Kapsamamaktadır**, Vergi Dünyası, Sayı 342, Şubat 2010, ss.81-86.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz; **Vergileme Yetkisi ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası**, Danıştay Dergisi, Sayı50, Yıl 1983, ss.61-80.

ALTINEL, Seçkin; **Türkiye'de Kurulu Bankaların Yurt Dışı Şubelerinin BSMV mükellefiyeti Açısından Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 369, Mayıs 2012, ss.106-111.

ANGIN, Erdinç; **Türev Piyasalar; Future, Forward, Swap ve Option İşlemleri**, Vergi Dünyası, Sayı 203, Temmuz 1998, ss.45-55.

ARIKAN, Ahmet Naci; **Döviz Dayalı Olarak Yapılan Forward İşlemlerinin İşleyişi ve Vergi Usul Kanunu Açısından Değerlemesi**, Vergi Dünyası, Sayı 259, Mart 2003, ss.55-65.

ARIKAN, Ahmet Naci (II); **Opsiyon İşlemleri ve Amerika Birleşik Devletlerinde Opsiyon İşlemlerinin Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 320, Nisan 2008, ss.56-61.

ARIKAN, Ahmet Naci; **Amerika Birleşik Devletlerinde Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (I)**, Vergi Dünyası, Sayı 341, Ocak 2010, ss.14-22.

ARIKAN, Ahmet Naci; **Amerika Birleşik Devletlerinde Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (II)**, Vergi Dünyası, Sayı 342, Şubat 2010, ss.34-40.

ARIKAN, Ahmet Naci; **Amerika Birleşik Devletlerinde Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (III)**, Vergi Dünyası, Sayı 343, Mart 2010, ss.27-35.

ARIKAN, Ahmet Naci; **Vadeli İşlemler ve Opsiyon İşlemlerinin Mevcut Düzenlemeler Çerçevesinde Vergilendirilmesi ve Öneriler**, Vergi Dünyası, Sayı 323, Temmuz 2008, ss.78-84.

ATAÇ, Kürşat; **Kontrol Edilen Yabancı Kurumların Elde Ettiği Kar Paylarının Kaynağının Türkiye Olması Durumunda Vergilendirme**, Vergi Dünyası, Sayı 357, Mayıs 2011, ss.65-72.

ATİK, Caner; **Gelir ve Kurumlar Vergisi Uygulamasında Gider Kabul Edilmeyen Ödemeler**, Vergi Dünyası, Sayı 340, Aralık 2009, ss.150-159.

ATİK, Caner; **Damga Vergisi Uygulamasında Üst Sınır sorunu**, Vergi Dünyası, Sayı 365, Ocak 2012, ss.119-122.

ATILA, Özkan; **Avrupa Birliği'nde Kurumların Vergilendirilmesi ve Türkiye,** Vergi Dünyası, Sayı 336, Ağustos 2009, ss.24-29.

ATUÇURAN, Şaban; **Diğer Kazanç İratların Vergilendirilmesi ve Beyanı,** Vergi Dünyası, Sayı 367, Mart 2012, ss.150-157.

AYRIÇAY, Yücel; **Türev Piyasaların Gelişmekte Olan Piyasalara Olası Etkisi,** Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı 5, 2001, ss.1-19.

BATUN, Mehmet; **Transfer Fiyatlamasında Düzeltme Müessesesi ve Bazı Sorular,** Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, ss.78-86.

BAYRAM, Salih; **Dar Mükellef Kurumlardan Yapılan ve Örtülü Sermaye Kapsamında Değerlendirilen Yurtdışı Borçlanmalarda Stopaj Mahsubu Uygulaması,** Vergi Dünyası, Sayı 343, Mart 2010, ss.56-61.

BEKTAŞ, Serdar; **Örtülü Sermaye Hesaplamasında Özellikli Durumlar,** Vergi Dünyası, Sayı 356, Nisan 2011, ss.125-130.

BENLİ, Abdulkadir; **Menkul Kıymetler Yatırım Fonu Katılma Belgelerinden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi,** Vergi Dünyası, Sayı 343, Mart 2010, ss.131-138.

BENLİ, Abdulkadir; **Örtülü Sermayenin Hesaplanması,** Vergi Dünyası, Sayı 355, Mart 2011, ss.149-155.

BİNGÖL, Mehmet; **Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Matrahında Lehe Alınan Para ve Repo-Ters Repo İşlemlerinde Durum,** Vergi Dünyası, Sayı 313, Eylül 2007, ss.53-119.

BİNGÖL, Mehmet; **Damga Vergisi Yönünden Sözleşmelerde Belli Para Kavramı**, Vergi Dünyası, Sayı 363, Kasım 2011, ss.15-18.

BULUT, Nusret; **Örtülü Sermaye ve Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Müessesesinde Düzeltme İşlemleri ve Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 367, Mart 2012, ss.109-118.

CAN, İsmail; **Almanya’da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri**, Maliye Dergisi, Sayı 145, Ocak-Nisan 2004, ss.37-96.

CİMİT, İclal; **Vadeli İşlem Piyasaları**, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı166, Temmuz 2002, ss.152-158.

ÇALIŞELLER, Altar; **Opsiyon Sözleşmelerinin Elden Çıkarılmasından Doğan Kazançların Vergilendirilmesi**, Yaklaşım Dergisi, Mayıs 2011, ss.112-124.

ÇETİN, Tuncay; **Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinde Matrah ve “Lehe Alınan Paralar” Hükmünün Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 225, Mayıs 2000, ss.50-52.

ÇÖLGEZEN, Övül; **Vergi Hukukunda Yorum ve Ekonomik Yaklaşım**, Vergi Dünyası, Sayı 346, Haziran 2010, ss.69-74.

ÇÖLGEZEN, Övül; **Vergi Kaçakçılığı, Vergiden Kaçınma ve Vergi Planlaması**, Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, ss.73-77.

DAYANÇ, Murat; **Maliye Bakanlığınca Swap İşlemlerine İlişkin Olarak Verilen Bir Özelgenin Eleştirisi**, Vergi Dünyası, Sayı 245, Ocak 2002, ss.122-127.

DELİKANLI, İhsan Uğur; **Forward Döviz İşlemleri Vastasıyla Mevduat Faiz Gelirinin Peçelenmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 200, Nisan 1998, ss.113-118.

DEMİR, İhsan Cemil; **ABD Vergi Sistemi ve Gelir İdaresi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, C.X, S.I., 2008, ss.275-297.

DEMİRCİ, Abdulkadir; **Transfer Fiyatlandırması Uygulamalarında “Gerçekçi Bir Şekilde Sahip Olunan Seçenekler” Kavramı**, Vergi Dünyası, Sayı 365, Ocak 2012, ss.48-54.

DİLİÇİKİK, Ata; **Gerçek Kişilerce Menkul Kıymetlerden 2010 Yılında Elde Edilen Gelirlerin Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 355, Mart 2011, ss.37-60.

ECEVİT, Özkan; **6009 Sayılı Kanun ve 2010/926 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Sonrası Geçici 67’nci Madde Uygulamasında Son Durum**, Vergi Dünyası, Sayı 351, Kasım 2010, ss.65-69.

EHLİZ, Ahmet; **Borsa Spekülatörlerine Vergi mi Geldi? İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Devamlılık Arz Eden Menkul Kıymet Alım Satım İşlemlerinin Ticariliği**, Vergi Dünyası, Sayı 360, Ağustos 2011, ss.132-137.

EKİCİ, M. Hadi; **Opsiyon Kontratlarının Mahiyeti ve Vergi Kanunları Açısından Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 225, Mayıs 2000, ss.80-87.

ERİŞTİ, Murat; **Döviz Piyasalarında Yapılan Swap Options ve Futures İşlemlerinin Vergi Hukuku Açısından İrdelenmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 233, Ocak 2001, ss.92-96.

ESEN, Muhittin; **Transfer Fiyatlaması Yoluyla Örtülü Olarak Dağıtılan Kazancın KDV’si Düzeltilmeli mi?**, Vergi Dünyası, Sayı 372, Ağustos 2012, ss.152-162.

EYÜPGİLLER, Saygın; **Vergiden Kaçınma ve Vergi Peçeleme**, Yaklaşım Dergisi, Sayı 113, Mayıs 2002, ss.148-156.

GAGO, Umurcan&KENCEBAY, Barış; **Taxation of Derivatives**, IBFD, Derivatives&Financial Instruments, January/February 2010, ss.2-8.

GÜNDOĞDU, Burhan; **Muvazaa III-Peçeleme ve Hukuka Aykırı İşlemler**, Vergi Dünyası, Sayı 289, Eylül 2005, ss.105-111.

HEPER, Fethi&EKİNCİ, Filiz; **ABD’de Türev Araçların Vergilendirilmesi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Yaklaşım Dergisi, Sayı 138, Haziran 2004, ss.42-60.

HOŞYUMRUK, Şennur; **Future İşlemleri (Vadeli İşlem Sözleşmeleri) ve Vergisel Boyutu**, Yaklaşım Dergisi, Temmuz 2004, ss.23-27.

İBİŞ, Cemal; **İşletmelerde Vergi Planlaması**, Mali Çözüm Dergisi, Temmuz-Eylül 2004, Sayı 68, ss.72-79.

İNELLİ, Ender; **Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımında Düzeltmenin Bazı Durumlarda Kısmen Beyanname Üzerinden Kısmen Hesaplarda Yapılması Mümkün müdür?/Gerekli midir?**, Vergi Dünyası, Sayı 363, Kasım 2011, ss.114-119.

JACOP, Nancy & PETTIT, Richardson; **Investments**, Richard D. Irwin, New York, 1988.

KARADENİZ, Salim; **Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazançlarının Mahiyeti ve Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası Sayı 344, Nisan 2010, ss.27-33.

KARTAL, Zihni; **Transfer Fiyatlaması**; Vergi Dünyası, Sayı 317, Ocak 2008, ss.43-50.

KAYA, Ömer; **Döviz Swaplarının BSMV Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 245, Ocak 2002, ss.118-121.

KAYNAK, Harun; **Genel Olarak Faiz Swapları ve Vergilendirme Sorunları**, Vergi Dünyası, Sayı 212, Nisan 1999, ss.50-57.

KELECİOĞLU, M.Aykut; **Vergi Kanunları İle Bakanlar Kuruluna Tanınan Yetkilerin Vergilemede Kanunilik ve Belirlilik İlkeleri Çerçevesinde İrdelenmesi**; Yaklaşım Dergisi, Sayı 105, Eylül 2001, ss.159-166.

KESER, Kurtuluş Ozan; **Vadeli İşlem Ve Opsiyon Borsasında İşlem Gören Sözleşmelerin Elden Çıkarılmasında Oluşan Gelirlerin Gelir Unsurları Açısından Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 361, Eylül 2011, ss.69-77.

KESER, Kurtuluş Ozan; **Hizmet İthalatının KDV Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 302, Ekim 2006, ss.83-87.

KILDİŞ, Yusuf; **Türk Vergi Sisteminde Vergiden Kaçınma**, Vergi Dünyası, Sayı 309, Mayıs 2007, ss.123-130.

KOÇ, Selman; **Forward Sözleşmelerinin Hukuki Mahiyeti, Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu ve Muhasebeleştirilmesi**, Vergi Dünyası Sayı 219, Kasım 1999, ss.68-90.

KOÇ, Selman; **Yabancı Para Üzerinden Yapılan Vadeli Satışlarda Kur Farklarının KDV Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 334, Haziran 2009, ss.61-67.

KOÇ, Yüksel; **Menkul Kıymetlerin Değerlemesi**, Vergi Dünyası, Sayı 340, Aralık 2009, ss.23-32.

KÜÇÜK, Muzaffer; **Yeni Örtülü Sermaye Müessesine İlişkin Özellikli Durumlar**, Vergi Dünyası, Sayı 307, Mart 2007, ss.29-33.

MAÇ, Mehmet; **Forward İşlemi Kar veya Zararının Ait Olduğu Dönem, İşlemin Sonuçlandığı Dönemdir**, Vergi Dünyası, Sayı: 306, Şubat 2007, ss.9-11.

McDONALD, Robert L.; **Cross-Border Investing With Tax Arbitrage; The Case of German Dividend Tax Credits**, The Review of Financial Studies Fall, Vol.14, No;3, 2001, ss.617-657.

NAZALI, Ersin; **İngiltere Gelir Vergisi Sisteminde Faiz ve Kar Paylarının Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 326, Ekim 2008, ss.66-71.

NETEK, Okan; **Aracı Kuruluş Varantlarının Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı: 358, Haziran 2011, ss.96-106.

NETEK, Okan; **Kurumların Türev Araçlardan Elde Ettiği Kazançların Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 368, Nisan 2012, ss.134-142.

OKTAR, Salim Ateş; **Muhasebe Hileleri ve Bir Hukuka Uygunluk Sebebi**, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 249, Haziran 2009, ss.7-14.

ORUÇ, Yunus; **Türk Vergi Hukukunda Vergiyi Doğuran Olay**, Vergi Dünyası, Sayı 363, Ekim 2011, ss.128-142.

ÖZDEMİR, Recep; **Örtülü Sermaye Müessesesinde Yapılan Düzeltme İşlemlerinde Örtülü Sermaye Kullanan Kurum Adına Vergi Tarh Edilip Ödenmesi Şartı**, Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, ss.68-72.

ÖZDEMİRÇİ, Fahrettin; **Türev İşlemlerin Damga Vergisi Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 221, Ocak 2000, ss.134-141.

ÖZDEMİRÇİ, Fahrettin; **Vergi ve Benzeri Mali Yükümlülüklerdeki Düzenlemelerin Vergi Kanunlarıyla Değil Başka Kanunlarla da Yapılabiliyor Olmasının Değerlendirilmesi ve Bu Kapsamda Anayasa Değişiklik Önerisi**, Vergi Dünyası, Sayı 311, Temmuz 2007, ss.41-44.

ÖZPENÇE, Aylin idikut & ÖZPENÇE, Özay; **Küreselleşme ve Uluslararası Kuruluşların Ulus-Devletin Vergilendirme Yetkisine Etkileri**, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 1 Yıl: 2007, ss.1-21.

POYRAZ, Melih; **Menkul Kıymetler Yatırım Fonu Katılma Belgelerinden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 331, Mart 2009, ss.54-57.

PULAT, Ömer; **Damga Vergisinin Anayasa'ya Aykırılığı Tartışması**, Vergi Dünyası, Sayı 347, Temmuz 2010, ss.87-90.

SARI, Hamit; **İstisna Kapsamında Yabancı Para Üzerinden Yapılan Vadeli İştirak Hissesi ve Gayrimenkul Satışlarından Doğan Aleyhte Kur Farkları**, Vergi Dünyası, Sayı 343, Mart 2010, ss.66-73.

SARI, Hamit; **Örtülü Sermaye Ve Örtülü Kazanç Dağıtım Müesseselerinin Muvazaa ve Kanuna Karşı Hile Bağlamında Değerlendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 293, Ocak 2006, ss.124-142.

SARICAN, Beytullah; **Sermaye Piyasasında Yeni Bir Araç: Varant ve Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı: 348, Ağustos 2010, ss.88-98.

- SAYAN, Hakkı; **2008 Yılında Elde Edilen Diğer Kazanç ve İratların Vergilendirilmesi ve Beyanı**, Vergi Dünyası, Sayı 331, Mart 2009, ss.121-130.
- SEVER, Serhat; **Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunları Açısından Gider Kabul Edilmeyen Ödemeler**, Vergi Dünyası, Sayı 328, Aralık 2008, ss.3-9.
- SÜER, Nedim Tolga; **Damga Vergisi Kanunu Uygulamasında Belli Para Terimi**, Vergi Dünyası, Sayı 295, Mart 2006, ss.168-172.
- ŞAHAN, İbrahim; **Damga Vergisinin Üst Sınırının Tespitinde “Kağıt” Kavramı Neyi İfade Ediyor?**, Vergi Dünyası, Sayı 361 Eylül 2011, ss.31-35.
- ŞEN, Sunay; **Katma Değer Vergisinde İstisnaya Konu İşlemlere İlişkin Alımlarda Ödenen Vergilerin İndirimi ve İadesi**, Vergi Dünyası, Sayı 350, Ekim 2010, ss.123-129.
- TAN, Mustafa; **Vergilendirmede Eşitliğin Mali Güç İlkesi Çerçevesinde Okunması ve AYM Karar Örneği**, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 264, Eylül 2010, ss.80-89.
- TAVUZ, Akın; **Straddle Stratejisi ve Vergisel Boyutu**, Vergi Dünyası, Sayı 356, Nisan 2011, ss.38-50.
- TEKİN, Veysel&GÜLEÇTÜRK, Erdal; **Örtülü Sermaye ve Transfer Fiyatlanması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımına İlişkin Düzeltme İşlemlerinde Özellik Arz Eden Bazı Hususlar**, Vergi Dünyası, Sayı 338, Ekim 2009, ss.90-96.
- TEMİZYÜREK, Onur; **01.01.2006 Sonrası Menkul Kıymetler Yatırım Fonu Katılma Belgelerinden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi**, Vergi Dünyası, Sayı 319, Mart 2008, ss.108-116.

TEMİZYÜREK, Onur; **Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Olarak Dağıtılan Kurum Kazancı Katma Değer Vergisi Matrahı Mıdır?**, Vergi Dünyası, Sayı 359, Temmuz 2011, ss.92-95.

TEWELES, Richard J. & HARLOW, Charles V. &STONE Herbert L.; **The Commodity Futures**, McGraw-Hill Inc. Third Edition, New York, 1977.

TOKAT, Rıfat; **Sermaye Şirketlerinde Kar Dağıtım Tabloları**, Vergi Dünyası, Sayı 220, Aralık 1999, ss.34-50.

TORAMAN, Cengiz; **Gelişen Piyasalarda Finansal Risk Yönetimi**, Banka Mali Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl 39, Sayı 12, Aralık 2002, ss.20-27.

TUĞLU, Ali; **Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarında Elde Edilen Gelirlerin Vergilendirilmesi**, Yaklaşım Dergisi, Şubat 2010. ss.109-112.

TUĞLU, Ali; **Menkul Kıymetlerin Değerlemesi**, Vergi Dünyası, Sayı 364, Aralık 2011, ss.4-8.

TUNCER, Selahattin&GÜNEY, Melis; **Alman Kurumlar Vergisi**, Vergi Dünyası, Sayı 267, Kasım 2003, ss.4-10.

UZUN, Kemal; **İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Vadeli İşlem Piyasası (Döviz Dayalı Future Sözleşmeleri)**, Vergi Dünyası, Sayı 258, Şubat 2008, ss.11-12.

ÜNLÜKAPLAN, İlter; **Katma Değer Vergisinin Hasılat Performansının Ölçülmesi: Türkiye Örneği**, Vergi Dünyası, Sayı 353, Ocak 2011, ss.154-160.

Vergi Dünyası Yayınları, **Yargı Kararları**, Vergi Dünyası, Sayı 358, Haziran 2011, ss.168-172.

Vergi Dünyası Yayınları, **Yargı Kararları**, Vergi Dünyası, Sayı 340, Aralık 2009, ss.220.

VURAL, Mahmut; **Swap İşlemlerinin Mahiyeti ve Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 202, Haziran 1998, 31-35.

YAKIŞIKLI, Ramazan; **Damga Vergisi Kanununa göre Resmi Daire ve Yurtdışı Kredi Kuruluşları**, Vergi Dünyası, Sayı 335, Temmuz 2009, ss.42-47.

YALÇIN, Yalçın; **Döviz Üzerinden Yapılan Vadeli İşlemlerde Sonradan Ortaya Çıkan Kur Farkının KDV Kanunu Karşısındaki Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı 349, Eylül 2010, ss.132-137.

YILDIRIM, Haşmet; **5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı Müessesesi ve Bir Uygulamalı Örnek**, Vergi Dünyası, Sayı 342, Şubat 2010, ss.173-179.

YILMAZ, Celali; **Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi**", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 24, Mayıs-Haziran 2002, ss.75-93.

YÜKSEL, Volkan & ŞAHİN, Figen Sarkın; **Hedge Fonlar (Yüksek Riskli Yatırım Fonları)**, Vergi Dünyası, Sayı 313, Eylül 2007, ss.91-95.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

AKKAYA, Şahin; **Küreselleşme ve Vergi Politikası**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 42.Seri, 2002, ss.1-25.
(<http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatmaliye/article/view/8702/8061>)
(çevrimiçi) (09.08.2012)

AKKUL, Şeyma; **Kamu Borç Yönetiminde Türev Ürün Uygulamalarında Kredi Riski Yönetimi: Ülke Örneklerinin Değerlendirilmesi**- www.hazine.gov.tr.
(Çevrimiçi) (08.04.2011)

“**Annual Report**” [www.futureindustry.org/downloads/Volume-Mar_FI\(R\).pdf](http://www.futureindustry.org/downloads/Volume-Mar_FI(R).pdf);
Annual Report, 2010, (Çevrimiçi) (07.07.2011)

“Araştırma Raporları”

http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/2basel.pdf,
(Çevrimiçi) 03.04.2011)

Avrupa Komisyonu; **Commission Staff Working Paper: Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Council Directive on a common system of financial transaction tax and amending Directive 2008/7/EC**,
Brussels, 2011..
http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/other_taxes/financial_sector/impact_assessment.zip (çevrimiçi) (12.08.2012)

BANDT, Oliver De & HARTMANN, Philipp; **What is Systemic Risk Today?, In Risk Measurement and Systemic Risk**, Proceedings of the Second Joint Central Bank Research Conference, 1988.
(<http://www.imes.boj.or.jp/cbrc/cbrc-02.pdf>, (çevrimiçi) (24.04.2011))

BDDK; **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu**, BDDK Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını, Sayı 7, Eylül 2010. (http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kur_Riski_Degerlendirme_Raporlari/8903kur_riski_degerlendirme_raporu_eylul_2010.pdf) (çevrimiçi) (07.08.2012)

BDDK; **Finansal Piyasalar Raporu**, BDDK Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını, Sayı 25, Mart 2012, s.49. (http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/10956fpr_mart_2012.pdf) (çevrimiçi) (07.08.2012)

CLARKE, Jenny, KPMG; **Derivatives International Tax Handbook 02-Australia**, KPMG, 2009, (<https://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/International%20handbook/Australia.pdf>) (Çevrimiçi) (24.04.2011)

Deloit; **Türk Finans Sektörü 2011 Değerlendirme Raporu**, s.5. (http://www.deloitte.com/view/tr_TR/tr/sektorler/finansalhizmetler/d54ade4f638e5310VgnVCM3000001c56f00aRCRD.htm) (çevrimiçi) (06.08.2012)

Deloitte; **International Tax France Highlights 2012**, http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2012/dttl_tax_highlight_2012_France.pdf (çevrimiçi) (08.08.2012)

Deloitte; **Taxation and Investment in Australia 2011**, A Publication of Deloitte Touche Tohmatsu Limited, 2011, s.8-13. (http://www.deloitte.com/assets/Dcom-global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2011/dttl_tax_guide_2011_Australia.pdf) (çevrimiçi) (11.08.2012)

Deloitte; **International Tax France Highlights 2012**,
http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2012/dttl_tax_highlight_2012_France.pdf (çevrimiçi) (09.08.2012)

Deloitte; **Taxation and Investment in United Kingdom 2011**, A Publication of Deloitte Touche Tohmatsu Limited, 2011, s.8-13.
(http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2011/dttl_tax_guide_2011_United%20Kingdom.pdf) (çevrimiçi) (06.08.2012)

EKİNCİ, Filiz; **Türev Ürünler ve Almanya'da Bireysel Yatırımcıların Türev Ürünlerden Elde Ettikleri Kazançların Vergilendirilmesi**, ss.1-12.
www.sbe.dumlupinar.edu.tr/8/277.pdf (Çevrimiçi) (11.07.2011)

Ernst&Young; **The 2012 Worldwide Corporate Tax Guide**, Ernst&Young Publications, 2012. (<http://www.ey.com/GL/en/Services/Tax/Worldwide-Corporate-Tax-Guide---Country-list>) (çevrimiçi) 07.08.2012)

FEYERABEND, Hans-Jürgen; **Derivatives International Tax Handbook 13-Germany**, KPMG, Germany, 2009,
(<http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/International%20handbook/Germany.pdf>) (Çevrimiçi) (24.04.2011)

IMKB; **Vadeli İşlemler Piyasaları (Türev Piyasalar)**, IMKB Eğitim Seti., www.imkb.gov.tr (Çevrimiçi), (08.07.2011)

GORADIA, Shafali; **“Taxation of Financial Derivatives”**, India, Nishith Desai Associates International Research Center, (www.nishithdesai.com), (Çevrimiçi) 09.07.2011)

MATHESON, Thornton; **Taxing Financial Transactions: Issues and Evidence**, WP/11/54, IMF, 2011..
(<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1154.pdf> (çevrimiçi)
(12.08.2012)

MISIRLIOĞLU, İsmail Ufuk; **Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi**, Mali Çözüm Dergisi, İSMMMO Yayınları, Sayı 86, İstanbul, Mart-Nisan 2008 www.tmsk.org.tr (Çevrimiçi)
(23.06.2011)

OECD; **OECD Economic Surveys Germany**, Şubat 2012.
(<http://www.oecd.org/eco/49616833.pdf> (çevrimiçi) 10.08.2012)

ÖZBAĞ, Tolga; **Türkiye'nin Yükselen Borsası**, Vobjektif Dergisi, Sayı 23, Nisan 2012. (<http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/VOBjektif23.aspx> (çevrimiçi)
(10.08.2012)

Pocket Guide to The Australian Taxation System 2011-12, Şubat 2012, s.3.
<http://www.treasury.gov.au/PublicationsAndMedia/Publications/2012/Pocket-Guide-to-the-Australian-Tax-System/html> (çevrimiçi) (11.08.2012)

Public Finances General Directorate Tax Policy Directorate; **The French Tax System**, Public Finances General Directorate Tax Policy Directorate Publications, Fransa, Temmuz 2011, s.9.
(http://www.impots.gouv.fr/portal/deploiement/p1/fichedescriptive_1006/fichedescriptive_1006.pdf) (Çevrimiçi) (9.08.2012)

RONENBERG, Ellen & MOSKOWITZ, Lee; **Derivatives International Tax**

Handbook-United States-46, KPMG, USA, 2009.

(<http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/International%20handbook/United%20States.pdf> (Çevrimiçi)
(16.07.2011))

RUMPF, Christian; **Alman Vergi Hukuku'nun Temelleri-Yabancı Yatırımların**

Vergisel Çerçevesi, Türk- Alman Ekonomik İlişkiler Yıllığı, 2012.

(http://www.rumpf-rechtsanwaelte.de/tr/downloads/owc-artikel_rumpf_alman-vergi-hukukunun-temell.pdf (çevrimiçi) (08.08.2012))

Türev Lisanslama Rehberi; [http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-](http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/turev_araclar_MART_2011.pdf)

[49f5-b282-c6475cdb7ee7/turev_araclar_MART_2011.pdf](http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/turev_araclar_MART_2011.pdf) (Çevrimiçi)
(13.08.2011))

TSPAKB Yayınları; **İlgili Vergi Mevzuatı**, TSPAKB Yayınları, İstanbul, Mart

2011, s.83-84 (http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/ileri_vergi_mevzuat_MART_2011.pdf)
(Çevrimiçi)14.08.2011

VOBAŞ; **Türevde Müthiş Sıçrama**, Vobjektif Dergisi, sayı 19, Nisan 2011.

(www.vob.org.tr (Çevrimiçi) 05.06.2011))

www.ato.gov.au (Çevrimiçi) (11.08.2012)

www.austrade.gov.au (Çevrimiçi) (11.08.2012)

www.bis.org (Çevrimiçi) (05.07.2011)

<http://www.bundesfinanzministerium.de> (Çevrimiçi) (08.08.2012)

www.cbot.com (Çevrimiçi) (24.09.2012)

www.danistay.gov.tr (Çevrimiçi) (01.10.2012)

www.deloitte.com (Çevrimiçi) (22.04.2011)

www.derivatives-institute.com. (Çevrimiçi) 23.02.2011

www.iab.gov.tr. (Çevrimiçi) (13.03.2011)

www.ifrs.org (Çevrimiçi) (23.04.2011.)

www.imkb.gov.tr (Çevrimiçi) 04.01.2011

www.imes.boj.or.jp (Çevrimiçi) 23.04.2011

www.impots.gouv.fr (Çevrimiçi) (09.08.2012.)

www.investopedia.com (Çevrimiçi) (01.08.2011)

www.irs.gov (Çevrimiçi) (08.07.2011)

www.gib.gov.tr (Çevrimiçi) (21.07.2011)

www.kpmg.com (Çevrimiçi) (24.04.2011)

www.tspakb.org.tr (Çevrimiçi) (08.07.2011)

www.mevzuat.basbakanlik.gov.tr. (Çevrimiçi) (18.07.2011)

www.oecd.org/australia/taxinformationexchangeagreementstieas.htm
(çevrimiçi) (11.08.2012)

www.spk.gov.tr (Çevrimiçi) (24.03.2011)

www.tbb.org.tr (Çevrimiçi) (23.06.2011)

www.tmsk.org.tr (Çevrimiçi) (23.06.2011)

www.vob.org.tr. (Çevrimiçi) (12.04.2011)

RAPORLAR&ARAŞTIRMALAR

AKGÜN, Ali İhsan; **Vadeli İşlemlere Yönelik Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

AVŞAR, Tolga; **Vadeli İşlem Piyasaları ve Vergilendirme**, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

BARAN, Ercüment; **Vadeli İşlemler Rehberi**, TÜRMOB Yayınları-250, Sirküler Rapor Serisi, Seri No:2004-11, Ankara, 2004.

BOZKURT, Timuçin; **Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesinin 32 ve 39 No'lu Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi**, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sermaye Piyasaları ve Borsa Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

BUDAK, Tamer; **Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt; Mali Güç**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.

ÇAKAL, Recep; **Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon**, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No; 2455, Ankara, 1996.

KARACA, Defne; **Türev Araçların Muhasebeleştirilmesi ve Türkiye'deki Bankalarda Uygulanmasına Yönelik Bir Araştırma**, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

ÖZALP, Pınar; **Türev Araç Piyasalarının Finansal Sistemin İşleyişi İçindeki Rolü**, T.C.Merkez Bankası Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2003.

ÖZKAN, Defne; **Yeni Finansal Piyasalar**, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Tezi, Ankara, 1990.

SEYHAN, Fatih; **Finansal İşlem Vergileri ve Türkiye’de Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Uygulaması**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

SONSUZOĞLU, Elif; **Ödeme Gücüne Göre Vergileme İlkesi**, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997.

SÜLÜN, Yasemin; **Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi ve Kriz Döneminde Gerçeğe Uygun Değer**, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

VOBAŞ Yayınları; **Vadeli İşlem Sözleşmelerinden Elde Edilen Gelirlerin Vergilendirilmesi Raporu**, PWC&VOBAŞ Yayınları, İzmir, Ekim 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Murat BATI
Doğum Tarihi : 1973
Medeni Hali : Bekar
Askerlik Durumu : 21/11/1999 İtibariyle Terhis

EĞİTİM DURUMU

YÜKSEK LİSANS

2005 **Hacettepe Üniversitesi**
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye
(Tez Konusu: Yabancı Sermaye ve Vergilendirilmesi)
Ankara

LİSANS

1997 **Gazi Üniversitesi**
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ankara

İŞ DENEYİMİ

2002-2010 **MALİYE BAKANLIĞI**
Ankara Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı-**Devlet Gelir**
Uzmanı

YABANCI DİL

Literatür takibi yapacak derecede İngilizce